POLIROM confesiuni

Irfan ORGA

Portretul unei familii turceşti

O poveste din Istanbulul de altădată

Irfan ORGA

Portretul unei familii turceşti

O poveste din Istanbulul de altădată

Traducere de Marius-Adrian Hazaparu

POLIROM
2014

Irfan Orga, *Portrait of a Turkish Family*
© 2014 by Editura POLIROM

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-4416-2
ISBN PDF: 978-973-46-4417-9
ISBN print: 978-973-46-4143-7

Coperta: Carmen Parii
Pe copertă: Albrecht Dürer (1471-1528), *Familie orientală* (1496)

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

IRFAN ORGA (1908-1970) s-a născut într-o familie turcă înstărită, care însă a fost ruinată de Primul Război Mondial. A intrat în Forţele Aeriene turce, dar a fost silit să emigreze din cauza unei legi care le interzicea membrilor armatei să se căsătorească cu cetăţene străine. Stabilit în Anglia, şi-a cîştigat o anumită celebritate literară după publicarea *Portretului unei familii turceşti* şi a unui al doilea volum, *The Caravan Moves On*, în anii 1950.

Soţiei mele, Margarete, cu dragoste

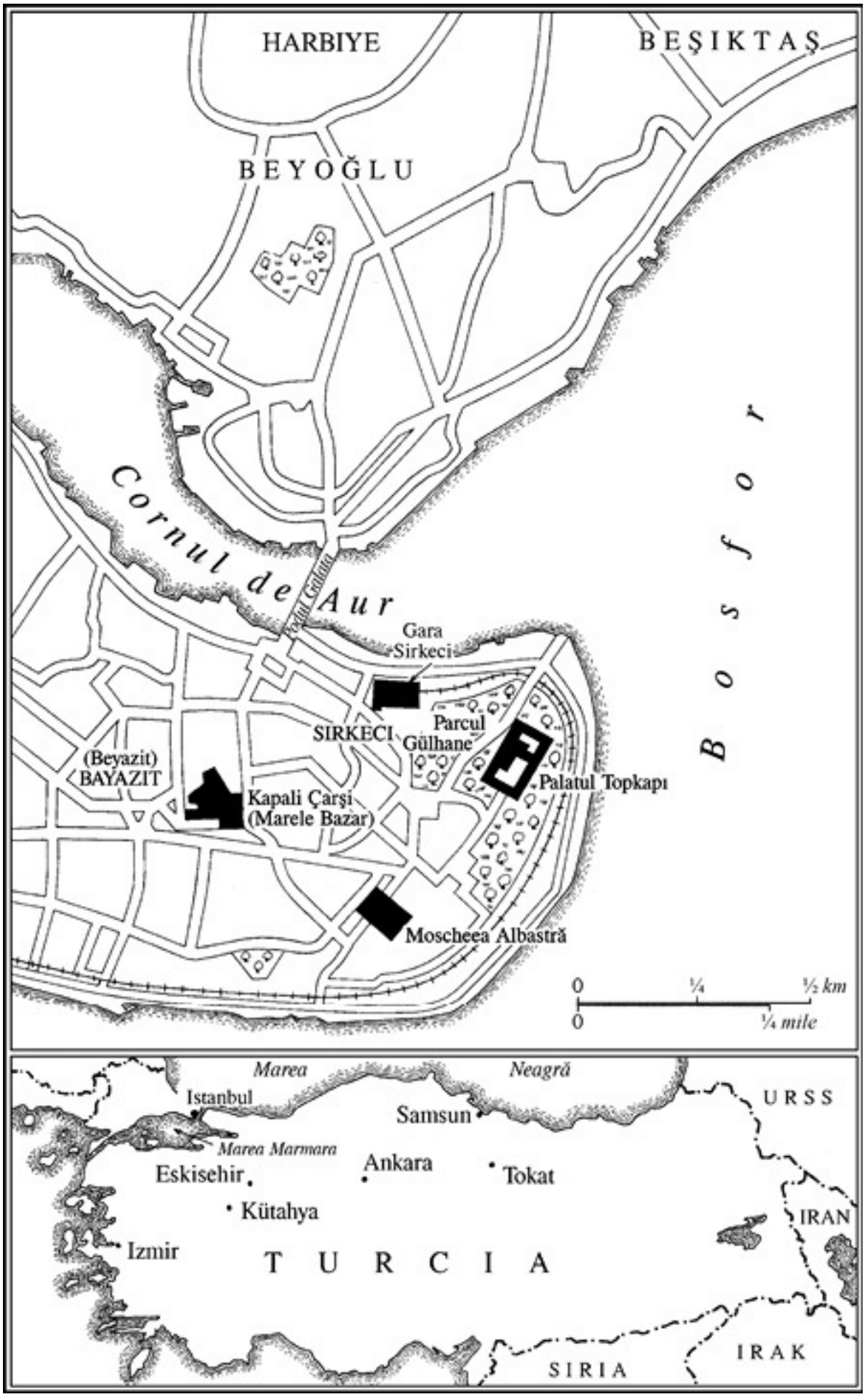
HARBIYE
BEŞIKTAŞ
BEYOĞLU
Cornul de Aur
Bosfor
Podul Galatei
Gara Sirkeci
SIRKECI
Parcul Gülhane
(Beyazit) BAYAZIT
Kapali Çarşi (Marele Bazar)
Palatul Topkapı
Moscheea Albastră
0 ¼ ½ km
0 ¼ mile
Marea Neagră
Istanbul
Samsun
URSS
Marea Marmara
Ankara
Tokat
Eskisehir
Kütahya
IRAN
Izmir
T U R C I A
IRAK
SIRIA

Capitolul 1

Faceţi cunoştinţă cu familia

M-am născut în Istanbul, pe 31 octombrie 1908. Eram cel mai mare dintre fraţii mei, mama avînd 15 ani şi tata 20 la momentul naşterii mele. Casa noastră se afla în spatele Moscheii Albastre, cu vedere spre Marea Marmara. Era aşezată la colţul unei fundături, fiind despărţită de mare numai de un zid scund de piatră. Era un loc verde şi liniştit, cu o moschee micuţă alături, şi printre amintirile mele cele mai timpurii se numără sunetul cald şi neîntrerupt al Mării Marmara şi ciripitul păsărilor prin grădini. Casa noastră era mare, din lemn, vopsită în alb, cu obloane verzi şi balcoane cu zăbrele în faţă şi-n spate. Era a bunicului şi a bunicii, şi noi locuiam acolo împreună cu ei.

Privind în urmă, mi se pare că întreaga mea copilărie timpurie se leagă de sunetul mării şi de vocile părinţilor şi bunicilor, cum stăteau şi luau micul dejun pe terasa care dădea înspre grădini. Şi acum simt mulţumirea aceea de a mă trezi dimineaţa în camera joasă şi însorită, plină de lumina albă ce se reflecta din mare; încă mai aud vag zgomotele gospodăreşti din bucătărie şi rîsul ascuţit, înăbuşit al bucătăresei noastre de culoare. Mă furişam din pat, caraghios în cămaşa mea de noapte de modă veche, îmi rezemam capul de barele de protecţie din fier de la ferestre şi-i strigam pe ceilalţi membri ai familiei aflaţi jos. Strigătul acesta al meu era, pentru tata, semnul că trebuia să pună deoparte şervetul şi să-mi strige că vine. O zbugheam înapoi în pat, chicotind puţin de nerăbdare, căci ştiam că sînt un membru important al familiei, iar pentru mine fiecare zi începea cu mine dîndu-i deoparte tatei şervetul la micul dejun, cu paşii lui alergînd pe trepte şi apoi cu el aruncîndu-mă în sus de mai multe ori, în ţipetele mele de spaimă şi încîntare. Dar era o spaimă căreia nu-i puteam rezista şi ziua mea nu începea aşa cum ar fi trebuit dacă tata omitea această joacă fermecătoare. Apărea şi İnci, atrasă de rîsetele mele, cu ochii ei negri rotindu-se pe chipul smead şi cu gura schimonosită de rîs. İnci, neagră ca un tăciune, mi-a fost doică şi, deşi avea doar 13 ani, răspundea de mine în totalitate.

Era fiica lui Feride, menajera casei, şi se născuse la Istanbul, pe vremea cînd taică-său era servitor în palatul sultanului. După moartea lui, bunica mea le-a adus pe ea şi pe mama ei în casa noastră şi după naşterea mea Inci mi-a fost alocată mie. O iubeam foarte mult şi nu-mi puteam imagina viaţa fără ea. Era

mereu binedispusă şi mă făcea să hohotesc de rîs cînd se holba la mine sau se strîmba. Chiar şi atunci cînd eram mai irascibil decît de obicei, ţipînd la ea sau bătînd din picioare cu furie, ea rămînea binedispusă, doar administrîndu-mi scurt şi tare o palmă acolo unde durea mai rău şi lăsînd să-mi treacă nazurile de la sine.

Odată cu sosirea lui Inci, în fiecare dimineaţă tata mă punea în picioare, spunîndu-mi să fiu băiat cuminte, mîngîia părul creţ al lui Inci şi apoi ne lăsa. İnci şi cu mine ne priveam solemn unul pe altul cîteva clipe, apoi ea începea să facă grimasele ei caraghioase, să-şi scuture şoldurile plate şi izbucneam amîndoi în rîs, iar eu alergam spre ea, întinzîndu-i braţele. Începea să mă îmbrace, iar spălatul era o luptă lungă. Mă lua bărbăteşte sub braţul ei şi mă ţinea deasupra ligheanului de ceramică puţin adînc, acoperindu-mi faţa şi gîtul cu clăbuci de săpun – care de obicei îmi intrau în ochi. Şi-n tot acest timp eu loveam aerul cu picioarele, luptînd fără sorţi de izbîndă să mă eliberez. Pieptănatul era următoarea tortură pe care trebuia s-o îndur. Aveam nişte cîrlionţi groşi, de care mama era tare mîndră şi încîntată, ca şi İnci, atunci cînd erau aranjaţi, dar aranjarea lor era întreruptă de urletele mele de furie şi de supărare şi de îndemnurile lui İnci de-a sta locului şi de-a o lăsa să-şi termine treaba. În cele din urmă, după ce părul meu, spre mulţumirea ei, era aranjat, ne holbam unul la altul, în timp ce pielea capului încă mă ustura de la pieptănat şi ochii îmi erau încă roşii de la săpun. Era o luptă zilnică, o parte la fel de importantă din existenţa mea ca şi sunetul mării sau sărutul tatălui meu, şi în cinci minute era dată cu totul uitării, iar eu coboram scările dansînd în faţa lui İnci, ca să-i văd pe mama şi pe bunici. Sărutul mamei era ca o pecete pentru o zi perfectă. Tot ce se întîmpla înainte de asta – trezirea într-o cameră plină de lumină, tata care mă arunca în sus, lupta mea cu İnci – nu era altceva decît prologul dulce la sărutul mamei. Un sărut răcoros şi uşor, care păstra în el un parfum de trandafiri.

Era foarte frumoasă. Un păr negru şi strălucitor, răsucit în bucle perfecte în vîrful capului. Un chip oval, palid, cu o gură mică şi hazlie, cu colţurile în sus, şi ochi foarte melancolici care luceau ca nişte nestemate atunci cînd zîmbea. Fusese zveltă dintotdeauna şi-i plăcea să se îmbrace în culori pastelate, mătăsuri uşoare şi strălucitoare ce miroseau a apă de lavandă sau a apă de colonie, şi purta coliere de aur lungi, răsucite de două sau trei ori în jurul gîtului. Era o persoană blîndă şi liniştită, cu mîini delicate, nefăcute pentru muncă şi mereu îngreunate de numărul inelelor strălucitoare pe care invariabil le purta. Făcea cele mai frumoase broderii şi tablouri lucrate cu acul în *petit point* şi, înainte de a se apuca de treabă, îşi scotea cu grijă fiecare inel, punîndu-le, cu un mic clinchet, într-o cutiuţă satinată pe care-o păstra numai şi numai pentru asta. Era o femeie foarte elegantă şi, dacă s-ar fi născut în Europa, frumuseţea ei n-ar fi trecut neobservată. Dar pentru că era turcoaică şi trebuia să poarte un văl care să-i acopere chipul de fiecare dată cînd ieşea, cu excepţia membrilor familiei, nimeni nu mai ştia asta. S-a măritat cu tatăl meu la vîrsta de 13 ani, fiindu-i făgăduită de cînd avea 3 ani. Ieşea rar din casă şi niciodată neînsoţită, dar îşi petrecea majoritatea timpului pe terasă sau sub un smochin din grădină, la fel cum făcuseră multe femei din familia ei de generaţii întregi pînă atunci. Părea absolut fericită şi mulţumită să fie o podoabă, un ornament în casa soţului ei. Bunicii mei formau un cuplu afectuos şi pe mine m-au

răsfăţat foarte mult, poate pentru că eram şi cel mai mare dintre nepoţi. Mie mi se păreau foarte bătrîni, deşi, dacă mă gîndesc la momentul despre care scriu, primăvara lui 1914, bunica trebuie să fi avut numai patruzeci şi ceva de ani, din moment ce şi ea s-a măritat de foarte tînără. Dar în ochii unui copil care avea puţin peste cinci ani părea incredibil de bătrînă.

E ciudat acum să mă aflu aici şi să privesc spre trecut şi să-i văd atît de limpede în faţa ochilor pe ei, oamenii care m-au făcut şi m-au modelat şi care sînt parţial răspunzători pentru orice-aş fi eu astăzi. Oamenii care acum sînt morţi şi uitaţi de toţi cei care i-au cunoscut, uitaţi şi de mine pînă cînd am început să privesc în urmă, spre copilăria mea îndepărtată. Nu ştiam că sînt în stare să-mi amintesc atît de multe, dar acum, că tot am început, subconştientul îşi dezvăluie secretele, iar amintirile se îngrămădesc să iasă la iveală de sub anii îngropaţi. Nu-l pot descrie pe bunicul meu, deşi mi-l amintesc vag pe bărbatul bătrîn şi înalt care obişnuia să-mi dea dulciuri şi fructe proaspete din grădină, încă pline de rouă. Obişnuia să mă ia la plimbare, în timp ce İnci se ocupa de fratele meu mai mic sau o ajuta pe Feride la munca din casă. Bunicul avea obiceiul ca după micul dejun să meargă la o cafenea şi să fumeze narghilea şi, după ce am împlinit cinci ani, mă lua cu el. Se aşeza în faţa unei ferestre deschise a cafenelei, lăsîndu-mă să mă joc prin grădini, întotdeauna sub supravegherea lui. Dar cîteodată se prindea în conversaţii serioase, iar privirea lui nu mai era atît de vigilentă, şi atunci eu mă jucam în tină, construind castele din noroi pentru mine, un băieţel pierdut, captivat, absorbit de senzaţia dată de noroiul umed curgîndu-mi printre degete. Uitam de pietrele care-mi tăiau genunchii, dar mă trezeam cu o palmă iute peste mînă care mă aducea înapoi în prezent. Lăsam noroiul rămas să-mi cadă, ca prin vis, picătură cu picătură, printre degete şi apoi ridicam privirea în sus, să-l văd pe bunicul cum mă fixa cu o privire care voia să pară fioroasă. Tot drumul înapoi spre casă mă punea să merg puţin în urma lui, ca un căţeluş cu coada între picioare, abătut şi foarte conştient de neplăcerea cauzată bătrînului. De cum soseam acasă, eram dat pe mîinile lui İnci, care se uita supărată la noroiul de pe mine şi de pe hainele mele şi apoi mă zorea la spălat, ca să fiu gata la timp pentru prînz.

Îmi amintesc că într-o zi mă jucam prin grădinile cafenelei şi mă îndreptam agale spre bazinul mare, ornamental din centru, ca să mă joc „de-a bărcile” – un joc care era la fel de palpitant pentru mine atunci cum este pentru fiul meu cel mic acum, la Round Pond din Grădinile Kensington. În orice caz, jocul meu nu avea bărcuţe, ci bucăţi de beţe de diverse feluri. În ziua aceea, absorbit cum eram, m-am aplecat mult prea tare şi am căzut cu o plescăitură teribilă în apa pînă la gît şi rece ca gheaţa. Hainele mă trăgeau în jos şi am crezut că o să mă înec. Ţipetele mele ascuţite i-au adus pe bunicul meu şi pe cîţiva chelneri în pas alergător şi am fost pescuit fără menajamente, vînăt la faţă şi dînd afară ceea ce păreau să fie litri întregi de apă. Şi, ah!, siguranţa din braţele bunicului… Am fost dus în cafenea, dezbrăcat de toate hainele şi înfăşurat într-o pătură, în timp ce se trimitea vorbă acasă pentru a se aduce schimburi uscate. Am băut forţat, printre dinţii care-mi clănţăneau, nişte lapte fierbinte, iar bunicul, alb la faţă şi şocat, mă mustra fără încetare. În cele din urmă, am fost dus acasă în haine uscate, dar tremurînd încă de frică şi frig şi cu bunicul refuzînd să-mi vorbească. După acel episod, am fost lăsat să mă perpelesc acasă zile în şir.

Sărutul de bună dimineaţa al bunicului devenise plin de răceală şi bătrînul nu-mi dădea nici o atenţie atunci cînd îl întrebam timid de sănătate. Se furişa cînd pleca la cafenea, lăsîndu-mă pe terasă cu mama şi bunica.

Obişnuiam să mă joc în grădină sub un măr. Era copacul meu şi locul meu de retragere atunci cînd poverile lumeşti deveneau prea apăsătoare. Cînd mă săturam de singurătate, o luam înapoi spre casă, căutînd-o pe İnci. Hacer, bucătăreasa, mă mai chema şoptit prin bucătărie şi-mi dădea să mănînc *lokum* (rahat turcesc), apoi mă alunga iute, ca nu cumva să mă găsească bunica pe-acolo. Hacer, ca şi İnci, era prietena mea. Era enorm, grotesc de grasă şi, cînd rîdea, tremura din tot corpul, iar ochii îi dispăreau sub valuri de carne. Fusese alături de bunica mea mulţi ani şi-i purta multă ranchiună lui Feride, pe care o suspecta că ar beneficia de mai multe favoruri decît ea. Îmi pregătea din paste tot felul de chipuri caraghioase sau îmi dădea să mănînc cuişoare, un lux interzis, şi cîteodată, cînd ştiam sigur că bunica nu-i prin preajmă, mă strecuram la Hacer şi ea îmi dădea prăjituri. Cînd era deosebit de binedispusă, îmi dansa şi îmi cînta nişte cîntece turceşti vechi, care făceau să-ţi plîngă inima de tristeţe. Felul în care dansa era o încîntare pentru mine. Burta ei uriaşă se ondula lasciv, sînii lăsaţi liberi îi săltau cu voioşie, iar fundul parcă-i dansa de unul singur. Atrasă de chiotele mele de rîs, apărea şi İnci şi mă trăgea iute de urechi afară din bucătărie. Sau, şi mai rău, mă auzea bunica şi se strecura înăuntru ca un vînt tăcut, cu o faţă împietrită şi ameninţătoare, iar sînii nebunatici ai bietei Hacer mai făceau un ultim salt în aer, îngroziţi, şi spectacolul ei se termina brusc.

Cel mai probabil, pe mama o găseai în salon, asta dacă nu şedea pe undeva prin grădină sau nu făcea vizite împreună cu bunica. Dar bunicii îi plăcea numai din cînd în cînd să meargă cu trăsura trasă de caii gălbui, iar mamei nu-i era permis să plece singură, aşa că ieşea rar din casă. N-a dat vreun semn dacă această rînduială îi convenea sau nu. Nu s-a arătat iritată niciodată, fiind mai mereu tăcută. Dacă mă duceam în salon şi-o găseam şi pe ea acolo, lăsa broderia deoparte, aranja cu palma locul de lîngă ea şi mă chema să-i povestesc ce-am mai făcut. De cele mai multe ori, refuzam invitaţia, simţindu-mă stînjenit în faţa serenităţii ei perfecte, şi preferam trivialitatea mai robustă a lui İnci. Dar, de obicei, dimineaţa, İnci o ajuta pe Feride sau trebăluia ceva pentru Mehmet, fratele meu cel mic, iar spaţiile de sus ale casei îmi erau de asemenea interzise. Plictisit şi singur, mă refugiam înapoi în grădină, căţărîndu-mă în merişorul meu, ca să văd vasele trecînd pe Marea Marmara. În copilărie, am petrecut multe ore pierdut în visare în acel copac, ascultînd ţipătul slab al pescăruşilor, şi eram readus în prezent doar de vocea lui İnci, care-mi poruncea să mă întorc în casă.

Într-o dimineaţă, tata m-a trezit mai devreme şi, după ce m-a aruncat de vreo două-trei ori în sus, mi-a spus că bunicul vrea să mă vadă în camera lui. Am alergat repede într-acolo, ivindu-mă grijuliu de după uşă, şi l-am văzut stînd în pat, cu ochii strălucind sub boneta lui de noapte albă şi trasă-n jos pe frunte. Avea o expresie amuzată şi m-a poftit să intru. Am sărit repede-n pat, bucuros că i-am intrat iar în graţii şi fericit nevoie mare că stăteam din nou în acel pat grozav, plin de aventuri. Patul acela era atît de palpitant de explorat şi ascundea atîtea posibilităţi de a băga groaza într-un băieţel care se aventura prea

departe sub aşternuturi, cercetînd din ce în ce mai adînc în întunecime în timp ce bunicul se prefăcea că era un leu bătrîn şi fioros, scoţînd cele mai înspăimîntătoare răgete! Cînd ţipetele mele deveneau prea isterice, trăgea înapoi toate aşternuturile şi lucrurile reveneau la normal, în timp ce inima încă îmi bătea tare de spaimă. Mă învăţase cum să sun după Feride şi, cînd apărea, ceream şi eu să-mi fie servit micul dejun în acelaşi timp cu al său. Dimineaţa despre care scriu nu era o excepţie de la regula generală. Ne-am jucat, ne-am zbenguit şi am mormăit ameninţător unul la altul, iar cînd am fost dus de acolo pentru a mă îmbrăca, bunicul a strigat după mine să-l însoţesc mai tîrziu la cafenea. Atunci am ştiut într-adevăr că am redevenit prieteni.

Cu toate acestea, pînă la urmă n-am mai mers la cafenea, căci, cînd ne pregăteam de plecare, deodată s-a răzgîndit. Şi poate că tocmai acest lucru a făcut ca acea zi, cu toate evenimentele ei, să-mi rămînă atît de clară în minte. În acea zi ne-am plimbat pe malul mării, prima şi ultima oară cînd m-am plimbat şi am discutat cu bunicul, căci pînă atunci niciodată nu fusesem cu el mai departe de cafeneaua aceea din zonă. În acea zi cu o dimineaţă luminoasă, am mers împreună ca nişte vechi prieteni. Acum, de fiecare dată cînd mă plimb pe plaja Mării Marmara şi se întîmplă ca dimineaţa să fie la fel de caldă, sînt din nou copilul de cinci ani zburdînd alături de silueta pierdută a unui bătrîn binevoitor. Iar în acea dimineaţă, cît a vorbit, părea să se sprijine din ce în ce mai mult de bastonul său şi deodată s-a aşezat pe o stîncă, spunîndu-mi că a obosit. Mi-a zis că pot să mă joc în nisip, numai să nu mă duc prea aproape de mare. Eu am început să caut scoici şi, de fiecare dată cînd găseam una mai frumoasă, îl strigam, spunîndu-i de descoperirea făcută. Dar odată, cînd am strigat, n-a mai răspuns şi, cînd m-am întors să-l privesc, l-am văzut dînd din mîini înspre mine. Am alergat spre el cu sentimentul – aşa cum simt în mod instinctiv copiii, cu acel simţ suplimentar al intuiţiei care zace în ei – că în dimineaţa aceea ceva nu mersese aşa cum ar fi trebuit. Totuşi, tot din instinct, am refuzat să accept ce intuisem şi, chiar dacă m-am grăbit să ajung la el, strigam, cu un aer rebel, că voiam să mă mai joc, că voiam să mă mai joc…

Mi-a spus: „Bunicul nu se simte prea bine, dragul meu. Să mergem acasă de îndată!”.

Şi mi-am strîns revoltat scoicile, dar un sentiment de teamă, ca un fior de gheaţă, mi se strecurase în inimă.

E straniu cît de intuitivi sînt copiii şi animalele. Astăzi, dacă m-ar ameninţa vreun pericol, mă îndoiesc că l-aş putea presimţi atît de clar ca în copilărie. Sofistica şi anii la un loc n-au făcut decît să mai atenueze, să mai acopere din acel simţămînt spontan animalic şi cred că, în momentul de faţă, aş putea da peste o primejdie fără să am vreo tresăltare de inimă. Dar în acea zi am simţit primejdia în jurul bunicului meu ca o aură.

I-am ţinut mîna strîns, cu inima aproape sufocîndu-mă din cauza premoniţiei mele. La jumătatea drumului ne-am întîlnit cu imamul de la mica moschee, care ne-a întîmpinat îngrijorat, vorbindu-i bunicului cu blîndeţe. Am simţit atunci o mare şi copleşitoare alinare, că o altă fiinţă umană se afla acolo ca să împărtăşească teama mea. Imamul l-a luat pe bunicul de braţ şi încet, dureros de încet, am urcat ultima colină, lungă, care ducea înspre casă.

Imediat ce-am ajuns acasă, eu am fost preluat de İnci, care era prin grădină cu Mehmet. La acea vreme, Mehmet avea 18 luni, abia începuse să meargă. Era considerat o fiinţă firavă şi-i purtam pică, pentru că, de fiecare dată cînd voiam să strig şi să alerg, în mod inevitabil, eram potolit de İnci sau de mama şi avertizat că el doarme. Mie mi se părea că nu făcea nimic altceva decît să doarmă şi îmi pierdusem orice speranţă că va veni şi ziua cînd va fi considerat suficient de mare ca să mă pot juca împreună cu el. Dar cîteodată îl şi iubeam şi-mi plăcea să-i mîngîi obrazul moale şi să-i simt puful de pe cap. Cînd şi cînd mă chema la el, încovoindu-şi degetele după mîna mea şi gîngurind. În ziua în care l-am adus acasă pe bunicul n-am fost în stare să reacţionez la zîmbetul din ochii lui, căci îngrijorarea şi curiozitatea mă istoviseră. İnci mă privea cu ochii ei negri acum măriţi de nedumerire şi m-a întrebat ce se întîmplase în timpul plimbării.

Toată dimineaţa am stat afară în grădină, în căldură, şi cînd am mers în sufragerie pentru prînz, mama, cum stătea singură la masa mare, părea ciudată şi stingheră. Noi, copiii, împreună cu İnci, obişnuiam să mîncăm la o masă mai mică, într-un colţ mai retras, şi în tot timpul mesei de prînz am fost atent la mama, care mai mult se juca cu mîncarea şi-şi turna pahare de apă unul după altul dintr-o carafă de cristal. Pe la jumătatea prînzului, Feride a venit în grabă, anunţînd că a sosit doctorul, şi, fără vreo ceremonie, lăsîndu-şi mîncarea abia atinsă, mama a părăsit încăperea. İnci a strigat-o pe Feride s-o întrebe despre ce era vorba, dar Feride, aruncîndu-mi iute o privire prevăzătoare, i-a spus că nu ştia.

În timpul după-amiezii a fost chemat acasă şi tata şi-mi amintesc chipul său tras şi îngrijorat cînd a trecut pe lîngă mine, fără să bage de seamă că stăteam acolo, în hol.

İnci ne-a dus în camera de joacă, pentru că era prea cald ca să ne jucăm în grădină. Îmi amintesc vag că eu mă jucam cu piese de construcţii, în timp de Mehmet se tîra pe un covor mare şi İnci şedea într-un balansoar lîngă fereastră, cu o grămadă de lucruri de cîrpit alături. Eram cu toţii toropiţi de căldură. După puţin timp, tata a venit după mine, m-a luat în braţe şi mi-a spus: „Bunicul e foarte bolnav, dar vrea să te vadă. Vei fi tu un bărbat bun şi curajos şi vei veni cu mine?”.

Am încuviinţat, dînd din cap fără să scot un sunet, şi-am ieşit din cameră împreună, un bărbat tînăr şi înalt şi un băiat mic şi solemn care era încă o dată copleşit de evenimentele dimineţii. În camera bunicului, lumina era slabă. Ferestrele erau deschise, dar obloanele verzi erau potrivite în aşa fel încît lumina orbitoare a soarelui de după-amiază să nu pătrundă.

Mama era aşezată de-o parte a patului, ţinînd un urcior de argint despre care ştiam că e umplut cu apă de la mormîntul lui Mahomed. Ştiam de asemenea că această apă nepreţuită trebuia să fie folosită numai în caz de urgenţă absolută. Bunicul fusese odată în pelerinaj la Mecca şi se întorsese de-acolo cu această apă şi, de atunci, era întotdeauna cunoscut sub titlul de Hagiu, asta însemnînd că fusese la Mecca.

Bunica stătea la una dintre ferestre, încercînd să privească printre spaţiile mici ale obloanelor. Lumina albă şi puternică din grădini trebuie să-i fi rănit ochii, şi totuşi părea să nu ţină seama de asta. Stătea perfect nemişcată, ca o statuie, şi lacrimi îi curgeau necontenit pe obraji. Pentru mine a fost un şoc să o văd pe bunica, de obicei calmă, plîngînd aşa fără reţinere şi asta mi-a sporit sentimentul de spaimă

care-mi îngheţase deja pe jumătate inima.

Într-un colţ, un doctor îşi spăla mîinile în mare linişte, aproape fără zgomot.

De îndată ce am intrat în cameră, mama a lăsat vasul de argint pe o noptieră şi m-a luat de lîngă tata. El a mers către cealaltă parte a patului şi a luat Coranul, începînd să citească din el cu voce tare în araba lui caldă, muzicală. Eu stăteam şi-l priveam pe bunicul, amuţit în faţa marii solemnităţi care-l înconjura şi cu care nu eram obişnuit. Şi-a mişcat degetele, iar atunci mama m-a ridicat pînă la el şi i-a spus: „Tată, el este İrfan”.

Şi-a lăsat mîna grea şi bătrînă pe capul meu, ca şi cum m-ar fi binecuvîntat, apoi degetele lui s-au mişcat uşurel prin buclele mele, după care au coborît, încet, foarte încet, pe faţa mea. I-am sărutat mîna şi-am icnit fără lacrimi. A încercat să spună ceva, iar doctorul s-a aplecat repede deasupra lui, făcîndu-mi un semn din cap, iar mama m-a tras deoparte. Mi-a spus să mă duc înapoi la İnci, apoi m-a lăsat şi s-a întors în camera bunicului, închizînd încet uşa în urma ei. Am început să plîng brusc, acolo, pe palierul liniştit, şi încă îmi amintesc, de parcă ar fi fost ieri, cum un guguştiuc mare şi gras a trecut în zbor prin dreptul ferestrei, cîntînd cu vocea-i guturală şi caldă.

E şi acum sunetul pe care mi-l amintesc cel mai bine din acea zi.

Capitolul 2

Un autocrat la hamam

Cînd şi cînd, de obicei cam o dată pe săptămînă, bunica avea cîte o pasă mai sociabilă, iar cînd o apucau toanele astea, în mod inevitabil mergea la hamam. Hamamurile, sau băile turceşti, erau sălaşul clevetirilor şi bîrfelor, al snoabelor care mimau egalitatea de clasă faţă de cele cu un statut social inferior şi scuza pentru femeile din zonă să petreacă o zi în oraş. Nimeni nu concepea vreodată să facă o baie în mai puţin de şapte sau opt ore. Fetele tinere mergeau să-şi etaleze trupurile alb-rozalii în faţa femeilor mai în vîrstă. De obicei, mamele bărbaţilor buni de însurătoare se preocupau doar de asta, căci ele nu ratau, cel puţin aşa era de aşteptat, nici o ocazie de a le povesti de-a fir-a-păr fiilor detaliile cele mai delicate ale trupurilor goale ale lui cutare şi cutare. Căsătorii care se bazau pe astfel de relatări aveau loc destul de des, dar, dacă erau sau nu încununate de succes, puţini dintre noi puteau să ştie.

În încăperile fierbinţi ale hamamurilor se punea gaz pe focul micilor gelozii şi rivalităţi şi adesea aveau loc certuri între mamele fetelor mai atrăgătoare care concurau pentru a intra în graţiile aceluiaşi tînăr.

Spre deosebire de mamele de fete, mamele de băieţi erau la mare cinste. Exista un fel de linie despărţitoare între ele şi unui străin îi era destul de uşor să-şi dea seama care dintre doamnele durdulii şi respectabile aveau cele mai bune produse de vînzare. Pentru că în timp ce mamele de fete obişnuiau să rîdă mult, să atragă atenţia asupra grupurilor familiale, mamele de băieţi stăteau distante pe divanele lor – prea conştiente de propria superioritate pentru a participa la zgomotul general şi la certuri. Ele ciuguleau leneşe dintr-un fruct, cu ochii pe tinerele fete care pozau şi zîmbeau afectat, şi cîteodată acceptau oferta de-a fi spălate pe spate de cîte-o tînără făptură fermecătoare, dar cu o asemenea condescendenţă, că imediat cele mai năprasnice speculaţii încolţeau în inimile celorlalte femei cu privire la motivele pentru care fusese arătată o aşa de evidentă bunăvoinţă. Odată încheiat spălatul spatelui, făptura tînără şi ravisantă era lăsată să plece şi mamele fiicelor ignorate se strecurau, una cîte una, pe lîngă afurisita bătrînă autocrată şi-i şopteau cele mai incriminatoare lucruri despre caracterul celei care, în culmea fericirii, tocmai se retrăsese.

Bunica mea nu avea nici un fiu bun de însurătoare, dar cu toate acestea prezenţa ei acolo nu trecea neobservată. Dorinţa de socializare creştea în ea un număr de zile pînă cînd, într-o dimineaţă, o anunţa cu măreţie pe mama că în cutare zi urmau să meargă la hamam. Mama, neavînd nici un fel de curiozitate socială sau lipsindu-i latura aceea maliţioasă care să o facă să se delecteze cu intrigile ori idilele sfîrşite sau pe cale de-a-ncepe, rareori o însoţea la băi. În general, ofta cu gîndul la toată munca suplimentară pentru servitori pe care o presupunea decizia bunicii.

Destul de des, bunica mă lua pe mine cu ea, deşi după ce am împlinit cinci ani ceilalţi membri ai familiei se îndoiau serios că se cuvenea să duci aşa un tînăr bărbat într-un loc plin de femei goale. Bunică-mea, oricum, care ar fi criticat cea dintîi una ca asta la alţii, întotdeauna a respins ideea că cinci ani era o vîrstă înaintată şi insista să mă ia cu ea.

Mereu rezerva încăperi private pentru ea la hamam, una pentru a-şi da jos hainele şi alta pentru a se spăla, fiind destul de convinsă că nu se putea aştepta din partea ei să se amestece cu turma. Dorinţa ei de socializare avea totuşi limite.

Îmi amintesc bine agitaţia pe care a provocat-o în casă cînd a anunţat într-o zi că în ziua următoare avea să meargă să facă baie. Practic, a paralizat administraţia, ca să zic aşa, pentru că decizia de-a merge la hamam nu putea fi luată aşa de uşor, de pe-o zi pe alta. Erau necesare anumite pregătiri. Trebuiau să fie cumpărate mîncăruri speciale, care să fie gătite şi împachetate. Trebuiau rezervate încăperi private. Mama a încercat zadarnic să o determine să mai aştepte o zi şi, din păcate, intervenţia sa n-a făcut decît să-i întărească bunicii convingerea, adăugîndu-i şi mai multă înfocare.

Feride a fost trimisă la hamam ca să anunţe sosirea noastră în ziua următoare – pentru că deja se decisese ca şi eu să merg. Privind acum în urmă, am bănuiala că pe Feride mai degrabă o încîntau astfel de misiuni, căci trăia de atît de mult timp lîngă bunica mea, încît se cam distra provocînd vîlvă şi luîndu-se la harţă cu servitorii altora, dată fiind poziţia ei solemnă de servitoare personală factotum a bunicii, a cărei poziţie socială în cartier era, fără îndoială, la cel mai înalt nivel.

Proprietarii hamamului erau, bineînţeles, destul de familiarizaţi cu diversele metehne şi idiosincrasii ale bunicii mele şi n-aveau nici o problemă să-i ofere camere private oricînd dorea – uneori chiar lăsîndu-le pe alte femei fără, deşi le rezervaseră dinainte. Bunica mea era o prezenţă impunătoare şi, pentru că o ştia foarte bine, profita de asta fără jenă şi, în general, se purta ca o regină.

Odată rezervate încăperile pentru ea, următorul lucru important a fost să poarte discuţii lungi şi inutile cu Hacer despre mîncarea ce dorea să-i fie pregătită pentru hamam. Murat, vizitiul, a fost trimis de urgenţă la piaţă, taman atunci cînd şi mama avea nevoie de el pentru alte treburi, cu un coş aproape cît el de mare, căci era un bărbat mărunţel, şi s-a întors cu cantităţi enorme de mîncare – care, cu siguranţă, avea să fie în mare parte irosită. Dar bunica, extrem de amabilă acum că-i ieşiseră toate aşa cum voise şi debordînd de ospitalitate, a explicat această extravaganţă spunînd că prefera să aibă multe feluri de mîncare din care să aleagă şi că, în orice caz, îi plăcea să ştie că şi cei mai puţin norocoşi, care vor fi rămas acasă, se vor bucura de aceleaşi delicatese din care avea să se înfrupte şi ea la hamam. Mîncarea

din casă era bună mereu, fiindcă întotdeauna comanda ea însăşi totul – cu siguranţă, fără să-i permită vreodată liniştitei mele mame să-şi exprime vreo preferinţă, convinsă pe de-a-ntregul că nici una din ideile altcuiva din casă nu ar putea fi mai bună şi mai originală decît ale ei. Mai mult, nici nu încuraja originalitatea în gîndire, apreciind că aceasta, mai ales cînd era vorba de mîncare, dăuna digestiei, distrugea mucoasa stomacului, făcea ţăndări sistemul nervos şi era cauza tuturor bolilor cunoscute.

În toată acea zi memorabilă, Hacer a fost ocupată cu gătitul. Se pregăteau *dolma* din frunze de viţă-de-vie, umplute cu un orez savuros, coacăze, nuci şi ulei de măsline. O dată la cîteva minute, bunica se repezea în bucătărie să-şi bage nasul şi să-şi ofere sfaturile nesolicitate mult mai experimentatei şi flegmaticei Hacer. Bunica gusta totul. Pentru Hacer, asta era îngrozitor şi mă aşteptam, cu aceste prilejuri care-ţi întindeau nervii la maximum, să izbucnească în lacrimi sălbatice de furie sau să mături toate oalele de pe masă dintr-o lovitură şi să facă o splendidă criză de isterie. Biata Hacer era întotdeauna cea mai ocolită de noroc. Se holba cu nelinişte la bunică-mea cum îi cerceta şi adulmeca acele *dolma* puse la răcit şi, în nouă din zece cazuri, i se poruncea să gătească altele proaspete, pentru că cele deja făcute erau bune de mîncat numai pentru creştini. Feride era chemată şi ea să supravegheze la prepararea *kadin-göbeği*, gogoşi grele şi însiropate care, dacă erau pregătite ca la carte, erau uşoare ca un fulg şi nemaipomenit de bune. Mie îmi plăceau foarte mult *kadin-göbeği* şi intenţionat mai întîrziam prin bucătărie, căutînd momentul potrivit ca să şterpelesc una cînd erau puse la răcit în mult sirop. Apariţia îngîmfatei Feride îi făcea inimă rea lui Hacer, care mormăia în barbă multe vorbe ce nu pot fi pomenite aici.

După ce draga ei Feride a fost instalată în siguranţă în bucătărie şi nimic nu mai părea să meargă rău, sau cel puţin, în naivitatea sa, aşa spera ea, bunica a urcat sus, în dormitorul ei, luînd-o pe İnci cu dînsa, spre enervarea mamei, pentru că eu şi Mehmet rămîneam nesupravegheaţi. İnci avea misiunea să aleagă lenjeria curată, halatele de baie şi nenumăratele prosoape de care era nevoie la hamam. Bucăţi de săpun şi o sticlă mare de apă de colonie erau scoase de pe unde fuseseră ascunse, ca şi toate celelalte accesorii necesare pentru toaleta corectă a unei doamne gata să se îmbăieze. Lui İnci i s-a spus să împacheteze toate aceste lucruri în nişte pînze mici brodate, care erau păstrate special în acest scop, şi, de cîteva ori, am fost şi eu chemat sus şi avertizat cu privire la ceea ce nu trebuia să fac la hamam. După ce urcase şi coborîse inutil scările încă de cîteva ori, dintr-odată, bunica a intrat gîfîind în salon şi s-a trîntit, fără cea mai mică urmă de eleganţă, într-un fotoliu mare. S-a răcorit cu evantaiul, apoi i s-a plîns mamei că era foarte obosită şi că nu înţelegea de ce de fiecare dată cînd voia să facă baie tot ea trebuia să se ocupe de toate. Spunea că Hacer, mai mult ca niciodată, nu-i era de nici un folos şi că nici măcar nu ştia la ce-o mai păstra, exceptînd poate faptul că îi era milă de ea, ştiind că nici o altă gospodărie din lume n-ar fi ţinut-o mai mult de o zi. Mama, care avea o slăbiciune pentru blamata Hacer, a întrerupt-o pe bunica pentru a-i spune că, dimpotrivă, atunci cînd mergea la hamam, dădea peste cap totul în casă. Ajungînd mai repede la subiect, provocată de atitudinea neîncrezătoare a bunicii, mama i-a spus că, iată, ea era înfometată şi nu era nimeni disponibil să-i pregătească masa, copiii erau de asemenea flămînzi şi, din

moment ce Hacer fusese pusă deja de două ori să arunce toate acele *dolma* cu care şi-a petrecut toată dimineaţa gătindu-le, ea considera că restul zilei urma să continue în aceeaşi manieră şi vom muri de foame cu toţii.

Asta a înfuriat-o grozav pe bunica; ea a simţit că toate acuzele erau cît se poate de nedrepte, aşa că n-a făcut apoi decît să contribuie şi mai mult la haosul general, chemîndu-l cu tam-tam pe Murat şi poruncindu-i să plece de urgenţă la măcelar şi să cumpere carne, pentru că toată lumea era înfometată. Murat, flămînd el însuşi, a plecat în mare grabă, ca nu cumva bunica să se răzgîndească din nou. Extrem de indignată de acuzele ce-i fuseseră aduse pe nedrept, ea a pornit iritată spre bucătărie pentru a-i da instrucţiuni lui Hacer să lase tot ce făcea şi să pregătească prînzul, din moment ce mama, epuizată de cît brodase în dimineaţa respectivă, nu mai putea de foame.

Brusc, şi-a amintit că trebuie să-şi vopsească părul cu henna şi a chemat-o pe Feride, care a trebuit să lase prepararea de *kadin-göbeği*, vrînd să afle de ce, pînă la ora aceea, vopseaua nu fusese încă pregătită. Indisciplina ei ne afecta pe toţi şi pe mine în mod deosebit, aşa că eram în permanenţă irascibil, făcînd-o în cele din urmă pe İnci să plîngă de nervi.

„Dacă merg la hamam”, a scrîşnit ea la mine printre dinţii bine încleştaţi, „ai să vii înapoi acasă arătînd ca un homar. Am să-ţi ţin capul sub apă opărită pînă cînd ai să mori şi-am să te trag de nas pînă cînd o să fie la fel de lung ca al unui elefant!”.

Suficient de intimidat, am zbughit-o la Hacer, care mi-a dat zahăr să mănînc şi m-a aşezat pe un scaun înalt, ca să pot urmări ce făcea ea. Dar mirosul fierbinte de mîncare m-a copleşit şi, în orice caz, eram mult prea surescitat ca să pot sta locului foarte multă vreme, aşa că am cerut să fiu dat jos de pe scaunul înalt şi am plecat în căutarea bunicii. Am găsit-o în dormitor şi, cum era într-o dispoziţie binevoitoare, m-a lăsat să intru şi să stau la uşă, ca să privesc ce făcea Feride. Cînd am văzut-o, nu m-am putut abţine să nu rîd, căci arăta foarte caraghios. Stătea pe un scaun drept cu spătar în faţa unei oglinzi lungi, cu Feride lîngă ea punîndu-i, strat după strat, hîrtie albă curată peste claia răsculată de henna care-i acoperea capul. Lîngă ele, pe un scăunel împletit, era o cană de argint cu rămăşiţele acelei mizerii maronii lipite de margini, iar alături, o masă maură, încărcată cu prosoape albe ca zăpada şi o tăviţă cu agrafe de păr micuţe, din aur.

Pentru că avea vopsea în păr, bunicii îi era imposibil să se ducă în salon sau în sufragerie, aşa că a stat în camera ei şi a mîncat *lokum* dintr-un vas mare pe care-l ţinea în poală şi a băut şerbet de trandafiri. Apoi, apatică, a refuzat tava cu prînzul pe care i-o adusese İnci, spunînd că nu-i e foame şi că ei îi trebuia puţină mîncare pentru a avea energie. Am implorat-o să-mi dea mie voie să mănînc mîncarea refuzată şi, în cele din urmă, mi-a acordat cu indulgenţă această permisiune, dar mama, cînd a auzit, s-a înfuriat şi a trimis-o pe İnci să mă aducă în sufragerie. Mi-a părut rău să las aerul închis, parfumat din camera bunicii şi, ca să mă răzbun, pe cînd coboram scările, am muşcat-o pe İnci de deget.

După ce masa de prînz s-a încheiat, Feride a rearanjat toate halatele şi lenjeria pe care İnci le împachetase cu grijă în timpul dimineţii. Între pachete, Feride a pus punguţe de lavandă, iritată că İnci

uitase să facă asta. În casă la noi mirosea întotdeauna a lavandă, pentru că toate sertarele şi dulapurile erau ticsite cu levănţică legată în punguţe de muselină puse prin rufărie.

În fiecare an, ţigani sălbăticiţi, numai piele şi os, obişnuiau să o culeagă de pe dealuri, coborînd apoi în oraş să vîndă coşuri pline ochi cu parfumul ei dulce. Levănţica creştea şi într-un colţ al grădinii, dar noi întotdeauna o cumpăram de la ţigani. Îmi amintesc de o ţigăncuşă cu ochi vioi care venea pe la noi cînd eu eram mic. Stătea în stradă cîntînd un cîntec despre lavandă şi apoi era adusă în casă de Feride, care se tîrguia cu viclenie pentru levănţică. Hacer îi făcea o cafea turcească şi eu mă furişam în bucătărie ca să observ faţa întunecată, străină a ţigăncii, care stătea aşezată pe masă, legănîndu-şi picioarele lungi şi goale. Cîteodată, bunica îi poruncea lui Hacer să-i dea ţigăncii să mănînce pe săturate, după care aceasta era chemată în salon, să le ghicească viitorul mamei şi bunicii, care, amîndouă, credeau copilăreşte în lucrurile astea. I se dădea o pernă pe care se aşeza, chiar lîngă uşă, temîndu-se să intre prea mult în încăperea elegantă şi avînd grijă să nu calce cu picioarele ei goale şi murdare de praf pe covoare. După ce citea lucrurile uimitoare care i se arătau în globul ei de cristal strălucitor, făcîndu-mi mintea s-o ia razna, scotea un pumn de boabe mari de fasole uscată dintr-o desagă prinsă de cingătoarea lată pe care-o purta, desfăcea o batistă uimitor de curată cu cîteva mărgele de sticlă albastră şi îi dădea din nou cu ghicitul. Cînd treaba asta se sfîrşea, bunica îi arunca o monedă de aur pe care ţiganca o prindea cu îndemînare.

Îmi amintesc că avea degete lungi şi subţiri, unghiile de forma unor alune şi întotdeauna vopsite cu henna, o faţă mică, ciocolatie, cu o gură largă, părînd să rîdă mereu. Purta veşminte ciudate, exotice, cu tot felul de culori, iar prin părul negru, strălucitor avea răsucite mărgele de sticlă viu colorate. Ne povestea despre viaţa ei în şatră şi despre soţul ei, care făcea coşuri pe care le vindea ţăranilor sau uneori pe la casele bogate din Istanbul. Îţi lăsa impresia că era şireată ca o vulpe şi ciudat de atrăgătoare şi-mi imaginam că avea un bărbat bine, care făcea pe viteazul, cu ten măsliniu, dinţi albi şi strălucitori şi cercei de aur atîrnîndu-i la urechi, lucind în soare la fiecare mişcare a capului său de leu. Numai un bărbat înalt şi musculos s-ar fi putut potrivi ca o mănuşă acestei femei cu un şarm aparte. Într-o zi, cînd el, dornic să vîndă unul dintre coşurile sale bunicii, ca să-l folosească Murat, a însoţit-o pe ţigancă la noi acasă, am rămas foarte dezamăgit. Era mărunt, slab şi urît într-un fel care te speria, cu faţa ciupită de vărsat, cu o gură brutală şi o privire ce părea încontinuu mistuită de avariţie. Îmi părea că ar fi genul periculos, care, la adăpostul nopţilor vîntoase, comite fapte murdare, şi-mi era foarte frică de el. Era gelos pe ţigăncuşa care-i era nevastă şi am sesizat că ea, în prezenţa lui, era foarte supusă, veselia din privire stingîndu-i-se. Era foarte degajat cu Feride, care devenea încordată şi înţepată, semănînd incredibil de mult cu bunica mea cînd era furioasă. Pe Hacer a lovit-o de cîteva ori peste fundul ei care se legăna, izbucnind în hohote de rîs de fiecare dată cînd ea protesta. Am fugit din bucătărie în salon, cu ochii în lacrimi, dintr-un motiv sau altul. Am simţit o furie neputincioasă, copilărească împotriva lui şi a grosolăniilor lui şi milă pentru biata ţigăncuşă veselă pe care şi-o luase de nevastă. Atunci nu ştiam că rar se întîmplă ca viaţa şi oamenii să fie aşa cum cineva se aşteaptă să fie.

Cînd tata a sosit acasă în acea seară, coşuleţe cu mîncare ce fuseseră împachetate de Feride erau stivuite în hol, iar pachetele care conţineau lenjeria curată şi diverse alte mărunţişuri erau aşezate alături. Cînd le-a văzut, tata a început să rîdă, comentînd către mama că întreaga lume afla cînd bunica avea de gînd să facă baie.

Pe cînd spunea asta, bunică-mea cobora scările, cu mîinile strălucind de bijuterii şi cu o eşarfă de mătase în culori strălucitoare pe cap. Arăta foarte ciudat, aşa mărunţică şi subţirică la trup şi cu capul mărit, încă acoperit de vopseaua care se usca şi o grămadă de prosoape. Totuşi, făcuse o concesie distinsei societăţi, înfăşurîndu-şi eşarfa ţipătoare peste toate cele, ca să poată lua cina în sufragerie, cu restul familiei.

„Mîine mă duc la hamam", a spus ea, iar tata, cu o mină foarte gravă şi făcînd un gest în direcţia bagajelor, a zis că asta nu era aşa de greu de înţeles. Totuşi, s-a încruntat cînd a auzit că urma să merg şi eu şi a spus că acum eram prea mare pentru astfel de lucruri. Bunica a trecut repede peste obiecţiile lui şi, cu o mică demonstraţie de gingăşie feminină, a promis că avea să fie ultima oară cînd mă lua cu ea.

Cînd, în cele din urmă, tata a cedat în faţa linguşirilor ei, am fost atît de bucuros, încît abia am mai putut mînca, deoarece gîndul că aproape sigur va refuza mă chinuise toată ziua.

Murat a sosit la poarta principală cu trăsura şi caii gălbui, nărăvaşi şi nerăbdători, harnaşamentul lor zornăind melodios de fiecare dată cînd îşi scuturau capetele superbe. Feride i-a dat lui Murat lucrurile necesare pentru ziua noastră la hamam, apoi, plină de importanţă, s-a întors în casă, ca s-o escorteze pe bunica pînă la trăsură. Am mers în urma lor, simţindu-mă mai degrabă ca un om mare, şi, cînd m-a văzut, Murat m-a privit cu reproş, comentînd, aşa cum era de aşteptat, că eram prea mare pentru a mai merge cu femeile. Oricum, avînd permisiunea părinţilor, l-am ignorat şi am strîns-o bine şi încrezător pe bunica de mînă. Cînd am ajuns la hamam, slujnicele au venit în întîmpinarea noastră, făcînd plecăciuni adînci în faţa bunicii mele, dar părînd puţin uimite şi neîncrezătoare cînd, lîngă ea, au dat cu ochii de mine. În orice caz, n-au comentat în nici un fel, ci doar ne-au condus spre camera pentru dezbrăcare ce fusese pregătită pentru noi.

Îmi era greu să ţin ritmul cu paşii repezi şi semeţi ai bunicii, dar am refuzat totuşi să dau drumul mîinii ei. Am străbătut un imens hol de marmură cu divane aranjate pe lîngă pereţi şi cu uşi de sticlă, mici şi mate, care dădeau înspre încăperile private. Erau multe femei ce stăteau întinse pe divane; în mijlocul holului se găseau o piscină şi o fîntînă, iar stropii de apă, ţîşnind şi spărgîndu-se în bazinul de piatră, scoteau un sunet răcoritor şi plăcut. Multe sticle de *gazoz*, un fel de apă gazoasă, stăteau la răcit în piscină, căci aceasta era o încăpere comună şi, după ce terminau cu îmbăiatul, toate femeile mîncau şi pălăvrăgeau aici. Am trecut fără să ne uităm în stînga sau în dreapta; de fapt, eu mi-am ţinut cu fermitate ochii în pămînt, aşa cum fusesem avertizat să fac. Feride îmi luase mîna şi, aruncîndu-i o privire furişă, am observat dispreţul afişat pe chipul ei negru, cu trăsături frumoase, cu nasul în sus ca şi cum în aer ar fi fost un miros respingător. Am urcat pe nişte scări la etaj şi ni s-a arătat o cameră micuţă, unde am început să ne dezbrăcăm. Eu am fost gata primul, iar apoi Feride s-a dus să o ajute şi pe bunica. O slujnică

zăbovea la uşă aşteptînd instrucţiuni şi, cînd am fost gata, Feride a strigat-o şi i-a dat săpunurile noastre, apa de colonie şi cana mare de argint care era folosită pentru a ne clăti pe corp.

În picioare purtam *takunya*, un fel de saboţi de lemn. Îmi amintesc că ai mei erau aurii, cu trandafiri roşii. Bunica purta o pereche neagră, cu bijuterii ţintuite pe tocuri, şi pe pardoseala de piatră făceam un zgomot teribil. Arăta foarte elegantă în halatul ei de baie roz şi cu părul de la urechi şi tîmple tras spre spate cu clame de păr aurite. Feride a reuşit să exprime toată demnitatea Orientului într-un halat alb, sobru şi simplu, bine strîns în jurul taliei sale subţirele. Am părăsit cu solemnitate camera pentru dezbrăcare, urmînd-o pe slujnică spre încăperea unde aveam să ne spălăm şi, mai tîrziu, să mîncăm toată mîncarea pe care o aduseserăm cu noi.

A trebuit să trecem din nou prin baia comună; cîteva femei încă se mai spălau, în timp ce altele stăteau întinse pe divane. Era mare gălăgie în acest loc. Voci stridente strigau unele peste altele, anunţînd subiectele scandaloase şi bîrfele pe care le păstraseră pînă la această întîlnire în încăperea hamamului – pentru că nicăieri altundeva bîrfitul nu era aşa de savuros ca aici.

Cum amabilitatea şi sociabilitatea erau trăsăturile-cheie ale dispoziţiei bunicii din zilele de hamam, ea a oprit în chip firesc mica noastră procesiune, timp în care le-a întrebat de sănătate pe acele femei care, puţin date peste cap de această favoare nemaipomenită, au fost practic reduse la tăcere.

Bunica mea le privea pe tinerele fete dezgolite cu ochiul critic al cunoscătorului şi, uneori, atunci cînd cineva îi displăcea, bătea din palme într-o manieră foarte expresivă, ce denota dezaprobarea sa – spunînd despre cutare că era atît de slabă, încît oasele îi ieşeau prin piele şi că nu-şi va găsi un soţ pînă cînd nu-şi va mai drege înfăţişarea. „Daţi-i multă baclava”, a sfătuit-o ea pe mamă şi toată lumea s-a simţit jenată faţă de tînăra făcută de rîs şi faţă de mama sa, pe bună dreptate ofensată, dar bunica nu era niciodată conştientă că făcea pe cineva să se simtă stînjenit.

Apoi a pus ochii pe o frumuseţe de fetişcană coaptă şi i-a bătut uşor coapsele plinuţe în mod apreciativ. Asta a atras atenţia tuturor mamelor de băieţi, iar bunica a decretat foarte simplu că, dacă *ea* ar fi avut un băiat de însurătoare, fata aceea era exact cea pe care i-ar fi ales-o.

Fetele mai mici i-au aruncat priviri pline de antipatie, dar n-a contat, din moment ce nu le-a observat. Ea avea ochi numai pentru fetele bine făcute, de aproximativ 13 ani, a căror feminitate îmbobocea, şi-i spunea cîte unei mame cu totul încîntate că un bun sfat ar fi să mărite aşa o fată cu cel mai puternic bărbat care ar fi de găsit cît mai curînd posibil.

„Va şti cum s-o desfete”, trîmbiţa ea zgomotos, „dar să te asiguri că e puternic ca un leu, că altfel, cu nişte picioare aşa frumoase ca ale ei, o să-l termine”.

Asta a provocat o tăcere totală, apoi, deodată, femeile m-au zărit pe mine stînd furişat în spate şi-au icnit de oroare că un tînăr ajuns la înaintata vîrstă de cinci ani a fost adus printre ele, să le vadă în toată goliciunea lor. S-au încolăcit în cele mai nefireşti poziţii, încercînd să-şi acopere trupurile şi, cu braţele încrucişate ca să se apere, au bombănit remarci nepoliticoase la adresa organelor mele genitale. Oricum, bunica s-a încruntat în faţa acestei frivolităţi. O fi ea gură spartă cînd e vorba de ce au alţii, dar nimeni să

nu îndrăznească să comenteze atunci cînd e vorba de ce are ea!

Cu sociabilitatea temporar suspendată, s-a ridicat sfidătoare şi i-a făcut semn slujnicei care aştepta răbdătoare că e gata de plecare.

Mica noastră procesiune a pornit din nou, păcănitul de la *takunya* acoperind eficient comentariile făcute pe seama mea şi, la drept vorbind, şi a bunicii mele.

Înainte să ajungem în încăperea unde urma să ne spălăm, a trebuit să trecem peste un canal îngust prin care curgea apa murdară spre canalizare. Oricum, nu-l puteam traversa pînă cînd, cu solemnitate, nu scuipam toţi de trei ori în apa mizerabilă şi nu spuneam „*Destur bismillah*" pentru a potoli spiritele rele care stăteau întotdeauna la pîndă în locurile murdare. În Turcia de demult, trebuia să fii foarte politicos cu spiritele rele. Dacă cineva nu spunea „*Destur bismillah*", adică „Pleacă, în numele lui Dumnezeu!", cel mai probabil spiritele rele din canalizări s-ar fi simţit insultate de lipsa de respect arătată faţă de ele şi i-ar fi dat brînci aceluia pe la spate, făcîndu-l să cadă cu faţa în apa murdară, sau chiar i-ar fi putut provoca o paralizie temporară. Aşa că nu ne asumam niciodată riscuri cu ele şi am fost mereu foarte respectuoşi.

După ce ne-am achitat de obligaţii şi de data asta, am putut trece nestingheriţi peste apa murdară şi, răsuflînd uşuraţi, am purces, fără alte impedimente, spre camera de baie. Încăperea era foarte spaţioasă, dar pentru că era destinată uzului privat, avea o singură *kurna*, o vană mare de apă, în loc de vreo douăzeci, cîte găseai în baia comună. Într-o parte a peretelui de marmură era o nişă, unde Feride a aşezat imediat coşurile cu mîncare. Slujnica a pus săpunul, prosoapele şi apa de colonie pe un alt raft şi ne-a lăsat singuri, iar Feride a tras neîntîrziat o draperie făcută din pînză de prosop peste arcada de la intrare, ca nimeni să nu ne poată zări cum ne spălam. Apoi a continuat curăţînd *kurna*, pereţii şi podeaua cu săpunul pe care îl aduseserăm în acest scop. În toată vremea cît a muncit, bunica a îndemnat-o să frece totul de trei ori, căci altfel puteai considera că nu a fost spălat deloc, iar dacă nu era totul perfect curat, spiritele rele s-ar fi prins de murdărie şi probabil ne-ar fi rănit în timpul îmbăierii. Eu m-am aşezat pe partea curată a podelei, atent ca nu cumva Feride să omită să spele în detaliu orice locşor şi imaginîndu-mi demoni nimicitori rînjind şi pîndind nevăzuţi în aer, aşteptînd să se năpustească asupra mea atunci cînd m-aş fi dezbrăcat.

Asudînd în neştire pînă cînd a terminat tot, Feride a mai pus nişte prosoape pe jos, ca să ne aşezăm noi, apoi s-a aşezat şi ea. Mi-a făcut baloane de săpun ca să mă amuze şi a reuşit să mă facă să uit cu totul de spiritele rele. Spălatul era partea cea mai rea din întreaga vizită la hamam, căci Feride, la fel ca Înci, n-avea nici un pic de milă pentru mine şi mă săpunea din cap pînă-n picioare de trei ori, asigurîndu-se că nu pot să scap din strînsoare, ţinîndu-mă ferm între picioarele ei puternice. Şi-a pus un fel de mănuşă din lufă pe mîna dreaptă şi cu ea m-a frecat şi masat pe tot corpul pînă cînd mari cantităţi de murdărie neagră şi urîtă au fost scoase la suprafaţă şi eliberate de pe pielea mea aproape sîngerîndă. În ciuda ţipetelor mele cumplite, nu m-a slăbit o clipă şi, de fiecare dată cînd credeam că ce-a fost mai rău a trecut, ea tot umplea cana de argint cu ceea ce mie îmi părea a fi apă clocotită şi-o arunca peste capul şi corpul meu pînă cînd, în cele din urmă, am ieşit din mîinile ei arzînd şi tremurînd din toate cele, arătînd ca un homar.

Cîtă vreme bunica trecea printr-un tratament similar, cu şireata de Feride lăudîndu-i fără încetare pielea delicată, fără riduri şi catifelată, eu eram obligat să stau să mă odihnesc, necăjit şi plictisit de această parte a zilei şi tînjind la bucuria mîncării ce urma să mi se dea. Întotdeauna mîncarea era de două ori mai apetisantă dacă era servită la hamam. În orice caz, odată am reuşit să mă strecor afară din cameră neobservat şi-am hoinărit prin încăperea comună, fără halat de baie, gîndindu-mă să mă răcoresc cu susurul fîntînii cu apă rece care funcţiona acolo.

Femeile m-au privit cu un fel de curiozitate ostilă şi şi-au chemat iute la ele copilele, iar eu am rămas singur în mijlocul încăperii, încurcat şi timorat, fără să prea vreau totuşi să mă întorc în încăperea privată, plină de abur şi copleşitor de plictisitoare. O armeancă grasă m-a chemat la ea şi mi-a oferit un măr, dar fusesem învăţat să nu accept nimic din partea nimănui din afara familiei, aşa că doar i-am mulţumit şi i-am refuzat oferta, deşi mi-era poftă să muşc din mărul acela frumos şi roşu.

M-a tras lîngă ea şi şi-a pus cu duioşie braţul mare în jurul meu, iar o femeie tînără i-a strigat cu neruşinare:

„Doamnă, ar fi fost mai bine dacă v-aţi fi adus soţul cu dumneavoastră aici. Asta-i bună, băiatul nu e nici măcar cît degetul meu mic şi mă îndoiesc că v-ar putea fi de vreun folos”.

Celelalte femei au rîs grosolan la asta, iar armeanca cea grasă s-a înroşit de furie şi enervare.

„Ţi-ai face un bine dacă ai avea grijă ca bunică-sa să nu te-audă cum vorbeşti despre el”, a spus ea, şi au mai fost făcute multe alte comentarii despre mine, iar unele femei s-au oprit din mîncat pentru a vedea dacă nu cumva urma şi o bătaie între armeanca cea grasă şi tînăra turcoaică. Eu am scăpat şi am fugit înapoi în camera privată, la autoritatea mai amabilă a bunicii mele şi a lui Feride, şi pînă şi posteriorul meu părea să se fi înroşit din cauza sentimentului oribil de ruşine pe care l-am trăit.

Cînd m-am întors, bunica se odihnea, iar Feride aranja farfurii pe o faţă de masă albă întinsă pe o parte a pardoselii. Ne-am aşezat cu toţii cu picioarele încrucişate în halatele noastre de baie şi-am mîncat cu mare poftă *lahana dolması* (verze umplute), pe care dispreţuita Hacer reuşise, în cele din urmă, să le gătească perfect. Am mîncat *köfte* (chifteluţe de carne savuroase), *börek* (un aluat umplut cu brînză albă, ouă şi pătrunjel), *turşu* (o salată de legume murate, în special varză), ardei verzi şi castraveţi galbeni mari.

O slujnică ne-a adus de băut *gazoz* la gheaţă şi apoi am mîncat specialitatea lui Feride, *kadin-göbeği*, după care am fost atît de doborîţi de somn, încît bunica a devenit cam nemulţumită că eu mă lungeam cu mîncatul. Dintr-odată i-a poruncit lui Feride să strîngă resturile festinului nostru şi a spus că vrea să doarmă. M-am făcut ghem lîngă ea, rîgîind fără jenă ca să-mi arăt aprecierea pentru toate bunătăţile pe care le mîncasem, şi apoi am adormit şi eu.

Cînd m-am trezit, ziua la hamam era aproape gata. Bunica făcea baie pentru ultima oară şi Feride, observînd că m-am trezit, a profitat de asta imediat ca să mă spele din nou. Revigorată după somn, a investit atîta energie în spălatul meu de parcă se strînsese jegul pe mine de secole.

Ziua era pe sfîrşite. Vesela, rufăria murdară şi cana de argint pentru spălat au fost împachetate de

Feride, iar sticla goală de apă de colonie era abandonată în mijlocul podelei. Nu mai era folositoare.

Bunica şi-a luat din nou halatul de baie roz şi m-a ajutat şi pe mine să mă îmbrac, apoi am mers pe coridorul lung care răsuna din cauza ecoului pînă cînd am ajuns înapoi în camera unde ne lăsaserăm hainele dimineaţă, şi parcă de atunci trecuse o viaţă întreagă.

Mi-am întors privirea cînd am trecut pe lîngă grupurile de femei rămase. Multe dintre cele care se aflau acolo dimineaţă plecaseră acasă, dar cele care rămăseseră o strigau pe bunica respectuos, urîndu-i sănătate şi prosperitate. Ea nu avea însă chef de astfel de banalităţi. Le-a ignorat pe toate. Vremea sociabilităţii trecuse pentru încă o săptămînă.

Capitolul 3

Un subiect strict bărbătesc

Lunga vară fierbinte s-a dus repede, iar moartea bunicului a fost eclipsată pentru mine de apropierea tomnatică a celei de-a şasea aniversări a zilei mele de naştere şi – CIRCUMCIZIA!

Circumcizia, pentru mine, era un simplu cuvînt, dar cu trecerea timpului a devenit cel mai palpitant cuvînt din lume. Apărea des în conversaţiile părinţilor mei. Tata aducea subiectul în discuţie remarcînd că Ali, fiul directorului şcolii din zonă, fusese circumcis cu cîteva zile în urmă şi că în tot cartierul încă se vorbea de curajul său. Acesta era semnalul pentru bunica să privească neîncrezător, să ţăcănească furioasă din andrele şi să comenteze pe un ton denigrator: „Ce? Copilul ăla care arată aşa bolnăvicios? Imposibil să dea el dovadă de vreun curaj, nu-i curge aşa ceva prin vine!”, după care devia de la subiect la o poveste lungă despre tatăl şi bunicul său şi despre lipsa lor de curaj, pînă cînd eu începeam să mă bîţîi nerăbdător, apoi se oprea şi încheia trimfător: „Aşteptaţi pînă cînd o să-l vadă toţi pe nepotul *meu*”.

Şi, pentru că se referea la mine, mă cuprindea un sentiment puternic de mîndrie.

Mama adăuga şi ea cu vocea ei calmă: „Ai perfectă dreptate, desigur. Fiul meu va fi curajos ca un leu şi cu toţii vom fi mîndri de el”.

Nimeni nu mi-a explicat vreodată ce fel de încercare teribilă, care să presupună curajul unui leu, aveam de trecut, iar eu, deşi eram din ce în ce mai curios, eram prea timid ca să întreb. Într-o zi am rugat-o pe İnci să-mi explice, dar ea doar a rîs şi mi-a spus să aştept şi am să văd. Aşa că m-am dus la Hacer să-i cer sfatul, iar ea m-a îndopat cu baclava proaspăt făcută şi a rînjit nepoliticoasă. A făcut un gest spre zona inferioară a anatomiei mele, dar eu n-am înţeles şi probabil am părut şi foarte derutat, căci s-a oprit din rînjit şi mi-a spus s-o şterg de-acolo şi să nu-mi mai bat capul cu astfel de lucruri. Mama a fost doar cu puţin mai explicită, dar măcar a încercat să mă facă să-mi formez o imagine. Mi-a spus că toţi băieţeii musulmani trebuiau să fie circumcişi, că ăsta era primul pas spre „bărbăţie” şi că mă aşteptau haine noi şi frumoase, căci în Turcia actul circumciziei era un ritual important. M-am gîndit la spusele ei, dar, fără să vrea, mi-a dat o altă temă de gîndire cu care să-mi muncesc mintea deja supraîncărcată. Ce-a vrut să spună prin „bărbăţie”? Avea vreo legătură cu tata – despre care se vorbea ca despre un „bărbat”? Era

foarte ciudat pentru mintea unui băieţel, dar toate acele conversaţii au avut efectul scontat: acela de a mă face nerăbdător şi dornic să trec prin experienţa circumciziei.

În fiecare seară obişnuiam să mă urc pe genunchii tatei şi să-l întreb cînd avea să se întîmple. El se prefăcea foarte serios şi o întreba pe mama dacă în acea zi fusesem cuminte. Răspunsul era întotdeauna da. Într-adevăr, de cînd mă obseda ideea circumciziei, devenisem un sfinţişor. Aşa că atunci tata promitea că va organiza totul înainte de ziua mea, iar eu mă înfoiam de mîndrie şi mi se părea că zilele nu treceau suficient de repede.

Devenise un obicei ca în fiecare seară să-l aştept pe tata pe lîngă casă să se întoarcă de la afacerile lui. Cînd îl vedeam făcînd colţul, alergam să-i deschid poarta şi să-i cercetez buzunarele umflate, de obicei pline de jucării şi dulciuri pentru Mehmet şi pentru mine. Într-o seară ducea sub braţ o cutie mare de carton şi, cînd i-am cerut să-mi spună ce conţine, mi-a spus că acolo erau veşmintele mele pentru circumcizie. Aproape că am luat-o razna de bucurie şi l-am implorat să mă lase pe mine s-o duc în casă. În hol ne-am întîlnit cu mama şi i-am arătat cutia, mai-mai să explodez de mîndrie numai la gîndul a ceea ce era înăuntru. Ea mi-a mai tăiat din elan, iar eu am zbughit-o să le dau vestea lui Mehmet şi lui Înci.

Mehmet avea acum doi ani şi a început să plîngă că hainele de ceremonie erau pentru mine, şi nu pentru el. Scîncea că voia şi el un costum nou. Înci i-a băgat pe gît cîteva dulciuri, spunîndu-i să se oprească din plîns, pentru că era norocos că nu el avea să fie circumcis, căci l-ar fi durut.

Era pentru prima dată cînd cineva menţiona ceva despre durere şi am simţit atunci cel dintîi fior de nelinişte. Îmi amintesc că Înci s-a holbat la mine cu nişte ochi rotunzi şi înspăimîntaţi fiindcă îmi spusese ceva ce, în mod evident, fusese avertizată să păstreze pentru ea. Din camera de joacă am fugit pe scări în jos, în salon, uitînd, panicat cum eram, să bat la uşă şi să aştept permisiunea de a intra. De îndată ce-am intrat năvalnic, tata s-a uitat la mine uimit.

„Ce-nseamnă asta?", a întrebat cu severitate.

Eu am izbucnit înflăcărat: „*Baba!* Înci a spus că o să mă doară. Aşa e?".

Tata s-a uitat repede la mama, apoi din nou la mine şi mi-a răspuns: „N-o să te doară nimic. Totul e foarte simplu şi foarte rapid, acum hai să ne uităm la roba ta şi să vedem dacă-ţi place".

Subiectul fusese schimbat, dar am observat cum mama şi-a strîns lucrurile de cusut şi a părăsit îndată încăperea. Ştiam că pleca după Înci şi am avut un moment de regret legat de ceea ce avea să-i spună.

Oricum, vorbele tatei mi-au redat parţial încrederea, aşa că eram împăcat cînd m-am dus spre masa din hol, unde se afla preţiosul pachet, şi l-am adus înapoi în salon. Mama s-a întors la timp să-l desfacă pentru noi şi i-am aruncat o privire furişă. Arăta foarte liniştită, dar obrajii îi erau uşor înroşiţi.

Roba era cel mai frumos lucru pe care îl văzusem vreodată. Era dintr-o mătase groasă, albastră, ce aluneca pe piele, bogat brodată cu firişoare aurii, argintii şi roz. Mai avea şi o bonetă din acelaşi material, un fel de fes care avea scris în partea din faţă, cu litere din cel mai strălucitor aur, cuvîntul „*Maşallah*".

Eram atît de copleşit de emoţie, că nu puteam vorbi, iar bunica le-a chemat pe un ton poruncitor pe

Feride, Hacer şi İnci, să vadă şi ele. În exclamaţiile şi strigătele lor de încîntare, stăteam ţanţoş ca un păun şi m-am agitat numai cînd l-am văzut pe Mehmet încercînd să întindă mîna să ia boneta. Din fericire, İnci l-a tras de lîngă minunea strălucitoare şi mi-a venit inima la loc.

După acest moment, a început să mă macine nerăbdarea. Voiam să mi se spună o zi anume, pe care să o ţin minte – şi umbrele fricii au început să crească tot mai mult, ameninţînd să-mi inunde minţile. İnci i-a spus lui Mehmet că va durea. Tata mi-a dat asigurări că nu. Evident că aveam încredere în tata, dar aveam încredere şi în İnci. Nu pot să-mi amintesc de vreo perioadă din viaţa mea cînd să nu-i fi văzut chipul tuciuriu şi jovial veghind asupră-mi. Era parte din viaţa şi existenţa mea aşa cum îmi erau degetele de la mîini şi de la picioare. Am început să am visuri înspăimîntătoare, dar nu aveam pe nimeni la care să merg pentru alinare. Of, temerile întunecate şi de nepătruns ale copilăriei şi neputinţa totală de-a le împărtăşi cuiva sau de-a le mai domoli!

Cînd şi cînd, alergam la mama, punîndu-mi capul în poala ei şi izbucnind în rîuri de lacrimi. Mă lua pe genunchi şi, cum mă cuibăream la umărul ei, simţeam parfumul reconfortant şi familiar al apei de colonie. Îmi cerea să-i spun ce s-a întîmplat, dar ruşinea şi mîndria mă împiedicau să discut cu ea despre un subiect atît de strict bărbătesc precum circumcizia. Dar, într-o zi neaşteptată, teama şi îndoiala au devenit de domeniul trecutului – lucruri la care să priveşti în urmă cu amuzament şi cu o oarecare jenă.

Acea dimineaţă a început diferit faţă de celelalte. În primul rînd, tata nu a plecat la birou, iar toată casa era prinsă în forfota curăţeniei suplimentare. Biata Hacer aproape că nu mai făcea faţă în bucătărie, cu mama şi bunica inspectînd în mod constant ce făcea. Lui Feride i se poruncise să-şi termine treaba sus repede, ca să-i poată da o mînă de ajutor lui Hacer, aflată în pragul unei crize de isterie. İnci a fost luată de lîngă mine şi Mehmet, iar noi am fost lăsaţi în grădină cu tata, căruia precis i-ar fi fost mai bine la birou, din moment ce gălăgioasa casă nu era un loc bun pentru el.

În toiul amiezii, eu am fost luat să fac baie, un lucru nemaiauzit, căci în mod normal vremea de baie era înainte de a merge la culcare. Pe cînd İnci mă usca, mi-a spus că urma să fiu circumcis. Tocmai atunci a sosit şi mama, agitată, cu o sticlă din apa ei de colonie specială, şi practic m-a îmbibat cu mirosul ei dulceag şi prea puternic, umezindu-mi şi întinzîndu-mi buclele cu ea şi frecîndu-mă pe tot corpul. İnci a strîmbat din năsucul ei cît un nasture şi a spus că miros ca o femeie, apoi iute şi-a scos limba printre dinţi, ca să mă facă să rîd. Cînd în cele din urmă m-au lăsat să plec – pudrîndu-mă şi parfumîndu-mă după pofta inimii lor –, roba albastră a fost scoasă din cutia ei şi mi-a fost trasă peste cap. Boneta mi-a fost fixată peste părul netezit la un unghi potrivit, căci İnci ştia cum trebuie să-şi poarte un flăcău chipiul.

De emoţie, abia puteam să stau locului şi de cîteva ori am fost mustrat aspru de mama, care încerca să-mi tragă nişte şosete albe pe picioarele care mi se bîţîiau întruna şi să mă încalţe cu nişte papuci din mătase. Totuşi, deşi eram entuziasmat, stomacul îmi juca feste, iar cînd Feride a apărut cu o tăviţă cu lapte şi fructe, s-a revoltat fără doar şi poate. Oricum, am fost forţat să iau cîteva înghiţituri de lapte, chiar dacă avea gust de otravă, apoi am fost dus jos, la tata. El m-a prins în braţele-i întinse şi a rîs de figura mea timorată. Hacer şi Feride au venit în inspecţie şi Mehmet, ţinîndu-se bine de fusta roşie a lui

Înci, a izbucnit deodată în urlete – n-am să ştiu niciodată dacă de invidie sau de spaimă. A trebuit să fie luat de acolo imediat, căci încruntarea de supărare a bunicii ameninţa să agraveze lucrurile. Salonul era plin de oameni. Feride o ajuta pe mama să împartă lichioruri şi bomboane şi auzeai multă gălăgie şi rîsete, toată lumea bînd în sănătatea mea şi strigînd „*Maşallah*”.

Se stabilise ca circumcizia să aibă loc în casa vecinului nostru, colonel în Armata Otomană, pentru că şi fiul său şi încă şase copii urmau să fie circumcişi. Imediat a sunat şi clopoţelul de la intrare, iar colonelul a fost invitat în salon, foarte ţanţoş şi milităros. Simpla lui vedere şi ceea ce el reprezenta au fost de ajuns ca să mă emoţioneze complet. M-a apucat de bărbie şi a trîmbiţat cu o voce teribilă: „Ei bine, te aşteptăm cu toţii”.

M-am simţit ca un miel dus la tăiere. Stomacul mi s-a întors pe dos fără ca eu să fac ceva. Era ca şi cum s-ar fi scurs din mine. Mama a venit şi şi-a pus braţul pe umerii mei.

După ce colonelul a dat pe gît lichiorul dintr-o singură înghiţitură, făcîndu-i semn lui Feride să se dea la o parte cu bomboanele ei cu tot, s-a alăturat tatălui meu. Imediat au venit şi m-au luat de mînă şi am ieşit afară în uralele invitaţilor răsunînd după noi. Mama a rămas în urmă, pentru că în Turcia nu se obişnuieşte ca femeile să fie prezente la actul circumciziei.

De teamă să nu mi se murdărească papucii, tata m-a purtat pe braţe peste mica alee care despărţea casa noastră de cea a colonelului. În faţa casei era o aglomeraţie de copii şi unul sau doi dintre cei mai îndrăzneţi chiar au intrat în grădină, ca să vadă mai bine veşmintele pentru circumcizie. Nu m-am uitat la ei şi mi-am ascuns faţa în umărul tatei.

Înăuntru, casa colonelului era toată decorată cu flori şi ghirlande argintii. Era aceeaşi agitaţie şi aici cum fusese şi în casa noastră şi, cît eram cărat prin holul lung, i-am zărit pe servitorii casei intrînd şi ieşind din salon cu tăvi cu băuturi. Am fost dus într-o cameră mică, ce fusese lăsată special pentru copii. Acolo mai erau şase sau şapte băieţi, toţi puţin mai mari ca mine şi îmbrăcaţi în robe asemănătoare. Vorbeau cu voioşie, fără nici o urmă din teama arzătoare care mă mistuia acum cu repeziciune. M-au salutat într-o manieră matură şi eu i-am invidiat pentru calmul lor, iar tata şi colonelul ne-au lăsat, ducîndu-se să-i salute pe invitaţii adulţi. Cînd am rămas singuri, ceilalţi băieţi, dintre care cel mai mare avea opt ani, au început să umble ţanţoşi prin cameră, vorbind foarte dezinvolt şi întrebîndu-se care dintre noi va merge primul la doctor.

Apoi a apărut un clovn, dansînd printre mese şi scaune şi cîntînd la flaut. Imediat i s-a mai alăturat unul. Acesta jongla cu pricepere cu portocale, şi amîndoi arătau aşa de caraghioşi cu sprîncenele lor exagerate, feţele albe şi nasurile roşii, că în scurt timp rîdeam cu toţii fericiţi şi pînă şi eu începusem să uit de laşitatea mea. Din salon se auzea o orchestră acordîndu-şi instrumentele şi apoi vocea unei femei a început o melodie de jale, amintindu-mi de Hacer.

Deodată am început să rîd mai tare ca toţi ceilalţi, iar clovnii, încîntaţi, şi-au dublat eforturile de a ne amuza. Dar ei nu ştiau că eu rîdeam pentru că îmi imaginam sînii săltăreţi şi veseli ai grăsanei Hacer. Au apărut din ce în ce mai mulţi clovni şi noi ne-am strîns nerăbdători în jurul lor, iar ei cîntau scurte arii

vesele la flaut şi noi, copiii, ţopăiam fără griji prin cameră. Cel mai în vîrstă dintre noi, fiul imamului, era foarte gras, alb la faţă şi purta nişte ochelari imenşi care-l sluţeau; din senin, unul dintre ceilalţi a înşfăcat pălăria unui clovn şi i-a pus-o lui pe cap. Arăta aşa de solemn şi de amuzant, ca o bufniţă, cu ochii clipind în spatele lentilelor groase, încît noi am izbucnit în hohote de rîs batjocoritoare. Arăta neînchipuit de caraghios şi stătea pur şi simplu acolo aproape nemişcat, în vreme ce noi rîdeam cu lacrimi, de ne dureau fălcile.

Colonelul a apărut în uşă şi ne-a spus să mergem sus. Clovni, rîsete, încîntare, toate au fost date uitării, şi nici măcar orchestra nu mai cînta în salon. Ne-am ţinut cu toţii respiraţia şi ne-am uitat puţin temători în jur. A venit tata şi m-a luat de mînă şi i-am urmat pe ceilalţi pe scări. Cît de încet păşeam pe fiecare treaptă! Şi cum mi se părea că fiecare treaptă urcată îmi pecetluia soarta, fără cale de întoarcere!

Băiatul cel gras era chiar în faţa noastră cu imamul, tatăl său, care-i spunea: „Nu are de ce să-ţi fie frică. Eşti cel mai mare dintre băieţii de-aici, aşa că trebuie să fii şi cel mai curajos şi să le dai un exemplu celorlalţi”.

Dar bietul grăsan tremura din cale-afară şi părea terminat de frică. Camera în care am intrat se afla la capătul îndepărtat al unui coridor lung şi era o încăpere mare, cu vedere înspre grădini. Îmi amintesc că m-am uitat afară pe una dintre ferestre spre grădina noastră şi i-am văzut pe İnci şi Mehmet jucîndu-se împreună pe o carpetă, care fusese scoasă afară pentru ei. Mi-am dorit să pot fugi la ei, dar nu mai era cale de scăpare. Tata m-a strîns de mînă încurajator. Mă văzuse cum priveam pe fereastră şi cred că voia să ştiu că mă înţelege.

În cameră erau opt paturi, aranjate ca-ntr-un dormitor, cîte patru pe fiecare parte. Fiecare pat era acoperit cu aşternuturi curate, perne cu margini dantelate şi cuverturi albastre de mătase. În mijlocul camerei era o masă mare plină cu bomboane, fructe şi pahare. Toţi clovnii ne-au urmat şi dansau şi făceau tumbe pe podea, cîntînd la flaut, jonglînd cu portocale şi aruncîndu-şi în sus pălăriile înalte şi ilare. Tata mi-a arătat patul meu, căci urma să dorm în casa aceea o zi sau două. Era lîngă o fereastră şi m-am simţit mai fericit pentru moment, fiindcă de acolo puteam să privesc spre grădină şi să-i văd pe İnci şi Mehmet la joacă. A intrat doctorul.

Instinctiv mi-am ferit privirea de el şi m-am uitat la grăsan. Obrajii i se clătinau de spaimă, iar genunchii îi tremurau într-un asemenea hal sub robă, încît mă întrebam cum de-l mai ţineau drept. Frica lui mi s-a transmis şi mie. Voiam să fug, să urlu, s-o chem pe mama, să simt alinarea din braţele lui İnci. M-am uitat la tata şi am simţit cum buza de jos începe să-mi tremure incontrolabil. S-a aplecat asupra mea şi îmi amintesc şi acum faţa sa, figura aceea blîndă, chipul acela stingher care-mi era atît de drag. Îmi poruncea să fiu curajos, iar degetele lui îmi ţineau strîns mîna îngheţată.

„E în regulă”, m-a alinat el în şoaptă, astfel încît ceilalţi să nu audă. „Fii curajos încă un minut şi apoi totul se va sfîrşi.”

Doctorul ne-a privit pe toţi cum stăteam aşa docili alături de taţii noştri şi a început să rîdă.

„Ce?”, a spus el vesel. „Opt băieţi la un loc într-o cameră şi nu se-aude nici musca?!”

S-a uitat la mine.

„Tu eşti cel mai mic”, a spus el, „aşa că tu vei veni primul”. Mi-a luat mîna şi m-a privit în ochi. „Nu prea cred că ţi-e frică”, a spus el cu blîndeţe. „N-ai nici un motiv să-ţi fie frică, să ştii! Niciodată nu le fac rău băieţilor cuminţi, iar tatăl tău mi-a spus că eşti, într-adevăr, un copil *foarte* cuminte. Vino!” În ciuda privirii mele încăpăţînate şi neîncrezătoare, a insistat: „Ai să vezi, n-am să-ţi fac rău”.

M-a luat de braţ şi m-a condus spre o cameră învecinată, o încăpere mică şi goală care băga şi mai mult spaima într-o inimă deja cît un purice.

Colonelul m-a aşezat pe o masă care fusese plasată anume în mijlocul încăperii. Stăteam cu faţa la fereastră, cu colonelul într-o parte şi tata în cealaltă. Doctorul îşi făcea de lucru cu o geantă neagră şi cu nişte apă care fierbea şi, după un minut care a părut cît un an, s-a apropiat de masă.

„Acum trebuie doar să fii copil cuminte şi să stai nemişcat!”, mi-a poruncit el, dar îşi bătea gura de pomană, pentru că n-aş fi putut să mă mişc nici dacă aş fi încercat. Picioarele parcă îmi prinseseră rădăcini în masă, iar corpul îmi devenise un sloi de gheaţă. Cînd am dat cu ochii de un mic instrument strălucitor, mi-am întors privirea într-o parte, iar doctorul a spus cu entuziasm: „Hai, Hüsnü *bey*! Ia să vedem ce fel de bărbat e fiu-tu”.

Tata mi-a ridicat roba, dezgolindu-mi picioarele şi partea de jos a corpului.

„Desfă picioarele!”, mi-a poruncit doctorul cu o voce care nu mai era deloc mieroasă, ci era aceea a unui om care trebuia să-şi facă meseria. „Mai larg!”, a strigat el.

M-am supus tremurînd. Îmi amintesc cum colonelul mă ţinea pe la spate de glezne, în timp ce tata îmi pironise braţele. Doctorul a venit mai aproape. Eu am închis ochii şi eram pregătit să mor. Am simţit o uşoară usturime şi deodată totul s-a sfîrşit.

Fusesem circumcis şi toate temerile mele se dovediseră fără temei. Cu toate astea, am ţipat din toţi rărunchii. Ţipătul a fost o eliberare aşa de grozavă pentru nervii mei întinşi la maximum, că am continuat mult după ce nu mai era nici o nevoie.

Colonelul m-a purtat înapoi în camera mare, iar la intrare ne-am întîlnit cu cea de-a doua victimă. Am fost aşezat în pat şi clovnii au cîntat şi s-au dat peste cap pentru mine, iar eu m-am simţit mîndru şi important.

Intenţionasem să mănînc multe dulciuri, dar Mama Natură a avut ultimul cuvînt şi în scurt timp dormeam dus.

Cînd m-am trezit, circumcizia se sfîrşise pentru toată lumea şi din salon se auzea încet şi agreabil muzica orchestrei. Clovnii plecaseră cu toţii. Era noapte şi pe cerul fără nori stelele păreau foarte aproape şi strălucitoare. Rîsete, muzică şi clinchet de pahare urcau furişîndu-se pe scări, iar toţi ceilalţi băieţi dormeau. Eram buimac şi mulţumit. M-am întors pe partea cealaltă şi am adormit din nou.

În dimineaţa următoare m-au trezit razele soarelui şi hohote de rîs. La capătul patului meu erau o grămadă de cadouri; m-am ridicat repede şi-am început să le desfac. Ororile din ziua trecută dispăruseră şi fiecare se făcea cu remarcabilul lui curaj – toţi, cu excepţia băiatului gras. Şi s-a dovedit că avea şi

simţul umorului, căci ne-a povestit că, atunci cînd doctorul a venit la el, a nechezat ca un cal.

În toiul rîsetelor noastre, o servitoare de culoare a intrat cu o tavă cu micul dejun. Se aflau pe ea, conform obiceiului, brînză albă, struguri, ouă fierte, pîine cu unt, vişine, dulceţuri de trandafiri şi ceai, servit în nişte păhăruţe, cu felii de lămîie.

Servitoarea a rîs de incapacitatea noastră de a ne da jos din pat şi de a merge şi a comentat pe seama poftei noastre de mîncare care, a spus ea, era surprinzătoare, dat fiind faptul că în ajun refuzaserăm orice ni se oferise şi că ea se gîndise că poate eram nişte copii mofturoşi. Şi a spus toate astea cu o sclipire în ochi, ca să ne facă de ruşine pentru cît de laşi fuseserăm cu mai puţin de 24 de ore în urmă. După micul dejun, mamele noastre au venit în vizită, promiţîndu-ne că în ziua următoare ne vor lua acasă. Am întrebat-o pe mama de ce n-a venit să mă vadă în seara precedentă şi mi-a răspuns că fusese, dar, cum eu adormisem, nu voise să mă trezească. Mi-a zis că era mîndră de mine, pentru că cineva i-a spus că fusesem un băiat curajos. M-am înroşit de ruşine, încercînd să-i explic că nu fusesem curajos defel, dar mi-a pus degetele ei reci pe gură şi nu m-a lăsat să termin.

„Cîteodată, cei mai firavi dintre noi sînt cei mai puternici”, a spus ea.

Mehmet îmi trimisese *lokum* să mănînc şi, la micul dejun, plînsese după mine. Am fost atît de emoţionat de asta, încît m-am hotărît să nu mai fiu niciodată nerăbdător cu el atunci cînd nu va putea să ţină pasul cu mine la vreun joc. Mi-am respectat acea promisiune vreo trei zile.

Capitolul 4

Sarıyer

Cel mai frumos cadou pe care l-am primit cu prilejul circumciziei mele a fost un cal mare de lemn care se legăna, pe care mi l-a adus unchiul Ahmet.

Unchiul Ahmet era fratele tatei. Era voinic şi voios şi foarte arătos. În tinereţile sale, îi făcuse zile fripte bunicului meu, dar după ce s-a însurat cu o fată tînără şi bogată, se pare că s-a potolit foarte mult. Îl iubeam şi o iubeam şi pe nevasta lui, căci nu aveau copii şi obişnuiau să mă răsfeţe peste măsură.

După ce m-am întors din casa colonelului, unchiul Ahmet şi mătuşa Ayşe au sosit într-o birjă încărcată cu daruri. Veniseră neanunţaţi, dar era o mare bucurie să-i primim, noi, copiii, făcînd cel mai mult zgomot şi refuzînd să ne liniştim. Unchiul i-a adus lui Mehmet multe jucării de pluş, iar pentru mama a adus unt, brînză şi ouă de la ferma lui.

Mătuşa Ayşe era o persoană drăgălaşă şi timidă, surprinzător de blondă, cu ochi mari şi negri. Cred că îi era puţin frică de bunica, pentru că, în prezenţa ei, rar deschidea gura sau îşi exprima vreo opinie. Am aflat mai tîrziu că nu existau motive să se teamă, deoarece bunica avea o mare simpatie şi pentru ea, şi pentru averea ei. Toată viaţa ei, bunica a avut cel mai mare respect pentru bani.

În ziua în care-au sosit, în scurt timp casa era toată o gălăgie. Ţipetele noastre de încîntare, rîsul puternic şi sănătos al unchiului meu, ordinele pe care bunica le striga către servitori, vocile puse pe sporovăială ale mamei şi mătuşii, toate dădeau un imbold, un fel de veselie artificială casei noastre vechi şi somnoroase.

Calul meu de lemn a fost cărat în camera de joacă de unchiul Ahmet, în timp ce eu îl urmam încet şi cu dureri, fiindcă încă nu eram în stare să merg normal. Mehmet, chicotind de bucurie, a fost urcat pe cal, iar eu eram grozav de invidios, pentru că deocamdată nu puteam să fac acelaşi lucru. Unchiul s-a jucat cu noi o bună bucată de vreme şi mi-a promis că-i va cere tatei acordul să mă ia în Sarıyer, unde locuia el. Mie îmi plăcea să stau în Sarıyer, pentru că aveau o casă mult mai mai mare decît a noastră, cu grădini întinse, o livadă şi multe sere. Aveau şi un grădinar, care, contrar tuturor concepţiilor obişnuite, îndrăgea băieţii mici.

În familia mea exista tradiţia ca, în fiecare an, trei luni să le petrecem în Sarıyer. De obicei plecam acolo prin mai, cînd căldurile din Istanbul începeau să devină de nesuportat, dar în anul acela moartea bunicului meu şi circumcizia mea ne-au ţinut în oraş pe toată perioada verii, cu praful său interminabil, cu căldura şi muştele sale. Ne sufocaserăm în casă, sub plasele de ţînţari şi fără suficient aer proaspăt, pentru că în ferestre fuseseră fixate bine plase care să ţină insectele departe, iar obloanele erau trase de tot pe timpul nopţii. Cu toate astea, ţînţarii tot găseau pe unde să intre, umplînd întunericul nopţii cu muzica lor tînguitoare. Aşa că abia pe la mijlocul acelui fatidic august 1914 părinţii mei s-au dus, în cele din urmă, în Sarıyer.

Mie mi se acordase imediat permisiunea să plec în ziua următoare, cu unchiul şi mătuşa – restul familiei urmînd să părăsească Istanbulul de îndată ce programul de lucru al tatei ar fi permis asta. Eram încîntat să pot călători fără supravegherea strictă a lui İnci sau a bunicii. Am ajutat-o pe İnci să-mi împacheteze hainele şi mi-am mîngîiat afectuos calul de lemn, care avea să vină cu mine. Am ignorat smiorcăielile îndurerate ale lui Mehmet şi n-am putut fi înduplecat să las calul să-l aducă tata, fiindcă eram convins că dacă-l lăsam, în urma mea, Mehmet i-ar fi smuls toată coama lui frumoasă şi, fără îndoială, i-ar fi făcut şi alte stricăciuni ireparabile.

Murat, vizitiul bunicii mele, ne-a dus pînă la Podul Galata, unde urma să ne îmbarcăm pe un vas care avea să ne ducă pe Bosfor în jos, pînă în Sarıyer.

Murat era un bătrîn morocănos şi nefericit, care imediat a început să comenteze cînd a văzut calul meu de lemn. În cele din urmă, unchiul a reuşit să-l convingă că este destul loc în trăsură şi pentru el. Murat, căutînd să se răzbune crunt, a prezis că se va strica pe vas. Spre deosebire de grădinarul unchiului, lui nu-i plăceau copiii şi considera că era sub demnitatea lui să ne ducă pînă la Podul Galata, unde, spunea el, se aduna toată plebea din Istanbul. Cel mai mult îi plăcea să fie văzut plimbîndu-le pe mama şi bunica, ambele bine acoperite de văluri, primprejurul grădinilor verzi şi liniştite din Beyazit, pentru o vizită matinală la una dintre marile case.

Numai să treci Podul Galata, în urma paşilor mari ai cailor gălbui, era o aventură în sine. Pe vremea aceea, traficul în Istanbul era controlat şi mai prost ca acum – şi Dumnezeu ştie că nici astăzi nu e foarte bine. În acea dimineaţă, birje, căruţe, hamali ce cărau paturi sau alte mobile pe umeri, ţigani ce ieşeau în stradă chiar sub picioarele cailor în viteză, ţărani călare pe catîrii lor – toţi erau în pericol de a fi trîntiţi la pămînt sau călcaţi, căci Murat, cu o superbă nepăsare faţă de viaţa semenilor săi, mîna ca vîntul şi ca gîndul, mai autoritar ca orice sultan.

Îmbarcarea a fost plină de dificultăţi, căci eu îmi pierdusem calul de lemn din vedere şi, în confuzia creată, m-am pus pe plîns, mult şi tare, şi, în ciuda asigurărilor repetate ale mătuşii mele, cum că îl văzuse clar pe Murat dîndu-i-l unchiului, nu puteam fi calmat. În cele din urmă, calul a fost găsit totuşi întreg şi nevătămat, stînd impozant şi privind dincolo de balustrada vasului cu ochi sticloşi. Unchiul Ahmet a cumpărat simit, un fel de pîine sub formă de semilună şi presărată cu susan, şi am hrănit pescăruşii care ne urmau ţipînd.

Călătoria a durat două ore şi, cînd debarcaderul din Sarıyer a apărut la orizont, eu începusem deja să mă plictisesc din pricina lipsei de activitate.

Era bine să fiu din nou pe uscat, să zăresc serele unchiului printre copacii care împrejmuiau grădinile, ferindu-le de ochii curioşi ai celor de pe vase. Servitorii ne-au întîmpinat, luîndu-ne puţinele bagaje, iar eu am pornit legănîndu-mă pe drumul prăfuit, agăţat de mîna puternică a unchiului meu, cu inima pe jumătate strînsă de teamă şi cu ochii după şerpii pentru care Sarıyer era renumit.

În acea noapte am dormit într-o cameră mică şi răcoroasă, cu vedere spre grădina casei, o adevărată junglă de măceşi încîlciţi, plante de tutun cu mirosul lor puternic, pătrunzător, şi trandafiri care nu erau consideraţi suficient de frumoşi pentru faimoasa grădină de trandafiri. Iasomia se ridica pînă la ferestre şi era foarte linişte. Îmi era dor de sunetul mării, căci Bosforul era de partea cealaltă a casei şi nu se putea auzi pînă în camera mea. Îmi era dor şi de degetele lui İnci, pricepute să-mi desfacă nasturii. Mătuşa mea trimisese o servitoare bătrînă să se ocupe de mine, dar aceasta şi-a dovedit neîndemînarea în privinţa hainelor şi a îmbăierii mele. Colac peste pupăză, a omis să-mi aducă paharul de lapte pe care obişnuiam să-l beau înainte de culcare şi a şi închis uşa în urma ei după ce m-a băgat în pat. İnci întotdeauna lăsa uşa întredeschisă, ca eu să pot adormi cu sunetul vocilor părinţilor mei care venea de jos şi cu zdrăngănitul reconfortant pe care-l făcea bătrîna Hacer cînd spăla vasele după masa de seară. Stăteam în pătuţul meu, ascultînd toate sunetele necunoscute care-l iau cu asalt pe cel aflat departe de casă. Mobila părea să scîrţîie zgomotos şi să se mişte singură, iar umbrele din colţurile încăperii colcăiau de lucruri înspăimîntătoare.

Fidèle şi Joly, cîinii casei, tot umblau fără stare încolo şi-ncoace pe sub fereastra mea, uneori alergînd prin tufişuri, alteori oprindu-se ca să latre fioros – poate la vreun zgomot necunoscut sau pur şi simplu doar de plictiseală. Cînd lătrau, Hasan – grădinarul – sau Thérèse – bucătăreasa grecoaică – le porunceau să înceteze cu zgomotul. La un moment dat, o pisică mare şi neagră s-a căţărat într-un copac în faţa ferestrei mele şi inima mi s-a făcut cît un purice de frică, pentru că, în lumina palidă, părea aşa de mare, aşa de tăcută şi rea. Totuşi, în ciuda micilor mele temeri, am dormit buştean, fiind trezit a doua zi dimineaţa de vocea prietenoasă a mătuşii mele, care mă ruga să mă scol.

Am luat micul dejun în grădină, cu unchiul meu proaspăt sosit de la o baie în Bosfor. După aceea m-am jucat cu mătuşa şi cu cîinii, nişte dalmaţieni mari şi adorabili, care zburdau pe gazonul moale, fugăreau nenumăratele pisici de la bucătărie şi lingeau aproape toată vopseaua strălucitoare de pe calul meu de lemn.

Cînd deja eram acolo de cîteva zile, într-o dimineaţă unchiul meu a anunţat că urma să plece la fermă, la deal, şi a propus să mă ia cu el. Mătuşii i s-a cerut să pregătească nişte gustări pentru drum, căci ferma se afla la două ore şi jumătate de Sarıyer. Trăsura a fost adusă şi ne-am urcat, aşezîndu-ne cu multe rîsete printre perne, iar faţa mătuşii era acoperită cu un văl gros, mişcător – un văl care flutura în bătaia vîntului şi care uneori îmi gîdila nasul. Cînd am ajuns la fermă, nişte cîini au sărit isterici să-l întîmpine pe unchiul meu. Păreau foarte mari şi fioroşi, iar eu mă ţineam strîns de capătul hainei unchiului. Cîinii

aveau zgărzi mari de fier la gît şi, pentru că lupii întotdeauna atacau un animal sărindu-i la beregată, aceste zgărzi erau prevăzute cu mulţi ţepi pentru protecţie.

Am luat prînzul în casa de la fermă, într-o sufragerie joasă care avea un şemineu suficient de mare ca să frigi un viţel şi o podea de piatră zgrunţuroasă. Mobilierul era simplu şi lucrat de mînă, dar mîncarea care ni s-a servit a fost delicioasă. Au fost păsări de curte fripte pe un munte de pilaf – orez gătit în unt şi supă de pui; peşti-spadă proaspăt pescuiţi şi serviţi cu pătrunjel, felii de lămîie şi diferite feluri de salate. Au fost şi platouri cu struguri, pepeni şi un fel de desert foarte dulce făcut din grîu integral, unt, sirop şi nuci fărîmiţate. Vinul era servit în carafe şi unchiul meu, ghicindu-mi pofta în ochi, mi-a turnat puţin şi mie în pahar. După masă, cafeaua turcească a fost servită sub lămîi, iar cei mai mari ca mine păreau somnoroşi, întinşi cum erau în şezlonguri cu ochii pe jumătate închişi din pricina luminii soarelui care se reflecta din iarbă.

M-am îndepărtat ca să cercetez locurile. M-am dus în grajdurile goale care miroseau a cal şi a piele tăbăcită şi am dat peste şapte sau opt căţeluşi jucîndu-se în fîn. Erau aşa de moi şi de pufoşi, încît n-am putut rezista şi am luat unul în braţe ca să-l mîngîi. Ceilalţi se jucau la picioarele mele, încercînd să se caţăre pe mine. Deodată au apărut doi dulăi şi eu am dat drumul căţeluşului, ca să pot fugi, dar cîinii au fost pe mine într-o clipă şi am crezut că vor să mă mănînce. Am început să ţip şi un muncitor de la fermă a venit în fugă, iar în depărtare am auzit şi vocea unchiului meu. Picioarele mi s-au muiat şi, în mod ruşinos, am făcut pe mine. Fermierul mi-a spus, într-o turcă greoaie, ţărănească, să nu-mi fie frică. Cîinii erau mama şi tatăl căţeluşilor şi doar voiau să se joace cu mine. Oricum, n-am avut încredere în ideea lor de joacă. Ţăranul a încercat să-mi pună între degetele tremurînde o bucată de pîine, cu care să hrănesc cîinii, dar, înainte să apuc s-o iau, dulăii au înşfăcat-o cu lăcomie de la el. Puii, simţind că e rost de joacă, au venit veseli la picioarele mele şi au reuşit să mă răstoarne în fîn. Şi iată-mă culcat, luptîndu-mă cu dulăii şi căţeluşii ce mişunau deasupra mea, în timp ce ţipam de parc-aş fi fost posedat de diavol. În cele din urmă, am fost tras de mîinile vînjoase ale unchiului meu din vălmăşagul acela de cîini şi, în rîuri de lacrimi, am fost dus de acolo pentru a fi schimbat şi spălat. Mătuşa şi unchiul se prăpădeau de rîs şi, cu cît ei rîdeau mai tare, cu atît eu zbieram mai tare, simţind amuzamentul lor ca pe un afront care se adăuga la necazul meu.

După acest episod nefericit, am avut grijă mereu să ocolesc grajdurile şi am fost bucuros cînd ne-am întors în Sarıyer.

Unchiul meu obişnuia să se scalde în fiecare dimineaţă înainte de micul dejun şi eu obişnuiam să-l privesc de la ferestrele sufrageriei, fugind apoi în întîmpinarea lui în grădină cînd se întorcea acasă. În unele dimineţi mă lua cu el şi m-a învăţat să înot. Ne-am distrat stropindu-ne în apa răcoroasă şi veneam la micul dejun cu o poftă de mîncare teribilă. Unchiului îi plăceau foarte mult strugurii. Mînca lejer două sau trei kilograme în fiecare dimineaţă şi, din cauza asta, mătuşa era tristă că trebuia să taie ciorchini din via casei, care se întindea deasupra terasei ca o boltă. Preţuia acei struguri şi lega fiecare ciorchine într-o pungă de muselină, pentru ca nu cumva păsările sau albinele să strice fructele. Şi niciodată nu-i dădea

unchiului meu destui – cel puţin aşa socotea el. În schimb, platouri de struguri de la piaţă erau aşezate pe masă, ceea ce isca între ei discuţii aprinse, el spunînd că, pentru dînsul, una dintre puţinele plăceri ale zilei este să se întindă spre propria viţă-de-vie şi să taie de-acolo cît pofteşte. Venea pe terasă în fiecare dimineaţă, privind cu dezgust la strugurii de la piaţă, aranjaţi atît de ispititor, dar atît de inutil pentru el.

„Hmm!", comenta el denigrator, sunînd dintr-un clopoţel de argint după servitoare, care apărea timorată de prin casă, ştiind prea bine ce-avea să urmeze. „Ce caută strugurii ăştia aici?", întreba dînsul, la care ea răspundea tristă: „*Bey efendi*, n-a fost cu putinţă să iau vreunul din vie în această dimineaţă…".

Şi rămînea în faţa lui, cu privirea-n pămînt, cu faţa şi gîtul înroşindu-i-se încet. Înainte ca unchiul să-i pună într-o lumină şi mai proastă inteligenţa limitată, apărea mătuşă-mea, pentru a întreba ce se întîmplă.

„Strugurii, *hanım efendi*", începea slujnica.

„Strugurii ăştia, Ayşe", o întrerupea unchiul meu, făcîndu-i semn servitoarei să plece. „De ce nu putem mînca propriii noştri struguri în loc de specimenele astea care par pe jumătate stricate?"

Apoi îşi împingea în faţă buza de jos, privind-o cuceritor pe mătuşa mea, iar ea scotea un oftat şi-i dădea foarfecele fără nici un cuvînt.

După ce obţinea ceea ce dorea, pe unchiul meu îl apucau imediat remuşcările, mulţumindu-se cu un ciorchine neobişnuit de mare şi cu unul mititel, chemînd-o pe mătuşa să fie martoră la această economie deosebită din partea lui. Dar victoria nu se obţinea întotdeauna aşa uşor. Rezultatul depindea în mare măsură de toanele mătuşii mele, şi ea putea foarte uşor să-ntoarcă spatele la toate linguşirile. Aşa că unchiul şi-a făcut un plan. Am fost instruit, fără nici o ruşine, să mă port foarte frumos cu mătuşa şi s-o drăgălesc, iar cînd consideram că s-a înmuiat suficient, trebuia să mă uit cu poftă la viţa-de-vie şi să cerşesc nişte struguri. Asta am şi făcut, iar mătuşa a reacţionat aşa cum prezisese unchiul, dar cîteodată mă întreb cît intuia mătuşa din mişelia lui. Căci el apărea la masă plin de viaţă, cu faţa toată un zîmbet la vederea strugurilor lui preferaţi, iar mătuşa se uita din cînd în cînd la el cu atenţie, apoi se întorcea spre mine, ca şi cum s-ar fi întrebat cît de mult o luaserăm peste picior.

Obişnuiam să-mi petrec majoritatea timpului în grădină, în timp ce mătuşa cosea sub o magnolie, cu un ochi aţintit asupra mea. Îmi plăceau magnoliile, cu frunzele lor lucioase, textura densă şi catifelată a florilor lor, şi cîteodată culegeam una, oferindu-i-o mătuşii mele, care o aşeza după ureche, arătînd pe dată exotică şi neobişnuită. În mijlocul grădinii era un bazin şi mă uitam în el ore în şir, privind la peştişorii aurii cu Fidèle şi Joly gîfîind lîngă mine. Mă adoptaseră ca pe unul de-al lor, urmîndu-mă peste tot şi urlînd înfiorător dacă îi părăseam, căutîndu-l pe Hasan. Nu aveau acces în grădina de trandafiri şi nici în grădina bucătăriei, dar trăiau cu speranţa că-ntr-o bună zi o fiinţă omenească nebănuitoare va lăsa portiţele deschise ca să se poată şi ei strecura înăuntru. Hasan mă lăsa să culeg merele răscoapte de pe jos şi uneori, foarte rar, îmi dădea să mănînc piersici, încălzite de razele lungi ale soarelui care cădeau pe zidurile din partea de sud. O dată am lăsat cîinii să vină cu mine şi atunci a fost singura ocazie în care l-am văzut pe Hasan înfuriindu-se cu adevărat, cu totul altceva decît bombănelile lui ocazionale. I-a scos pe cei doi cîini dintre morcovi şi cepe, i-a alungat din zmeuriş şi a tras şi nişte înjurături sinistre cînd s-

au împotmolit în straturile de căpşuni. Eu am şters-o imediat, cu Fidèle şi Joly alergînd după mine, căci făcusem destule rele, iar blestemele lui Hasan răsunau răzbunătoare în văzduh.

Unchiul meu avea o barcă cu vîsle şi, în aerul răcoros al serii, obişnuia să mă ia cu el la pescuit. Eu mă uitam în apele limpezi şi albastre ale Bosforului, căutînd peşti cu privirea, în timp ce unchiul se amuza pe seama exclamaţiilor mele de încîntare. Folosea undiţa şi cîteodată prindeam macrou sau toni mititei şi mare mi-era bucuria să-i văd zbătîndu-se cu gura căscată pe podeaua bărcii. O dată am văzut un banc de delfini şi i-am privit cu sufletul la gură cum săreau din apă. Apoi ne întorceam acasă în amurg, cu stelele începînd să sclipească pe cerul verzui al înserării, cu macroul sau tonul la picioarele noastre şi cu unchiul depănînd poveşti. Pluteam pe Bosfor fără nici un efort, auzind şi totuşi neauzind vocile oamenilor de pe ţărm şi sirenele vaselor mari. Au fost vremuri bune pentru un puştan de aproape şase ani, amintiri care-au dăinuit în memorie mult timp după ce plăcerea dată de ele dispăruse.

Într-o după-amiază, în timpul siestei, care avea loc în fotolii lungi şi capitonate pe verandă, m-au trezit rîsete şi-am auzit-o pe mătuşa mea zicînd: „Să călătoreşti pe-o aşa căldură… Pesemne eşti frîntă”.

Iar mama i-a răspuns că pe vas a fost destul de răcoare şi că nu era obosită. Am sărit şi-am fugit în hol, unde se afla, zîmbitoare, familia mea, în stadii diferite de despachetare. Eram aşa de fericit, că pentru o clipă sau două n-am putut vorbi, ci doar am stat acolo, cu degetele prinse în rochia mamei, din ce în ce mai roşu din cauza emoţiilor ascunse. Mama şi-a desfăcut vălul şi s-a aplecat asupra mea.

„Ce bronzat eşti!”, a strigat ea, pupîndu-mă, şi deodată mi-am revenit în simţiri şi-am început să vorbesc.

M-am aruncat spre İnci şi Mehmet, abia atunci conştientizînd ce dor îmi fusese de ei. Imediat, poznaşa de İnci a şi început să-şi rotească ochii în cap uitîndu-se la mine şi eu am izbucnit în rîs, făcînd tumbe în semn de recunoştinţă. Mi-a mai tăiat tata din elanul revederii, punîndu-mi mîna pe cap. Părea tăcut, altfel decît era el de obicei, iar eu eram prea mic ca să ştiu sau să înţeleg că Germania şi Anglia erau în război. Prea mic ca să ştiu ce importanţă aveau aceste două ţări îndepărtate pentru Turcia şi pentru propria mea viaţă.

Ne-am aşezat pe verandă, unde via ne adăpostea de arşiţa amiezii. Au mai fost aduse perne, o servitoare a adus pahare de apă cu gheaţă şi cafea turcească, iar eu m-am cocoţat pe genunchiul tatei. Era cu mintea-n altă parte şi nu m-a băgat în seamă, cu gîndul la discuţia pe care-o purta cu unchiul despre şcoala pe care ar fi trebuit să o frecventez eu. Unchiul se împotrivea cu totul ideii, spunînd că eram totuşi prea mic ca să fiu trimis la şcoală în acele vremuri tulburi şi, în acel moment, cei doi au schimbat o privire complice, care m-a intrigat, dar n-am desluşit ce era. Subiectul a fost abandonat şi ei au început să vorbească despre alte lucruri. Atunci eram prea mic să-mi dau seama de însemnătatea lor, dar, peste ani, mama le-a pus cap la cap pe toate, mai mult pentru mine.

În noaptea aceea, stînd în pat într-o cameră mai mare, unde era şi Mehmet, auzeam vocile adulţilor care vorbeau pe verandă. Glasurile lor păreau schimbate, păreau să discute în contradictoriu, ceea ce era neobişnuit. Erau mai puţine rîsete şi mai multă seriozitate – ceea ce era ciudat, mai ales cînd erau

prezente şi femeile. M-am furişat din pat şi m-am aplecat deasupra ferestrei deschise. M-am uitat în jos peste covorul gros de frunze de viţă-de-vie, care erau de un verde pal în locurile prin care răzbătea lumina lămpii. Era foarte linişte şi puteam auzi fiecare cuvînt din discuţie. Tata părea că încearcă s-o convingă pe bunica să vîndă casa noastră! Spunea că Europa e în război şi că nimeni nu putea prezice ziua cînd ţara noastră se va implica şi ea. A spus că se putea întîmpla orice şi că, ţinînd cont şi de direcţia proastă în care se îndreptau afacerile lui în ultimul timp, trebuia să mai facem economii.

„Prostii!", a intervenit vocea arţăgoasă a bunicii. „De ce un război în Europa ar schimba ceva în vieţile noastre? Hüsnü, toţi copiii mei s-au născut în acea casă, ca şi doi copii de-ai tăi. Am ajuns acolo cînd aveam doar 13 ani şi mai degrabă mor decît să o părăsesc acum."

A intervenit şi unchiul meu: „Hüsnü are dreptate. Casa e prea mare pentru tine acum. E prea mare de ani de zile, dar cît a trăit tata nu era treaba noastră să ne amestecăm".

„Într-adevăr, asta sper şi eu", a spus bunica, dar vocea ei n-a mai sunat aşa autoritar – poate pentru că era un argument învechit. „Avem destui bani", a continuat ea. „Iar Hüsnü se ocupă de afacerea tatălui tău."

„Ţi-am spus că am s-o vînd", s-a auzit ca o sentinţă vocea clară a tatei.

S-a lăsat tăcere şi eu tremuram în cămaşa mea subţirică, deşi era o noapte aşa călduroasă. Simţeam tensiunea în aer. N-aş fi putut să explic senzaţia pe care-am avut-o sau s-o definesc în vreun fel, dar cert e că îmi dădeam seama de existenţa unei ciudăţenii, a unei forţe străine plutind deasupra familiei mele.

După ani, cînd am început să-mi notez evenimentele din familie într-un jurnal, mama mi-a reconstituit cu acurateţe noaptea aceea din Sarıyer – noaptea în care un băieţel iscoditor a descoperit pentru prima oară adierea rece a insecurităţii.

Mama a fost prima care a spart scurta tăcere.

„Să vinzi afacerea?", a întrebat ea uluită, ca şi cum era peste puterea ei să înţeleagă ce-l îndemna pe tata să facă asta.

„Trebuie s-o vînd, dacă vrem să supravieţuim. Cînd tata a murit, am tot sperat să pot relansa afacerea la o scară largă, dar, aşa cum ştiţi cu toţii prea bine, soarta mi-a fost potrivnică. Of, mi-e imposibil să-ţi explic toate lucrurile astea ţie şi să te fac să înţelegi. Sînt atît de multe dificultăţi, mîna de lucru, exporturile, proasta reprezentare în străinătate; acum, războiul din Europa pune capăt tuturor speranţelor mele pe pieţele de acolo. Dacă Turcia va intra în război – şi, după mine, va intra –, eu va trebui să merg în armată. Ahmet va merge şi el, şi cine va avea grijă de toate aici? Cel mai bine e să scap de ea acum şi, dacă într-o bună zi mă întorc, ei bine, cu renumele pe care-l avem ne va fi uşor s-o punem iar pe roate."

Din nou s-a lăsat tăcerea aceea înspăimîntătoare, o tăcere cruntă, apăsătoare, care mă paraliza. Aceste discuţii fuseseră primele indicii cu privire la schimbările ce aveau să vină. Stăteam acolo înlăcrimat, neajutorat şi dorindu-mi cu ardoare ca viaţa să rămînă aşa cum era acum – nu, nu aşa cum era acum, ci aşa cum fusese pînă ieri, cînd am mers la pescuit cu unchiul meu, ajutîndu-l să scoată din apă macroul, şi cînd am vîslit înapoi spre casă, cîntînd sub cerul ce se întuneca.

De data aceasta, bunica a fost cea care a rupt tăcerea, încăpăţînată, ursuză, îndărătnică.

„Hüsnü, pentru că s-ar putea să fii chemat în armată”, a zis ea, „şi trebuie să spun că mie asta mi se pare puţin probabil, deşi fără îndoială mă crezi o babă nebună, tot pare exagerat să vinzi afacerea. Tatăl tău şi bunicul tău au pus bazele afacerii ăsteia şi cu siguranţă războiul despre care vorbeşti n-are a face cu vînzarea covoarelor noastre în Persia şi Europa. Trebuie să mai fi rămas oameni prin lume care apreciază frumuseţea”.

Tata i-a răspuns cu un hohot de rîs, un rîs ciudat, care-ţi dădea fiori pe şira spinării. „Mamă, îţi sărut mîna şi-ţi port un respect profund şi ştiu că ai să mă ierţi dacă-ţi spun că baţi cîmpii. Cînd Turcia va fi în acest război, nimănui nu-i va mai păsa de covoarele noastre sau de afacerea construită cu atîta trudă de bunicul meu”, a spus el.

„Foarte bine atunci, Hüsnü”, a zis solemn bunica, capitulînd în mod neaşteptat. „Eu nu înţeleg de ce acest război e aşa de important, dar tu eşti bărbat şi te pricepi la treburile astea mai bine ca mine, aşa că vinde-ţi afacerea, dacă asta doreşti, dar, dacă nu e cu supărare, casa mea s-o laşi în pace.”

Tata a oftat adînc, iar sunetul clar s-a strecurat ca o fantomă prin viţa-de-vie. Probabil că tata l-a căutat cu privirea pe unchiul meu, pentru că în clipa următoare l-am auzit pe unchiul Ahmet zicînd: „Hüsnü are dreptate, mamă. Trebuie să-l laşi să vîndă căsoaia aia cît o cazarmă şi să găsească una mai mică şi trebuie să faceţi provizii de mîncare. Preţurile încep să crească, iar ţăranii să-şi păstreze grînele. E mai bine să strîngi acum pentru ziua cînd nu vei mai găsi decît magazine goale şi cînd tu şi sora mea Şevkiye va trebui să vă purtaţi singure de grijă”.

„Aş vrea să ştiu de ce sîntem toţi atît de pesimişti”, a spus bunica, „şi de ce va trebui să avem grijă de noi. Unde va fi Hüsnü?”.

„Dumnezeu ştie”, a zis unchiul cu patimă.

„Chiar dacă pleacă”, a continuat bunica, pusă pe harţă, „va fi ofiţer şi va putea să ne trimită multe lucruri. Cu siguranţă nu-şi va lăsa familia înfometată”.

Tata a spus calm: „Armata Otomană are deja prea mulţi ofiţeri bine pregătiţi. Nu vor dori şi mai mulţi ofiţeri, ci vor dori carne de tun”.

Eu n-am ştiut ce-a vrut să spună, dar pesemne că mama a priceput, pentru că a suspinat puţin în semn de protest şi, pentru prima dată, bunica a amuţit.

O auzeam pe mama plîngînd încet şi inima a început să-mi bată puternic, iar pielea să mă usture neplăcut. Ce se întîmplase cu mama şi cu tatăl meu cel vesel? Ce era şi cu această discuţie ciudată despre război şi ce era acela „război”? Eram treaz de-a binelea şi îmi pierise somnul brusc. Mi-ar fi plăcut să strig către micul grup de jos care stătea în tăcere sub bătrîna viţă-de-vie protectoare ce asculta tragicele lor secrete. Nu ştiam de ce îmi era frică, dar eram suficient de mare ca să-mi dau seama că trăsesem cu urechea la o conversaţie pe care nu trebuia să o aud.

În dimineaţa următoare, după ce İnci m-a îmbrăcat, am fugit nerăbdător jos, curios să aflu ce schimbări suferiseră părinţii mei. Mi s-au părut perfect normali. Mama calmă ca întotdeauna şi tata zîmbitor. Am răsuflat uşurat. Poate că noaptea cu întunericul ei mi-a jucat o festă, totul a fost în imaginaţia

mea şi nici n-am auzit vreodată discuţia lor.

Unchiul ne-a salutat vesel şi a tăiat ciorchini de struguri din preţioasa viţă-de-vie, fără să-i pese prea mult de risipă. Toată ziua aceea îmi amintesc că tata a lenevit prin grădină, cîteodată aruncîndu-le beţe cîinilor sau jucîndu-se cu noi, copiii. M-a întrebat dacă mi-ar plăcea să merg la şcoală şi, cînd i-am răspuns entuziast că da, mi-a zis că o să se ocupe de asta cînd ne vom întoarce la Istanbul.

L-am întrebat cu timiditate dacă urma să ne părăsim casa şi, pentru o clipă, m-a privit uluit şi am crezut că o să mă întrebe de unde am aflat asta, dar n-a făcut-o, ci doar a oftat puţin, spunîndu-mi că s-ar putea să fim nevoiţi să plecăm.

Înainte de-a merge la culcare în seara aceea, am stat şi m-am jucat singur într-un colţ al verandei. Tata şi unchiul stăteau şi ei sorbind vin şi vorbind liniştiţi. Ascultam într-aiurea despre ce vorbeau şi i-am auzit repetînd iar şi iar cuvîntul acela nou şi ciudat – „război”. Cuvîntul părea să domine gîndurile tuturor în ultimul timp şi apărea negreşit în discuţii de fiecare dată cînd bărbaţii rămîneau singuri.

Tata spunea: „Ofiţerii nemţi nu antrenează armata turcă pe ochi frumoşi”.

„Dar”, părea unchiul să aibă altă părere, „dacă intrăm în acest nou război, sîntem terminaţi ca naţie. Deja ne-am pierdut imperiul şi abia am ieşit din războiul din Balcani, înfrînţi şi decimaţi. Nu cumva îngîmfarea lui Enver e aşa de mare, încît o să-şi vadă ţara în ruine?”.

„Cînd un bărbat încearcă să scrie istoria în jurul numelui său, nu se va da în lături aproape de la nimic, iar sultanul e lipsit de putere, ceea ce s-ar putea să fie de bine, odată ce ai de ales între două rele.”

„Despre ce vorbiţi aici, trădătorilor?”, s-a auzit întrebătoare vocea aspră a bunicii, iar eu m-am uitat la ea, la fel de surprins ca şi cei doi bărbaţi de apariţia ei silenţioasă.

„Trădare e un cuvînt care nu mai înseamnă mare lucru în vremurile astea”, i-a răspuns tata, şi privirile noastre s-au întîlnit, căci eu mă uitam la dînsul cu atenţie. „Unde e İnci?”, a întrebat el. „De ce stă copilul ăsta aici cu noi la ora asta din noapte?”, şi a sunat cu putere din clopoţel.

După aceea n-am mai auzit discuţii tulburătoare despre „război” sau despre orice altceva, pentru că părinţii mei au avut mare grijă să se asigure că aveam ocupaţie din plin sau că eram în siguranţă în pat, adormit, înainte ca ei să-şi înceapă conversaţiile neliniştitoare.

Zilele acelea petrecute în Sarıyer au trecut repede şi noi, copiii, ne-am bronzat la soare. Serile, tata începuse să pescuiască alături de unchiul meu, iar în timpul zilei lenevea prin grădină. Doamnele făceau plimbări scurte cu trăsura, vizite la una sau două case importante din zonă şi sorbeau cafea turcească în răcoarea după-amiezii, sub ramurile întinse ale magnoliilor.

Păreau tare vesele şi elegante acolo, aşezate în şezlonguri şi tot trăncănind, în soarele care preschimba culorile vii ale rochiilor lor de mătase în nuanţe pastel. Cîteodată mă aşezam la mică distanţă de ele, să le urmăresc cum brodau sau cum duceau ceaşca de cafea la buze, cu degetele lor albe, firave şi care parcă scuipau flăcări atunci cînd razele soarelui le făceau inelele să strălucească. Uneori mai venea şi slujnica pe peluză pînă la ele, cu şorţul ei orbitor de alb în contrast cu negrul sumbru al rochiei şi, fără motiv, pe mine mă apuca nostalgia. Temeri nedesluşite, fără formă, începeau să-mi chinuie mintea şi

voiam să prind şi să reţin scena aceea strălucitoare şi vie pentru totdeauna. Dar, într-un sfîrşit, a sosit şi ziua plecării noastre din Sarıyer, iar întoarcerea la Istanbul, la Feride şi Hacer avea şi ea farmecul ei.

Mătuşa mea a pregătit pacheţele de mîncare pentru noi, iar Hasan i-a dat mamei un buchet de trandafiri. Cînd vasul a trecut pe lîngă capătul grădinii, am făcut din mînă cu voioşie către unchiul, mătuşa şi toţi servitorii care se strînseseră acolo alături de ei, şi nici unul din noi nu ştia că ne luam adio de la un mod de viaţă care dispărea pentru totdeauna din lumea asta.

Mătuşa şi-a fluturat batista ei roz şi nu ştiam atunci că, după atîţia ani, de fiecare dată cînd am să văd vreo bucată de chembrică roz, înaintea ochilor o să-mi reapară ziua aceea. Nu ştiam nici de anii lungi de sărăcie care ne aşteptau sau că, într-o bună zi, acest eu, adică băieţelul acesta vesel, avea să mănînce iarbă ca să-şi astîmpere foamea.

Capitolul 5

Casa cea nouă şi alte lucruri

Murat ne-a aşteptat cu trăsura la Podul Galata, mai puţin morocănos de data asta din cauza calului meu de lemn şi ducîndu-ne într-un ritm mai potolit, pentru că era şi bunica cu noi. Cu această ocazie, trecătorii neatenţi erau şi ei destul de feriţi de copitele cailor, dar eu mă plictiseam, tînjind după viteză.

Odată ajunşi acasă, viaţa şi-a reluat foarte repede cursul obişnuit, vacanţa noastră fiind de domeniul trecutului şi începînd deja să se piardă printre amintiri. Gata cu discuţiile despre „război" care ameninţau să ne tulbure liniştea. S-a convenit ca eu să merg la o şcoală locală, iar pregătirea hainelor a durat cîteva zile şi mi-a fost cumpărat un ghiozdan elegant din piele. Hacer gătea tavă după tavă de *lokma*, o prăjitură însiropată greoaie, pentru că acum 35 de ani era obiceiul ca bobocii să le ofere dulciuri celorlalţi elevi. Am fost dus la şcoală de tata, plin de importanţă şi mîndrie. La intrare am fost întîmpinaţi de hogea, un învăţător care părea foarte sever – sau cel puţin aşa mi se părea mie. Oricum, m-a mîngîiat pe cap destul de binevoitor, iar prima mea impresie a fost oarecum ameliorată. Avea o barbă neagră şi lungă, o haină aşijderea care se asorta cu ea şi un *sarik* alb pe cap. L-am urmat în şcoală, care avea o singură clasă. Nu erau nici bănci, nici scaune, nici cărţi, nimic care să te facă să asociezi locul cu vreo activitate şcolară. Douăzeci sau treizeci de copii stăteau aşezaţi cu picioarele încrucişate pe perne puse pe podea. Hogea a luat loc şi el, dar pe o pernă mai mare şi la distanţă de copii. Murat a adus tăvile de *lokma* şi i-a aruncat o privire acidă învăţătorului, care s-a aplecat peste tăvi, a luat între degete cîteva bucăţi de *lokma* şi le-a băgat în gură. Le-a mestecat extaziat, ridicînd ochii spre cer, apoi i-a cerut lui Murat să lase tăvile pe podea, în timp ce el însuşi îi aranja pe copii în jurul fiecărei tăvi.

Mi-a spus să-mi iau la revedere de la tata şi să-i sărut mîna, ceea ce am făcut, simţindu-mă oarecum stingherit, căci nu-mi plăcea de hogea şi nici nu credeam că impresia mea avea să se schimbe cunoscîndu-l mai îndeaproape. Mi s-a oferit un loc pe podea alături de ceilalţi şi am ascultat dezolat cum tata şi Murat se îndepărtau. N-a trecut mult şi am fost atenţionat de hogea printr-o lovitură uşoară în cap cu băţul său lung. Avea cam trei metri, ceea ce-i dădea posibilitatea să articuleze orice copil fără să se ridice de pe perna sa. Nu-mi amintesc să fi învăţat nimic în acea zi şi înclin să cred că nici n-am avut ce,

lăsînd deoparte cîteva lecturi ocazionale din Coran. Cel mai bine îmi amintesc de fascinaţia mea îngrozitoare pentru momentele în care băţul învăţătorului poposea pe creştetul vreunui elev ocolit de noroc. A poposit şi pe-al meu, des chiar, şi oricît încercam să mă feresc, hogea era întotdeauna mai iute decît mine. Alţi copii neascultători erau trimişi la colţ şi puşi să stea într-un picior, cu mîinile în aer. Arătau foarte caraghioşi, dar mă feream să rîd, de teamă ca hogea să nu mă pună şi pe mine într-o poziţie similară. Obişnuia să-şi înceapă toate comentariile cu „*Padişahim çok yaşa*” („Trăiască Sultanul!”) şi noi trebuia să-l îngînăm.

În acea seară tata m-a întrebat în detaliu despre şcoală, părînd să fi avut cele mai teribile presimţiri toată ziua. I-am descris tot şi am sesizat schimbul de priviri dintre el şi mama. Bunica era extrem de indignată că ignorantul ăla de hogea a îndrăznit să dea în nepotul ei.

„Ahmet avea dreptate”, a spus ferm tata. „Trebuie trimis la şcoala franceză din Gedik Paşa.”

Aşa s-a încheiat prima şi ultima mea zi de elev la şcoala din cartier. Lui İnci i-a părut rău după tăvile de *lokma* pe care fără doar şi poate le-a considerat mult prea bune ca să fie mîncate de hogea şi de elevii lui. S-a căzut la învoială cu directorul şcolii franceze, s-a comandat pentru mine o uniformă gri elegantă, iar în ghiozdan mi s-au pus abecedare şi caiete de notiţe. În septembrie 1914, cu o lună înainte să împlinesc şase ani, începeam şcoala din nou.

Şcoala franceză era cu totul diferită de şcoala de cartier. În primul rînd, păreau să fie mulţi învăţători şi multe săli de clasă. Am învăţat să spun „*Bonjour, m'sieu*” sau „*Bonjour, mam'selle*”, după caz, şi să număr pînă la zece în franceză. Mi-am făcut mulţi prieteni noi la şcoală. Majoritatea elevilor erau turci, din familii din aceeaşi pătură socială ca familia mea, dar destul de mulţi erau francezi sau armeni. În scurt timp am învăţat să merg la şcoală singur şi mă întîlneam cu prietenii mei în drum. Ne înclinam unul în faţa celuilalt şi rosteam teatral „*Bonjour, mon ami. Comment allez-vous*?”, căci era la modă să-i imităm pe adulţi şi să vorbim franceza în public, fiindcă păream mai importanţi şi mai maturi.

Cîteodată, noii mei prieteni mă vizitau acasă şi am început să mă îndepărtez de Mehmet şi de İnci. Refuzam să particip la jocuri copilăreşti cu Mehmet şi cînd intra clătinîndu-se pe picioare în vreo cameră unde eram cu prietenii mei, imediat sunam după İnci şi îi spuneam să-l scoată de acolo.

Într-o seară, după ce m-am întors de la şcoală, stăteam în salon povestindu-i mamei despre cum mi-a fost ziua, cînd tata a venit acasă de la piaţă cu un hamal care căra cîteva cutii mari. I-au fost înmînate lui Hacer, iar după aceea tata a explicat că trebuiau umplute cu alimente care puteau fi conservate.

„Situaţia e gravă”, i-a explicat el bunicii, care avea o figură împietrită. „Eu însumi am să merg mîine la piaţă. De la Palat vin zvonuri că am intra în război. Enver şi Talat Paşa sînt puternic filogermani şi, dacă va trebui să plec, vreau să simt că am făcut tot ce mi-a stat în puteri pentru confortul vostru.”

Mama a luat o mină gravă şi am ştiut că urma să aibă loc o discuţie. Mă cam aşteptam să mi se spună să plec, însă tata a spus că pot rămîne, adăugînd: „Cînd eu voi fi plecat, tu vei fi singurul bărbat din casa asta, prin urmare va trebui să ştii cum să-ţi păzeşti femeile, da?”, şi m-a tras în joacă de ureche.

Stătea rezemat de o consolă şi, pentru prima dată, l-am simţit îmbătrînit. Nu ştiam că avea doar 26 de

ani şi, dacă aş fi ştiut, poate că tot l-aş fi considerat bătrîn, căci pentru un copil 26 de ani e o vîrstă enormă. În acea seară arăta palid şi obosit. Dacă tata s-ar fi născut în zilele noastre, într-o altă ţară, n-ar fi luptat în nici un război. Era mai presus de toate un om al păcii, un bun musulman, cu o frică teribilă de Dumnezeul său şi care credea în viaţa de apoi. Un om oripilat de sărăcia poporului său şi care, atît cît putea, încerca să o aline. Carnagiul, brutalitatea şi lipsa totală de sens a războiului îl făceau să i se rupă inima pentru oamenii obişnuiţi prinşi în mecanismul armatei. Nu am nici o fotografie cu el, iar chipul său refuză să străpungă ceţurile memoriei mele şi să mi se arate cu claritate, dar mama mi l-a descris ca pe un gînditor, puţin visător dacă vreţi, un om mult mai potrivit pentru o viaţă tihnită decît pentru cea pe care i-a fost dat să o cunoască după aceea. Cunoştea foarte bine iţele politicii Turciei, uneltirile înfumuratului Enver, trădările şi lăcomia subordonaţilor săi, punctele slabe ale sultanului şi lipsa de organizare şi de pregătire a Turciei pentru un nou război.

Îmi amintesc că în acea seară i-a spus bunicii că a primit o ofertă pentru casa noastră, după părerea lui, prea bună ca să fie refuzată. Ea părea îngîndurată şi a zis: „Nu ştiu cum ne vom descurca într-o casă mai mică şi, în plus, mai trebuie să ţinem cont şi de servitori”.

„Hacer trebuie să plece”, a spus sentenţios tata – şi numai Dumnezeu ştie cît trebuie să-l fi durut să le vorbească astfel femeilor din familia sa, el, care voia numai să le copleşească cu daruri scumpe. „Feride”, a continuat el, „trebuie să preia bucătăria. Trebuie să aranjezi tu însăţi aceste chestiuni casnice, dar Hacer trebuie să plece”.

„O, Doamne”, a spus mama, „este absolut necesar ca Hacer să plece?”.

„Da”, a răspuns tata. „Într-o bună zi, n-ai să mai poţi cumpăra nimic nici cu tot aurul din lume. Orice cantităţi de provizii adunăm acum vor fi de-ajuns numai pentru o perioadă, aşa că dacă vor fi mai puţine guri de hrănit, cu atît mai bine. Astăzi colonelul mi-a spus că armata cumpără atît de repede, încît magazinele se golesc. Trebuie, de asemenea, să renunţăm la Murat şi la cai; în noua casă nu va mai exista loc şi pentru trăsură.”

„Nu!”, a răbufnit bunica, ridicîndu-se în picioare atît de repede, încît a lovit o vază cu trandafiri care stătea pe un birouaş. „Refuz să mă despart de Murat.”

Am urmărit fascinat cum apa din vaza răsturnată se împrăştia pe covor, formînd o pată întunecată.

„Lasă măreţia în vremurile astea!”, a spus tata. „N-ai văzut sărăcia din stradă sau consternarea de pe feţele soldaţilor, cu uniformele lor cîrpite şi bocancii uzaţi. Nu-ţi cere nimeni să înţelegi politica sau să ştii că ţara noastră este sub talpa Germaniei. Sîntem îmbibaţi de influenţa şi de banii nemţilor, chiar dacă părem că stăm pe margine.”

„Nu înţeleg nimic din ce-mi spui”, a bombănit bunica. „Şi dacă vrei ca Hacer să plece doar din pricina mîncării pe care-o mănîncă…”

Deşi bunica făcuse o pauză, nimeni n-a lămurit-o. Tata terminase cu explicaţiile.

După aceea, mari cantităţi de mîncare aveau să sosească acasă pentru a fi depozitate, bucătăria s-a umplut de mirosul greţos al dulceţurilor, iar lui Hacer i s-a spus că va trebui să plece. În toată această

agitaţie, mama era senină şi calmă, iar eu nu-mi amintesc să-şi fi arătat vreodată sentimentele. Dar bunica rămăsese încăpăţînată şi dificilă şi-şi petrecea majoritatea timpului făcînd vizite, ca şi cînd ar fi vrut să recupereze o viaţă întreagă de îndatoriri neglijate.

Se aşeza mîndră şi cu răceală în trăsură, strălucind de bijuterii şi aroganţă. Avea să se plece în faţa tatălui meu, dar nu fără luptă. A fost găsită şi cumpărată o nouă casă, la un preţ mai mare decît cel anticipat. Crescuseră preţurile la orice şi magazinele rămîneau închise pentru multe ore în fiecare zi. Din ce în ce mai mulţi bărbaţi erau chemaţi în armată şi în scurt timp pe drum nu mai puteai zări aproape decît femei. Servitoare, amante, prostituate, toate trebuiau să mănînce şi-şi petreceau zilele bătînd străzile în căutarea vreunei prăvălii deschise. Pe feţele lor se puteau citi confuzia şi resemnarea, dar nu şi revolta. Aceea a venit ceva mai tîrziu.

Faţă de conacul mare şi întortocheat în care m-am născut, noua casă părea foarte mică. Nu mai aveam camera mea proprie, ci împărţeam una cu Mehmet. Nu mai exista nici cameră de joacă şi noi, copiii, trebuia să ne jucăm în sufragerie atunci cînd părinţii aveau nevoie de salon doar pentru ei.

Grădina era mare şi avea mulţi pomi fructiferi şi o peluză mică şi pătrată, cu un lămîi în mijloc. Cînd bunica a văzut-o pentru prima dată, a pufnit dezgustată, dacă se poate folosi un astfel de termen cu referire la bunica mea. A cerut să i se spună cum ar putea ea trăi într-o casă de dimensiunile acelea şi a vrut să ştie unde avea să fie pusă toată mobila. A transmis destul de clar că nu intenţiona să vîndă absolut nimic din ea.

Cînd am văzut prima oară casa, tata mi-a spus: „Fiule, sper să te văd în casa asta pe tine devenind bărbat în toată firea şi pe mine îmbătrînind. Dar dacă mi se întîmplă ceva, atunci va trebui să-mi iei locul. S-ar putea ca de multe ori să-ţi fie greu, dar va fi de datoria ta să ai grijă de mama şi bunica”.

Nu puteam suporta să-l aud pe bunul meu tată vorbind aşa şi l-am cuprins în braţe, plîngînd ca şi cînd mi s-ar fi rupt sufletul de necaz. Casa era aşezată pe un deal şi de la ferestrele de sus se putea vedea Marea Marmara, dar destul de slab de la distanţa aceea şi mai mult cenuşie decît albastră. Într-o parte a casei un fost proprietar construise o spălătorie, probabil mai tîrziu, după ce i-a venit ideea întîmplător. În mijlocul ei creştea un smochin. Spălătoria nu avea un acoperiş propriu-zis, ci doar un fel de terasă din lemn, cu o gaură prin care să poată ieşi triumfător copacul, pentru ca vara să-şi etaleze toată măreţia la ferestrele dormitoarelor. Iarna, ploaia trebuie să fi pătruns adesea înăuntru, dar cum era doar o spălătorie, nu părea să-i fi păsat cuiva. Numai în Istanbul puteai găsi asemenea lucruri minunate, încîntătoare! Mai tîrziu, după ce ne-am mutat acolo, İnci obişnuia să întindă un covor pe terasă şi mama stătea cu noi, pe perne, privind soarele printre frunzele smochinului, întinzîndu-se cînd şi cînd după smochinele violete, coapte, cu un băţ special făcut pentru asta.

Dar, înainte să ne mutăm, oamenii au ridicat coteţe pentru găini în capătul grădinii şi, spre nemulţumirea tuturor, mobila a fost aranjată în aşa fel încît camerele mai mici şi mai întunecate au fost supraîncărcate cu obiectele masive ale bunicii. Niciodată nu i-a plăcut casa aceea şi în scurta perioadă cît a locuit acolo a fost de nerecunoscut. Cu o zi înainte să ne mutăm, tata a adus un berbec, căci asta este

o tradiţie care se respectă în Turcia şi astăzi. Coarnele i-au fost vopsite în auriu, cojocul lui de lînă în roşu şi auriu şi o fîşie lungă, roşie i-a fost legată în jurul gîtului, cu funda aranjată cochet după o ureche. În acea noapte nu am putut dormi, pentru că eram entuziasmat şi, în acelaşi timp, întristat din pricina acelui berbec care avea să fie omorît a doua zi. Dimineaţa a fost chemat un măcelar şi, în timp ce tata citea fragmente din Coran, berbecului i s-a tăiat gîtul, iar sîngele său curgea în stradă şi ţipete puternice s-au auzit dinspre mulţimea care privea.

„*Hayirh oslun!*”, strigau oamenii, ceea ce însemna „Să vă fie cu noroc casa asta!”.

Tata s-a întors spre noi şi a spus: „*Bismillahir rahmaner rahim*”, care se poate traduce aproximativ prin „Intru în această casă în numele Domnului”.

Apoi, scurta ceremonie s-a încheiat, iar berbecul a fost luat pentru a fi tranşat şi împărţit săracilor. În aceeaşi seară, după apusul soarelui, tata s-a dus la moschee spre a mulţumi pentru noua casă.

Aşa am intrat în noua casă şi, într-adevăr, prima seară petrecută acolo a fost ciudată. Era grădina de explorat, era bucuria de a descoperi perele şi gutuile coapte din copacii mici, de a deschide poarta grădinii, care dădea într-o cărare ce ducea înspre casa vecinului nostru şi înspre un cîmp mare care era doar pămînt lăsat pîrloagă, presărat ici-colo cu cîţiva smochini piperniciţi. Ciudat a fost şi s-o văd pe Feride în bucătărie, să ştiu că niciodată nu mai aveam să aud rîsul lui Hacer sau să-i văd bucile grase încordîndu-se sub fuste. Ciudat să mă joc în sufragerie jumătatea de oră rămasă din acea seară pînă la culcare, deşi am descoperit că o „casă” acceptabilă putea fi făcută şi sub masă. Ciudat să mergem apoi în salon, cu ferestrele lui înalte şi înguste dînd înspre strada în pantă, să le văd pe mama şi pe bunica acolo, uitîndu-se gînditoare în jurul lor, la mobilele mari, potrivite pentru o casă mai spaţioasă. Şi, cel mai ciudat lucru dintre toate, să urc scările şi să văd pătuţul lui Mehmet alături de al meu – ciudat, dar totuşi liniştitor – şi s-o aud toată noaptea pe İnci cum respiră, ştiind că era atît de aproape, în bucăţica de cameră care se deschidea din a noastră, lată cît să-i încapă patul sau dulapul pentru haine.

Noutatea a dispărut şi ne-am obişnuit cu prezenţa lui Feride în bucătărie, iar eu am continuat să merg la şcoală. Într-o seară, cînd m-am întors de la ore, am văzut că mama avea musafiri. Mi-am aruncat ghiozdanul pe masa din hol, m-am spălat pe mîini şi am intrat în salon, unde vîrsta sau o uşoară îmblînzire a disciplinei îmi dădea acum dreptul să intru în voie.

O doamnă foarte elegantă era aşezată pe sofa, bînd cafea turcească, şi doi copii cam de vîrsta mea stăteau sfioşi lîngă ea. Intrarea mea nestingherită a fost cumva oprită de prezenţa lor, căci nu mă gîndisem că ar fi fost şi copii acolo. Mama, oricum, m-a prezentat înainte să pot face stînga-mprejur şi să fug la İnci.

„Aceasta este vecina noastră, doamna Müjğan”, a spus ea şi a trebuit să fac un pas înainte şi să-i sărut mîna. „Aceasta”, a continuat mama, aducînd-o în faţă pe fată, „e Yasemin, iar el e fratele ei, Nuri”.

M-am înclinat în faţa amîndurora şi apoi m-am retras puţin timorat, dar mama a sunat din clopoţel după İnci, iar nouă ni s-a spus să mergem în grădină să ne jucăm împreună.

În momentul în care n-am mai fost în prezenţa părinţilor noştri, timiditatea ne-a dispărut şi am vorbit

unii cu alţii nestînjeniţi. Nuri, am aflat, era cu doi ani mai mare ca mine, iar Yasemin cu un an mai mică. De atunci, ne-am jucat des împreună, prietenia noastră fiind încurajată de cei mari. Nuri era foarte gelos pe sora lui şi părea să-l irite faptul m-am împrietenit aşa repede cu ea. Ne abandona brusc în mijlocul vreunui joc şi pleca furios de unul singur, îmbufnat. Era un băiat voinic, chipeş, incapabil să suporte ca sora lui să adore şi alţi eroi în afară de el. Într-o zi el şi cu mine ne-am bătut şi am ajuns amîndoi acasă cu nasurile însîngerate şi ochii vineţi. Părinţii noştri scandalizaţi ne-au forţat să ne cerem scuze, dar, deşi am fost destul de civilizaţi în faţa lor, ne-am continuat vrajba pe ascuns vreo cîteva săptămîni.

Îmi mai vine-n minte încă una din zilele acelea. Yasemin şi cu mine ne jucam singuri la noi în sufragerie. Jucam eternul joc „de-a mama şi de-a tata”, iar eu mă întorceam cu mîndrie de la „muncă”, salutînd-o cu un sărut pasional care s-a terminat brusc cînd am simţit o palmă aprigă peste ceafă. Înci dăduse peste noi şi s-a dus s-o anunţe pe mama, care a roşit tare, m-a încuiat în camera mea şi a însoţit-o pe Yasemin, care plîngea, pînă la ea acasă. Se pare că cele două doamne au discutat îndelung şi la modul cel mai serios, anunţîndu-şi mai tîrziu şi soţii despre această întîmplare urîtă, iar urmarea a fost că eu şi Yasemin am fost despărţiţi şi ni s-a interzis să ne mai jucăm unul cu altul.

Aşa că Nuri şi-a recîştigat-o pe soră-sa. Îi vedeam cum se jucau împreună în grădină şi, cînd Yasemin mă zărea, întorcea capul cu o mişcare feminină, seducătoare, ignorînd zîmbetele mele împăciuitoare.

Pentru mine, viaţa era atunci plină de amărăciune. Eram foarte necăjit şi încurcat de atitudinea părinţilor mei în privinţa sărutului dat lui Yasemin şi furios că nimeni nu-mi explica în mod rezonabil *de ce* n-ar fi trebuit s-o sărut. Am devenit deodată neastîmpărat şi acasă, şi la şcoală, fiind arogant cu profesorii, care imediat l-au informat pe tata despre purtarea mea. În altă seară am refuzat să iau cina, cerîndu-i lui Înci să-mi servească mai întîi desertul. Cînd mi-a spus nu, am muşcat-o de mînă şi, ştiind că dau de belea după gestul ăsta, am pus capac la toate şi am pişcat-o cu putere. A urlat de durere şi-ntr-o fugă s-a dus să-i spună mamei. Tata s-a înfuriat la culme. M-a bătut cu un băţ şi apoi m-a trimis în camera mea, fără să mai mănînc nimic. De nervi, am lovit toate mobilele din cameră, sperînd că aşa o să se strice. Ba chiar, într-o doară, am zis şi înjurăturile pe care le învăţasem de la alţi băieţi de la şcoală, pe jumătate aşteptîndu-mă să cadă casa pe mine odată cu mînia lui Dumnezeu. Cînd nu s-a întîmplat nimic, am rostit acele cuvinte fără nici o jenă, strigîndu-le răspicat în camera goală. Şi, de parcă nu era de-ajuns, îi vedeam şi pe Nuri şi Yasemin cum se jucau în grădina lor, nepăsători la suferinţa mea.

Îmi era atît de foame, încît îmi venea să plîng. După ce Mehmet şi Înci au adormit, am tot polemizat cu mine însumi dacă să cobor sau nu scările şi să dau atacul în cămară. Oricum, înainte să apuc eu să-mi iau inima-n dinţi, bunica s-a furişat în mare taină în camera mea cu o felie de pîine, brînză albă şi un pahar de lapte. Am mîncat cu lăcomie, iar ea mi-a şoptit că nu s-a putut împăca cu gîndul că eram flămînd şi că nu trebuie să-i spun mamei că mi-a dat ceva. I-am promis înflăcărat că n-o să-i spun şi imediat după aceea am adormit.

La şcoala franceză mergeam de puţin mai bine de două luni, cînd, într-o dimineaţă, la sosire, tuturor elevilor li s-a cerut să meargă în sala de muzică în loc de sălile lor de clasă.

Eram foarte curioşi, mai ales că şi toţi profesorii se adunaseră acolo, şi ne întrebam dacă făcuserăm ceva grav. În scurt timp a ajuns şi directorul şcolii şi s-a dus la catedră, uitîndu-se cu severitate spre noi. Cel puţin aşa ni s-a părut nouă că se uita.

„*Bonjour, Monsieur le Directeur*”, am spus noi, iar el ne-a răspuns tot în franceză.

Apoi a vorbit în turcă, ceea ce era extrem de neobişnuit, dar voia să se asigure că-l înţelegem cu toţii. „Copiii mei, ţara aceasta este în război. Aceasta este o şcoală franceză, iar ţara mea şi ţara voastră sînt acum inamice. Această şcoală se va închide pe o perioadă nedeterminată. Puteţi merge cu toţii acasă acum şi Dumnezeu să vă binecuvînteze.”

Glasul i s-a frînt, iar barbişonul său mic a tremurat cu jale. Şi tot în acea zi tata i-a spus mamei că Turcia şi Germania au semnat un pact şi că ţara noastră intrase în război.

Astfel s-a încheiat o epocă pentru noi, în tăcere şi sobrietate şi fără nici un semn că vremurile acelea nu aveau să se mai întoarcă niciodată.

Cam în acea perioadă l-am cunoscut şi pe Bekçi Baba. Încă mai există Bekçi Baba în Turcia, numai că s-a renunţat la „Baba”, iar îndatoririle sale sînt acum mai puţin împovărătoare decît în trecut.

Fiecare Bekçi Baba este ataşat unui post de poliţie, iar acum treizeci şi cinci de ani sarcinile sale erau multe şi diverse. În timpul zilei aducea vase cu apă de băut pe la gospodării, iar în timpul nopţii era gardianul, păzitorul nostru.

Obişnuia să poarte un baston mare şi gros care avea la capăt un inel de fier. Acesta îi era de folos atunci cînd voia să altoiască vreun tîlhar sau să-l lase lat la pămînt pînă la sosirea poliţiei. Tot de datoria lui Bekçi Baba era să bată tobele de Ramazan sau cu ocazia altor sărbători religioase, Bairamuri. Trebuia să dea veştile importante sau să anunţe dacă era vreun incendiu în orice parte a Istanbulului. Acest ultim anunţ era semnalul pentru toţi bărbaţii tineri din cartier să sară din aşternut, să ia repede singura pompă de apă repartizată fiecărei străzi şi să gonească nebuneşte, strigînd frenetic, spre locul incendiului.

Nu-l văzusem niciodată pe Bekçi Baba, pentru că ziua, cînd aducea apa, eu nu aveam voie niciodată în bucătărie, iar noaptea, cînd devenea gardian, de obicei eram în pat, dormind.

Dar într-una din nopţi am avut noroc, pentru că stăteam întins în patul meu, treaz de-a binelea, uitîndu-mă la cer. Lumina difuză de la felinarul cu gaz din stradă pătrundea firav în cameră şi pretutindeni se lăsase o linişte adîncă. Nici ţipenie de om nu părea să mişune pe străzi şi doar cînd şi cînd putea fi auzit, undeva departe, lătratul slab al vreunui cîine. Deodată, un zgomot a spart liniştea – un tac-tac-tac puternic. Sunetul se auzea din ce în ce mai aproape şi am auzit o voce strigînd ceva, dar era prea departe ca să-mi dau seama ce spunea.

Tata a ieşit în hol şi a strigat înapoi către mama şi bunica, aflate în salon: „Vine Bekçi Baba! Strigă ceva, dar nu ştiu ce spune. O fi vreun incendiu pe undeva”.

Am început să mă entuziasmez în camera mea luminată de felinar şi m-am ridicat în pat, ca să ascult. Zgomotul bastonului lui Bekçi Baba era mai aproape acum. Tac-tac-tac-ul se auzea pe macadam şi bătrînul a strigat: „Foc! Foc! E foc în Beyoğlu!” – rostind cuvintele rar, clar, cu grijă ca toată lumea să

înţeleagă.

Am sărit din pat şi-am fugit la fereastră.

Bekçi Baba urca pe drum. Arăta înspăimîntător, cu pelerina lui neagră fluturînd în urmă şi cu bastonul ce lovea zgomotos pietrele. O clipă s-a oprit sub felinarul din faţa casei noastre şi, pentru imaginaţia mea care o luase razna, chipul său era înfiorător.

Flacăra slabă şi tremurîndă a felinarului pîlpîia şi licărea pe faţa lui, aruncînd lumini şi umbre pe obrajii proeminenţi şi pe ochii cadaverici, adînciţi în orbite. Tata i-a strigat: „Unde arde, Bekçi Baba?”.

„Beyoğlu!”, a strigat bătrînul şi a pornit din nou la drum, cu mantia încă fluturînd în urma lui şi cu tac-tac-tac-ul bastonului auzindu-se pînă departe.

Mult timp după ce nu i-am mai auzit vocea, auzeam încă ecoul bastonului întorcîndu-se la mine, de fiecare dată mai slab. Probabil că Bekçi Baba încă dădea de veste despre focul din Beyoğlu.

Capitolul 6

Scenariul se schimbă

Sfîrşitul anului 1914 şi Turcia în război.

Cît de puţin însemna asta pentru mine şi pentru familia mea, poate cu excepţia tatei, care avea darul viziunii şi a prevăzut lucrurile cu mai multă claritate!

La început, dar numai atunci, în casa mea nu se schimbase nimic. E adevărat că nu mai mergeam la şcoală, dar evenimentele din casă se derulau la fel.

Într-o seară, vecinii noştri urmau să vină la cină şi, război sau nu, tot trebuia să-i serveşti cu mîncare şi vin. Bunica s-a arătat foarte interesată de acest mic şi liniştit dineu. Simţea că nu putea avea încredere că Feride o să pregătească totul ca la carte şi deplîngea pierderea lui Hacer.

Unul dintre felurile de mîncare pe care le-a dorit în mod deosebit la masă a fost *lahana dolması* – frunze de varză umplute –, care îi plăcea foarte mult, şi şi-a petrecut toată dimineaţa plîngîndu-i-se mamei că Feride o s-o dea în bară. În cele din urmă s-a dus ea însăşi în bucătărie, şi-a prins un şorţ mare peste rochia neagră de satin, şi-a pus multele inele într-un loc sigur şi s-a apucat de pregătit *lahana dolması*. I-a explicat lui Feride că, deşi *realmente* ea nu gătise niciodată aşa ceva, ştia totuşi la perfecţie cum trebuie făcut.

Evident, Feride a privit cu foarte multă suspiciune pregătirile zgomotoase ale bunicii şi i-a fost greu să-şi vadă de orice alte treburi, din moment ce bunica i-a stat permanent în cale.

Mi s-a dat voie în bucătărie ca să privesc. Eram pus întruna să fac una, alta – toate fiind, apropo, cele mai murdare treburi.

A chemat-o pe Feride lîngă ea şi i-a făcut o demonstraţie despre felul cum trebuie tăiată ceapa, a căutat indicaţii într-o carte veche de bucate, apoi şi-a exprimat dezaprobarea faţă de acestea. A tăiat plină de elan ceapa, chemîndu-le pe mama şi pe Înci să fie martore la priceperea ei. În timp ce bunica era ocupată să explice cît de capabilă era ea, Feride încerca disperată s-o întrerupă, ca să-i spună că apa în care pusese frunzele de varză la fiert dădea în foc şi s-o întrebe ce să facă. Bunica nici n-a băgat-o în seamă. Mama i-a spus cu prudenţă că i se părea că se pregătea cam mult orez, mai ales pentru o cină

liniştită cu doar cîţiva oameni. Fără să-i pese, bunica a ignorat-o şi pe ea şi a purces la spălarea şi scurgerea orezului. Apoi s-a apucat să amestece în el ceapa fin tăiată, iar biata Feride, care nu s-a mai putut abţine, a izbucnit într-un plîns zgomotos. Bunica s-a oprit din amestecat, uitîndu-se uluită la Feride, care bocea de zor, întrebînd-o dacă s-a întîmplat ceva rău. Printre sughiţuri, biata Feride a bolborosit că ceapa trebuia prăjită cu *şam fistiği*, fistic în ulei de măsline, *înainte* să fie amestecată cu orezul.

Bunica s-a oprit nesigură, apoi a întrebat-o pe mama ce spune cartea de bucate. Din nefericire, cartea de bucate spunea acelaşi lucru ca Feride.

Bunica s-a uitat în jos la degetele ei murdare, la grămezile de orez irosit amestecat cu ceapa irosită, apoi şi-a spălat mîinile la robinet, declarînd că ea a terminat cu gătitul. Într-o tăcere apăsătoare, şi-a desfăcut şorţul, şi-a pus înapoi toate inelele pe degete şi i-a spus lui Feride că poate să facă ea însăşi *dolma* – aşa cum scrie în cartea de bucate. S-a jurat că nu mai calcă în bucătărie, aşteptînd din partea lui Feride puţină recunoştinţă, nu bocete. Apoi a ieşit semeaţă să-şi stropească mîinile cu apă de colonie. După aceea, s-a plîns de mirosul de la funzele de varză, fiind de părere că trebuiau aruncate la gunoi şi înlocuite cu foi de viţă-de-vie. A mai potolit-o mama şi a condus-o în salon încă boscorodind. A început apoi o tiradă, subliniind defectele lui Feride şi meritele absentei Hacer.

În acea seară, în ciuda părerii proaste a bunicii mele despre Feride, pe masă a apărut un platou superb cu *lahana dolması*, iar bunica le-a spus tuturor că ea însăşi le-a gătit. Cînd a văzut mirarea de pe faţa mea, m-a privit ţintă cu atîta aroganţă, că tot eu m-am înroşit şi m-am uitat primul în altă parte. Într-adevăr, pe jumătate mă convinsese că ea avea dreptate.

Invitaţii noştri au ajuns devreme şi au fost conduşi în salon, unde focul trosnea vesel în şemineul de lut, iar İnci le-a adus farfurioare cu *lokum*.

Yasemin şi Nuri au fost politicoşi şi foarte serioşi. În sufragerie, au stat cu Mehmet şi cu mine la o masă mai mică într-un colţ, în vreme ce părinţii noştri mîncau la masa mare de nuc din centru.

În timpul cinei, bunica a vorbit plină de viaţă, fiind convinsă chiar să ia şi o gură de *raki*, care-a îmbujorat-o.

Tocmai cînd se servea desertul – felii de pepene galben pe un platou de argint, cu gheaţă împrejur – s-a auzit un zgomot ciudat, ca de tobă. Ca la un semn, toată lumea de la masa cea mare a amuţit. Eu, băgînd de seamă tăcerea, m-am uitat la ei şi-am văzut cum bunicii îi dispărea roşeaţa de pe faţă şi cum mîna mamei se întindea tremurînd după un cuţit pentru fructe.

„Bat tobele în seara asta”, a zis tata. „Asta înseamnă că urmează un anunţ. Să sperăm că de bine.”

„Tobele se bat în timpul Bairamului sau Ramazanului, dar în seara asta nu-i nici una, nici alta. Ce-ar putea fi?”, a răspuns vecinul nostru, Orhan Bey.

„Bat tobele şi pentru război”, a spus cu sfială mama, şi cu toţii ne-am uitat la ea, surprinşi că a intervenit într-o discuţie de-a bărbaţilor.

„Şevkiye *hanım*, sper să te înşeli. Sper sincer să te înşeli.” Orhan Bey a vorbit tremurat, agitat, neputînd să-şi ascundă pe de-a-ntregul spaima.

Bătaia slabă de tobe a continuat, iar noi am terminat desertul aproape în tăcere. Adulţii s-au jucat cu pepenele, fără poftă, iar bunica a desfăcut o mandarină, tăind cu precizie coaja colorată şi făcînd-o să stea în jurul fructului ca o floare. A împărţit-o în patru bucăţi cu degetele ei dibace, a pus-o în farfurie şi a stat aşa, uitîndu-se la ea cu privirea pierdută, ca şi cum s-ar fi întrebat cum ajunsese acolo. Tobele se auzeau mai aproape şi eu am început să tremur, căci frica celor mai în vîrstă mi s-a transmis, încă o dată, şi mie.

S-au ridicat de la masă, femeile s-au îngrămădit la fereastră, iar tata şi Orhan Bey s-au dus pe hol şi au deschis uşa de la intrare. M-am furişat după tata şi am stat în spatele lui, în întuneric. Tobele erau şi mai aproape acum. Făceau să se audă nenorocirea, mesajul lor îngrozitor, şi nici pînă în ziua de azi nu pot suporta sunetul tobelor.

Îl auzeam pe Bekçi Baba anunţînd ceva, dar era prea departe de noi ca să putem înţelege ce spunea. Tata şi-a pus mîinile pe umerii mei şi eu m-am lăsat înspre el, simţindu-mă pătruns de frig şi de o nefericire insuportabilă. Apoi Bekçi Baba a făcut colţul pe strada noastră, fiind însoţit de un om care bătea cu jale o tobă mare. S-au apropiat, cu toba bătînd întruna. Dum-dum-du-du-dum-dum, se auzea toba, iar Bekçi Baba a apărut sub felinarul din faţa uşii noastre ca să-şi strige veştile cutremurătoare.

„În următoarele 48 de ore, bărbaţii născuţi între 1880 şi 1885 trebuie să se prezinte la centrul de recrutare. Cei care nu vor veni vor fi puşi sub acuzare.”

Şi acel dum-dum-du-du-dum-dum a pornit mai departe, tristeţea din bătaia tobei răsunîndu-mi pînă-n inimă.

„Ce-nseamnă asta, Bekçi Baba?”, i-a strigat Orhan Bey.

„Război! Război! Nu ştii că ţara ta e-n război?”, a fost replica.

Bekçi Baba s-a îndepărtat şi omul cu toba, un bărbat foarte bătrîn, l-a urmat, să dea de ştire mai departe.

Am mers înăuntru, la doamne. Erau acolo, la fereastră, ca trei flori răsărite din bezna nopţii, cu rochiile lor de mătase şi cu chipurile în întregime palide.

Doamna Müjğan a început să vorbească, apoi s-a clătinat, nesigură, şi a leşinat în braţele mamei. Yasemin şi Nuri au alergat la ea, strigînd „*Anne! Anne!*”, iar İnci a fost trimisă după apă de colonie, cu care urma să i se maseze încheieturile mîinilor şi fruntea doamnei Müjğan. Cît timp mama era ocupată cu ea, Orhan Bey şi-a pus braţele în jurul celor doi copii ai săi şi a spus: „M-am născut în 1885”, apoi, fără să mai poată adăuga ceva, l-au podidit lacrimile.

Îşi strîngea copiii aproape de el, atît de tare, încît Yasemin a ţipat că o doare, apoi le-a dat drumul, uitîndu-se pentru o clipă sau două la ei cu ochii unui somnambul – ochii unui bărbat care în faţa lui nu mai vedea doi copii speriaţi, ci nopţi negre, nesfîrşite şi împuţite petrecute în tranşee, focuri de armă care uneori luminează cerul şi, într-un final, noaptea lungă şi neagră a morţii.

Soţia lui şi-a revenit imediat. El a luat-o de braţ şi, foarte respectuos, i-a mulţumit mamei pentru seara aceea şi pentru ce încercase să facă pentru soţia lui.

Ne-a urat noapte bună. Tata a plecat cu el prin grădină, cu cei doi copii ţinîndu-l strîns de mînă. Mehmet a fost luat pentru a fi îmbăiat, iar eu am rămas în salon cu mama şi cu bunica.

„Ahmet s-a născut în 1885”, a spus bunica.

Şi a tot repetat asta încet, iar şi iar, ca pe-o litanie.

A doua zi, tata a plecat de-acasă devreme, pentru că se ducea în Sarıyer să-l vadă pe unchiul Ahmet.

Toată acea lungă zi casa a fost ca şi moartă. Am încercat să mă joc în grădină cu Mehmet, dar eram plictisit şi agitat, simţind acut neliniştea adulţilor. Nici urmă de copiii de alături şi primul indiciu că era ceva neobişnuit în legătură cu acea zi a venit odată cu bucătăreasa doamnei Müjğan. În momentul acela eu eram pe veranda din spate şi am auzit-o întrebînd-o pe Feride dacă a trecut *bakkal*-ul (băcanul) cu pîinea. Feride i-a răspuns că şi ea îl aştepta, fiindcă nu avea pîine proaspătă pentru masa de prînz. Au mai stat de vorbă în şoaptă cîteva minute şi, cu toate că părea să fie ceva grav în discuţia lor, n-am reuşit să înţeleg nimic. Am rămas doar cu senzaţia aceea ciudată şi neconfirmată că se întîmplă ceva rău, dar n-am reuşit să-mi dau seama ce anume. Dimineaţa a trecut. İnci a pus masa de prînz, dar pîinea proaspătă tot n-a apărut. În cele din urmă, Feride a informat-o pe mama, care n-a dat importanţă chestiunii, spunînd că în mod sigur *bakkal* uitase de noi în ziua aceea, şi i-a dat voie lui Feride să plece să cumpere pîine. Am aşteptat-o mai bine de o oră să se întoarcă, cu mama din ce în ce mai nerăbdătoare, dar cînd a revenit, ruptă de oboseală, era tot fără pîine.

„Ce se petrece?”, a întrebat mama foarte surprinsă.

„Nu se găseşte pîine nicăieri, *hanım efendi*”, i-a răspuns Feride. „De cînd am plecat, am stat la coadă, cu oamenii gata-gata să se omoare şi să-şi spargă capetele ca să ajungă aproape de uşa brutarului. Unii dintre ei cumpărau cîte douăzeci de pîini odată. Toate familiile din cartier sînt acolo, cu toţi copiii şi toţi servitorii, şi toţi încearcă să ia cîte o pîine fiecare. Brutarul vînduse tot pînă cînd să-mi vină şi mie rîndul.”

Aşa că ne-am aşezat la masă, bombănind că trebuia să mîncăm pîinea de ieri. Nu ştiam că va veni o zi cînd vom fi bucuroşi să mîncăm şi pîine veche de o săptămînă.

În timpul după-amiezii, Feride a plecat din nou să caute pîine, dar s-a întors tot cu mîinile goale. De data asta a povestit că băcănia era închisă şi că, deşi coada era mai mare ca niciodată, nimeni nu ştia cînd avea să se deschidă. În ziua aceea, toată lumea era nervoasă şi pe punctul de a ceda. Bunica stătea şi citea din Coran, arătînd cuviincioasă şi pioasă îmbrăcată în rochia ei neagră şi palidă la faţă. Mama şi-a petrecut ziua mai mult pe la ferestre, în mod ciudat cu mîinile goale, aşteptînd să se întoarcă tata. Ce diferenţă era deja între ele! Privind-o pe bunica citind cu atîta sobrietate din Coran, mi-a fost greu să o regăsesc în ea pe bătrîna hazlie care doar cu o zi înainte ne făcuse pe toţi să rîdem de strădaniile ei culinare. Mama era albă ca varul, fapt scos în evidenţă şi de culoarea închisă a rochiei, şi-şi ţinea mîinile ocupate sucindu-le şi răsucindu-le fără încetare în poală. La un moment dat, i-a cerut lui İnci să-i aducă un pahar de vin, iar solicitarea ei a părut atît de neobişnuită, încît, pentru o clipă, İnci a uitat de bunele maniere şi s-a holbat la ea cu ochii mari de uimire.

Tata s-a întors în toiul după-amiezii, fără să fi reuşit să-l găsească pe unchiul meu. Mătuşa îi spusese că plecase dimineaţa devreme spre centrul de recrutare şi că nu ştia unde era acum. Era, observase tata, foarte tulburată.

În drumul său înapoi spre debarcader, trecuse pe la centrul de recrutare din Sarıyer, dar acolo era numai confuzie şi rumoare. Funcţionari istoviţi îşi zbierau instrucţiunile, iar civilii erau strînşi în turme, ca vitele, flămînzi, disperaţi şi apatici. Nimeni nu fusese în stare să-i dea vreo informaţie despre unchiul meu. De fapt, după cîte se părea, nimeni nu avusese timp să asculte întrebările tatei şi, la un moment dat, riscase să fie băgat laolaltă cu ceilalţi recruţi. Mama i-a pomenit de incidentul cu pîinea, iar el a rîs obosit. Străzile, a spus, erau pline de oameni cuprinşi de panică, toţi căutînd ceva să cumpere, să pună deoparte. Veştile despre intrarea Turciei în război răspîndiseră teama în Istanbul şi, în unele părţi ale oraşului, aveau loc revolte.

A ieşit el însuşi să caute pîine şi s-a întors după multe ore cu o pîine mică şi caldă în mînă. Era obosit în ultimul hal şi abătut şi avea pe faţă o zgîrietură mare pe care i-o făcuse o femeie înnebunită de panică ce încercase să-i şterpelească pîinea.

Cina a fost sumbră, cu noi, copiii, împinşi de la spate să mîncăm mai repede, iar adulţii prefăcîndu-se în tăcere că mănîncă. Duse erau serile relaxate, pline de rîsete, cu mîncare bună şi conversaţii plăcute, cu epigramele inspirate şi maliţioase ale bunicii şi cu mama, tăcută şi timidă, oferindu-şi graţia şi frumuseţea ca o contribuţie la cină.

A doua zi dimineaţă, unchiul Ahmet a venit la noi să-şi ia rămas-bun. Eu şi cu Mehmet l-am salutat tăcuţi, de data asta fără zarvă, fără agitaţie, căci chipurile părinţilor noştri ne-au dat de înţeles cum trebuie să ne comportăm. Adusese cutii de bomboane pentru noi şi am fost trimişi în sufragerie, în timp ce ei au discutat în salon despre problema serioasă a războiului.

Unele întîmplări din viaţă ni se păstrează intacte în memorie, creînd imagini atît de vii, atît de clare, încît le poţi vedea cu ochii minţii pentru totdeauna. O astfel de amintire e ziua aceea de noiembrie cînd unchiul meu ne-a vizitat pentru ultima dată. Era o dimineaţă rece şi tăioasă, iar soarele se juca în spatele norilor ce goneau pe cer. Casa era calmă şi liniştită, ca şi cum nimic important nu se întîmpla în afara ei. Îngrijitorul, om bun la toate, mătura de pe terasă ultimele frunze căzute. În bucătărie, Feride isca mirosuri plăcute, apetisante, iar İnci întindea rufele la uscat în micuţa curte laterală. Spălătoreasa cînta cu pasiune, nepăsătoare la nenorocirile care se abătuseră dureros asupra tuturor celor dimprejurul ei. Ce să-i pese ei de război? Şi ce să le pese lui Feride sau tinerei İnci de război? În acea dimineaţă, toată lumea avea ceva de făcut. Eu stăteam cu nasul lipit de geam şi mă uitam afară, la grădina vîntoasă şi foşnitoare care avea frumuseţea ei sălbatică, de iarnă, iar Mehmet era prins cu joaca pe podea.

Tata a intrat în cameră să-şi toarne nişte vin şi, poate pentru că eu arătam abătut sau pentru că İnci nu era acolo ca să ne supravegheze, ne-a spus mie şi lui Mehmet să mergem în salon şi să ne jucăm acolo.

În salon, unchiul bea cafea turcească, arătînd mîhnit. Nimeni nu ne-a observat, aşa că m-am aşezat pe un scaun şi atunci mama m-a privit, probabil întrebîndu-se ce căutam acolo. Unchiul vorbea despre

mătuşa mea, spunînd că starea ei de sănătate părea să se agraveze. Am simţit în vocea lui o nelinişte, o îngrijorare. Apoi a pomenit de fermă, spunînd că majoritatea bărbaţilor de acolo fuseseră recrutaţi odată cu el şi că nu ştia cine o să aibă grijă de toate în viitor.

Bunica stătea foarte tăcută. Stătea şi se uita la Ahmet, ca şi cum ochii ei nu s-ar mai fi săturat să-l privească pe el, fiul ei cel mare, primul născut. Nu era o femeie emotivă, dar în ziua aceea ochii i-au tot jucat în lacrimi şi numai mîndria ei mare, puternică a putut să le oprească. Bănuiesc că, pentru prima oară în viaţa ei, îşi dădea seama ce putea să facă războiul familiilor. Pentru prima dată, cred, s-a văzut pe sine ca pe o femeie lipsită de apărare, ignorantă, care n-a ştiut nimic despre alte evenimente în afară de cele din mica ei lume, o lume în care contau doar sociabilitatea, bîrfa şi formalităţile. Şi ultimii doi bărbaţi din viaţa ei plecau de lîngă ea. Sînt aproape sigur că nu stătea să se gîndească la ce-or fi simţind mama sau mătuşa mea. Rece din fire şi niţel despotică, întotdeauna vedea lucrurile numai în raport cu ea. Ea îşi pierdea fiii, poate pentru totdeauna, pe cînd mama şi mătuşa mea îşi pierdeau doar soţii.

Şi deşi bunica avea o părere foarte bună despre soţi, avea una şi mai bună despre fii. E o banalitate să spui că puţine lucruri le scapă din vedere copiilor, dar e adevărat totuşi, iar eu, chiar dacă într-un stadiu incipient atunci, o cunoşteam pe bunica mai bine decît avea să se cunoască ea vreodată. Nu avea timp pentru autoanaliză, iar teoria freudiană încă nu ajunsese în Istanbul. O cunoşteam şi pe mama, după cum cunoşteam şi nucleul latent de duritate pe care îl avea în ea, aşa încît, atunci cînd firea ei aspră a ieşit la iveală, n-am fost luat prin surprindere, recunoscîndu-i din timp existenţa pînă atunci ascunsă. Astăzi n-aş putea să le schiţez portretele în tuşe precise dacă nu aş privi în trecut, cu ochii unui copil, la imagini pe care le crezusem apuse. Dar aşa cum azi aceste imagini îmi readuc în minte, atît de limpede, locuri, scene, conversaţii din trecut, tot aşa ele îmi reamintesc, în parte, *senzaţiile* pe care le-am avut cînd eram copil.

De pildă, în acea zi de noiembrie, eu *ştiam* ce se petrecea în mintea bunicii, ca şi cum şi-ar fi strigat gîndurile în gura mare. Cînd i-a cerut unchiului meu să rămînă pentru masa de prînz, ştiam că prelungea momentul tragic al despărţirii, iar cînd el a refuzat, ea a părut să se surpe în interior, arătînd mică şi abandonată în fotoliul ei înalt. Unchiul i-a spus că avea multe treburi de rezolvat în Sarıyer şi că era îngrijorat din pricina mătuşii mele şi, în tot acest timp, a avut grijă să-i evite privirea, poate simţind că, dacă s-ar fi uitat prea de-aproape la ea, ar fi cedat şi el.

S-a ridicat îndată pentru a pleca şi încă văd cu ochii minţii silueta lui înaltă ce se profila în lumina de la ferestre.

„Mîine voi pleca”, a spus el, iar cînd bunica l-a întrebat încotro, a ridicat din umerii lui laţi, răspunzînd că nu ştia.

S-a aplecat în faţa mamei lui, sărutîndu-i mîinile, iar ea a murmurat o rugăciune deasupra capului său întunecat lăsat în jos şi şi-a smuls una din mîini din sărutare, pentru a-i atinge cu tandreţe obrazul. Unchiul Ahmet l-a aruncat pe Mehmet pe umeri, m-a luat pe mine de mînă şi a ieşit în hol. Tata a spus c-o să-l însoţească pînă la Podul Galata, iar unchiul bătea din picior nerăbdător, în vreme ce İnci îl ajuta să-şi

tragă paltonul. Erau gata de plecare şi noi ne-am primit sărutările de bun rămas. Unchiul şi-a trecut mîna peste părul meu şi am văzut cum buzele îi tremură din senin şi-am tînjit, cu tot sufletul meu de copil, să-i ofer alinare. Au coborît pe cărarea scurtă, au ieşit în drum şi, la colţul străzii, s-au oprit să ne facă din mînă, apoi nu i-am mai zărit şi ne-am întors din nou în casă, eu şi cu Mehmet, doi băieţei care n-aveau nici o idee despre ce poţi face ca despărţirile să fie mai uşoare.

În seara aceea, Orhan Bey a venit la noi să-şi ia rămas-bun. Şi el trebuia să plece a doua zi dimineaţă spre o destinaţie necunoscută. Am băut în sănătatea lui şi i-am urat toate cele bune, eu şi cu Mehmet ţinînd paharele ridicate ca toţi ceilalţi. Iar pe stradă în jos, tobele băteau pentru altcineva. Pentru că pe atunci să pleci la război, orice război, era un lucru nobil şi un act de curaj, iar cînd bărbaţii tineri părăseau cartierul, muzica răsuna în dreptul caselor lor, steagul Turciei fiindu-i înmînat ultimului recrut. Şi toţi tinerii, cu inimile lor de lei neînfricaţi, săreau şi dansau şi ţipau cît să acopere bocetele femeilor. Cînd îşi părăseau căminele, trupa de muzicanţi cînta un cîntec nemaipomenit de trist şi toată lumea începea să cînte:

Ey gaziler yol göründü
Yine garip serime
Dağlar taşlar dayanamaz
Benim ah u zārima…

(„O, voi, cei răniţi, eu vin să vă iau locul şi inima-mi plînge, pentru că-n urmă-i las pe cei dragi mie. Munţii şi pietrele plîng împreună cu mine…”)

Orhan Bey şi-a luat rămas-bun şi a plecat la el acasă, iar în stradă muzica încă răsuna.

A doua zi dimineaţă tata a plecat din nou să caute pîine şi a încercat iar să-l vadă pe unchiul meu. A venit acasă foarte tîrziu şi bunica l-a întrebat imediat dacă-l întîlnise.

„Da”, i-a răspuns tata, „l-am zărit o clipă îndepărtîndu-se în marş”.

„Şi îi stătea bine în uniformă?”, l-a întrebat bunica nerăbdătoare.

„Nu purta uniformă”, i-a spus tata cu blîndeţe. „Toţi bărbaţii erau îmbrăcaţi cu hainele de-acasă şi pe umeri purtau genţi. Nu aveau bocanci militari, iar între ei şi mulţime stăteau soldaţi înarmaţi. Erau acolo toate mamele, toate soţiile, toate iubitele. I-am urmat şi eu cu mulţimea şi au fost duşi într-o clădire în Sirkeci. Am aşteptat cu toţii, sperînd să-i vedem din nou, dar nu s-a întîmplat nimic şi, în cele din urmă, soldaţii care păzeau clădirea ne-au alungat.”

Tata s-a oprit din vorbit, iar ochii îi erau plini de amărăciune. Văzuse cum unchiului Ahmet i se dădeau ordine, cum fusese împins şi înghiontit cu patul puştilor de soldaţii mitocani. Văzuse un ostaş cum îl lovea pe unul dintre cei recrutaţi, dar n-a povestit lucrurile astea de faţă cu bunica.

A doua zi mama a pregătit pentru tata o geantă, care arăta la fel ca genţile pe care ceilalţi bărbaţi le cărau pe umerii lor neobişnuiţi cu astfel de poveri. Nimeni n-a pomenit nimic de plecarea lui, dar ştiam

cu toţii că avea să vină şi ziua aceea. Aşa că mama i-a făcut o geantă albă, de postav, cu nişte cusături splendide. Şi cred că şi-a cusut acolo, înăuntru, şi inima, căci, după ce tata a plecat, noi, cei care am rămas, n-am mai văzut nimic din ea.

Tata îşi vînduse afacerea şi acum îşi petrecea zilele acasă, aşteptîndu-şi rîndul, îngrozit şi iritat din cauza întîrzierii. Părea că guvernul n-o să-l mai cheme niciodată şi acum, că ştia că va trebui să plece, voia să plece, ca să se sfîrşească odată cu aşteptarea grea ce-i sfîşia inima şi-i lua culoarea din obraji.

Pînă la urmă a venit şi ziua aceea. Aceeaşi tobă a bătut acelaşi mesaj tulburător, acelaşi Bekçi Baba a stat sub acelaşi felinar şi şi-a comunicat ultimatumul: „Bărbaţii născuţi între 1886 şi 1892 trebuie să se prezinte la centrul de recrutare în următoarele 48 de ore. Cei care nu vor veni vor fi puşi sub acuzare…”.

Şi dum-dum-du-du-dum-dum, suna toba în derîdere.

În cele din urmă fusese chemat şi tata, iar noi ne gîndeam că acesta era cel mai mare rău care ni s-ar fi putut întîmpla.

A doua zi s-a dus la centrul de recrutare şi, odată cu el, părea că se duceau şi toţi ceilalţi bărbaţi tineri rămaşi în cartier. Cînd s-a întors, eram în pat, dar nu dormeam, deşi n-am putut auzi despre ce-au vorbit. A plecat într-o zi mohorîtă şi rece de început de decembrie şi, pentru că atîţia alţii plecau odată cu el, taraful avea să cînte o dată pentru toţi cei care lăsau traiul pe care-l cunoscuseră dintotdeauna pentru disperarea cîmpului de luptă. Feride a umplut geanta de postav cu prăjituri şi alte delicatese pe care le pregătise pentru el. Tata stătea în mijlocul salonului, cu mintea deja în altă parte, şi s-a uitat în jurul său pentru ultima dată. Chipul lui era enigmatic, de nepătruns, străin, chipul unui soldat care nu avea ce căuta în încăperea aceea elegantă, primitoare. Mama stătea lîngă el, afişînd şi ea aceeaşi figură stranie, parcă suspendată într-o altă lume. Şi pentru că nu putea pătrunde şi ea în lumea în care se aflau cei doi, biata bunica, chircită, stătea la geam şi asculta bătaia tobelor care aveau să-i ia cu ele fiul cel mic. İnci a adus cafea turcească, iar Feride venea din urmă cu geanta de postav ticsită şi cu Mehmet care alerga după ea s-o tragă de fustă, neînţelegînd ce era cu toată agitaţia aceea sau că tatăl său urma să plece. M-am dus la tata şi l-am cuprins cu mîinile, iar el m-a ridicat în braţe.

„De-acum înainte tu vei fi tată”, mi-a spus, iar eu mi-am lipit capul de faţa lui şi-am simţit cum o lacrimă mi-a căzut pe obraz. Cine plînsese? Eu sau el? Poate că amîndoi, căci pe amîndoi ne chinuiau lacrimile. Feride şi İnci au început să jelească zgomotos, cu sufletele lor blînde atinse de suferinţă, dar mama privea ţintă fără să verse o lacrimă. Cred că toate lacrimile ei curseseră într-un loc mai retras decît acela. Şi acum, cu inima împietrită, privea la scena despărţirii aproape cu seninătate.

Bunica s-a rugat fără încetare şi apoi a început să murmure: „Fiul meu cel mare şi fiul meu cel mic. Fiul meu cel mare şi fiul meu cel mic. V-au luat pe amîndoi”.

Tobele au început să bată în depărtare şi tata m-a lăsat jos, bîndu-şi repede cafeaua. „Şevkiye, nu mai face mutra asta! Zîmbeşte pentru mine. Am să mă-ntorc”, a spus el.

Şi chipul de gheaţă al mamei mele s-a destins, ca să-i ofere tatei zîmbetul acela cunoscut, fermecător, iar tata i-a spus: „Ai fi un soldat mai bun decît mine”.

Stăteau acolo faţă în faţă, cu zîmbetele lor strălucitoare şi, deşi nu se atingeau, păreau contopiţi unul cu celălalt. Taraful a ajuns mai aproape şi acum auzeam tobele clar, şi *zurna*, şi strigătele copiilor care veneau din urmă.

Mama şi-a desprins privirea din ochii tatei şi frumoasa vrajă s-a rupt. A ridicat geanta grea şi i-a dat-o, apoi s-au sărutat ca doi străini, ca doi oameni care n-au nevoie să se sărute. Mama şi-a întins mîna pentru ca tata să i-o sărute, iar Feride şi İnci s-au apropiat şi ele de tata, ca să-şi aducă omagiile. Plîngeau pline de amărăciune şi tata le-a mîngîiat pe cap, ca şi cum erau din nou copii, aşa cum eram eu şi Mehmet. Şi-a aruncat geanta pe umăr şi s-a dus la uşa de la intrare, spre mulţimea care aştepta afară. Muzicanţii cîntau domol şi cu jale şi tata ne-a pupat pe noi, copiii, iar apoi, cu gura încleştată, şi-a luat rămas-bun.

Un bătrîn a venit în faţă şi i-a dat steagul Turciei, iar mulţimea a strigat în cor „*Padişahim çok yaşa*” şi tata şi-a ocupat locul printre ceilalţi recruţi. Mesajele de îmbărbătare şi de bun rămas au continuat frenetic, dar nu era nevoie să acopere bocetele de la noi, pentru că femeile casei nu plîngeau. Stăteau acolo zîmbind cu tandreţe, iar taraful cînta pentru tatăl meu:

Ey gaziler yol göründü
Yine garip serime
Dağlar taşlar dayanamaz
Benim ah u zārima…

Apoi au ajuns la colţul străzii şi nu i-am mai văzut. Auzeam, din ce în ce mai slab, doar vorbele de încurajare, vocile celor care cîntau şi zgomotul trupei de muzicanţi.

Capitolul 7

Permisie în weekend şi mireasa cea nouă

Nu ştiam unde îl duceau pe tata şi, deşi l-am întrebat pe Bekçi Baba, tot ce-a putut să ne spună a fost că era posibil să obţinem nişte informaţii de la centrul de recrutare.

A doua zi, Feride a fost trimisă să afle şi s-a întors cu vestea că grupul de vîrstă al tatălui meu se afla la moscheea Hasan Paşa, aşteptîndu-şi plecarea. Mama era entuziasmată şi i-a cerut bunicii să se pregătească pentru a ne însoţi la moschee, căci poate aveam să-l mai zărim pe tata înainte de a pleca. Înaintam pe străzile aglomerate, cu mama şi bunica bine acoperite de văluri, aceasta din urmă vociferînd nemulţumită că trebuia să meargă pe jos şi exprimîndu-şi zgomotos părerea de rău după Murat şi trăsură, care nu mai erau.

Moscheea Hasan Paşa era construită într-o grădină, cu mult deasupra nivelului străzii. Cînd am ajuns acolo, mai erau o mulţime de femei şi copii, veniţi tot pentru a încerca să-şi vadă bărbaţii din familie înainte ca aceştia să plece din Istanbul. Soldaţii erau adunaţi în grădină, uitîndu-se la noi şi căutîndu-i pe cei dragi. Unul dintre soldaţi a strigat înspre noi, spunîndu-i bunicii pe nume şi anunţîndu-ne că tata era şi el undeva prin grădină. Ne-am uitat nedumeriţi la soldat, pentru că ne întrebam cine era omul acela neîngrijit care îndrăznise să-i zică pe nume bunicii. Deodată, mama l-a recunoscut, spunîndu-ne că era bărbatul care locuia vizavi de noi. Nu-mi prea venea s-o cred. Cu siguranţă, acel soldat, cu uniforma lui cenuşie, ponosită, cu părul tuns scurt, nu putea fi unul şi acelaşi cu domnul elegant de peste drum, care-şi lua la braţ soţia cu atîta mîndrie atunci cînd ieşeau la plimbare. Era imposibil: ce asemănare exista între acel soldat şi bărbatul cu redingotă şi fes care stătea vizavi de casa noastră?

Tensiunea a crescut cînd l-am văzut pe tata mergînd spre marginea grădinii. Ne despărţeau cam patru metri şi jumătate, dar grădina era atît de sus faţă de locul unde stăteam noi, încît ne era imposibil să ne vedem bine. Bunica l-a strigat, întrebîndu-l dacă avea nevoie de ceva, dar el a dat din cap şi a spus cu severitate: „Du copiii acasă şi nu mai veni aici”.

Aşa că ne-am fluturat batistele spre el şi am plecat. Nu mai puteam face nimic. Nu puteam să aşteptăm acolo toată noaptea şi nici nu puteam să-l aducem pe tata înapoi acasă. La cîteva zile după întîmplarea

aceasta, am aflat că fusese dus pentru instrucţie la Selimiye, în partea Anatoliei, şi într-o zi mama m-a luat cu ea acolo, sperînd să-l vadă pe tata. Dar a fost cu neputinţă, aşa că ne-am întors obosiţi acasă. Cînd am ajuns, am găsit-o pe doamna Müjğan, însoţită de copiii ei, alături de bunica, iar mama i-a implorat să stea la cină, pentru că, mă gîndesc eu, a crezut că prezenţa lor ne-ar fi ajutat să uităm de absenţa tatei. A fost ciudat să avem musafiri fără ca tata să fie şi el acolo şi s-o văd pe mama stînd pe locul lui din capul mesei. Evident, au discutat despre război şi despre soţii lor plecaţi. Bunica tot mai avea de comentat despre noua situaţie. Era oripilată de manifestările pro-război ale tinerilor însetaţi de sînge din cartier, de altfel singurii tineri pe care i-a văzut ea vreodată, şi pe aceia numai de la fereastră, căci nu putea fi convinsă să iasă din casă pe jos. Şi afişa o indignare virtuoasă gîndindu-se că sultanul şi guvernul său ar putea fi atît de nepăsători, încît să lase toate femeile fără bărbaţii de care aveau nevoie ca să le protejeze.

Dar noi ceilalţi eram tot mai obişnuiţi cu ideea războiului şi chiar cu absenţa tatălui meu. Fără el, mama părea o altă persoană, una mai descurcăreaţă, acum că nu mai avea umărul de care să se sprijine, mai hotărîtă şi mai puţin înclinată să stea să croşeteze broderii drăguţe şi inutile. S-a străduit să mă şcolarizeze cumva şi pe mine, din moment ce nu mai exista o şcoală la care să merg, dar nu prea a avut succes. Ei îi lipsea răbdarea profesorului, iar mie, înclinaţia de a învăţa de la ea. Era foarte drăgăstoasă cu noi, dar de o detaşare stranie, încît nu-ţi mai venea să alergi la ea sau să-ţi suspini în braţele ei micile tale temeri. În viaţa ei, noi, copiii, păream pur şi simplu un accident, o banală întîmplare, iar tata un fel de zeu.

Într-o zi a venit în vizită mătuşa Ayşe, aducînd cu ea ca însoţitoare o slujnică înaltă şi sfrijită. Părea foarte slabă şi tulburată de faptul că a trebuit să călătorească fără unchiul meu, spunînd că zarva şi confuzia de pe stradă au speriat-o. A întrebat ce veşti avem despre tata, mama i-a spus unde se afla, iar ea i-a răspuns că unchiul Ahmet părăsise Turcia cu totul. Apoi a stat frîngîndu-şi mîinile, ca şi cum acea informaţie era înspăimîntătoare şi a se afla în afara ţării sale era cel mai rău lucru care i se putea întîmpla unchiului Ahmet. În seara aceea, a mîncat puţin la cină, deşi Feride s-a străduit să-i gătească felurile ei preferate. A băut un pic de vin roşu şi a tuşit încontinuu, scuzîndu-se jenată şi explicînd că avea tusea aceea de luni de zile, că nu-i trecea şi nici nu răspundea la feluritele tratamente cu ierburi de leac pe care i le recomandase bucătăreasa ei.

În timpul cinei, Feride a apărut cu o scrisoare pentru mama. Fusese adusă de ordonanţa unui căpitan pe care noi îl cunoşteam foarte bine. Spunea că tata era bine, dar că n-a putut să ne scrie fiindcă urma un stagiu de pregătire pentru ofiţeri foarte riguros care, dintr-un motiv sau altul, l-a împiedicat să ia legătura cu mama. Căpitanul mai spunea că la sfîrşitul perioadei iniţiale de instrucţie, probabil în weekendul următor, tatei i se va da o permisie de cîteva zile.

Cît mama ne-a citit scrisoarea, Feride a stat şi ea, la fel de entuziasmată ca noi ceilalţi, şi chiar atunci a început să plănuiască ce-o să-i pregătească tatei de mîncare. Mătuşa a zîmbit melancolică, dar bunica şi-a întins triumfător paharul de vin, pentru încă un rînd, zicînd: „Vezi! O să-l facă ofiţer! Nu ţi-am spus eu asta mereu?”.

Apoi am băut cu toţii în sănătatea tatei şi ne-am simţit mîndri şi fericiţi. Înci a fost trimisă la doamna Müjğan să-i dea vestea cea bună şi să o roage să vină la noi la o cafea. Mehmet şi cu mine am fost trimişi la culcare, dar femeile au stat multă vreme în salon, iar glasurile lor vesele urcau pe scări, cînd şi cînd auzindu-se şi rîsul inocent al mamei – ca-n vremurile cînd tata era acasă cu noi.

Mătuşa Ayşe a plecat în Sarıyer şi noi mai aveam încă două zile să ne pregătim pentru sosirea tatălui meu. Pe vremea aceea, sfîrşitul de săptămînă la musulmani era joia şi vinerea, iar în zilele acelea nu se putea face curăţenie defel. Dimineaţa de joi a început senină şi rece, iar İnci nu avea vreme de pierdut cu noi, copiii. După ce ne-a îmbrăcat, ne-a avertizat pe un ton autoritar să nu care cumva să ne murdărim, dar, dincolo de vocea severă, în ochi i se citea o scînteiere, pentru că ziua aceea era una veselă şi nu trebuia să fie stricată de lacrimi. În acea zi, casa a fost fermecătoare. Totul a fost lustruit cu grijă, s-au pus draperii curate în camerele principale, aşternuturi de mătase şi ţesături dantelate peste tot – exact ca de Bairam. Dar de data asta era mai bine decît la Bairam, pentru că tata se întorcea acasă.

Mulţi vecini au venit în vizită şi mama a băut cu ei căni după căni de cafea turcească. Bunica era din nou în centrul atenţiei, cu toate cele cinci degete de la o mînă împodobite cu inele splendide şi cu bijuterii strălucitoare la gît. Redevenise ea însăşi, arogantă, despotică, şi poruncea ca o regină.

Feride şi İnci au muncit ca nişte sclave. Au pregătit aranjamente florale, au lustruit paharele pînă cînd străluceau de-ţi luau ochii, iar argintăria sclipea pe maroniul deschis al bufetului. Se făcuse amiază şi tata tot nu apăruse. Mehmet şi cu mine am aşteptat ore în şir în faţa uşii, pînă cînd, în cele din urmă, aerul rece şi umed ne-a făcut să intrăm tremurînd înăuntru. Întreaga casă era învăluită într-o atmosferă de aşteptare. Tot holul strălucea de la pardoseala proaspăt lustruită şi de la reflexiile tăvilor uriaşe de argint pe suprafaţa mesei – o masă englezească pe care o adusese bunicul dintr-una din călătoriile sale. Un mangal de aramă – un fel de vas pentru jar – răspîndea căldură pentru a-l dezmorţi pe călătorul înfrigurat şi istovit, iar crizantemele de la Sarıyer radiau luminoase într-un colţ. Casa îşi aştepta stăpînul şi nu mai rămăsese nimic de făcut. Şi totuşi, după-amiaza s-a scurs, s-a făcut seară şi a sosit vremea ca İnci să aprindă cele şase lămpi înalte din salon şi pe cele mai mici din hol.

Eu şi Mehmet eram dezolaţi. Pînă la urmă tata nu mai vine? Am deschis uşa de la intrare, pentru a arunca o ultimă privire în semiîntuneric, lăsînd să intre în casă un aer atît de rece, încît İnci s-a zburlit la noi să închidem uşa imediat. Dar eu văzusem un soldat la colţul străzii şi am bănuit c-o fi ordonanţa căpitanului care venea cu un nou mesaj, aşa că am strigat-o pe mama să vină. Soldatul m-a strigat pe nume, iar atunci am ştiut că nu era ordonanţa căpitanului, ci tata. Am alergat la el, aruncîndu-mă cu putere în braţele sale larg deschise, şi Mehmet a venit şi el în goană după mine. Am intrat în casă împreună şi în hol era mama, tremurînd de bucurie şi roşie toată, îmbrăcată cu o rochie de catifea vişinie şi cu rubine la gît.

Ce rîsete şi plînsete s-au stîrnit toate deodată, cîte întrebări şi răspunsuri, căci stăpînul casei era din nou acasă, iar bătrîna casă scîrţîia din toate încheieturile, mulţumită să poată adăposti o asemenea bucurie!

Tata arăta jerpelit în uniforma lui şi a spus că tot ce-şi dorea era să facă o baie şi să-şi schimbe lenjeria de corp, pentru că lenjeria de proastă calitate din armată i-a iritat pielea.

Era vesel şi vorbăreţ, bucuros să fie din nou acasă, ascunzîndu-şi nefericirea de-a fi înrolat. Ne-a spus că se mai pregăteşte cîteva luni, adăugînd că asta era bine, pentru că însemna că avea să rămînă la Selimiye şi că uneori i se va permite să vină acasă. A pomenit de ofiţerul comandant, un om care fusese prieten foarte bun cu bunicul, dar nimic altceva, spunînd că în armată nu te poţi aştepta la favoruri. Ofiţeri nemţi erau ataşaţi unităţii, nişte prusaci impertinenţi, le spunea el, adăugînd că ofiţerii turci şi aroganţii de nemţi nu se puteau înghiţi unii pe alţii.

În cele două zile cît a stat tata acasă, mama a strălucit liniştită, dar în ultima seară am intrat în salon în toiul unei discuţii care avea să mă frămînte o bună bucată de timp.

„…orice se poate întîmpla", spunea tata pe un ton serios, „dar, dacă nu voi fi aici la momentul respectiv, aş vrea ca numele copilului să fie Muazzez – sau Arif, dacă va fi tot băiat".

Am văzut-o pe mereu vigilenta İnci cum se uita la ei – turna cafeaua în ceşti la o masă laterală – şi eram extrem de curios să aflu despre ce bebeluş vorbeau. N-am avut curaj să întreb şi, oricum, cînd tata a băgat de seamă că İnci era în apropiere şi a văzut cum mă holbam eu, a schimbat subiectul.

Cînd tata a plecat înapoi la unitate, toată lumea era veselă, pentru că de data asta ştiam că nu va pleca mai departe de Selimiye şi că în curînd s-ar putea să fie din nou cu noi.

„*Au revoir*", a strigat mama jovială către tata, care ne făcea din mînă, iar Mehmet şi cu mine am rămas să ne uităm după el pînă cînd n-am mai putut să-l vedem.

Apoi ne-am întors la İnci şi la rutina zilnică şi nici unul dintre noi n-a ştiut că acesta avea să fie adevăratul rămas-bun.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, mamei i-a fost adusă o scrisoare din partea tatei. Mama a păstrat toată viaţa ei această scrisoare, care se află acum la mine – aproape singura amintire rămasă din acele vremuri.

> …află că vom părăsi Selimiye în scurt timp. Pregătirea noastră nu s-a încheiat şi nu ştie nimeni ce-au de gînd să facă cu noi, aşa că deocamdată mărşăluim alături de ceilalţi. O să plecăm cu trenul, aşa că vino la calea ferată mîine dimineaţă. Nu ştiu să-ţi spun şi o oră, dar aş vrea să te mai văd o dată înainte să plec. Lasă-i şi pe copii să vină. Nu mai e nimic ce-ar putea fi spus aici, dar mă rog la Dumnezeu să-ţi meargă toate bine. Domnul să vă aibă în pază, pe voi şi pe copilul meu nenăscut, şi îţi sărut ochii…

Mama a plîns citind scrisoarea, dar bunica s-a simţit jignită pentru că tata nu pomenise nimic de ea şi s-a îmbufnat puţin din cauza nerecunoştinţei arătate de toţi fiii ei după ce se însurau. Mehmet şi cu mine eram încîntaţi că urma să mergem la liniile de cale ferată. Trenurile, rare, treceau chiar pe la capătul cîmpului lăsat pîrloagă din spatele gospodăriei noastre şi, deşi din casă nu puteau fi văzute, adesea le auzeam huruitul metalic. Nouă ni se părea foarte pitoresc că tata avea să călătorească cu trenul, un monstru atît de înspăimîntător, şi, plini de amărăciune, îl invidiam. În acea zi, İnci mi-a spus: „Poate curînd o să ai un frăţior sau o surioară. Ţi-ar plăcea?".

„Nu!”, am răspuns eu îngrozit la gîndul unui nou bebeluş în casă, pentru că probabil în subconştientul meu dăinuiau amintiri din pruncia lui Mehmet, cînd mi se spunea întruna să fac linişte.

„Dar poate o să fie o surioară scumpică”, a insistat İnci, pînă cînd, în cele din urmă, mi-a stîrnit curiozitatea.

„Cine o s-o aducă?”, am vrut eu să ştiu.

„Unul dintre porumbeii din grădină, unul dintre porumbeii *tăi* o s-o aducă de la tatăl tău.”

„În dimineaţa asta?”, am întrebat eu, „sau mîine, cînd mergem la calea ferată să-l vedem pe tata?”.

„Nu, prostuţule!”, a spus İnci.

Mi-am pierdut pe loc curiozitatea, nefiind interesat de sosirea unui bebeluş într-un viitor aşa îndepărtat.

„Ţi-au spus ţie porumbeii?”, am întrebat în cele din urmă, incapabil să abandonez subiectul cu totul, iar cînd İnci mi-a răspuns că da, am stat şi m-am gîndit la vorbele ei, apoi l-am tîrît pe Mehmet după mine în grădină, să căutăm porumbeii care ştiau aşa de multe. Se plimbau prin fundul grădinii şi credeau că le-am adus pîine. Şi la toate întrebările mele au răspuns doar „guu-guu” cu glasurile lor plăcute, guturale. Mehmet m-a scos din sărite, pentru că a fugit spre ei, dînd din mîini, iar ei s-au speriat şi au început să zboare în cercuri enervante deasupra capului meu.

„Spuneţi-mi”, le-am strigat eu, iar ei mi-au răspuns „guu-guu”, „guu-guu”, ridicîndu-se, plonjînd şi zburînd în cerc pînă cînd, necăjit, am ajuns la concluzia că İnci trebuie să aibă nişte cunoştinţe speciale de limba „porumbească”.

În dimineaţa următoare am fost înfofoliţi în paltoane groase şi fulare şi, împreună cu mama şi bunica, ne-am dus la capătul pîrloagei, unde puteam vedea toate trenurile care treceau. Afară era un frig tăios şi în ziua aceea au trecut multe trenuri, toate pline pînă la refuz de soldaţi care strigau, cîntau şi ne făceau din mînă, dar tata nu era printre ei. Garnituri după garnituri treceau pe lîngă noi şi el tot nu apărea, iar după două ore de stat în frig, pe noi, copiii, aproape că ne apucase plînsul, bătînd din picioare ca să nu îngheţăm.

„Poate că a plecat deja”, a spus mama cu voce deznădăjduită. „Poate că a trecut pe-aici cînd noi încă dormeam.”

Pe calea ferată au trecut trenurile zgomotoase spre Edirne şi numai Dumnezeu ştia după aceea încotro. Pe cealaltă linie am văzut venind un tren al Semilunii Roşii şi am simţit-o pe mama tremurînd lîngă mine cînd îi spunea bunicii: „Un tren sanitar, mamă! Or fi soldaţi bolnavi sau răniţi?”.

„Nu-ţi mai face atîta sînge rău”, i-a răspuns bunica.

Trenul Semilunii Roşii a trecut cu călătorii lui frînţi de oboseală şi apoi un alt tren, venind din direcţia opusă, ne-a atras atenţia. În goana trenului, care era să ne ia prin surprindere, am văzut chipul tatei la o fereastră şi batista lui albă fluturînd ca să ne atragă atenţia.

„Uite!”, a strigat Mehmet. „E *Baba*!”

Mama i-a făcut din mînă, trimiţîndu-i sărutări uşoare, de ultim moment, pe jumătate rîzînd, pe jumătate

plîngînd de emoţie. Cum trenul se îndepărta, tata s-a aplecat mult pe fereastră şi a strigat: „Adio! Dumnezeu să vă binecuvînteze pe toţi!”.

„Nu, Hüsnü, nu adio!”, i-a strigat mama înapoi.

Dar trenul se îndepărtase şi probabil că tata n-a auzit niciodată ce i-a spus ea, acele tulburătoare cuvinte despre care ea n-a ştiut că erau ultimele pe care i le adresa.

Am mai zărit pentru încă o clipă mîna lui întinsă şi batista fluturînd, apoi a dispărut şi aceea, şi dus a fost, iar dimineaţa rece a părut deodată şi mai rece. Ne-am întors acasă să ne încălzim la foc, dar a durat mult, mult timp pînă cînd ne-a trecut frigul acela care ne intrase în oase.

Însă viaţa tot trebuia să meargă înainte, iar noi să îndurăm zile lungi şi chinuitoare în aşteptarea unor veşti. Apoi au început să apară alte probleme, furişîndu-se pe nesimţite în vieţile noastre normale şi tulburîndu-le. Mai întîi a apărut problema mîncării. Deja de cîteva săptămîni Feride folosise doar din stocurile de provizii, iar mama a devenit îngrijorată de viteza cu care se duceau. Şase guri de hrănit de cîteva ori pe zi făceau mari pagube în proviziile de făină, zahăr şi orez. Feride petrecea acum mai mult timp pîndind prăvăliile deschise decît în bucătărie. Consumul de pîine a fost redus la minimum. Dulciurile la prînz au devenit o amintire, iar laptele proaspăt era o raritate costisitoare. Cînd putea fi cumpărat, trebuia fiert cîteva minute pentru a fi bun de băut şi aproape întotdeauna era îndoit cu apă. Am renunţat la omul care se ocupa de treburile de pe lîngă casă, pentru că înainte el mînca întotdeauna la noi. Pentru moment, spălătoreasa a fost păstrată, mai ales că venea numai o dată pe săptămînă şi a fost considerată o necesitate.

Bunica s-a declarat neinteresată de aceste probleme domestice, dar de multe ori am auzit-o bombănind că pe vremea ei era nevoie de şase servitori ca să poată ţine casa şi acum mama se aştepta să obţină aceleaşi rezultate doar cu doi şi cu o spălătoreasă. Mama n-a băgat-o în seamă. A încetat să fie o femeie întreţinută şi în acele zile, cînd Feride era plecată în „expediţii” după cumpărături, o găseai deseori în bucătărie. Pe neaşteptate, preţurile crescuseră fantastic de mult şi, atunci cînd găseai de cumpărat mîncare, plăteai pe ea de trei ori preţul normal. Dar în perioada aceea nu banii reprezentau problema pentru noi. Cînd tata şi-a vîndut afacerea, ne-a adus toţi banii acasă, în bancnote şi aur, pentru că a considerat că să ţină banii la bancă era o chestiune prea complicată pentru ca mama s-o poată înţelege. Aşa că banii au rămas nepăziţi în casă, multe mii de lire stînd, în mod riscant, în dormitorul mamei, într-o simplă cutie de lemn. Şi nimeni nu şi-a dat seama cît de periculos era acest lucru.

Bunica nu avea propriii ei bani. Bunicul, conform obiceiurilor turceşti străvechi, i-a lăsat totul tatălui meu, doar precizînd că trebuie să aibă grijă de bunica tot restul vieţii ei. Din moment ce aceasta era modalitatea obişnuită prin care averile şi proprietăţile se lăsau moştenire, bunica nu avea nimic de comentat în privinţa asta. Avea multe bijuterii scumpe, iar lipsa banilor numerar nu era un inconvenient pentru ea. Nu îi fusese permis să se atingă de bani niciodată, rareori ieşea din casă şi nu avea nici o idee despre cît valorau lucrurile. Devenea irascibilă dacă mama se plîngea de cît de ridicate sînt preţurile şi nu putea fi făcută să înţeleagă de ce la masa de prînz nu se mai serveau dulciuri. Îi plăceau grozav

dulciurile însiropate şi greoaie, făcute cu unt şi ouă, şi o acuza pe mama că încearcă s-o înfometeze, acum că nu mai era nici un bărbat în casă s-o apere. Cerea poruncitor să i se dea fructe şi bomboane şi se bosumfla atunci cînd era refuzată. Se plîngea că nu era suficient de dulce cafeaua şi şi-a dosit cîteva pacheţele de zahăr pe care le turna pe furiş în ceaşca ei cînd mama nu se uita.

Pe măsură ce iarna devenea tot mai grea, bunica devenea din ce în ce mai arţăgoasă şi stătea chircită în salon, în faţa focului, înfăşurată în multe şaluri. Era ursuză şi irascibilă, îi era mereu foame şi găsea vinovaţi pentru orice. Într-o zi ne-a pus pe toţi pe gînduri, anunţîndu-ne la masa de dimineaţă că o să plece la Sarıyer, unde, susţinea ea, o să fie mai bine hrănită decît la noi. A cerut ca Feride s-o însoţească şi să rămînă cu ea pe perioada şederii la mătuşa Ayşe. Mama s-a opus indignată, întrebînd-o cum credea că s-ar descurca ea fără preţioasa Feride. Bunica a mîrîit ceva printre dinţi, sugerînd în mod tacit că nici nu ştia, nici nu-i păsa. O voia pe Feride şi pace. Oricum, în cele din urmă, lucrurile s-au aranjat în aşa fel încît toată lumea să fie mulţumită. Feride avea s-o însoţească, dar urma să se întoarcă la noi în aceeaşi seară. Ne-am înfulecat micul dejun sărăcăcios, iar Feride era terminată de oboseală, dîndu-se peste cap să facă cît mai multe treburi în acelaşi timp. Dar, în sfîrşit, le-am văzut plecînd, cu bunica bodogănind pentru ultima oară că era nevoită să meargă pînă la Podul Galata cu o trăsură închiriată.

Mehmet şi cu mine am urmat-o pe mama în bucătărie, unde avea să-i ţină locul lui Feride în acea zi. S-a încins cu un şorţ pe deasupra rochiei ei frumoase, iar noi am fost puşi s-o ajutăm. Eu am fost pus să curăţ cartofi, o treabă care-mi displăcea ceva mai puţin decît gustul lor. Lui Mehmet i s-au dat de îndeplinit sarcinile cele mai uşoare şi s-a fîţîit vesel prin preajmă, ducînd tacîmurile zvîntate în sufragerie, aranjînd cănile şi reuşind să şi spargă cîteva.

„Timpurile se schimbă”, mi-a spus mama pe un ton familiar, scuturînd energic prosoapele de bucătărie abia spălate. „Probabil vor fi multe lucruri pe care amîndoi va trebui să învăţaţi să le faceţi pînă cînd războiul ăsta se va sfîrşi. Cînd tatăl tău se va întoarce, va fi totul bine, dar pînă atunci trebuie să învăţăm cu toţii să avem grijă unii de alţii. Bunica e bătrînă şi nu înţelege anumite lucruri, aşa că trebuie să avem răbdare cu ea.”

Vocea ei a părut dură şi puţin nervoasă şi m-am întrebat de ce vorbise astfel de bunica. A simţit că o priveam şi mi-a spus: „E o femeie foarte bună, dar nu va accepta faptul că sînt multe lucruri pe care astăzi nu le mai putem avea, cum ar fi toate acele mici extravaganţe pe care bunicul tău i le asigura”.

Apoi s-a oprit din vorbă, meditînd asupra condiţiilor care se schimbaseră. Mîinile îi erau înroşite şi urîte şi m-am îngrozit constatînd că semănau cu cele ale lui Feride sau ale lui İnci. Paloarea frumoasă a mîinilor ei catifelate părea să fi dispărut. M-a surprins privind-o şi mi-a zîmbit, apoi s-a uitat la mîinile ei neîngrijite şi a părut că se mîndreşte cu ele. Atunci m-am gîndit că era o femeie foarte curajoasă. Avea doar 22 de ani la vremea aceea, se născuse într-o familie bună şi fusese obişnuită să ducă o viaţă fără griji, un fel de viaţă pe care numai femeilor de viţă nobilă din vechea Turcie le era dat să o cunoască. Cu toate astea, luase pe propriii umeri responsabilitatea copiilor şi a bunicii şi era atît de preocupată de binele slujnicelor ei, încît muncea cot la cot cu ele de bunăvoie. Nu putea să stea locului în timp ce două

servitoare făceau munca a patru şi, cu toate că era un dezastru la cratiţă pe vremea aceea, era întotdeauna dispusă să ajute în bucătărie, învăţînd umilă de la experimentata Feride.

În timpul şederii bunicii la Sarıyer, noi am primit o scrisoare de la tata. Era pe undeva pe lîngă Edirne, era bine, dar îngrijorat că nu primise nici o scrisoare de la noi sau de la unchiul Ahmet, căruia îi scrisese de mai multe ori. Ne-a scris despre cît de mult îşi dorea să fie alături de noi şi despre suferinţa cumplită a soldatului turc. Erau primele veşti pe care le primeam după multe, multe săptămîni şi au fost ca un întăritor pentru mama, căci i-am auzit din nou prin casă vocea vioaie cîntînd.

Bunica s-a întors şi ea cu noutăţi: unchiul Ahmet era în Şam, Siria, iar mătuşa mea era într-o situaţie mai proastă decît bănuiserăm noi. Sarıyer, spunea ea, era într-o stare groaznică, pentru că toţi bărbaţii tineri fuseseră luaţi la război, rămînînd cei bătrîni să aibă grijă de moşie, dar fără nimeni care să-i supravegheze şi să-i îndrume. Ne-a adus ouă, pui şi unt proaspăt, spunînd nerăbdătoare că acum Feride ar putea să pregătească pentru noi nişte dulciuri bune, lipicioase şi greoaie. Mama, indignată, avea de gînd să-şi folosească dreptul de veto în faţa unei asemenea idei, dar poate că bătrîna părea vrednică de milă, căci deodată s-a înduioşat şi a lăsat-o pe bunica să-şi facă pofta. Vizita la Sarıyer i-a prins foarte bine bunicii. Cred că starea în care se găseau toate acolo a întristat-o nespus de mult, pentru că s-a apucat de făcut treburi uşoare prin casă şi a încetat să se tot văicărească, părînd realmente bucuroasă că se află din nou în atmosfera normală, sănătoasă de la noi din casă.

Într-o zi, soţia imamului din zonă ne-a făcut o vizită neaşteptată. Era o ditamai caricatura de femeie, cu trei rînduri de bărbie şi un piept care-i ieşea în evidenţă ca o scîndură. Stătea foarte dreaptă în salon, evident nemulţumită de prezenţa mea şi a lui Mehmet acolo. Mama şi-a cerut scuze, explicîndu-i că İnci avea atît de multe de făcut, încît nu i se mai putea pretinde să aibă grijă de noi mereu. Nevasta imamului a dat din cap afectată şi a spus că înţelege destul de bine, dar ne-a secerat cu privirea ei pătrunzătoare, plină de o antipatie evidentă faţă de noi, şi eram aproape sigur că n-a înţeles chiar deloc. S-a aşezat confortabil lîngă bunica, începînd să vorbească în şoaptă, şuierător şi tăios. Îi povestea că un anume domn cu faimă, o cunoştinţă îndepărtată de-a noastră, un gentleman în vîrstă, bogat şi excentric, îşi căuta nevastă! Şi a pus o însemnătate extraordinară în acest ultim cuvînt.

„De ce?”, a întrebat bunica nedumerită şi cu o asemenea uimire în glas, încît nevasta imamului repede a pufnit ţîfnoasă, zicînd că ea nu ştie, dar că nu e nimic neobişnuit ca un domn să-şi dorească o soţie. Bunica i-a răspuns fără să stea pe gînduri că, în cazul domnului cu pricina, era chiar foarte neobişnuit. Nevasta imamului n-a mai comentat nimic, iar mama a intrat aducînd cafelele şi, o bucată de vreme, subiectul n-a mai fost adus în discuţie. Dar, ca şi cum ar fi fost atrasă de un magnet, vizitatoarea noastră n-a putut să se abţină mult timp de la chestiunea în cauză. De data asta a vorbit fără ocolişuri şi a venit cu uimitoarea sugestie ca bunica să se mărite cu el. Am rămas uluiţi cu toţii. Şi considerînd tăcerea noastră uimită drept o încuviinţare, a continuat spunînd că domnul acela în vîrstă şi-a exprimat el însuşi interesul deosebit faţă de bunica mea! El doar aştepta ca ea să se decidă înainte să-şi declare în mod oficial intenţiile, cînd, din cîte am înţeles, urma să păşească înflăcărat în arenă ca un tînăr cavaler şi s-o

răpească.

După ce nevasta imamului a terminat de vorbit, s-a lăsat o tăcere plină de uluială şi de neîncredere. Eu am stat prostit pe podea, cu gura căscată, pînă cînd mama – cu furie şi iritare în glas – mi-a spus să ies imediat din cameră şi să-l iau şi pe Mehmet cu mine. Am fugit în căutarea lui İnci, să-i povestesc ce auzisem. Reacţia ei m-a dezamăgit, căci a dat din capul ei creţ şi mi-a spus că ştia totul despre asta. N-am crezut-o, dar m-a încredinţat că orice servitor din cartier ştia, pentru că toţi fuseseră puşi la curent de săptămîni bune de către bucătăreasa acelui domn în vîrstă – care era prea şireată ca să-i scape ceva.

Eu nu-mi puteam imagina că cineva ar vrea să se însoare cu bunica mea, căci mi se părea incredibil de bătrînă, lipsită de farmec, deşi İnci mi-a atras atenţia că mai avea cîţiva ani pînă să împlinească 50 şi era şi o amfitrioană cu renume în zonă. N-am înţeles ce legătură avea asta cu calităţile ei pentru măritiş, dar İnci mi-a dat asigurări că ambele aspecte erau foarte importante.

Cîteva zile n-am mai auzit nimic pe subiectul ăsta, pentru că mama nu discuta chestiuni aşa de delicate de faţă cu noi. Vecinele începuseră să ne viziteze mai des, spre iritarea neobişnuită a mamei, în mod normal ospitalieră, fiindcă trebuia să le ofere cafea, iar rezervele de zahăr se împuţinaseră. Doamna Müjğan a venit într-un suflet să-i ofere sfatul. I-a atras atenţia asupra faptului că ar fi o căsătorie excelentă, din moment ce bătrînul era fabulos de bogat, deţinînd multe depozite de cărbune, debarcadere şi Dumnezeu mai ştie ce. Şi – cireaşa de pe tort, în opinia ei – nu avea rubedenii sîcîitoare care să-şi bage nasul, cu excepţia unui nepot care nu reprezenta un pericol. Bunica începea în mod vizibil să se înmoaie, iar mama era din ce în ce mai rezervată, văzînd întreaga situaţie ca pe o bătaie de joc.

„Ţi-ai pierdut minţile?”, a întrebat ea într-o zi, exasperată. „Ce crezi c-ar spune Ahmet şi Hüsnü despre aşa o căsătorie?”

Bunica i-a răspuns că Ahmet şi Hüsnü aveau propriile familii în jurul lor şi că ea nu avea pe nimeni căruia să-i pese de ea şi că nu-şi dorea să ajungă bătrînă şi singură şi o povară pentru toţi cei din această casă.

Mama n-a fost de acord cu astfel de argumente şi între ele s-a instalat o răceală tulburătoare. Mehmet şi cu mine muream de curiozitate să aflăm mai multe informaţii, nerăbdători să ştim cum se va termina această curtare stranie, ieşită din comun, dar nu am avut parte de prea multe lămuriri. Apoi, într-o zi, bunica a anunţat sfidătoare că a luat o decizie şi că urma să se mărite cu domnul ei bătrîn şi bogat. Mehmet şi cu mine ne fîţîiam de colo-colo de încîntaţi ce eram, dar mama a primit vestea cu răceală, spunînd doar că se va apuca de îndată să inventarieze mobilele şi bunurile bunicii, bănuind că o să şi le ia cu ea în noua sa casă. Niciodată o căsătorie n-a mai fost organizată cu atîta lipsă de entuziasm, cu atîta formalism. Au fost pregătite haine noi pentru toată lumea şi Feride a intrat din nou în rezervele noastre preţioase de hrană, pentru că o recepţie urma să aibă loc la noi acasă.

În dimineaţa nunţii, doamna Müjğan, imamul – el avea să oficieze ceremonia –, nevasta lui imensă şi cîţiva vecini s-au adunat în salon pentru a aştepta sosirea mirelui.

Bunica arăta palidă şi netulburată şi absolut magnifică în mătase marmorată de culoare gri, un

material de ultimă modă la vremea aceea în Istanbul. Bătrînul domn a sosit cu trăsura şi nepotul său l-a însoţit pînă în casă, căci suferea tare de gută. Imamul a citit din Coran şi după cinci minute bunica a devenit mireasă din nou, pentru a doua oară în viaţa ei. Au început să curgă felicitările, false şi fără substanţă, ca soarele de iarnă, şi au fost împărţite lichioruri şi bomboane înainte ca adevăratul ospăţ să înceapă. Mama a închinat în sănătatea cuplului, dar părea scîrbită şi a arătat doar o politeţe formală faţă de bunica.

Mai tîrziu în acea zi, mirii au fost conduşi la eleganta lor trăsură şi bunica, părînd deodată stingheră, a fost silită să plece la noua ei casă.

Seara, trei hamali de la casa bătrînului au venit după mobila bunicii. Timp cam de o oră au fost ocupaţi s-o scoată şi diverse lucruri erau transportate prin salon şi prin sufragerie pînă cînd am avut sentimentul teribil că nouă n-o să ne mai rămînă nimic.

La sfîrşit au golit camera bunicii şi, pentru mine, cu asta ea s-a dus de tot, pentru că atunci cînd încăperea era goală am aruncat o privire înăuntru şi am văzut că nu mai rămăsese acolo nimic din ce era ea. Draperiile cu model se legănau în adierea uşoară creată cînd am deschis uşa şi atît de vagă fusese amprenta ei asupra acelei case, că mie mi s-a părut că n-ar fi locuit acolo deloc. Cînd am strigat: „Bunica!”, camera goală a răsunat uşor, iar eu m-am înfiorat şi am fugit după İnci, care era întotdeauna aproape atunci cînd un băieţel ca mine avea nevoie de alinare.

Capitolul 8

Intră în scenă Muazzez

După căsătoria bunicii, casa părea mai mare şi, trebuie admis, mai liniştită. Mobila care a rămas a fost rearanjată, iar eu m-am mutat în dormitorul ei gol.

Din cînd în cînd, după-amiaza, bunica ne mai vizita, pentru că încă locuia destul de aproape de Bayazit, dar niciodată n-a pomenit de soţul său şi mama n-a întrebat niciodată de el. Printr-un acord tacit, numele lui era tabu. Mai tîrziu în acel an, cînd primăvara a adus vremea frumoasă, Mehmet şi cu mine am primit permisiunea s-o vizităm. Dar nouă nu ne plăcea să facem asta, preferînd să o vedem pe bunica la noi în casă, pentru că soţul ei nu avea nici un fel de simpatie pentru copiii mici şi, în mod deosebit, nu ne plăcea pe mine şi pe Mehmet. Altă dată, într-o după-amiază, mama le-a făcut o vizită însoţită de noi, dar cît am fost acolo, bătrînul a stat în camera lui, lăsînd să se înţeleagă atît de clar că nu eram bine-veniţi, încît mama a hotărît să nu mai pună piciorul niciodată în casa lui. Ne-a interzis şi nouă să mergem în vizită acolo, dar, cînd vremea era frumoasă şi cînd se presupunea că noi ne jucăm în siguranţă în grădină, uneori mai reuşeam totuşi să o ştergem.

Casa cea nouă a bunicii era foarte frumoasă, cu tapiserii deosebite şi vase chinezeşti care, ni s-a spus, erau extrem de scumpe. Soţul ei era un cunoscător al artei, în felul său, şi-i plăcea frumosul. Grădina era mare şi bine întreţinută, dar bunica părea mereu pe picior de plecare, ca şi cum ar fi venit acolo numai pentru o clipă. Servitorii erau toţi slugi vechi şi credincioase care se aflau acolo de ani de zile şi îşi cunoşteau îndatoririle atît de bine, încît ea n-avea nici un drept imaginabil să se bage peste ei. Această limitare, această lipsă de libertate în bucătăria ei, a făcut-o să-i fie dor de Feride şi de İnci şi de toţi ceilalţi servitori plecaţi de mult şi pe care ea îi pregătise de cînd erau copii. După cum am menţionat mai devreme, nu-i plăceam bătrînului nici eu, nici Mehmet. Devenea foarte gelos dacă bunica ne dedica şi nouă din timpul ei, supărîndu-se pe noi într-un mod ciudat şi absurd şi spunîndu-i bunicii iar şi iar că trebuie să înceteze cu vizitele la noi acasă. I-a spus că familia noastră era moartă pentru ea, că s-a măritat cu el şi că el îi cerea să-i acorde puţină atenţie. Despre toate astea am aflat mulţi ani mai tîrziu, dar pe cînd eram copil nu-l puteam vedea decît ca pe un bătrîn arţăgos şi respingător – cu totul diferit de

scumpul meu bunic. Tot mai tîrziu am aflat încă ceva. Prin această căsătorie, el se aştepta ca bunica să împartă şi patul cu dînsul şi, în faţa refuzului ei ferm şi surprins, i-a adus la cunoştinţă că ar fi putut, dacă voia, să insiste în privinţa acestui drept al său. Se pare că ea, tăios şi rece, i-a amintit că, fiind trecut bine de 80 de ani, mai degrabă ar fi trebuit să mediteze la moartea sa decît să se comporte ca un *amoureux*. Această replică pe şleau a bunicii l-a jignit foarte tare şi a avertizat-o mînios că, dacă avea de gînd să continue cu atitudinea asta a ei, va trebui să nu se mai aştepte la nici un fel de beneficii de la el. Din moment ce bunica *chiar* spera la ceva beneficii de pe urma lui, s-a gîndit că ar fi mai bine să-şi ţină gura, continuînd totuşi să refuze ferm invitaţia în patul lui. Mai tîrziu, între ei a avut loc o ceartă înverşunată şi el nu i-a mai permis să ne viziteze. Iar în acele vremuri voinţa soţului nu era un lucru pe care să-l ignori aşa uşor.

Mama n-a ştiut de această ceartă şi Mehmet şi cu mine am fost trimişi să aflăm ce s-a întîmplat. Ne-am întîlnit cu bătrînul în stradă, aproape chiar la uşa lui, ca să zic aşa. Avea un baston mare şi m-a întrebat unde merg. I-am răspuns tremurînd că merg s-o văd pe bunica, iar el şi-a ridicat bastonul greu ca să ne croiască peste umeri. M-am ferit repede din calea sa, trăgîndu-l şi pe Mehmet, luat prin surprindere, după mine, iar bastonul i-a scăpat printre degete pe jos, zgomotos. I l-am luat fără să stau pe gînduri şi am fugit cu el înspre casa noastră, ca să-i povestesc cu sufletul la gură întîmplarea şi mamei. S-a albit la faţă după ce-a ascultat. A dus bastonul ofensator în bucătărie şi mai tîrziu a venit după el un servitor al bătrînului, aducînd şi un mesaj jignitor al stăpînului său, care spunea să nu cumva să fim lăsaţi să mai apărem în calea lui. Niciodată n-am văzut-o pe mama aşa pornită. Şi-a pus vălul, i-a cerut lui Feride să o însoţească, ne-a lăsat pe noi în grija lui İnci şi s-a dus la casa bunicii.

Cînd, peste ani, mi-a spus întreaga poveste – destul de amuzată de aceste întîmplări pe care le lăsase în urmă –, rezulta că mama ar fi mers curajoasă pînă în camera bătrînului, ignorînd atît figura alarmată a bunicii, cît şi pe servitori. A împins uşa de la camera privată a bătrînului, lăsînd-o pe Feride, înspăimîntată, să o aştepte afară, şi i-a spus ce gîndea despre el – şi multe altele pe lîngă asta, am dedus eu. El a rămas la fel de uluit ca şi restul oamenilor impacientaţi din gospodăria lui şi a ascultat, cu forţa, aproape tot ce a avut mama de spus, pînă cînd şi-a revenit suficient ca să-i ceară să iasă din casa lui.

Evident, disputa asta n-a făcut deloc mai puţin tensionate relaţiile dintre cele două familii – mai curînd a lărgit ruptura dintre ele. Odată, bunica a reuşit să ne viziteze în secret, dar se temea atît de tare să nu fie descoperită, încît mama i-a cerut să nu mai vină.

Mi s-a părut că a fost dură cu ea, că nu i-a ascultat durerile, că nu i-a zis nici un cuvînt de alinare şi aproape că mi-au dat lacrimile cînd am văzut-o pe bunica ieşind tiptil de la noi din casă – părea o biată bătrînică singură, care nu are parte de nici o vorbă bună de la nimeni din lumea asta.

În Turcia, în trecut, una dintre lunile anului se numea Aşure Ayi.

Aşure este un desert făcut cu grîu, stafide, smochine, curmale, fasole uscată şi tot ce mai vrei, toate fiind fierte la un loc cîteva ore, pînă cînd se obţine ceva ce seamănă puţin cu o peltea. Legenda despre

aşure spune că atunci cînd, aflat în arcă, Noe şi-a dat seama că se terminau proviziile, a poruncit ca toate merindele rămase să fie gătite la un loc, ca o ultimă masă uriaşă. Masa asta era *aşure* – sau aşa ni s-a spus nouă. Pe timpul Imperiului Otoman, în fiecare an, o lună era dedicată pregătirii acestui desert în casele tuturor bogaţilor, care după aceea era împărţit săracilor. Cînd trăia bunicul, se pregătea şi la noi în casă, grăsana de Hacer fiind adepta acestui obicei, dar mai tîrziu mama l-a întrerupt, pentru că Feride nu era sigură de reţetă, iar mama era prea precaută acum ca să irosească mîncarea aşa de preţioasă. Dar în noua casă a bunicii a fost pregătit, iar un vas uriaş de argint cu *aşure* ne-a fost trimis şi nouă. Feride a fost pusă să-l dea de urgenţă săracilor, iar mama i-a trimis un mesaj bunicii să nu ne mai trimită. Dacă ar fi fost după voia mamei, ruptura dintre ele nu s-ar fi vindecat niciodată.

După aceea, îmi amintesc de Ramazan. Nici unul dintre noi n-a ţinut post, deşi pe vremea bunicului Ramazanul era semnalul pentru întreaga gospodărie să postească şi să se roage în cele cinci momente ale zilei stabilite în acest sens. După Ramazan vine Şeker Bayramı, cînd se oferă tot felul de dulciuri, în special copiilor. Acest Bairam a fost unul îngrozitor de trist pentru noi şi probabil tocmai de aceea mi-l amintesc aşa de bine. Tata nu mai era cu noi, bunica se recăsătorise, iar mama, deşi eu nu ştiam, era însărcinată cu cel de-al treilea copil. Şi era singură în acea casă mare şi goală, cu doi copii mici şi cu slujnicele ei credincioase, Feride şi İnci. În dimineaţa Bairamului, İnci ne-a îmbrăcat în haine noi – pentru că de Bairam veşmintele noi erau la fel de necesare ca şi dulciurile şi sărbătorirea. Am fost duşi în linişte jos în salon, unde mama aştepta singură într-o rochie drăguţă de mătase, cu toate inelele strălucind pe degetele ei înroşite. Au venit şi cîţiva vecini să ne felicite de Bairam, apoi au plecat şi am văzut-o pe mama plîngînd în tăcere de una singură…

Ce Bairam mişcător şi nefericit de care să-ţi aminteşti, cînd numai fericire ar fi trebuit să fie atunci!

Mai tîrziu, chiar în acea săptămînă, am fost duşi să stăm la doamna Müjğan pentru cîteva zile, pentru că ni s-a spus că mama nu s-ar fi simţit bine. Nouă ne venea să plîngem, dar îmi amintesc că İnci ne-a şoptit că poate că atunci cînd ne vom întoarce noul bebeluş va fi sosit. Asta ne-a făcut să ne simţim mai bine şi ne-am lăudat în faţa lui Yasemin şi Nuri, care erau invidioşi nevoie mare că n-aveau şi ei un bebeluş cu care să se fălească.

În ultima zi pe care am petrecut-o în casa vecinilor, Mehmet începuse să devină irascibil, chemînd-o pe İnci, dar în cele din urmă a fost convins să doarmă de slujnica doamnei Müjğan.

Stăteam în pătuţul meu îngust, ascultînd zgomotele străzii strecurîndu-se înăuntru pe fereastră. Îl puteam auzi pe Bekçi Baba anunţînd undeva un incendiu şi, ca prin vis, mi-am amintit de noaptea aceea în care l-am văzut pentru prima oară. Apoi mi-am amintit bătaia cutremurătoare, de jale, a tobelor din ziua în care au venit să-l ia pe tata şi brusc m-am simţit singur, stînd întins într-un pat dintr-o cameră necunoscută. M-am întrebat dacă porumbeii n-aduseseră bebeluşul încă şi, într-un sfîrşit, am adormit pe sunetul vocii lui Bekçi Baba. Încă striga despre un foc care izbucnise pe undeva prin oraş, dar un incendiu nu era interesant pentru mine, pentru că nu văzusem unul niciodată şi nu ştiam că, pentru spionii inamicilor, casele de lemn şi conacele din Istanbul erau mană cerească. Nu ştiam că într-o zi am să văd

dragul meu Istanbul arzînd, arzînd pînă la ceruri.

A doua zi, İnci a venit să ne ia înapoi acasă. Pe drumul prin grădină, mi-a spus: „Porumbeii tăi ţi-au adus o surioară. Eşti mulţumit?”.

N-am ştiut ce să răspund pînă cînd n-am văzut minunea de copil, aşa că m-am abţinut de la comentarii, iar İnci a crezut că eram bosumflat şi a rîs de mine.

Sus, în camera mamei, totul era aranjat ca la nuntă. Perne dantelate sprijineau capul întunecat al mamei şi o cuvertură de satin cădea aproape pînă pe covor. Mehmet şi cu mine stăteam stîngaci în uşă, nesiguri dacă să înaintăm sau nu în splendoarea de-acolo, dar mama ne-a zîmbit şi ne-a chemat la ea. Am dat fuga bucuroşi să ne sărute, în timp ce bunica ne avertiza agitată să nu sărim pe pat.

„Unde e copilul?”, am vrut noi să ştim, şi mama a tras deoparte un cearşaf de dantelă, iar noi ne-am uitat în jos la un căpşor negricios şi la o faţă roşie şi încreţită, ca o petală de trandafir.

„De ce nu deschide ochii?”, a întrebat Mehmet.

Mama a rîs şi i-a răspuns că dormea. Apoi a băgat mîna pe lîngă hăinuţele bebeluşului şi a scos de-acolo o cutie albă şi lungă.

„Ia uitaţi ce-a adus pentru voi de la tatăl vostru”, ne-a spus ea, iar noi am luat cutia încîntaţi, găsind înăuntru bomboane de ciocolată, un lux neobişnuit la vremea aceea. Eram bucuroşi că bebeluşul n-a venit cu mîna goală şi am hotărît s-o privim cu mai multă blîndeţe.

Zilele au trecut, acele zile însorite de mai 1915, şi într-o bună zi mama a coborît din nou jos cu noi, iar noi ne obişnuiserăm să ne vedem surioara dormind în leagănul ei alb de pe terasă. Mehmet şi cu mine o priveam curioşi, nerăbdători ca ea să deschidă ochii şi să ne zîmbească. Era aşa liniştită, aşezată acolo, un bebeluş aşa de cuminte, că prinseserăm drag de ea, pentru că, oricît de mult zgomot am fi făcut, ea continua să doarmă. Niciodată nu ni s-a cerut să facem linişte pentru ea şi cred că dragostea noastră faţă de Muazzez a început din perioada aceea.

Tot în acea perioadă a început şi bunica să nu-şi mai asculte soţul şi ne vizita de fiecare dată cînd avea chef. Într-o zi a ajutat-o pe mama să-i scrie o scrisoare tatălui meu, în care să-i spună de naşterea fiicei lui, iar noi n-am aflat niciodată dacă el a primit sau nu scrisoarea. Vecinii au început s-o sperie pe mama, sugerînd că tăcerea lui îndelungată ar fi putut însemna că murise, şi au sfătuit-o să se ducă la Oficiul pentru Război după informaţii. Dar nu s-a dus, poate de teamă să audă ce i-ar fi spus.

A venit în vizită şi mătuşa Ayşe din Sarıyer, dornică s-o vadă pe Muazzez. Arăta atît de diferit, că abia am recunoscut-o: foarte slabă, palidă şi trasă la faţă. Cînd a văzut-o pe Muazzez, a început să plîngă şi-mi amintesc că eu mă uitam cu fascinaţie la ea. Lacrimile îi cădeau pe obraji, iar Mehmet a tras-o nesigur de mînecă, tulburat să vadă atîta suferinţă, privind-o trist cu faţa lui mică şi măslinie pe mătuşa Ayşe. Cînd s-a oprit din plîns, a început să tuşească, într-un fel care îţi făcea rău, şi bunică-mea, care stătuse pe terasă cu noi, s-a impacientat şi a bătut uşor din picior, ca şi cum nu putea suporta atîta emotivitate.

Eu am stat acolo, gîndindu-mă dacă să plîng şi eu. În vremea aceea părea că toată lumea plînge şi

chiar fără motiv, cel puţin din cîte îmi dădeam seama eu. În semn de protest, mi-am dorit să se întoarcă tata la noi. Nu mă mai gîndisem la el de săptămîni, poate chiar de luni, şi cu toate astea îl vedeam dinaintea ochilor şi-mi doream din toată inima să-l zăresc venind la noi pe terasă cu paşii lui mari, să-l aud chemîndu-ne la el, ca pe vremuri. Şi am simţit cum mi se pune un nod în gît, neştiind că plînsul e contagios. După aceea am auzit-o pe mătuşa Ayşe spunînd că unchiul Ahmet îşi pierduse vederea undeva prin deşert şi că nu înţelege de ce autorităţile nu-l trimit înapoi acasă, la ea. Tristeţea ei îţi ajungea la inimă şi pînă şi Mehmet, de obicei indiferent, văzînd-o, a încercat să se caţăre pe genunchiul ei ca s-o consoleze. Mama i-a spus că vom merge cu toţii la Sarıyer mai tîrziu în vara aceea, cînd Muazzez avea să mai crească puţin şi să fie într-o stare mai potrivită pentru a putea călători. Mătuşa a oftat, întrebînd dacă ne amintim de timpul petrecut acolo anul trecut.

I-am ascultat vocea caldă, cînd mai înaltă, cînd joasă, dar cu ochii minţii mă uitam la Sarıyer. Vedeam vechea casă printre copaci şi auzeam din nou rîsul vesel al unchiului meu. Mă duceam cu el la pescuit pe Bosfor şi dormeam din nou în camera aceea micuţă cu miros de trandafiri de deasupra bătrînei grădini încîlcite. Auzeam sirenele vaselor trecînd în noapte – şi cu toate astea nu părăsisem terasa. Dar în mintea mea amintirile erau aşa de vii şi de stăruitoare, că pentru o fracţiune de secundă eram înapoi în Sarıyer.

Cînd mătuşa s-a despărţit de noi pentru a se întoarce acasă, mi-a părut rău că a trebuit să plece. Părea atît de mică şi atît de singură, că mi-am dorit să o protejez de lumea pe care o găsea aşa de crudă, acum că unchiul meu nu mai era alături de ea.

Îmi amintesc că nu ne-a sărutat de rămas bun, ci doar ne-a mîngîiat pe cap, parcă nedorind să plece, dar nerăbdătoare totuşi să se întoarcă în Sarıyer, unde poate că o aşteptau veşti de la unchiul Ahmet.

„Vom veni în iunie”, i-a spus mama încrezătoare, ca şi cum nu s-ar fi putut întîmpla nimic care să o împiedice să-şi ţină promisiunea.

Mătuşa Ayşe a plecat şi n-am mai văzut-o niciodată. N-am mai văzut nici Sarıyer-ul, pentru că atunci cînd am fost într-o vizită, după mulţi ani, nu mai rămăsese nimic din el, doar o casă dărăpănată şi o grădină năpădită de buruieni. Sarıyer-ul pe care-l cunoşteam şi-l iubeam eu nu mai exista, dispăruse la fel ca şi stăpînii lui de mult pieriţi. Totuşi, acel Sarıyer strălucitor încă mi se arată clar, tot aşa cum, din negura timpului, şi chipul mătuşii Ayşer iese la iveală şi străluceşte. Inima găzduieşte anumite lucruri care nu pier şi, dintre toate iubirile, cele din fragedă copilărie sînt cele mai puternice.

Capitolul 9

Un îndelung bun-rămas

Probabil că Muazzez a continuat să fie un copil foarte liniştit, căci despre ea nu-mi amintesc aproape nimic din perioada aceea. Privind în urmă, mi se pare că e mai uşor să ne amintim toate lucrurile neobişnuite şi învolburate care ni s-au întîmplat. Presupun că amintirile au nevoie de un mic imbold ca să reînvie locuri, lucruri şi oameni. Scrisori, fotografii şi conversaţii pe care le-am purtat mai tîrziu mi-au readus în faţa ochilor minţii toate acele zile de mult apuse, în unele cazuri cu o claritate uluitoare. De exemplu, îmi amintesc ziua în care bunica a venit să ne-o ia pe Feride.

Era în toiul verii şi noi ne jucam în grădină, supravegheaţi de mama. Cosea hăinuţe pentru Muazzez, care dădea din picioare pe un covoraş, iar İnci era în casă, cu treabă. Vocea melodioasă a lui Feride se auzea din bucătărie şi în jurul nostru domnea o mare pace. Era o zi senină, albastră şi strălucitoare, iar eu exultam de fericire fără nici un motiv. Niciînd n-a arătat casa mea mai frumoasă, pitită în iarba verde printre răzoare de flori viu colorate, de un alb orbitor în locurile unde razele soarelui, ca nişte degete lungi, o mîngîiau şi împestriţată cu pete gri, ca nişte broderii, la adăpostul frunzelor viei şi ale smochinilor. Amintindu-mi scena aceea acum, mă întreb dacă nu cumva deasupra noastră, în văzduh, stăruia de fapt o linişte apăsătoare, făcînd, prin contrast, şi mai evidentă seninătatea acelui moment – oare din pricina lucrurilor ce aveau să se întîmple? Acea dimineaţă mi-a rămas întipărită în minte, o imagine dintr-o serie întreagă care va dăinui cîte zile voi avea.

Bunica şi-a făcut apariţia pe la amiază, venind prin iarbă spre noi, sobră în rochia ei închisă pînă la gît.

İnci a urmat-o imediat cu o tavă de şerbet cu gheaţă – băuturi răcoritoare, efervescente, cu gust de trandafir.

Bunica s-a aşezat în şezlongul pe care mama i l-a oferit, şi-a dat jos vălul de pe chipul înfierbîntat şi a întins mîna către noi, copiii, să i-o sărutăm. Era în toane bune, a lăudat felul cum arăta bebeluşul, i-a dat mamei nişte sfaturi cu totul gratuite despre broderia ei şi, pe ansamblu, era aşa de agreabilă încît am simţit că trebuie să vrea ceva. Pentru că, altfel, bunica nu şi-ar fi irosit amabilitatea cu noi.

S-a lăsat pe spate în şezlongul ei, vorbind cu însufleţire şi făcîndu-şi vînt cu un mic evantai din fildeş pe care-l purta mereu cu ea. Mama cosea liniştită, răspunzîndu-i la întrebările precipitate cu vocea ei joasă, uşoară, care părea să se potrivească atît de bine cu starea de visare ce învăluise casa în acea zi magică. După ce şi-a terminat şerbetul, bunica a trecut şi la subiectul principal al vizitei sale. Soţul ei, a spus ea, organiza în seara aceea un dineu foarte important pentru nişte oameni de afaceri şi ea era înnebunită la gîndul cum o să se descurce, din moment ce bucătăreasa era bolnavă la pat, iar celelalte servitoare nu ştiau să pregătească nici unul din felurile dichisite de mîncare pe care ar fi vrut ea să le ofere invitaţilor. În acest moment a făcut o pauză, căutînd jenată privirea mamei, dar mama doar a clipit o singură dată, fără să-şi trădeze gîndurile. A continuat să coasă liniştită şi Mehmet, plictisit la culme de vorbăria acelei femei, a început să smulgă iarbă din care să sugă seva. Eu rămăsesem nehotărît în spatele covoraşului surorii mele, iar bunica a început să dea vagi semne de enervare.

„Ei bine, Şevkiye?", a întrebat ea cu vocea-i impunătoare, din care dispăruse orice urmă de blîndeţe. „Ai auzit ce-am spus sau ai visat în tot timpul ăsta?"

„Bineînţeles că am auzit", i-a întors-o mama, uitîndu-se fix la ea. „Dar n-am nici o soluţie. Poate că bucătăreasa se va înzdrăveni destul cît să se ridice din pat şi să pregătească totul, iar apoi să se odihnească din nou."

„Nu vorbi prostii", i-a zis bunica arţăgoasă, fără să-şi mai poată controla mimica feţei. „În cazul ăsta, bănuiesc că trebuie s-o rezolv cumva. Oare nu te-ai putea lipsi de Feride?"

„Nu", i-a răspuns mama calmă, iar eu m-am mirat să văd la ea atîta stăpînire de sine şi disciplină.

Bunica a strîmbat din gură, îndărătnică.

„Dar numai pentru o noapte", a implorat-o ea. „Ţi-o trimit înapoi mîine dimineaţă."

Mama nu i-a răspuns, aşa că bunica a continuat să vorbească, invocînd tot felul de motive pentru care ar fi trebuit s-o aibă pe Feride alături de ea.

În cele din urmă, epuizată de locvacitatea bunicii, de insistenţele ei continue, mama s-a dat bătută, dar numai cu condiţia s-o trimită înapoi la noi în aceeaşi seară.

Bunica a acceptat îmbufnată, dar nu-şi putea permite să fie prea îmbufnată, din moment ce mama era în stare să se răzgîndească. Eu cred însă că bunica spera să o poată reţine pe Feride pînă cînd bucătăreasa ei era din nou sănătoasă. Nu îi păsa deloc că mama şi Înci trebuiau să facă doar ele două toate treburile din casă – deşi, dacă ar fi fost să i se ceară bunicii să facă ceva, s-ar fi indignat peste măsură şi ar fi explicat că ea nu-i servitoare.

După ce-a obţinut ce-a vrut, a plecat în grabă, refuzînd să rămînă la masa de prînz, dar oprindu-se din drum pentru a-i spune lui Feride care era învoiala pentru după-amiază.

În urma bunicii, mama a oftat, dar faţă de noi n-a făcut nici un comentariu.

După ce a plecat şi ea în casă, pentru că afară era foarte cald, eu şi cu Mehmet am continuat să ne jucăm nepăsători. Iarba îmi ardea palmele, porumbeii uguiau somnoroşi şi în toată scena asta pitorească era atîta linişte, încît puteai să crezi că a fost un vis. De fapt, în acea zi, am avut o intensă stare de visare

sau poate doar eram împovărat de o prevestire? Totuşi e cert că i-am zis lui Mehmet – sau după aceea mi-a povestit mama că aşa s-a întîmplat – că ar fi fost păcat dacă acea viaţă liniştită s-ar fi terminat. Mehmet cică doar s-ar fi uitat la mine moleşit, cu ochii săi negri uimiţi, şi m-ar fi întrebat ce-am vrut să spun. Şi dacă m-a întrebat, n-am ştiut să-i explic. Nu existau încă în vocabularul meu cuvinte care să exprime gîndurile mele nearticulate, formate numai pe jumătate. Casa albă, gazonul verde, florile strălucitoare, toate păreau ameninţate de nimicire, dar unde să găsesc cuvintele care să descrie imaginea asta? Scînteia sumbră care pentru o clipă îmi aprinsese imaginaţia ar fi fost considerată o născocire prostească, copilărească. Cu Mehmet fixîndu-mă cu privirea lui năucă, probabil că uitasem de ameninţarea care plutise în atmosfera arzătoare, ca o mînă întunecată ce planase deasupra mea.

Îmi amintesc multe lucruri din acea zi, toate nişte fleacuri la vremea aceea, dar peste ani avînd valoarea lor – o valoare tristă. Prînzul a fost luat pe fugă, Feride fiind nerăbdătoare să plece, iar İnci a fost trimisă să caute pîine, pentru că reuşea să-şi strecoare trupul suplu prin mulţime aşa cum Feride, mai voinică, n-ar fi putut. În toiul amiezii, doamna Müjğan a venit la mama traversînd grădina, cu Yasemin şi Nuri păşind în urma ei, încinşi de căldură. Au stat liniştite de vorbă pînă cînd s-a lăsat înserarea peste cerul strălucitor şi doamna Müjğan a fost rugată să rămînă la cină. În perioada aceea, mamei nu-i plăcea deloc să mănînce singură, iar mica distracţie pe care i-o oferea vecina ei era bine-venită.

Doamna Müjğan a vorbit despre război şi despre soţul ei, dar mie mi s-a părut că mama îşi dorea să schimbe subiectul de conversaţie. Chiar şi în preajma mea şi a lui Mehmet, rareori îl menţiona pe tata. Pomenea de el cînd şi cînd, aşa că, după o vreme, pentru noi, chipul său devenise chipul unui străin sau chipul cuiva cîndva foarte drag nouă, pe care acum îl vedeam sau recunoşteam doar vag. Pentru lungi perioade de timp uitam de el cu totul şi nu mi-l mai puteam închipui prezent în casă vreodată. Casa aceea îngrămădită şi albă pe care o cumpărase pentru familia lui părea acum casa unei femei şi era nevoie de o imaginaţie mai exersată decît a mea ca să aducă înapoi imaginea tatei lenevind sau a unchiului meu rîzînd. A bunicului se estompase în depărtare, căci el nu avusese nici un loc în casa asta, n-a ştiut niciodată de existenţa ei. Cu fiecare zi care trecea, imaginile acestor figuri masculine erau din ce în mai şterse, făcîndu-ne fantomatic din mîini, în semn de rămas bun.

Avea să vină fără îndoială şi ziua în care urmau să fie din nou împreună cu noi – cum ne amintea adesea İnci atunci cînd eram obraznici –, dar, între timp, nu mai aveau autoritate în faţa noastră.

Soarele coborîse spre asfinţit şi un vînticel slab adia prin iarba înaltă. Doamnele şi-au tras pe umeri şalurile de caşmir, iar İnci a venit s-o ia pe Muazzez la culcare. Mehmet şi cu mine ne-am strîns jucăriile, apoi i-am luat pe musafirii noştri, Yasemin şi Nuri, să ne spălăm înainte de cină. Yasemin s-a stropit cu apă rece pe faţă şi reflecţia ei a strălucit palid în acel loc cu lumină schimbătoare. „Ce ciudat arăt”, a spus ea cînd şi-a văzut chipul, şi am citit o urmă de îndoială în vocea ei slabă, ca şi cum nu s-ar fi recunoscut.

O lumină delicată, de un verde străveziu, inunda sufrageria şi toate ferestrele erau deschise înspre grădina goală. Masa aranjată în alb, acoperită cu damasc, pahare şi argintărie, cu platourile cu mîncare

rece, părea indiferentă şi îndepărtată, vasul cu struguri albi şi negri din mijloc dînd o notă sumbră decorului, ca o vînătaie pe o faţă albă – ca faţa lui Yasemin văzută atît de recent în oglindă, cu ochii ei ca nişte vînătăi pe chipul de un ivoriu palid. Vinul se răcea într-o frapieră şi, de data asta, ni s-a permis şi nouă, copiilor, să stăm la masa cea mare.

A apărut şi İnci de sus, terminase cu Muazzez pe ziua aceea, şi mama i-a spus să nu se obosească să servească la masă, ci să-şi ia repede cina şi apoi să se ducă după Feride. Era atît de nerăbdătoare ca Feride să fie înapoi în casă, încît i-a spus lui İnci că masa putea fi strînsă în dimineaţa următoare. Nu ţin minte să se fi permis aşa ceva vreodată înainte, mama fiind foarte scrupuloasă în privinţa asta şi dorind ca toată casa să fie în ordine înainte de a se retrage să se culce. După ce a plecat şi İnci, am rămas singuri în casă şi peste noi parcă s-a lăsat o linişte adîncă, apăsătoare, deşi vinul curgea în pahare şi se auzea rîsul subţirel al doamnelor.

După cină am ieşit din salon, lăsînd resturile pe masă, ceea ce a părut puţin vulgar, aşa cum par toate mesele după ospăţ. Mama a făcut cafea la mica ei lampă de argint cu spirt şi am stat în amurgul prelungit care umbrea salonul, puţin obosiţi acum că ziua se sfîrşise. În scurt timp aveam să plecăm căscînd la culcare şi casa noastră albă şi pătrată avea să scîrţîie şi să trosnească pînă cînd să se pună pe somn, sub cerul verii. Yasemin şi Nuri erau irascibili din cauza oboselii, iar Mehmet moţăia într-un scaun mare. Era nouă seara şi ora noastră de culcare trecuse de mult. Doamna Müjğan şi-a luat copiii, iar noi ne-am dezmeticit puţin ca să mergem cu ei prin grădină pînă la portiţa care despărţea cele două case. Le-am urat noapte bună şi ne-am întors pe cărarea albă strălucind în amurg, în timp ce o bucată de lună începuse să răsară pe cerul senin. Mama ne-a aşteptat în pragul uşilor de sticlă de la sugraferie. Cum stătea acolo, arăta nefiresc, fantomatic, ca un personaj dintr-o piesă de teatru, atît de palidă era în hainele ei pale. La adăpostul nopţii, casa părea retrasă şi tainică, puţin înspăimîntătoare aşa cum era înconjurată de copacii înalţi. Am ajuns la mama, care a închis bine obloanele ferestrelor, iar masa, murdară şi plină de resturi, arăta ca o masă dintr-o casă părăsită. Am ajutat-o să încuie uşile şi să închidă ferestrele şi apoi ne-am dus sus la culcare împreună, luminîndu-ne drumul cu o lumînare mare, aurie. Fără İnci şi Feride, casa părea incredibil de tăcută.

„Dar ele cum o să intre?”, am întrebat eu.

„Cine?”, a întrebat mama încurcată.

„İnci şi Feride”, i-am spus eu, iar ea a rîs de figura mea nedumerită, spunîndu-mi că aveau cheia de la uşa de la intrare. Din senin, Mehmet a spus că o vrea pe İnci şi a început să plîngă. Mama şi-a pus braţul în jurul său, iar el, printre suspine, i-a spus că-i era frică.

„Dar n-are de ce să-ţi fie frică”, i-a spus mama amuzată.

Teama de pe chipul lui Mehmet a rămas ca o imagine fixată în întuneric şi am început să mă simt şi eu oarecum agitat. Cînd mama ne-a sărutat de noapte bună, am rugat-o să lase deschisă uşa de la camera ei, dar şi pe cea de la noi. Nu prea voia să cedeze în faţa temerilor noastre, aşa că Mehmet a început să se smiorcăie din nou, iar spaimele lui se reflectau acum şi pe chipul ei. Nu ştiu de ce, în noaptea aceea am

fost inexplicabil de speriaţi. Poate că o fărîmă de viitor îşi făcea loc în conştiinţă. Sau poate… Nu ştiu. Tot ce ştiu e că după ce ani de zile am dormit cît se poate de mulţumit pe întuneric, în noaptea aceea, nici eu, nici Mehmet nu voiam să vedem cum lumina lumînării ieşea de la noi din cameră, traversa holul şi se pierdea în camera mamei. Înainte să plece, mama a stat cîteva clipe la fereastră, de unde se putea auzi zgomotul bastonului lui Bekçi Baba apropiindu-se din ce în ce mai mult. Mama a oftat uşor.

„Bekçi Baba îmi dă încredere”, a spus ea, adăugînd: „Mi-aş dori să stea în dreptul casei noastre toată noaptea”.

Apoi şi-a adunat gîndurile, a închis puţin fereastra şi a pornit înspre camera ei, unde Muazzez dormea liniştită. După ce-a plecat, am stat multă vreme în pat fără să închid un ochi. Toate zgomotele din stradă se auzeau pînă sus, două pisici se băteau în canalizare, sîsîind şi scuipîndu-se una pe alta ca nişte feline rapace. În casă era linişte, uşa dormitorului părea intrarea într-o cavernă întunecată şi, pe măsură ce zarva din stradă se stingea, am avut o ciudată senzaţie de aşteptare. Aşa că am aşteptat. A aşteptat şi casa, a aşteptat şi cerul fără stele, dar nu ştiam ce anume aşteptam. Am obosit eu primul şi am adormit şi vise stranii mi-au răscolit mintea. Nu ştiu cît am dormit. Dar îmi amintesc că m-au trezit ţipetele înspăimîntate ale mamei – sau ţipetele au fost doar în vis? Cineva mă zgîlţîia de umăr, spunîndu-mi să mă ridic repede şi să fug, să fug.

Mintea mea răvăşită nu putea să absoarbă decît cuvîntul „fugi”, atît de prins eram în mrejele acelui vis violent. Mehmet scheuna ca un animal şi l-am prins de mînă cînd s-a repezit orbeşte peste mine, dîndu-mă jos din pat, năucit, şi întrebîndu-mă dacă grozăvia aceea făcea parte tot din coşmar. Mama ţipa, cu vocea complet necontrolată, dar n-am să ştiu niciodată ce spunea – poate doar să ghicesc –, iar coşmarul acela de nesuportat continua. În uşa camerei, norii de vapori, groşi, înţepători şi usturători pentru ochi, mă făceau să mă sufoc, dar mama, cu Muazzez plîngîndu-i în braţe, ne-a împins cu forţă pe mine şi pe Mehmet înaintea ei. Ne-a împins la vale pe scările întunecate, prin vaporii groşi care ne ardeau gîturile. Ne-am împiedicat ca nişte orbi, îngroziţi şi pe jumătate adormiţi. De jos, o dîră groasă de flăcări roşii-închis urca pe scări în sus, în întîmpinarea noastră.

„Nu! Nu!”, ţipa Mehmet, ezitînd şi trăgîndu-mă de mînă ca să nu mai înaintăm.

„Foc!”, am strigat eu, brusc treaz de-a binelea şi pricepînd ce se întîmplase, dar mama m-a împins înainte şi l-am tras după mine şi pe Mehmet, care-şi tîra neîncrezător picioarele pe scări.

„Fugiţi!”, ne-a poruncit mama cu o voce groaznică, o voce care îţi îngheţa sîngele-n vine, şi m-a împins puternic în faţă, cu aşa o forţă, încît Mehmet a căzut într-un genunchi, dîndu-mi drumul la mînă. Mama s-a aruncat asupra lui, trăgîndu-l panicată de umăr, mi-a strigat să mă ţin de veşmintele ei şi a fugit cît a putut de repede pe culoarul îngust, prin flăcări. Pentru un moment care parcă a durat o veşnicie, a smucit de uşa de la intrare, încinsă de foc, deschizînd-o şi făcîndu-ne loc să ieşim în strada luminată ca ziua. N-am să uit noaptea aceea, cînd spionii inamici au dat foc caselor de lemn din Istanbul, cînd acestea au ars ca nişte surcele sub cerul de vară! Afară era lumină ca ziua pentru că toate casele de pe ambele părţi erau ruguri înspăimîntătoare.

„Portiţa de la grădină!”, a spus mama cu un glas sfîşietor, dar n-am putut să ajungem pînă acolo, căci flăcările din spatele casei noastre erau şi mai mari. Oare am stat prosteşte, încremeniţi pentru moment, în strada incendiată? Cine ştie? Memoria n-a vrut să reţină asta, pentru că nu-mi amintesc în mod coerent decît că alergam pe stradă, ţinîndu-mă bine de mama, în timp ce ea căuta o cale pe care s-o apuce ca să ajungem în cîmpul lăsat pîrloagă din spatele casei, în fundul grădinii. Strada era plină de oameni care, pentru o clipă, o luaseră razna. Servitoare, bătrîni în cămaşă de noapte, copii îngroziţi ţipînd şi grinzi enorme, ameninţătoare de la casele părăsite prăvălindu-se peste noi. Una a căzut în calea mamei şi am auzit-o scoţînd un sunet ca şi cum ar fi icnit de spaimă, ceva ca un geamăt gîfîit, inuman. Lipa-lipa făceau picioarele noastre goale alergînd pe strada dură din piatră cubică, răsuflam greu, cu piepturile înecate de fum, şi, în tot acest timp, flăcările trosneau voioase. De data asta o luaserăm pe o stradă întunecată, fără alte grinzi care să ne blocheze calea. Pe la uşi, bărbaţi şi femei, înnebuniţi, se întrebau dacă nu cumva flăcările se extind şi le ameninţă şi lor casele.

„Ne-a păzit Dumnezeu! Ce noapte groaznică!”, spuneau ei, cu chipurile lor groteşti, dar noi gîfîiam mai departe pentru a ajunge în cîmp deschis.

Cînd am ajuns în sfîrşit pe pîrloagă, cu iarba moale sub picioarele noastre însîngerate, o isterie generală ne-a întîmpinat sub smochini. Eu şi cu Mehmet am căzut la pămînt, răniţi şi sîngerînzi, cu inimile bătîndu-ne tare în piept, cu cămăşile subţirele de noapte lipite, din cauza transpiraţiei, de trupurile noastre tremurînde. Mama mi-a aşezat-o pe Muazzez în poală şi s-a rezemat de un copăcel pipernicit, într-o atitudine nespus de înduioşătoare şi de nefericită.

„Banii mei”, repeta ea întruna, „şi toate bijuteriile mele”.

Şi, ca înnebunită – şi cred într-adevăr că în acea noapte aripa întunecată a nebuniei i-a atins fruntea pentru totdeauna –, a sărit brusc de lîngă noi, din nou pe picioarele ei epuizate şi însîngerate.

„*An-ne! An-ne!* (Mamă! Mamă!)”, am strigat eu, îngrozit iar pînă la paroxism. „Nu ne părăsi, nu ne părăsi!”

Şi apoi am început să plîng, dar era un plîns slab, fără vlagă, căci nu-mi mai rămăsese nici putere să plîng.

Dar mama a fugit, neţinînd seama de văicărelile mele, împiedicîndu-se puţin, căzînd, ridicîndu-se, înaintînd din nou cu greu. Muazzez stătea pe genunchiul meu, înfăşurată într-un şal dantelat micuţ, din lînă, iar eu m-am aplecat deasupra ei încercînd s-o fac să se oprească din scîncet. Mehmet m-a apucat de mînecă, vrînd şi el puţină compasiune, şi mi-am pus o mînă în jurul lui şi l-am tras lîngă mine. Ne-am uitat la flăcări şi la propria noastră casă arzînd împreună cu celelalte, prostiţi, ca şi cînd creierele noastre nu mai funcţionau aşa cum trebuia. Eram goi pe dinăuntru, pînă şi teama şi oboseala ne părăsiseră. Pretutindeni în jurul nostru copiii plîngeau şi femeile se jeleau, dar toate astea erau doar lucruri exterioare, neavînd nici o putere asupra noastră. Nici măcar faptul că ştiam că mama se întorsese la acea casă în flăcări nu ne mai emoţiona nicicum, nu mai reînvia nici o spaimă. Doar stăteam acolo, Mehmet şi cu mine, cu smochinul întinzîndu-şi ramurile deasupra noastră şi cu Muazzez scîncind uşor cînd şi cînd.

În faţă se întindea grădina noastră, iar mai încolo era casa noastră, casa care fusese alinarea noastră şi siguranţa copilăriei noastre. *Tulumba* din zonă sosiseră şi încercau să găsească apă, iar strigătele lor frenetice se auzeau, peste grădini, pînă la noi. Îi vedeam alergînd dintr-un loc în altul, încercînd în van să stăvilească focul. Aveau o singură pompă, dar cel puţin zece case ardeau şi, de cealaltă parte a străzii, pe care noi n-o puteam vedea de unde ne aflam, cel puţin încă pe atîtea erau în flăcări. Aşa că alergau şi strigau, aruncînd inutil găleţi de apă, căci flăcările trosneau triumfător. Mă uitam s-o văd pe mama cînd se întoarce, dar nici urmă de ea pentru o lungă, lungă bucată de timp. Apoi am văzut-o alergînd spre noi pe cărarea din grădină, pentru că era lumină ca ziua, şi i-am văzut clar silueta în cămaşă de noapte, iar mai apoi picioarele subţiri, albe şi delicate alergînd, alergînd, alergînd…

A venit la noi şi s-a azvîrlit la pămînt, complet epuizată. Părul îi atîrna în dezordine pe faţă şi în ochii ei îndureraţi era o lumină, o strălucire cu totul nebunească. S-a uitat înspre casa noastră şi m-am uitat şi eu, iar atunci şi ultima bucată din acoperiş s-a prăbuşit în infernul lacom care îl aştepta. Casa noastră, la fel ca toate celelalte, arsese ca un chibrit, ca o foaie de hîrtie, şi acum rămăsese numai o carcasă fantomatică să ne amintească faptul că odată fuseserăm fericiţi acolo.

Şi totuşi, 33 de ani mai tîrziu trebuie doar să închid ochii ca să mă regăsesc în noaptea aceea şi să văd casa noastră arzînd. Totul îmi apare atît de clar de parcă s-ar fi întîmplat ieri.

A venit o femeie cu un copil plîngînd şi l-a aruncat în iarbă lîngă noi, apoi a fugit din nou Dumnezeu ştie unde. Sigur nu spera să se întoarcă în iadul acela să mai salveze ceva? Mama se uita la ea cu ochii măriţi, iar inima mi s-a umplut de frică, atît de palidă şi de calmă arăta.

A spus răspicat, ca şi cum voia să se asigure că pricepeam:

„Totul e pierdut. Totul. Înţelegeţi voi asta?”

Şi m-a fixat cu privirea aceea dură, licăritoare, în timp ce nările îi tremurau, apoi s-a prăvălit dintr-odată în iarba groasă şi moale, uitînd de sunetele din jurul ei sau de casa ei distrusă, acum un tăciune.

Cît timp a zăcut acolo, cît timp am stat noi, copiii, acolo, nu ştiu. Cred că probabil Mehmet a plîns pînă a adormit şi chiar şi Muazzez a renunţat, în cele din urmă, la scîncete. Se crăpa de zi peste acest tablou dezolant, iar flăcările se potoliseră. Doar o pală groasă de fum negru plutea pe deasupra carcaselor goale ale caselor, iar în aer se simţea răcoarea zorilor. Imediat, în locul acela sterp, secătuit, le-am zărit pe bunica, Feride şi İnci venind pe cîmp, uitîndu-se în stînga şi-n dreapta, ca şi cînd ne-ar fi căutat pe noi.

„Bunico!”, am strigat eu, dar vocea mea numai voce nu era! Doar un firicel de glas, un murmur care nu putea sparge tăcerea.

Am aşezat-o pe Muazzez cu grijă pe iarba udă de rouă şi m-am ridicat drept, mergînd înspre cele trei care ne căutau. Mergeam şchiopătînd, căci picioarele îmi erau rănite tare, sîngele mi se uscase între degete, iar aerul blînd al zorilor mă biciuia prin cămaşa de noapte subţire de parc-ar fi fost o vijelie.

M-au văzut şi au alergat spre mine ţipînd şi m-au îmbrăţişat cu duioşie, iar bunica m-a încălzit cu haina ei. Eu stăteam şi mă uitam la ele ca şi cum ar fi fost nişte străine şi, într-un fel, chiar erau străine,

pentru că au venit la mine dintr-o altă viaţă, o viaţă luxoasă, uşoară şi prietenoasă care s-ar putea să nu se mai întoarcă niciodată. I-am spus bunicii că mama era bine, la fel şi fratele şi sora mea, apoi le-am condus prin iarbă la ei.

Feride a îngenuncheat lîngă mama, dîndu-şi jos pelerina caldă şi învelind-o cu delicateţe în ea. Am văzut-o turnîndu-i forţat coniac pe gît mamei şi am auzit-o pe mama tuşind şi înecîndu-se puţin din pricina tăriei care ardea. Apoi a deschis ochii şi s-a uitat la noi pentru o clipă, buimacă. Ne-a privit pe fiecare dintre noi pe rînd, apoi a luat-o pe Muazzez în braţe.

„Dacă n-ai fi luat-o pe Feride", i-a spus ea bunicii, „ar mai fi rămas ceva din casa mea. Aş fi putut salva singurii bani pe care-i aveam sau bijuteriile mele, dacă n-ai fi luat-o pe Feride".

Apoi trupul ei încordat s-a relaxat şi asprimea din privire i-a dispărut. S-a uitat la mine, la Mehmet şi la bietele noastre picioare rănite, la feţele noastre înnegrite de fum, la buzele noastre tremurînde şi a întins o mînă să ne tragă la ea.

„Dar încă îi mai am pe cei doi bărbaţi ai mei", a spus mama, iar noi am căzut la pieptul ei şi-am vărsat lacrimile pe care le zăgăzuisem înlăuntrul nostru prea multă vreme. Apoi bunica şi-a făcut de treabă cu nişte băuturi calde pe care le-a adus într-un fel de geantă din flanelă şi am fost luaţi la ea acasă.

Şi, din tot acel mic grup, probabil că eu am fost singurul care şi-a luat un îndelung bun rămas de la casa mea arsă, care cu numai o zi înainte zîmbise aşa de luminos în soarele verii.

Capitolul 10

Încercăm să construim din nou

Aşa că am pornit spre casa bunicii mele, unde am fost îmbăiaţi, hrăniţi şi băgaţi în aşternuturi calde, în timp ce Feride a fost trimisă să cumpere haine pentru noi.

Mama s-a îmbolnăvit foarte tare, avea febră, iar medicul era chemat de multe ori pe zi şi nouă ni se spunea mai mereu să păstrăm liniştea. Casa bunicii avea pentru noi ceva straniu în ea, ceva care depăşea faptul că era un loc străin. Obişnuiam să stăm afară în grădină cu İnci, simţind că nu eram doriţi în acea casă fără copii, iar pe bătrîn îl vedeam rareori. De fapt, ne era aşa de frică de el, că, dacă îl zăream vreodată venind, fugeam iute ca vîntul în direcţia opusă. Nimeni nu ştia pentru cîtă vreme aveam să rămînem în acea casă, bunica spunîndu-ne doar că o să se aranjeze ceva atunci cînd mama va fi din nou sănătoasă. Fără să fim lăsaţi s-o vizităm pe mama şi fără să-i mai vedem vreodată pe Yasemin şi Nuri, pentru că se mutaseră cu mama lor în alt colţ al Istanbulului după ce casa lor pierise în flăcări odată cu a noastră, Mehmet şi cu mine ne simţeam lăsaţi de izbelişte. Au început să aibă loc schimbări. Într-o dimineaţă, Feride şi-a luat rămas bun de la noi, pentru că bunica, ştiind că noi n-o să ne-o mai putem permite vreodată, i-a găsit o altă slujbă. İnci a plecat şi ea, vărsînd multe lacrimi, pentru că nu mai lucrase nicăieri în afară de casa noastră. Acum era trimisă să fie dădacă într-o altă familie, fiind separată şi de mama ei. Despărţirea de İnci a băgat frica-n mine, pentru că nu ştiam ce-o să ne facem fără ea. Era ca şi cum ţi-ai pierde o mînă sau un picior, o parte din tine. Într-o dimineaţă ni s-a permis s-o vizităm pe mama. Stătea într-un pat mare, arătînd ca o păpuşă. Înfăţişarea ei m-a şocat. Buclele ei negre erau acum pieptănate drept de o parte şi de alta a feţei şi, din cauza febrei, obrajii îi erau subţiaţi şi traşi. Deşi a întins mîinile către noi, n-am putut citi pe chipul ei bucuria revederii, iar ochii îi erau lipsiţi de orice expresie. Arăta de parcă întoarcerea la viaţă ar fi fost un efort prea mare pentru ea, de parcă, dacă s-ar fi ivit cea mai mică ocazie, ar fi renunţat.

Cînd am crescut şi am început să înţeleg mai bine lucrurile, mi-am dat seama că mama era o femeie puternică numai dacă toate decurgeau aşa cum îşi dorea ea. A trebuit să înfrunte sărăcia, dar mulţi oameni din lumea asta o înfruntă, dacă nu cu mulţumire sufletească, măcar cu resemnare. Ea nu era capabilă să

facă la fel, dar nici să găsească o cale de ieşire. Pentru ea, să-şi vadă casa arzînd a fost un şoc mult mai puternic decît să-l vadă pe tata plecînd la război, iar pierderea a tot ceea ce avea – lovitura cea mai grea. Cu bani şi-ar fi putut construi o nouă viaţă; fără ei, era incapabilă să accepte ceea ce făceau alţi oameni pentru ea. Nu era vorba atît de orgoliu, deşi în parte era şi asta, cît mai degrabă de o incapacitate de a înfrunta viaţa altfel decît cu banii care s-o susţină. Cred că, în noaptea incendiului, sperase să moară. Ideea că trebuia să crească trei copii, dintre care unul era doar un bebeluş, era prea mult pentru gîndirea ei simplă şi lipsită de experienţă.

A suferit de fierbinţeală zile întregi şi cînd a ieşit din boală era aproape alt om. Întotdeauna fusese o femeie liniştită, dar acum tăcerea ei era înspăimîntătoare. Ei, care era cunoscută pentru faptul că nu-şi pierdea cumpătul niciodată, acum îi sărea ţandăra foarte uşor, ceea ce era cu atît mai îngrijorător din pricina tăcerilor sale obişnuite. Tînăra femeie timidă şi frumoasă a ieşit din febră cu o altă personalitate. Cînd a fost în stare să se ridice, stătea prin grădină, uitîndu-se în gol şi părînd absentă faţă de ceea ce o înconjura. N-a întrebat nici măcar o dată de Feride şi İnci şi la micuţa Muazzez, de care acum avea grijă o doică, se uita oarecum meditativ.

Într-o zi, bunica i-a spus că bătrînul era dispus să ne dea nişte camere într-una din multele sale case. Mama a ascultat-o şi a fost de acord cu oferta lui, dar pînă să ia dînsa decizia bunica a trebuit să insiste mult. Avea un inel cu diamant valoros, pe care-l purta pe deget în noaptea incendiului, şi l-a rugat pe bătrîn să-l vîndă pentru ea. Ţin minte că i l-a dat dispreţuitoare, ţinîndu-l cu două degete şi, în lumina soarelui, bijuteria părea să scuipe limbi de foc. Cînd el i-a luat inelul, mamei i-a scînteiat privirea involuntar. Apoi, cînd bătrînul s-a întors şi i-a dat banii obţinuţi din vînzarea lui, i-a mulţumit şi i-a spus că era bucuroasă să se mute cît mai repede în camerele pe care i le oferise. Bătrînul i-a răspuns politicos că nimic nu i-ar face o plăcere mai mare, iar mie şi lui Mehmet ne-a aruncat o privire aşa dispreţuitoare că aproape mi se tăiase respiraţia de uimire. Acest bătrîn ne arăta nouă toată aversiunea lui faţă de copii. Sperase ca însurătoarea să-i aducă nişte fii care să-i ducă mai departe numele şi afacerile. Cred că refuzul bunicii de a împărţi acelaşi pat cu el l-a rănit atît de profund în orgoliul său, încît nu putea suporta să se uite la noi, fructe ale vieţii ei alături de bunicul meu.

Faţă de bunica, n-am văzut din partea lui nimic altceva decît o politeţe rece. Ea era o femeie încăpăţînată, îndărătnică, cu o limbă ascuţită şi-mi imaginez că orgoliul lui a avut mult de suferit odată ce-a intrat pe mîna ei. Privind înapoi, sînt uimit numai gîndindu-mă în ce măsură îl domina din moment ce, pe vremea aceea, el ar fi putut s-o scoată săracă afară din casa lui numai spunînd „divorţez de tine” de trei ori în prezenţa unor martori. Acum treizeci de ani, de multe ori o nevastă era o nevastă bună pentru simplul fapt că trăia sub ameninţarea acelor cuvinte. Odată cu regimul lui Atatürk, s-a isprăvit cu procedura asta, aşa că astăzi, în Turcia, divorţul este atît de complicat, încît multe cupluri ajung să se împace cu mult înainte ca formalităţile lente şi complicate ale divorţului să înceapă.

Servitorii au fost trimişi la casa pe care urma să o ocupăm noi sau, mai bine zis, la camerele pe care urma să le ocupăm, iar mie mi s-a dat voie să merg cu ei. Casa era în spatele Pieţei Bayazit, avea două

etaje şi era atît de veche, încît te întrebai cum de mai stătea în picioare. Nu avea grădină şi dădea în strada îngustă şi posomorîtă, avînd toate ferestrele acoperite cu *kafes* – obloane de harem, cu zăbrele dese, folosite mereu în vechea Turcie pentru a-i împiedica pe trecătorii bărbaţi să le zărească pe femeile care se mişcau prin casă.

Etajul de sus urma să fie al nostru. Era format din trei camere mari şi foarte murdare, un hol mare şi pătrat, fără nici o lumină, cu excepţia aburului cenuşiu care pătrundea prin luminatorul nespălat. Toate camerele erau întunecate şi neaerisite, din pricina acelor *kafes* care acopereau ferestrele. Mama i-a spus unuia dintre servitori să le scoată, dar el a început să tremure, speriat la gîndul de a încerca ceva atît de hazardat fără permisiunea bătrînului.

Mama a înţeles că era inutil să insiste. Arăta iritată, iar servitorii au început să frece podelele. M-a luat de mînă şi ne-am întors în casa bunicii. Părea hotărîtă şi mi-a fost greu să ţin pasul cu mersul ei grăbit. Aceste toane ciudate, inexplicabile ale ei mă tulburau şi-mi dădeau un sentiment de nesiguranţă. Prea multe parcă se întîmplau dintr-odată şi mă apuca indigestia mentală încercînd să diger toate evenimentele. Mai apoi m-am agăţat de ea cu înflăcărare, urmărindu-i curios chipul pentru a ghici semnele furtunii şi învăţînd, înainte de vreme, că lumea este un loc nemilos. Mama reprezenta pentru mine dragoste şi stabilitate şi, ca să spun o banalitate, copiilor nu le plac schimbările.

Cînd am ajuns la casa bunicii, a cerut să-l vadă pe bătrîn şi, dîndu-şi seama că nu mă poate convinge să plec de lîngă ea şi pierzîndu-şi răbdarea, mi-a dat voie să intru cu ea în camera lui. El stătea pe un scaun mare în faţa ferestrei şi părea iritat, pentru că în ziua aceea guta de care suferea îl chinuia nespus. Mama, cu o docilitate remarcabilă, l-a întrebat dacă obloanele puteau fi date jos de la ferestrele noii noastre locuinţe. Bătrînul s-a uitat la ea pentru cîteva secunde, ea l-a fixat calmă cu privirea şi, surprinzător, el a fost de acord cu cererea mamei. A adăugat că le va da instrucţiuni oamenilor săi să văruiască încăperile pentru ea şi că speră că se va simţi confortabil acolo.

Vocea lui era calmă şi formală, dar cred că, în felul său, o plăcea pe mama, pentru că îi plăceau foarte puţine persoane. Probabil că simţea o anume compasiune, de înţeles, faţă de suferinţa ei, dar relaţia ei cu bunica o înstrăina.

Mama a fost bucuroasă de victoria ei şi a pufnit un pic, semn clar că lucrurile mergeau în direcţia cea bună în privinţa ei. Eu parcă pluteam, mulţumit că mama e din nou cu noi, chiar dacă numai pentru scurt timp. De cînd cu incendiul rămăsese mereu inaccesibilă, departe de noi, şi de cîteva ori am surprins-o uitîndu-se absent la Mehmet sau la mine, ca şi cînd s-ar fi întrebat ce legătură aveam noi cu ea. Mă dureau aceste stări de inconştienţă ale ei, căci ea era tot ce ne rămăsese după ce pierduserăm atît de multe din copilăria noastră.

Cînd mama i-a povestit bunicii ce urma să se întîmple cu obloanele, aceasta s-a îngrozit – în mare, a avut cam aceeaşi reacţie pe care o avusese servitorul mai devreme în aceeaşi zi. I-a spus mamei că nu trebuie să facă una ca asta, că o să fie lapidată ca o prostituată dacă o să se expună în felul ăsta neruşinat. Mama i-a rîs în nas şi după aceea, cînd ne întorceam la casă, a refuzat dispreţuitoare să fie însoţită de o

servitoare, spunînd că în noua sa poziţie socială nu-şi mai putea permite luxul de a avea o slujnică.

În casă, frecatul podelelor se terminase şi acestea străluceau acum umede. Un om era ocupat cu scoaterea obloanelor de la ferestre, în timp ce altul amesteca vopseluri într-o găleată. Erau foarte politicoşi cu mama, dar era clar că li se păruse foarte ciudat că mama voia să fie scoase acele *kafes* de la ferestre şi să lase lumina naturală să intre nestingherită în camerele acelea dezolante. A fost foarte veselă întreaga zi. Bucuria ei o transformase, aşa că se putea vedea că arăta din nou de 22 de ani: frumoasă, foarte energică, dar lipsită de soţ. Iar servitorii bărbaţi probabil puneau pariuri prevestindu-i decăderea. Mama era o contradicţie stranie, cînd moale ca o cîrpă, cînd debordînd de vitalitate. Într-un fel, în felul ei discret, neostentativ, a prevestit venirea lui Kemal Atatürk – pentru că ea s-a emancipat cu mulţi ani înainte de epoca lui. Nu-i păsa ce vor zice despre ea oamenii care făceau parte din noua ei viaţă.

Întotdeauna trăise în case în care era lăsat să intre aerul curat şi intenţiona să facă acelaşi lucru şi aici şi, dacă nu exista o grădină care s-o ferească de curiozitatea stăruitoare, atunci trebuia să se obişnuiască şi cu metehnele stranii ale oamenilor. Dar pentru aerul proaspăt era în stare să-şi pună în joc şi reputaţia. Aşa că îi sfida pe bîrfitori şi se purta ca o doamnă în cele trei camere sărăcăcioase ale ei, deplîngînd totodată pierderea inelului cu diamant. Acum că-şi găsise din nou o casă, vioiciunea ei nu avea limite, părea să aibă iarăşi culoare în obraji şi carne pe oasele ei delicate. Pentru mine şi Mehmet, curajul ei era extraordinar, şi la fel credem şi astăzi. N-avem cum să nu admirăm strădaniile ei colosale, spiritul ei întreprinzător şi, chiar copii fiind, eram conştienţi de curajul acesta al ei. O puteam ierta pentru căderile în depresie, pentru stările ei proaste şi pentru aparenta ei cruzime faţă de copiii ei atunci cînd, în cele din urmă, ne alunga de lîngă ea. Astăzi privim toate aceste lucruri într-o nouă perspectivă, cea adevărată, şi nu putem vedea altceva decît înţelepciunea, curajul şi voioşia care au transformat trei camere sărăcăcioase de pe o stradă sărăcăcioasă într-un zid de protecţie extraordinar împotriva restului lumii.

Bunica a aranjat să putem lua cam toată mobila ei, mobila aceea greoaie, frumoasă, din lemn de nuc pe care-a scos-o de la noi din casă atunci cînd s-a recăsătorit. Ne-a dat draperii şi lenjerii din stocurile ei enorme, precum şi covoraşe şi tapiserii care cîndva înfrumuseţau salonul nostru din casa bunicului. Cele trei camere şi holul pătrat şi întunecat au căpătat un aer vesel, ca şi cum ar fi aşteptat special o asemenea transformare. Ferestrele stăteau larg deschise spre lume şi, în timp ce vecinii erau îngroziţi de-o aşa îndrăzneală chiar în mijlocul lor, mama, sînt sigur, habar n-avea de asta. Fireşte că-i ştiau povestea, pentru că în Istanbul bîrfa are darul de a călători la fel de repede ca-n oricare alt colţ al lumii. Fără îndoială că bunii noştri vecini se gîndeau că ea păstrase aceste obiceiuri „promiscue” din fostul ei stil de viaţă.

În prima seară după ce ne-am stabilit în noua noastră casă am descoperit că, tot gîndindu-ne la atîtea altele, nu aveam lămpi sau mîncare. Mama a coborît pe scările neacoperite de covoare la văduva care locuia dedesubt, gîndindu-se poate că ea ne-ar putea face o favoare. Discuţia lor trebuie să fi fost demnă de milă. O doamnă distinsă, într-o rochie frumoasă de mătase, şi o biată femeie ca vai de ea, ocolită de vecini din pricina cunoscutelor ei „comportamente” – trebuie să fi crezut că nimeni altul decît sultanul

însuşi a coborît la ea să ceară cu împrumut o lampă! Din păcate, n-avea nici o lampă sau, dacă avea, era prea tulburată ca s-o caute, dar i-a dat un muc de lumînare. Cu asta s-a întors mama victorioasă sus, pentru a-l pune într-un sfeşnic de argint pe servantă. Se pierduseră atît de multe lucruri care erau de nerecuperat, dar un sfeşnic de argint era o necesitate! Nimic mai puţin de-atît n-ar fi fost suficient de bun, nici de sticlă, nici de porţelan şi nici de cositor, nimic cu excepţia unui sfeşnic de argint, pentru că o doamnă folosea întotdeauna numai ce era mai bun… La lumina lumînării, camera îşi ascundea unele secrete şi, dacă aveai suficientă imaginaţie – iar eu aveam cu carul! –, în acea strălucire plăcută din încăpere crăpăturile din tavan ar fi putut fi decoraţiuni poleite cu aur. Ei bine, iată-ne în noua noastră casă, în hainele noastre noi de la bunica – şi, pentru a ne potoli foamea, am mîncat pîine uscată cu un pumn de măsline negre. Apoi ne-am aranjat pentru somn, departe de murmurul mării sau de parfumul de flori dintr-o grădină aproape dată uitării, dar, cel puţin pentru mine, era la fel de confortabil ca şi-n Palatul Dolmabahçe. Şi probabil aşa era, pentru că Dolmabahçe Saray, deşi arăta ca un tort cu glazură albă, cu temniţele sale subterane răsunătoare nu era tocmai renumit pentru confortul său – ori cel puţin aşa am auzit eu mai tîrziu.

Şi mă întreb la ce s-o fi gîndit mama în noaptea aceea, cînd s-a întins în patul acela exotic al bunicului – unde cîndva eu mă jucam „de-a leii” –, care avea picioarele puse în vase de sticlă cu apă pentru a împiedica ploşniţele să se aventureze prea mult. Oare i-a mulţumit lui Dumnezeu că a dus-o în siguranţă într-o nouă casă, oricît de sărăcăcioasă, sau s-a rugat să o călăuzească şi în viitor? Poate că da, poate că nu. N-a fost niciodată o persoană religioasă, fiind prea impulsivă ca să accepte preceptele mahomedane despre fatalism şi cu o minte aşa de năvalnică, încît probabil ideea de divinitate n-a fost pentru ea mai mult decît un gînd vremelnic. Se născuse în Albania, iar concepţiile ei nonconformiste despre viaţă şi religie le moştenise probabil de la vreun strămoş creştin îndepărtat care sălăşluia ascuns în sîngele ei.

În dimineaţa următoare, *sütçü* – lăptarul – ne-a trezit cu pretenţiile lui zgomotoase că ar avea cel mai bun lapte din Istanbul. Mehmet şi cu mine ne-am furişat din patul pe care îl împărţeam amîndoi şi am fugit la fereastră ca să vedem această apariţie formidabilă care îndrăznise să ne tulbure somnul. Înainte, *sütçü* striga întotdeauna cuviincios la uşa din spate şi îşi vedea de afaceri şuşotind cu Hacer sau Feride, fără să-i dea măcar prin gînd să-şi anunţe cu voce tare produsele, de teamă ca nu cumva să-i trezească pe cei din casă. Era o mare schimbare. În noua noastră viaţă, forfota zilei începea odată cu sosirea lăptarului, iar *sütçü* însuşi îşi cunoştea prea bine însemnătatea şi credea cu tărie în misiunea sa de a-i ridica din pat pe somnoroşii care încă mai leneveau.

Ne-a văzut pe noi spînzuraţi pe la geam şi-a rămas mut de uimire cînd a observat că obloanele dispăruseră. Era înalt, slăbănog şi bronzat şi purta haine cîrpite, dar asta nu putea ascunde conturul muşchilor sub cămaşa sa. Nu era bărbierit de cîteva zile şi asta ne-a fascinat cu totul. Vocea lui era vocea destinului.

„Lapte!”, a lătrat el spre noi fioros. „Vreţi lapte astăzi?”

„Nu, mulţumim”, am răspuns noi politicos în cor, iar el ne-a rînjit tăios şi s-a oprit să se uite mai bine

la noi, modele ale bunelor maniere.

Şi chiar atunci văduva a deschis uşa de la intrare, împingînd înainte o oală pe care *sütçü* a umplut-o în tăcere. Apoi am auzit picioarele mamei lipăind cînd cobora scările şi a întins şi ea un vas. Ne-a cumpărat şi *yoğurt*, un fel de lapte gras acru care nouă ne plăcea cu zahăr.

Odată cu venirea lui *sütçü*, strada se trezea la viaţă. Uşile se deschideau şi oalele erau întinse, iar *sütçü* îşi făcea negoţul lui gălăgios.

Mama a strigat la noi din hol, care fusese transformat într-o bucătărie, că era vremea să ne trezim. Am început să ne îmbrăcăm, mînuind cu stîngăcie nasturii şi şireturile. Exasperat, Mehmet a început să plîngă şi să o ceară pe İnci, iar mama a venit impacientată în cameră. Sub mîinile ei dibace, nasturii şi şireturile au devenit dintr-odată o treabă uşoară. Ne-a arătat amîndurora cum ar trebui să ne punem hainele ca să stea bine – ceea ce era cel mai important atunci în ce ne priveşte. Ne-a explicat că pentru o perioadă nu mai era İnci să ne ajute şi că trebuia să învăţăm să facem lucrurile astea noi înşine. Era critică mai ales cu mine, spunînd că un băiat de aproape şapte ani trebuie să fie în stare cel puţin să-şi pună ghetele, chiar dacă nu putea să-şi lege şireturile. Am lăsat capul în jos ruşinat, pentru că fiecare vorbă pe care-o rostea era dureros de adevărată şi pentru că eu nu aveam nici cea mai vagă idee care gheată pe care picior trebuia să intre. Fără îndoială că ne-au prins bine lecţiile ei, căci nu-mi amintesc să mai fi existat după aceea vreo ocazie cînd să ne fi ajutat cu îmbrăcatul.

Mai tîrziu în ziua aceea, cînd stăteam în aşa-zisul salon, am zărit-o pe bunica venind pe stradă. Am recunoscut-o după vălul ei, pentru că toate femeile de pe stradă purtau *çarşaf* – un fel de eşarfă neagră cu care-şi legau strîns fruntea şi părul, în timp ce altă bucată de material, *peçe*, le acoperea partea de jos a feţei. Arătau îngrozitor de urîte şi de terne şi eram bucuros că nici mama, nici bunica nu purtau aşa ceva. Am strigat-o de la gemuleţul meu, iar ea mi-a făcut din mînă şi am fugit jos să-i deschid uşa. Mi-a spus să las uşa deschisă pentru că doi dintre hamalii ei trebuiau să vină să mai aducă nişte mobilă pentru noi.

Mama a salutat-o, apoi a ironizat-o puţin: „Măi, măi, dar ce să fie, ce să fie? Fără însoţitoare astăzi?”.

Bunica i-a răspuns jenată că nu vede nici un motiv pentru care o biată bătrînă ca ea – avea în jur de 50 de ani – să nu poate umbla pe străzi în timpul zilei neînsoţită.

Emanciparea mamei părea să o afecteze şi pe bunica, deşi bineînţeles că n-avea de gînd să recunoască asta vreodată, susţinînd cu tărie că în timp ce *ea* ar putea fi suficient de nechibzuită să se aventureze singură pe străzi, dată fiind vîrsta ei, mama nu ar putea să facă asta din acelaşi motiv!

Hamalii au sosit cu o maşină de cusut care fusese înainte folosită de Feride pentru ce era de cîrpit prin casă. O masă de perete mare, o măsuţă de cafea maurescă cu decoraţiuni, un cufăr de lemn cu Dumnezeu ştia ce înăuntru şi nişte fotolii imense care ocupau tot salonul. Privind cum toate lucrurile astea erau săltate cu greu şi tîrîte sus pe scările înguste pînă în camere, mama căzuse pe gînduri. Cînd hamalii au plecat, a întrebat-o pe bunica unde credea ea că o să fie aşezate toate, iar bunica a părut să fie luată prin surprindere, căci, evident, nu-i trecuse prin cap aşa ceva. Într-un subit exces de generozitate, ne

dăruise mobilierul acela şi aştepta să vadă din partea noastră bucurie, nu să audă întrebări fără rost despre unde-o să fie puse toate. S-a uitat în jurul ei, nevoită să admită că locul era deja supraglomerat, dar i-a spus mamei că trebuie să fie recunoscătoare pentru asta. S-a simţit jignită şi nu s-a străduit deloc s-o ascundă. Cred că nu văzuse nimic nelalocul lui în mobila aceea frumoasă decorînd acele camere amărîte sau în covoarele mătăsoase persane şi turceşti de Isparta întinse peste podelele cu dîmburi şi adîncituri, stricate pe alocuri. Voise să-şi instaleze nora şi nepoţii într-un cămin plăcut şi – iată! – nu asta şi făcuse? Şi-atunci de ce se uita nură-sa la ea aşa bănuitoare, ca şi cum ar fi fost nerecunoscătoare pentru toate lucrurile acelea drăguţe? Probabil a renunţat să-şi mai bată capul cu gîndul ăsta, pentru că, brusc, a trecut de la subiectul mobilei ofensatoare la desfăcutul cufărului de lemn, încrezătoare că bunurile de acolo vor fi apreciate. A scos din cufăr draperii ce trebuiau agăţate imediat, a precizat ea. A mai scos lenjerii pentru pat şi feţe de masă şi le-a tîrît pe pardoseală, precum şi tacîmuri grele de argint, cu care să ne mîncăm, probabil, pîinea uscată şi măslinele negre; lămpi din alamă bătută cu ciocanul, care aveau nevoie de cîţiva litri de ulei pe zi ca să funcţioneze; un set de pat brodat cu mătase care, ne-a spus ea mîndră mie şi lui Mehmet, îi fusese dat cînd era foarte tînără, pentru nunta ei cu bunicul meu.

Mama s-a uitat la toate acele comori de demult şi ochii i s-au umplut de lacrimi. Îi aminteau prea tare de bunicul, de tata şi de casa în care fusese fericită şi-am simţit că nu şi le dorea aici, în casa asta de care n-o lega nici o amintire. N-a spus nimic, deşi lacrimile au început să-i cadă pe obraji. Apoi şi-a revenit şi mi-a cerut să suflu în mangal, ca să poată să fiarbă cafeaua. Am ieşit în hol, unde era mangalul, o masă, vasele de fiecare zi şi cîteva găleţi cu apă. Casa nu avea deloc apă, deşi Bekçi Baba aducea în fiecare săptămînă apă proaspătă de băut. Toată cealaltă apă trebuia adusă de la pompa din zonă, locul de întîlnire pentru toate doamnele din cartier, şi numai în dimineaţa aceea mersesem de vreo douăzeci de ori sau chiar mai mult cu nişte canistre mici pentru a le umple. Nu suportam s-o văd pe mama făcînd o muncă aşa de umilitoare ca asta. Întunericul ascundea ce era în hol, dar mirosul neplăcut de la gătit umplea casa mereu. Dotările din bucătărie erau primitive. Cărbunele se ardea în mangal, un vas mare de aramă, deasupra lui era aşezat un trepied de fier şi pe acesta stătea vasul conţinînd ce trebuia pregătit. După cîteva ore care treceau greu, în funcţie de ce fel de bucătar erai, mîncarea fie era gătită perfect, fie era distrusă fără nici o şansă de salvare. În primele zile, cu acest sistem de gătit, majoritatea mîncării noastre nu se putea mînca, pentru că mama *nu* era o bucătăreasă bună. Îi plăcea mîncarea bună, dar îi lipsea răbdarea şi nu-şi bătea capul să facă totul aşa cum cerea cartea de bucate. Mulţi ani mai tîrziu a devenit chiar expertă, dar asta după ce ne făcuse deja praf digestia.

În dimineaţa aceea a făcut cafea pentru bunica, servindu-i-o pe o tavă uşoară, foarte veche, de argint, şi, dacă întorceai capul spre fereastră – ignorînd priveliştea de afară –, puteai să crezi că Înci tocmai ieşise din cameră şi că eram din nou în casa care arsese. Atît de puternic era obiceiul acesta pentru mama, încît ea nu vedea nimic ciudat în a continua să servească cafeaua pe o tăviţă de argint care ar fi îmbogăţit tezaurul unui colecţionar de artă. Ea, căreia nu-i mai rămăsese nimic, ea, care era de departe mai săracă decît văduva care locuia sub noi… Nici noi n-am văzut nimic nefiresc în gestul acesta al

mamei, dar astăzi amintirea momentului aceluia atît de îndepărtat îmi aduce un zîmbet pe faţă. Şi aşa au stat acolo, într-o încăpere modestă, două doamne elegante, bînd cafea de pe o tavă de argint. Vechea ordine fusese restabilită şi deodată te pomeneai că bunica, uitînd unde se află, căuta clopoţelul ca s-o cheme pe İnci să strîngă de pe masă…

În ziua aceea, înainte să plece, bunica i-a pus în mînă mamei nişte bani de aur, iar aceasta din urmă a protestat spunînd că n-avea nevoie, mai ales că încă avea banii pe care-i obţinuse din vînzarea inelului. Mama cunoştea prea puţin valoarea banului şi n-avea habar de preţurile la alimente. Dacă-şi dorea un lucru, trebuia să-l obţină, iar dacă părea să coste prea mult – ei bine, din păcate, asta era viaţa şi atunci ne aflam în mijlocul unui război. Drept urmare, negustorii o înşelau, cerîndu-i sume exorbitante pentru produsele lor. Ea a fost mereu prea timidă ca să se certe cu ei, simţind că asta ar fi fost sub demnitatea ei, dar începusem să observ că celelalte femei de la piaţă plăteau mult mai puţin pe cumpărăturile lor decît ea. Dacă o atenţionam, mă ţistuia nervoasă, dar a venit o vreme cînd a început să se îngrijoreze serios cu privire la banii ei. Era de neconceput ca bunica să continue să ne sprijine. Deja auziserăm că soţul ei aproape înnebunise de furie cînd a aflat că-şi mutase toată mobila la noi fără să se consulte cu el. Totuşi, mîncarea continua să fie problema noastră cea mai importantă şi o monedă de aur părea să aibă o putere de cumpărare foarte mică – mai ales dacă frecventai piaţa neagră, cum făcea mama.

Cam în perioada asta a vieţii mele m-am iniţiat în misterioasa activitate pur feminină a dădăcitului. Mama îşi făcuse un obicei din a merge singură la cumpărături, adesea după masa de dimineaţă. Spre necazul meu, căci detestam să fiu eu tras la răspundere pentru tot ce făceau ei, îi lăsa pe Mehmet şi Muazzez în grija mea. În general, sarcinile mele presupuneau să nu-i las să facă lucruri nepotrivite, dar uneori, exasperat fiind, îl mai şi plesneam pe Mehmet, ceea ce-l făcea să urle atît de tare, încît o dată văduva a venit în grabă sus să vadă ce s-a întîmplat şi după aceea i s-a plîns mamei de mine. Cînd mama m-a certat, m-am supărat aşa tare că nu voiam să mai ştiu de nimic în afară de aversiunea mea puternică faţă de îndatorirea de a avea grijă de cei mai mici.

Într-una din zile, mamei i-a fost mai dificil decît de obicei să facă rost de pîine pentru noi. În ultima vreme, toată existenţa noastră se învîrtea în jurul acestui cuvînt: „pîine”. A stat aproape toată dimineaţa la brutărie, întorcîndu-se acasă frîntă şi cu mîna goală. A plecat din nou la amiază, dar s-a întors tot fără pîine. Spre seară, se pregătea să plece din nou şi, cum Muazzez dormea, ne-a avertizat pe mine şi pe Mehmet să nu facem gălăgie. Un timp ne-am jucat în linişte, apoi Mehmet a obosit şi a devenit arţăgos, aşa că ne-am strîns împreună toate jucăriile, le-am pus într-o cutie în hol şi ne-am dus la locul nostru preferat din colţ ca să stăm s-o vedem pe mama venind. Se înserase şi mama părea să fie plecată de destul de multă vreme. Strada era goală şi, deodată, am auzit-o pe văduvă cum ieşea din casă, încuind conspirativ uşa în urma ei. I-am urmărit silueta neagră şi bondoacă dispărînd pe drum şi ne-am speriat, ştiind că nu mai rămăsese nimeni în casă în afară de noi.

Probabil că vreo amintire din întunericul dinaintea nopţii incendiului a revenit şi ne-a pus un nod în gît, făcîndu-ne să vorbim în şoaptă şi, din cînd în cînd, să ne uităm pe furiş peste umăr în camera care se

întuneca. Lui Mehmet îi era somn şi mă ruga să-l las să se ducă în pat, dar eu nu eram dispus să-l las să plece de lîngă mine. Voiam ca mama să se întoarcă. Îmi doream ca lămpile să fie aprinse, dar, după cum poruncise mama, n-am îndrăznit să mă ating de ele. Am continuat să stăm acolo şi ea tot n-a venit, iar camera se întuneca din ce în ce mai tare şi pe drum era o linişte ca de mormînt. În apropierea casei se găsea o moschee mică şi de la fereastra noastră din colţ o puteam vedea destul de clar, cu singurul său minaret străpungînd bezna. Pe una din ferestrele sale se vedea şi mai clar mormîntul unui om sfînt, cu o lumînare – aprinsă de vreun învăţăcel pios – arzînd constant într-un suport de sticlă. Muezinul se urcase în minaret şi chema oamenii la rugăciune, dar nu puteam vedea dacă intrase sau nu cineva în moschee, pentru că intrarea era în direcţia opusă. Vocea muezinului era tînguitoare şi misterioasă, fluidele note arăbeşti desprinzîndu-i-se de pe buze ca o muzică stranie. Cînd a terminat de citit *Ezzin* şi-a ieşit din minaret, noaptea părea mai liniştită şi mai întunecată ca niciodată. Numai lumînarea licărea strălucitoare pe mormîntul omului sfînt.

Dintr-odată a început să-mi fie frică. Teama, foamea şi oboseala, combinate, m-au făcut să-mi dau drumul la limbă: „Vine mortul! Vine mortul!”. Mehmet s-a uitat la mine în semiîntuneric şi buza a început să-i tremure. S-a uitat în direcţia lumînării şi a început să urle şi el. Am fugit de la fereastră spre canapea, care era acoperită cu un covoraş persan pentru rugăciune, şi ni l-am tras peste cap, smiorcăindu-ne înspăimîntaţi. Băgam şi mai multă frică unul în altul spunîndu-ne că omul sfînt ieşise din mormîntul său pentru că îi era frig şi se simţea singur acolo şi că venea să ne ia şi pe noi la mormîntul lui, să-i ţinem de cald. Ne-a luat tremurul şi ne clănţăneau dinţii-n gură şi fragmente din poveştile lui Înci despre fantome ne tot veneau în minte, ţinîndu-ne sub teroare. Ne-am aşezat îmbrăţişîndu-ne unul pe celălalt disperaţi şi spunîndu-ne în şoaptă că de-acum omul sfînt trebuie să fie foarte aproape de noi. În starea noastră de agitaţie extremă, ne împingeam unul pe altul, trăgînd covoraşul de rugăciune prea mic cînd pe capul lui, cînd pe al meu. În mijlocul poveştii ăsteia, am auzit paşi. Paşi agale, furişaţi.

„Viiine!”, am ţipat eu panicat de-a binelea de data asta.

Paşii se auzeau tot mai aproape, au intrat pe uşa noastră şi au urcat scările – înceţi, obosiţi, greoi, exact aşa cum bănuiam eu că ar merge un om sfînt mort. Inima mea era aproape să se oprească pentru totdeauna şi stăteam sub covoraşul de rugăciune, cu Mehmet ţipînd din toţi rărunchii, cînd o mînă fermă a tras covoraşul de pe feţele noastre:

„Ce-nseamnă asta?”, am auzit noi vocea mamei întrebînd.

M-am simţit aşa de uşurat cînd am văzut-o, că mi-a fost absolut imposibil să-i răspund, dar Mehmet a reuşit să bîiguie „M-mm-mortul!” şi apoi a izbucnit într-un bocet înfiorător. Mama a făcut tot posibilul să-l potolească, scoţîndu-l de sub mine – unde se ghemuise – şi încerînd să smulgă colţul covoraşului de rugăciune din strînsoarea degetelor sale.

Cînd, în cele din urmă, a reuşit să-l calmeze, a descoperit că făcuse pe el de cîteva ori şi arăta de parcă şi la cea mai blîndă dojană din partea mamei s-ar fi scăpat pe el din nou.

Capitolul 11

Sfîrşitul pentru Sarıyer

Viaţa pe strada noastră nu era în nici un caz anostă. De la sosirea foarte matinală a primului *sütçü* şi pînă la plecarea seara tîrziu a ultimului *yoğurtçü*, aveai parte şi de zgomot, şi de agitaţie, şi de ceartă, şi de rîsete. Obişnuiam să stau la fereastra mea din colţ pe o grămadă de perne aşezate pe scaun, ca să văd mai bine, şi să mă uit la vînzătorii ambulanţi de pe drum mînîndu-şi catîrii leneşi încoace şi-ncolo, făcîndu-şi reclamă la mărfuri şi înjurîndu-se între ei. Erau vînzătorii de vinete, cei de roşii şi negustori cu grămezi mari şi strălucitoare de lămîi. Şi, cînd era sezonul lor, vînzătorii de pepeni şi cei de struguri. Îşi mînau moleşiţi catîrii cu coşuri enorme agăţate pe ambele părţi, pentru a afişa vinetele, roşiile şi fasolele păstăi fragede, proaspete. Strigau cu vocile lor răguşite spre cei care ascultau în case că legume mai bune ca ale lor nu s-ar găsi nicăieri în lume. Cîte o gospodină întreba ascuţit de preţ şi, după ce auzea răspunsul, începea să-l ia pe negustor la ocărît. Se întîmpla să se lase şi cu cîte o întrecere, negustorul şi gospodina rivalizînd unul cu celălalt pentru cîştigarea meciului de înjurături. Uneori se alăturau şi alte gospodine, în apărarea reprezentantei lor. Cîţiva dintre ceilalţi vînzători ascultau reţinuţi şi, după o vreme, bătălia cuvintelor se încingea atît de tare, încît combatanţii erau nevoiţi să scociorască adînc în trecutul oponentului, ca să poată să toarne din nou gaz pe foc. Nu exista niciodată pericolul ca una dintre părţi să rămînă fără replică, chiar dacă asta însemna să le reia a nu ştiu cîta oară pe cele deja folosite. Nu era mare lucru să-l auzi pe unul spunîndu-i celuilalt că e fiul unui măgar sau soţul unei prostituate ori tată pentru o grămadă de copii ilegitimi. Acestea erau calificative blînde în comparaţie cu artileria grea care putea fi folosită dacă gospodina era în formă. De obicei ea ieşea învingătoare din lupta cu negustorul, pentru că aproape întotdeauna avea băieţi mari gata să-i apere onoarea dacă acesta i-ar fi răspuns cu aceeaşi monedă. Şi, bineînţeles, mai existau întotdeauna şi celelalte femei, cărora nici prin cap nu le trecea să nu se năpustească asupra bietului negustor lipsit de noroc, aruncînd în el cu orice aveau la îndemînă, în timp ce copiii lor furau de prin coşurile pline aflate pe spinarea catîrului său indiferent.

Erau mulţi copii în stradă, copii murdari, prost hrăniţi şi care la şapte sau opt ani erau mai căliţi decît multe alte persoane la 40. Multe potăi rîioase răscoleau prin coşurile de gunoi pe care, pentru că pe

strada noastră nimeni nu era un cetăţean responsabil, le lăsam în faţa caselor. Mii de pisici, de toate dimensiunile şi vîrstele, hoinăreau prin grămezile de moloz şi vînau şobolanii de prin canalizări, iar cînd foamea le înnebunea, erau chiar în stare să se mănînce unele pe altele. Prin mizeria asta, prin gunoaie şi sărăcie, păşea mama, cu pasul ei mîndru şi ferm, iar celelalte femei o urmăreau suspicioase şi boscorodeau, pentru că ei nu-i păsa de criticile lor, dînd jos obloanele de la ferestre şi trecînd printre ele la fel de nestingherită ca o prostituată. Şi băieţii mici aruncau cu pietre în urma ei, iar bărbaţii se uitau pofticioşi la faţa ei acoperită de văl, pe cînd ea trecea ca o regină printre şirurile lor răuvoitoare. Nu ne dădea voie să ne jucăm în drum, pentru că, în ciuda sărăciei în care ajunsese, snobismul şi l-a păstrat. Rutina noastră zilnică depindea de timpul care-i rămînea după escapadele ei la cumpărături. Rareori cumpăra de la vînzătorii ambulanţi, lipsindu-i orice abilitate de a se tîrgui, devenind timidă în faţa privirilor reci şi cercetătoare ale celorlalte femei, care se buluceau în mod automat pe la uşi ca să vadă ce-a cumpărat şi cît de tare s-a lăsat prostită la preţ. Cumpăra din piaţa locală, găsind întotdeauna vreun ştrengar pe acolo să-i care coşul cu mărfuri pe umerii săi slăbănogi. Se întorcea spre casă mergînd înaintea lui, direcţionîndu-l pe scări sus, în holul nostru puturos, îi dădea un bacşiş şi apoi îl alunga.

De fiecare dată eu şi cu Mehmet trebuia să aşezăm legumele la locul lor, pentru că în vremea aceea încerca să-şi murdărească mîinile cît mai puţin posibil. Ura cartierul şi locuitorii lui, umorul lor grosolan şi vorbirea lor spurcată. Odată ajunsă acasă, îşi dădea jos vălul, se cufunda într-un fotoliu şi se uita împrejurul ei, la bogăţiile de pe vremea bunicului. Treptat, chipul i se însenina din nou. Trăia mereu în trecut, de unde revenea fără voia ei pentru rutina zilnică. În fiecare noapte o vedeam cosînd într-un fotoliu, cu părul în lumina lămpii, sau îngrijindu-şi calmă unghiile cu draperiile trase, ca şi cum nici un străin ostil n-ar fi pîndit în strada sărăcăcioasă. Obiceiul acesta al ei de a se refugia în trecut, de a-şi întoarce gîndurile spre interior avea să devină periculos mai tîrziu, dar atunci nici unul dintre noi nu ştia asta. Cutreiera mereu printre amintiri, refuzînd să accepte că viitorul stătea sub semnul sărăciei.

Banii erau foarte puţini, dar cu toate acestea era foarte cheltuitoare. Dacă se gîndea că trebuie să se îngrijoreze din pricina lor, trăgea obloanele peste mintea ei, iar gîndul acela era alungat într-un colţ îndepărtat al minţii, alături de toate celelalte realităţi supărătoare pe care nu voia să le accepte. La desele admonestări ale bunicii că risipim banii, mama schimba subiectul, uneori arătîndu-i bunicii o broderie pe care abia o terminase, iar conversaţiile despre bani se încheiau la fel de repede cum începeau. Şi mama vorbea plină de viaţă despre o grămadă de lucruri, pregătită să ducă discuţia pe alt făgaş dacă banii ameninţau să intervină iar. Juca rolul unei tinere femei distinse şi înstărite şi începea să vorbească despre întoarcerea tatei din război, apoi, după o vreme, în discursul ei se strecura o notă neliniştitoare, căci începea să uite că ne aflam în război şi să menţioneze numele unor oameni decedaţi de mult timp. Refuza să se recunoască înfrîntă, dar înfrîngerea o urmărea ca un răufăcător la adăpostul întunericului. Plănuia o vizită la Sarıyer, promiţîndu-ne voioasă mie şi lui Mehmet o lungă vacanţă acolo, dar uneori o umbră îi întuneca chipul, ca şi cum era conştientă că vorbeşte în dodii, deşi prefera aiureala ei în locul tristului adevăr. Cu cît intra mai mult în contact cu lumea exterioară, cu atît devea mai introvertită, iar planurile ei

deveneau şi mai extravagante.

Nu-mi amintesc să fi fost vreodată expansivă, să-şi îmbrăţişeze copiii sau să-i sărute în momentele de apropiere. N-am avut niciodată, în ceea ce o priveşte, momente de apropiere, dar cu toate acestea ea rămăsese scutul nostru de apărare împotriva lumii, singura noastră siguranţă. Ne erau de-ajuns atingerea mîinii ei reci, distante, foşnetul rochiei ei sau sunetul vocii ei slabe, lipsite de emoţie. Lucrurile acestea ne vindecau temerile şi ne luau durerile. În timp, a devenit mai prietenoasă cu văduva de dedesubt, deşi bunica făcuse tot posibilul să descurajeze această apropiere. Căci mamei pur şi simplu îi plăcea de văduvă. Avea un fel de instinct de a ghici fără greş firea umană, ignorînd etichetele puse din afară şi căutînd în interior, cu o duioşie extraordinară, pentru a descoperi sufletul omului.

Restul străzii se ferea de văduvă, lăsînd să se înţeleagă că-şi merita soarta. Mama, ocolită de lume şi ocolind lumea, empatiza cu femeia. O invita pe văduvă sus să bea cafea, îi cerea sfatul ei înţelept despre cum să ne facă haine mie şi lui Mehmet ori despre cum să gătească un fel sau altul de mîncare. Văduva a devenit foarte recunoscătoare pentru aceste mici atenţii din partea mamei, aceste măguliri subtile, şi în scurt timp a ajuns o sclavă devotată a familiei. Stătea cu noi şi ne înveselea cînd mama era plecată, ne spăla şi ne hrănea şi o legăna pe Muazzez ore în şir pe genunchii ei viguroşi. Era un fel de servitoare neplătită, un fel de İnci şi de destrăbălata de Hacer la un loc, şi era, fără îndoială, un ajutor preţios pentru mama. Începuse chiar să pregătească toată mîncarea pentru noi, dar aici a intervenit mama şi a oprit-o, pentru că mîinile văduvei rareori erau curate şi mai avea şi obiceiul de a-şi scărpina părul rar şi sur, astfel încît uneori cădeau fire în mîncarea pe care-o gătea. Pasiunea mamei pentru curăţenie era la fel de mare ca pasiunea ei – ciudată în vechea Turcie de mult apusă – pentru aerul curat. Într-o dimineaţă am auzit o bătaie puternică în uşă şi pe cineva întrebînd de mama. Am chemat-o şi ea a fugit jos pe scări, apoi vocea ei a strigat: „Hasan!”.

Şi în timp ce eu mă întrebam cine ar putea fi „Hasan”, ea i-a mulţumit lui Bekçi Baba că l-a îndrumat pe musafir încoace. Apoi, deodată, am recunoscut vocea misteriosului „Hasan”, care n-a mai fost un mister deloc, pentru că era grădinarul din Sarıyer – grădinarul care ar trebui preaslăvit în vecii vecilor pentru că îi îndrăgea pe copiii mici.

A urcat cu mama treptele înguste pînă în salon. Hasan ne-a salutat pe mine şi pe Mehmet, ca un privilegiu de care se bucura un vechi servitor al familiei, şi s-a uitat peste tot împrejurul lui: „Ce-i locul acesta înspăimîntător, *hanım efendi*?”, a spus el lamentîndu-se şi, înainte să primească vreun răspuns, a dat cu tristeţe din capul său alb. S-a uitat la mama cu ochii lui miopi şi a spus nesigur: „Am fost la casa dumitale mai întîi. Am fost şocat!”, a bodogănit el. „N-am ştiut că s-a întîmplat aşa ceva, *hanım efendi*; veştile n-au ajuns la Sarıyer.” S-a oprit un lung moment, bombănind iar în barbă, apoi a continuat: „Bekçi Baba m-a îndreptat spre casa asta. Of, vai, vai, vai! Mi-e greu să cred că staţi într-un loc ca ăsta…”.

Şi lacrimi mari au început să-i curgă pe haina lui veche, făcîndu-mă să mă simt foarte stînjenit.

„Ei, hai, Hasan”, i-a spus mama mustrîndu-l, cam cum ar fi vorbit cu unul din noi dacă am fi izbucnit în plîns aşa de uşor.

Hasan şi-a şters lacrimile cu dosul palmei.

„Of”, a spus el afectat şi întunecat, „se strică treaba, *hanım efendi*. Nimeni nu ştie ce-o să se mai întîmple de la o zi la alta, dar să te văd pe *dumneata* într-o casă ca *asta*” – şi a făcut o pauză, încercînd să găsească cuvintele potrivite.

Mama a umplut liniştea întrebînd repede: „Şi ce veşti ai de la Sarıyer, Hasan?”.

Ochii bătrînului s-au umplut din nou de lacrimi. Erau lacrimile sensibile şi sincere ale unui om foarte, foarte bătrîn, dar pe mine mă umfla rîsul, care dădea să ţîşnească precum apa unui izvor. Mama m-a mustrat din priviri pentru neseriozitatea mea, ceea ce a înrăutăţit lucrurile, pentru că eu m-am înroşit la faţă în încercarea de-a mă abţine. Dar am izbucnit în rîs înainte ca Hasan să vorbească, iar următoarele lui cuvinte au fost atît de neaşteptate, încît m-au lovit în moalele capului, ca şi cum creierul mi-ar fi fost supus unor şocuri electrice.

„*Hanım efendi*, se crede că stăpînul a murit”, a spus el, apoi a început să plîngă cu amărăciune, nemaiputînd să se abţină, iar mama a privit peste capul lui aplecat ca trăsnită, cu un chip ce părea sculptat în piatră.

„A murit!, a spus ea. Ahmet a murit!”

Şi, înspăimîntat de faţa ei palidă, am început să plîng şi eu, apoi şi Mehmet şi un haos s-a stîrnit în cameră. Sînt sigur că nu plîngeam pentru unchiul Ahmet, fiind încă prea mic ca să pricep pe deplin însemnătatea cuvîntului „moarte”. Şi nici nu plîngeam pentru că nu mai aveam să merg la Sarıyer niciodată, pentru că asta n-aveam de unde s-o ştiu.

Plîngeam, bănuiesc, pentru că Hasan plîngea, pentru că mama încremenise şi plecase în altă lume, departe de noi şi de acea cameră tăcută, vărătecă. Am continuat să plîng amarnic, neştiind de ce plîng, dar plăcîndu-mi zgomotul pe care-l făceam. Chiar şi cînd lacrimile au încetat să curgă, eu am continuat să plîng, făcîndu-mi durerea auzită pînă în pod şi nedorindu-mi să mă opresc. Lacrimile omului au în ele ceva atît de elementar, atît de primar, că sunetul care le însoţeşte îţi dă palpitaţii şi fiori care urcă şi coboară pe şira spinării şi prin vene şi, în acea zi, propriile mele lacrimi au avut acest efect asupra mea. Numai palma energică şi usturătoare a mamei peste obrazul meu m-a făcut să mă opresc, curmîndu-mi brusc un hohot sfîşietor de plîns.

„Încetează”, a spus ea pe un ton poruncitor, aşa că m-am oprit imediat, cu gura rămasă prosteşte deschisă, dar fără să mai scot nici un sunet. Mehmet şi cu mine am fost trimişi pe sofa, într-un colţ îndepărtat al camerei, unde ne înghiţeam lacrimile smiorcăindu-ne şi încercînd să ne venim în fire.

„Hasan”, am auzit-o pe mama spunînd cu blîndeţe, „povesteşte-mi tot ce ştii. Cum a aflat stăpîna ta asta?”.

Bătrînul a făcut un efort remarcabil să-şi revină şi după cîteva clipe a început să vorbească.

„Stăpîna îşi făcea griji de luni de zile şi săptămîna trecută m-a trimis la Oficiul pentru Război că să-i întreb pe cei de acolo dacă ştiau ceva de stăpînul meu. Dar nu ştiau mare lucru. Într-un sfîrşit a apărut un colonel care a spus că stăpînul meu s-ar putea să fie mort. Nu mai ştiau nimic altceva despre el. Nimic!”

„Dar e groaznic”, a spus mama cu o voce ciudată şi mă întreb dacă nu cumva vedea, cu ochii minţii, imaginea tatălui meu.

Hasan a continuat: „Stăpîna n-a primit vestea bine deloc, *hanım efendi*. N-a mîncat de trei zile, iar acum cu tusea merge din rău în mai rău. Noaptea trecută a avut hemoragie”.

„Biata Ayşe”, a spus mama. „Bineînţeles că bănuiam că are tuberculoză…”

„Să nu-i spuneţi bătrînei”, a prevenit-o Hasan, „bătrîna” fiind respectata mea bunică, care cu siguranţă ar fi fost extem de indignată dacă ar fi auzit că se folosea acest cuvînt cu referire la ea.

„Sigur că nu”, a spus mama. „Dar cu siguranţă va afla şi ea. Of, Hasan, ce lucruri îngrozitoare se întîmplă! Cum se închid una cîte una toate uşile şi cum se sting toate familiile fericite… Of, Hasan!”, şi mama şi-a acoperit faţa cu palmele, dar n-a plîns.

Vestea asta era unul dintre acele lucruri pe care avea să le închidă în ea, să le trimită într-un loc ascuns din mintea ei şi să nu se mai gîndească la ele, pînă cînd într-o zi totul urma să explodeze şi toate lucrurile acestea înspăimîntătoare aveau să se repeadă cu sălbăticie la ea.

„E voia lui Dumnezeu”, a spus Hasan simplu, iar mama şi-a descoperit chipul şi a spus: „O voie aspră, Hasan”.

„Nu spuneţi aşa ceva!”, a strigat bătrînul, uitînd de necazul său, atît de şocat a fost să audă o femeie punînd la îndoială voia Domnului.

Mama i-a ignorat remarca şi, în schimb, i-a spus: „Să nu-i povesteşti stăpînei tale despre incendiu, cel puţin deocamdată. Are destule pe cap, iar incendiul s-a dus, casa mea s-a dus şi vorbele n-o s-o aducă înapoi. Ne e suficient de bine aici”, iar ochii ei au dat un ocol nesigur camerei, ca şi cum ar fi căutat o confirmare.

Bătrînul se pregăti de plecare, punînd un coş cu mîncare pe masă, iar mie îmi lăsa gura apă văzînd ce era scos dintr-însul. Mama i-a mulţumit, iar el arăta trist şi plin de îndoială, de parcă ezita să plece. A făcut însă o plecăciune, a mai rostit cîteva cuvinte, apoi a luat-o şovăitor pe scări, iar noi l-am auzit cum bodogănea coborînd scările.

Mama s-a aşezat pe un scaun, arătînd ca şi cum ar fi vrut să plîngă, dar puterea obişnuinţei era prea mare, aşa că şi-a reţinut lacrimile trădătoare. Stătea şi se uita în gol şi deodată pe buze i-a trecut un mic zîmbet şi m-am întrebat ce amintire putuse să învingă suferinţa ei pentru moartea unchiului Ahmet, atît de puternică, încît să-i aducă lumină în priviri şi s-o facă să-şi dea seama că Mehmet şi cu mine eram de faţă, privind-o.

„Nu trebuie să-i spuneţi nimic bunicii”, ne-a avertizat ea cu severitate, iar noi i-am răspuns că nu şi apoi ne-a lăsat, continuînd ce lucra înainte ca vizita lui Hasan s-o întrerupă.

Mehmet a uitat repede de ce plînsese adineauri şi s-a întors la joacă, cu chipul lui fraged şi măsliniu cuprins de îngrijorare din cauză că un anumit cub nu stătea deasupra altuia. L-am privit pentru o clipă sau două, apoi i-am spus: „Lasă-mă să-ţi arăt” şi i-am luat cuburile dintre degetele lui docile, dibace. „Uite!”, i-am spus după ce-am terminat, „aşa trebuie să le clădeşti”.

S-a uitat la construcţia pe care o ridicasem, apoi cu răbdare, unul cîte unul, a dat jos toate cuburile din nou şi a început să le clădească în felul său. Cuburile pictate în culori vesele se înclinau şi se legănau în poziţiile lor instabile, apoi cădeau pe podea, iar Mehmet se aşeza gînditor pe genunchi, apucînd cuburile între degete, cu faţa lui micuţă cuprinsă de îngrijorare.

L-am lăsat să-şi vadă de-ale lui şi m-am dus să cercetez bunătăţile care ne fuseseră trimise de la Sarıyer. Un munte de orez, un pui gras, un unt mai galben decît ar putea fi vreodată untul de la prăvălie, ouă maro mari cu picăţele şi pîine de casă. Am rupt o bucată de coajă maronie de pe pîine şi am început s-o mănînc cu poftă. O fi fost suferinţă în lume şi în familia mea, dar lumea specială a copilăriei se învîrte în jurul unei coji de pîine proaspătă.

Era greu de crezut că mama îşi imagina că bunica nu avea să afle despre moartea unchiului Ahmet. Prefer să spun „moarte", şi nu „presupusa moarte", din două motive. În primul rînd, moartea lui a fost mai tîrziu confirmată. În al doilea rînd, Oficiul pentru Război de pe vremea aceea era într-o permanentă instabilitate, exista atîta confuzie şi, de fapt, atîta incompetenţă, că soldaţi vii, dar dispăruţi, figurau de multe ori pe listele cu morţi, chiar dacă după aceea ei apăreau. Dar Oficiul pentru Război nu-şi rectifica niciodată greşelile, cei de acolo gîndind probabil că, avînd în vedere mersul lucrurilor, cei mai mulţi dintre soldaţii aşa-zis dispăruţi oricum, în cele din urmă, aveau să moară. Aşa că pentru oameni devenise destul de evident că cineva care era înregistrat ca presupus mort era mort de-a binelea.

Dar să revin la bunica. Nu la mult timp după ce plecase Hasan, a venit la noi nervoasă, cerînd cafea şi explicaţii pentru vizita misterioasă a lui Hasan. Mama s-a uitat mirată şi a întrebat-o cum de a auzit de vizita lui.

„Am auzit", i-a tăiat-o bunica, furioasă că Hasan nu trecuse s-o salute şi suspicioasă că mamei i se spusese ceva ce avea şi ea dreptul să ştie.

Mama i-a spus, cu o voce foarte slabă, că Hasan abia ce ne adusese un coş cu mîncare. Şi după ce-a zis asta, a stat şi a privit-o pe bunica ca şi cum bătrîna ar fi avut puteri supranaturale, din moment ce ştia că cineva care nu trecea pe la noi în mod obişnuit ne făcuse o vizită în ziua aceea.

Bunica stătea băţoasă pe scaunul ei şi a întrebat ce veşti aveam de la Sarıyer.

„O, toate-s bune acolo", a spus mama grăbită, dar cînd înroşindu-se, cînd îngălbenindu-se la faţă cu aşa o viteză, că bunica trebuie să se fi întrebat ce Dumnezeu păţise.

Mehmet s-a dus spre bunica şi, cu vocea unui copil de trei ani lipsit de griji, a gîngăvit: „Sarıyer", iar eu m-am speriat că şi-ar aminti ceva din discuţia de dimineaţă, poate cîteva cuvinte disparate, care să-i dea bunicii de înţeles totul. Probabil că arătam îngrijorat, căci deodată m-a întrebat pe mine: „Ce s-a întîmplat?".

Am răspuns supărat că nimic, iar Mehmet, cu şiretenia aceea incredibilă a unui copil mic şi poate simţind că se întîmplă ceva neobişnuit, a apucat-o de mînecă, repetînd insistent: „Mehmet a plîns! Mehmet a plîns!".

Şi cum bunica nu-l lua în seamă, pentru că nu ştia ce lucru periculos voia el să-i povestească,

Mehmet, într-o izbucnire nervoasă, a tras-o de fustă. „Plîns!”, a spus el, dar ea s-a eliberat din strînsoarea lui şi atunci a sosit şi mama cu cafeaua, distrăgînd atenţia tuturor.

Bunica şi-a băut cafeaua de parcă ar fi fost otravă şi a continuat să facă aluzii vagi la Sarıyer şi unchiul Ahmet, pînă cînd am crezut că mama o să leşine în efortul ei de a-i ascunde adevărul. O dată a fost aproape să se dea de gol, pentru că, imprudentă, a spus că avea de gînd să meargă la Oficiul pentru Război să vadă dacă ar putea să primească vreo veste de acolo despre tata. Evident, bunica s-a folosit de asta ca s-o întrebe cine i-a băgat asemenea idei în cap. Mama i-a răspuns vag că nimeni, că se gîndise ea însăşi la treaba asta. Bunica a fixat-o cu privirea.

„Şevkiye”, a spus ea acuzator, „tu-mi ascunzi ceva”.

Intuiţia ei ni s-a părut extraordinară şi, deşi mama a protestat că n-are nimic de ascuns faţă de nimeni, mi-a trimis un avertisment din priviri să-l iau pe Mehmet într-un colţ unde să ne putem juca şi unde ar fi mai puţin probabil să dezvăluie vreunul din secretele noastre. Întrucît era hotărît să-i atragă atenţia bunicii şi nu voia să plece de lîngă ea, acesta i-a strigat mîndru şi clar: „Mort! Mort!”.

Dar, destul de ciudat, bunica n-a priceput ce lucru groaznic voia să spună, iar mama l-a oprit pe Mehmet din vorbit aşa de discret, încît înfiorătorul moment a trecut neobservat.

Dar probabil că bunica şi-a amintit vorbele lui mai tîrziu, căci n-am mai văzut-o cîteva zile şi apoi, cînd a venit, au fost bocete şi scrîşnete de dinţi ca niciodată. Bineînţeles că vizita sa n-a început aşa. De fapt, a început extrem de obişnuit, cu bunica apărînd şi cerînd cafea, stăpînindu-se foarte bine, deşi cu ochii puţin roşii. Mama doar s-a uitat neîncrezătoare la ea pentru cîteva clipe, apoi i-a spus: „Tu ai fost la Sarıyer”.

Şi apoi totul s-a petrecut dintr-odată. Faţa bunicii s-a schimonosit şi ea a început să plîngă, dar nu liniştit, aşa cum plînsese Hasan, ci zgomotos, cu disperare, ca şi cînd un izvor puternic găsise în sfîrşit calea spre suprafaţă. Lacrimile şi chipul ei urît, schimonosit m-au speriat, aşa că m-am ţinut strîns de mîna mamei, căci lumea nu mai păruse niciodată atît de plină de lacrimi ca în ultimul timp. Ultimele săptămîni fuseseră cufundate în lacrimi. Lumea devenise un loc înfiorător, în care oamenii îşi pierdeau casele şi mureau pe meleaguri neştiute, în care femeile se zbăteau şi deveneau irascibile şi plîngeau, plîngeau, plîngeau. Momentul îngrozitor de dureros m-a copleşit şi am început şi eu să plîng. Cînd liniştea a revenit cît de cît, după nişte cuvinte usturătoare de la mama şi nişte palme şi mai usturătoare, Mehmet şi cu mine am fost trimişi în colţul nostru să ne jucăm. Ca şi cum ne puteam juca atunci cînd haosul creat de plînsetele bunicii umpluse încăperea! A bocit în acea zi încontinuu, ca şi cum nu plîngea numai pentru fiul său, ci pentru întreaga umanitate. După mult timp, s-a oprit, iar mama i-a dat forţat să bea coniac. Nu era prea multă afecţiune în atitudinea mamei faţă de ea, căci ele două nu s-au plăcut niciodată. Şi totuşi, în ziua aceea au fost foarte apropiate, una căutînd în cealaltă puterea de a rezista în faţa acestor lovituri ale vieţii.

În cele din urmă, bunica a spus: „Fiul meu e mort şi fiica mea, Ayşe, e moartă şi nu mi-a mai rămas nimeni pe lume”.

„Ayşe?”, a întrebat mama cu glas neîncrezător şi poate simţindu-se jignită că bunica o considera un nimeni.

Dar bunica n-a putut răspunde. Doar îşi legăna trupul încoace şi încolo, ajunsă la capătul durerii pricinuite de moartea primului ei născut. Era aproape incoerentă în faţa acestui mare necaz al ei, iar moartea mătuşii Ayşe părea un amănunt în comparaţie cu această durere imensă, sufocantă.

Într-un tîrziu, mama a scos de la ea toată povestea. Lucrurile se petrecuseră cam aşa: bunica plecase de la noi nemulţumită de explicaţiile primite cu privire la vizita lui Hasan. Se gîndise la asta toată ziua aceea, în cele din urmă amintindu-şi de încercările zadarnice ale lui Mehmet de a-i spune ceva – ceva despre care se convinsese că avea legătură cu Sarıyer. După o noapte nedormită, a doua zi dimineaţa s-a trezit hotărîtă să plece la Sarıyer de îndată. Şi-a pus la curent şi soţul uimit cu intenţia ei, luînd o servitoare ca însoţitoare – pentru că, deşi putea să vină pînă la noi neînsoţită, să călătorească singură pînă în Sarıyer era o cu totul altă chestiune – şi, cu emoţie, a pornit la drum.

Cînd a ajuns în Sarıyer a fost întîmpinată de servitori cu ochii înroşiţi, ceea ce i-a sporit îngrijorarea, iar aceştia i-au spus că mătuşa Ayşe murise mai devreme în dimineaţa aceea. Bunica a primit destul de bine vestea şi s-a gîndit că asta fusese şi cauza premoniţiilor ei puternice şi imperioase. O plăcuse pe mătuşa Ayşe, dar, pînă la urmă, nu-i era decît noră, iar femeile din vechea Turcie nu dădeau prea multă importanţă unor astfel de relaţii. La momentul acela nu i-a pomenit nimeni de unchiul meu şi, drept urmare, neştiind de şocul şi mai mare ce avea să urmeze, deşi îi părea rău de moartea timpurie a mătuşii Ayşe, bunica a putut totuşi să ia frîiele situaţiei în propriile mîini. Mătuşa mea murise în urma unei hemoragii puternice, pe care nici măcar un doctor, dacă ar fi existat unul, n-ar fi putut s-o oprească.

Toate astea i-au fost explicate de un medic care fusese chemat după aceea de servitorii îngroziţi şi care aşteptase în casă sosirea bunicii. Fusese uimit să audă că ea nu primise nici un mesaj de la Sarıyer şi că prezenţa ei acolo era pur întîmplătoare, datorîndu-se unui presentiment îngrijorător că se întîmplase ceva rău. Au stat şi au vorbit în salonul tăcut şi plin de lumină care dădea înspre grădina din Sarıyer, mai frumoasă ca oricînd. Salonul a întristat-o pe bunica peste măsură, căci arăta aşa de pregătit pentru a fi ocupat, de parcă o aştepta pe stăpîna casei să intre. Vase mari cu liliac alb, strîns de mătuşa Ayşe cu o zi înainte, stăteau aşezate pe măsuţe, dominînd încăperea tăcută cu parfumul lor siropos, dulce.

Mai tîrziu în dimineaţa aceea a sosit şi un notar, pentru a explica faptul că Sarıyer-ul, împreună cu toate pămînturile şi fermele sale, revenea acum familiei mătuşii Ayşe, unui frate de-al ei care era ofiţer de cavalerie, plecat la război. I-a explicat cu răbdare bunicii, care afişase o faţă nedumerită, că mătuşa Ayşe murise fără testament şi *după* unchiul Ahmet şi, prin urmare, conform legii, proprietatea ar fi revenit oricăror membri în viaţă din familia ei. Aceasta a fost prima notificare pe care bunica a primit-o cu privire la moartea fiului ei iubit şi imediat a leşinat. Dar cînd şi-a revenit, deşi şocată de vestea primită, a fost capabilă să se ocupe de înmormîntarea mătuşii şi să-i concedieze pe servitori, toţi tulburaţi şi întrebîndu-se unde să se ducă, pentru că preferau situaţia de slujitori la Sarıyer îndoielnicei libertăţi de a fi singuri. A aranjat ca tot mobilierul să fie acoperit şi, în aceeaşi după-amiază, s-a îngrijit ca mătuşa

Ayşe să fie coborîtă în mormîntu-i singuratic – căci în Turcia înmormîntarea e rapidă, climatul verii nefiind potrivit pentru proaspătul decedat. Apoi şi-a luat adio, lăsînd în urmă un Sarıyer frumos sub soarele de iunie, acum pustiu, locuit numai de amintirea rîsetelor noastre fantomatice care răsunau în răstimpuri. Bunica s-a întors la Istanbul, iar contururile mişcătoare ale ţărmurilor Bosforului nu i se mai păreau acum frumoase, aşteptînd doar să vină la mama şi să-şi verse năduful. Aşa că a stat pe scaun toată ziua şi s-a legănat înainte şi înapoi; cînd şi ultimul val al imensei ei dureri s-a risipit, soarele apusese de mult, iar primul *yoğurtçü* din seara aceea apăruse deja pe stradă. Bunica şi-a mişcat trupul înţepenit şi greoi, pregătindu-se să plece acasă. Faţa îi era pămîntie, parcă gata să se descompună, şi nu cred că altceva în viaţă a mai rănit-o la fel de mult ca asta, pierderea fiului ei preferat, a fiului care-i era cel mai drag.

Capitolul 12

Dezamăgirea unui autocrat

Moarte.

Deodată, lumea părea plină de acest cuvînt şi de zgomotul femeilor bocind. Peste tot în stradă circulau veşti despre fii, fraţi şi taţi care fuseseră ucişi pe front. Acum nimeni nu se mai lua la harţă cu vînzătorii ambulanţi. Istovite, femeile cumpărau ce-şi mai permiteau, băieţii tineri plecau să se alăture taţilor lor în luptă, iar strada era acum în seama ţîncilor mucoşi, a cîinilor şi a pisicilor veşnic flămînde. Fiecare zi aducea veşti noi de pe front, despre pierderile groaznice pe care le sufeream, iar trenurile sanitare ale Semilunii Roşii veneau mai iute şi mai ticsite ca niciodată, aducînd morţii şi răniţii la Istanbul. Nu era femeie pe străduţă care să nu aibă pe cineva pe front; pînă şi singurul fiu al văduvei de jos era plecat. Chiar dacă aveai bani să cumperi mîncare, aceasta se găsea mai greu ca oricînd. Piaţa neagră înflorea în voie, iar oamenii cădeau din picioare pe străzi din cauza lipsei hranei. Bunica obişnuise să ne trimită provizii de mîncare, dar pînă şi ea încetase să mai facă asta. Mama ne pregătea supe dintr-un pumn de linte sau de mazăre uscată ori ne servea fasole simplă, fiartă, punînd la păstrare produsele preţioase precum orezul, făina sau uleiul de măsline pentru vremurile şi mai vitrege care se apropiau. Încă petrecea ore istovitoare la brutărie, cîteodată întorcîndu-se şi cu pîine, dar de cele mai multe ori cu mîinile goale. Iar nouă ne era foame întruna, poftind mereu după bucăţi proaspete, cu coajă crocantă, din pîinea pe care nu o puteam obţine.

Dimineţile eram lăsat singur cu Mehmet şi Muazzez. Mehmet era destul de cuminte, dar Muazzez obişnuia să mă aducă la exasperare şi să bage spaima-n mine, pentru că ţipa aşa de tare, că se învineţea la faţă. Ţipa dacă-i clătinam leagănul, ţipa dacă nu i-l clătinam, fără să verse vreo lacrimă, ţipa ascuţit şi fără încetare. Mama lăsa o sticlă de lapte pentru ea, înfăşurată într-o bucată de material ca să-l menţină cald, şi, exasperat, i-l băgam pe gît, încercînd s-o potolesc, dar fără succes. Într-o dimineaţă a fost atît de cumplit, că pînă să se întoarcă mama acasă am început şi eu să plîng. I-am spus ce se întîmplase, iar mama a ridicat-o pe Muazzez, acum liniştită, a legănat-o şi m-a chemat să văd ce minunăţie era.

„O urăsc!”, am izbucnit eu pătimaş, lovindu-mi degetul de la picior de piciorul leagănului, iar în

momentul în care Muazzez, micuţa tirană, mi-a auzit vocea, a început să bocească zgomotos din nou.

Mama s-a supărat din pricina atitudinii mele agresive şi, poate ca un fel de răsplată, ne-a trimis pe mine şi pe Mehmet să ne jucăm în drum, spunîndu-ne să nu plecăm din dreptul uşii de la intrare. Dar cînd mai tîrziu în ziua aceea bunica ne-a văzut jucîndu-ne, ca s-o citez, ca nişte derbedei, a fost aşa de scandalizată, încît s-a purtat rece cu mama cît a stat la noi, acuzînd-o că-şi creşte foarte prost copiii.

Era într-o pasă proastă în ziua aceea, plîngîndu-se că n-o să poată sta mult cu noi, pentru că bătrînul nu se simţea prea bine şi în ultimul timp o tot chemase la el la cele mai imposibile ore din zi şi din noapte şi îşi reînnoise solicitarea ca ea să nu ne mai viziteze. A privit-o pe mama cum se căznea să ne facă haine la maşina de cusut şi şi-a tot băgat nasul pînă acolo, încît aproape că a supărat-o pe mama care, în cele din urmă, n-a mai fost în stare să facă nimic atîta timp cît bunica a stat la noi.

În seara aceea a pregătit pentru Muazzez un fel de suzetă ciudată. Era făcută din muselină şi umplută cu stafide curate şi mi-a spus că, pe viitor, cînd voi fi singur cu ea şi va începe să ţipe, să-i bag suzeta în gură. M-a mai învăţat şi nişte versuri dintr-un vechi cîntec de leagăn turcesc şi nu doar că m-a silit să i le cînt, dar a chemat-o şi pe văduvă să-mi audă vocea. Eu eram sigur că versurile acelea nu vor ajuta cu nimic la liniştirea lui Muazzez, dar mama, regretînd-o pe İnci, a părut aşa de supărată, încît i-am promis că o să încerc. Cîntecul suna aşa:

Dan dini dan dini dastana,
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı.
Yemesin lahanyı…

Nu poate fi tradus, dar se referă la faptul că nişte pui de arni au intrat în grădină şi la porunca adresată grădinarului de a-i scoate afară înainte ca aceştia să mănînce toate verzele. Cuvintele acestea calde, alinătoare mi-au amintit de İnci şi de felul cum le cînta ea încet lui Mehmet deasupra leagănului. După cîte îmi aminteam, cîntecul avea puterea de a-l adormi pe Mehmet, şi am sperat să aibă acelaşi efect şi asupra surorii mele. În ziua următoare s-a ivit posibilitatea să-l testez şi am simţit aşa o uşurare cînd am constatat că a funcţionat, încît nu ştiam dacă să rîd sau să plîng şi mi-era frică să fac şi una, şi alta, ca nu cumva să trezesc din nou îngeraşul adormit. Aşa treceau zilele, cu bunica mea continuînd să ne furnizeze bani şi cu mama obişnuindu-se să meargă la piaţă. De tata se vorbea aşa de rar, încît păream să fi uitat cu totul de el, iar dacă bunicii îi venea să-l pomenească, tresăream ca la un şoc – ca şi cum ar fi vorbit de cineva mort de mult. Devenise un chip şters, îndepărtat, de care ne aminteam cu greu şi pe care bunica îl sentimentalizase atît de mult, încît din descrierea ei exagerată şi siropoasă nu era deloc uşor să-l reconstituim pe tata în carne şi oase.

Se obişnuise şi cartierul cu noi, iar oamenii chiar începuseră s-o salute pe mama. Cîteodată o rugau să-i ajute cu lucruri mărunte, precum să le descifreze o scrisoare de la un birou guvernamental, să

răspundă alteia sau doar să le spună cum să scrie una către cei dragi. Orice i-ar fi cerut, ea le răspundea cu bunăvoinţă şi tact de fiecare dată. Devenise atît de cunoscută pentru aceste trăsături ale ei, încît, în cele din urmă, Bekçi Baba i-a cerut să le dea ea oamenilor veştile proaste pe care pe el nu-l lăsa inima să le spună. Şi erau atît de multe de cînd începuse războiul, încît el se obişnuise cu durerea femeilor. Dar Bekçi Baba era bătrîn şi blînd, iar suferinţa femeilor îi ajungea la inimă şi niciodată n-a transmis vreun mesaj de la Oficiul pentru Război fără să se implice emoţional în durerea destinatarului. Aşa că se dăduse bine pe lîngă mama şi-i cerea de multe ori sfatul înainte să se prezinte la vreo uşă nefericită. Mama a devenit foarte iubită în cartier. În timp, după ce crescusem mai mare, am văzut cum îi sărutau femeile mîna pe stradă în timp ce-i spuneau din inimă „*Melek*!" (înger). Dacă bănuia că o familie e înfometată, se ducea acolo cu ceva, prezentînd darul în aşa fel încît nimeni nu se simţea jignit. Era de obicei prima persoană pe care-o găseai la căpătîiul vreunui suferind ori muribund şi a ascultat multe instrucţiuni sau mărturisiri rostite în ultimul ceas. Îşi revărsa toată bunătatea asupra săracilor şi mulţi au murit cu numele ei pe buze. Avea o compasiune specială pentru şchiopii şi mutilaţii care se întorceau de pe front şi nu era niciodată prea obosită ca să răspundă la cererile lor. Presupun că, în raport cu standardele sociale generale din cartier, noi eram consideraţi înstăriţi. Femeile îi spuneau în mod automat „*hanım efendi*" – un titlu care, în vechea Turcie, era folosit numai pentru clasele superioare. Îi cereau părerea despre orice legat de viaţa lor de familie, fără a se simţi stingherite să-i împărtăşească detalii mai intime.

Cum anul acela se apropia de sfîrşit, a început să se îngrijoreze din ce în ce mai mult cu privire la şcolarizarea mea, pentru că aveam aproape şapte ani şi nu ştiam absolut nimic. Mă învăţase alfabetul şi se îngrijise să vorbesc o limbă curată, dar nu ştia decît rudimente de aritmetică şi puţină franceză de salon, ceea ce nu-mi era suficient pentru lupta cu viaţa. Majoritatea şcolilor din zonă erau închise din cauza lipsei personalului didactic şi erau folosite de Semiluna Roşie ca spitale militare pentru tratarea de urgenţă a victimelor. Aşa că după ce mama m-a învăţat puţinul pe care-l ştia, am lîncezit şi mintal, şi fizic, dar am învăţat în schimb cum să curăţ cartofi şi s-o legăn pe sora mea ca să adoarmă.

Iarna a venit devreme, iar puţinii cărbuni care se găseau erau de proastă calitate şi foarte scumpi. Bunica ne-a ajutat cu o provizie pentru iarnă, pe care noi am completat-o cu butuci, şi ne-am îngrămădit lîngă mica noastră sobă în salon – înfrigurați din cauza lipsei unei alimentaţii corespunzătoare şi din cauza calităţii proaste a lînii din care puloverele noastre fuseseră tricotate.

Era multă boală pe străzi, iar moartea îi secera pe bătrîni, infirmi şi pe cei foarte tineri. Mama era ocupată cu mersul de la o casă la alta, pentru a oferi sfaturi sau consolare sau pur şi simplu pentru a-l ţine de mînă pe cel care părăsea această lume. Apoi a venit o vreme cînd ea însăşi a căzut bolnavă şi frigurile i-au revenit şi, în delirul ei, ţipa, dar de data asta nu mai era nici un medic care s-o vadă de mai multe ori pe zi, pentru că aproape toţi doctorii plecaseră la război şi puţinii care rămăseseră erau prea ocupaţi ca să-i mai viziteze şi pe pacienţii din cartierele sărace, care plăteau prost.

Dar vecinii au sărit să o ajute. Bătrîne firave arătînd ca nişte ciori în hainele lor negre, cu frunţile

strîns legate în *çarşaf*-uri de culoare neagră, stăteau la căpătîiul ei şi-i dădeau să bea cîte o înghiţitură de apă sau îi frecau fruntea cu apă de colonie ca să-i mai răcească sîngele de la suprafaţă şi astfel să-i mai reducă febra. Mîini iubitoare şi murdare ne-au spălat, îmbrăcat şi hrănit pe noi, copiii, şi ne-au aşezat la somn în paturile noastre, apoi au trecut din nou la sarcina mai serioasă de a avea grijă de mama. Degete curioase ne căutau pe bîjbîite de păduchi şi se retrăgeau dezamăgite că nu găsiseră nici unul. O legănau pe Muazzez cît era ziua de lungă şi-i cîntau „Dini" cînd voiau s-o adoarmă, iar ea stătea culcată, privindu-i cu ochii ei vioi, strălucitori, şi nu plîngea niciodată în prezenţa lor. Alte ciori negre şi slabe se ocupau de spălat în holul întunecat, tăcute şi îmbufnate, iar mie îmi era atît de frică de ele, încît obişnuiam să mă furişez printre ele şi să stau cocoţat în colţul meu, dorindu-mi ca mama să se facă bine din nou. Cînd venea bunica, încercau să-i intre în graţii – dîndu-i de ştire dacă starea pacientei se ameliorase sau nu, după caz, recitîndu-i o listă lungă şi interminabilă cu tot ce făcuseră şi aşteptînd noi indicaţii. Era îngrozitor, jenant de tiranică cu ele, tratîndu-le ca pe servitoarele ei, dar nu pentru ea erau ele loiale casei noastre. O iubeau pe mama şi aceasta era singura lor cale de a o răsplăti pentru bunătatea pe care le-o arătase.

Zi şi noapte casa era plină de aceste femei, care erau mai mult sau mai puţin drăguţe cu mine şi cu Mehmet şi care cheltuiau banii daţi de bunica cu aceeaşi corectitudine cu care i-ar fi cheltuit ea însăşi. Propriilor lor copii le permiteau să umble toată ziulica prin mizerie fără probleme, dar Mehmet şi cu mine, bieţii de noi, eram spălaţi şi de douăzeci de ori pe zi, căci ele credeau că o curăţenie ieşită din comun trebuie să fie una dintre caracteristicile celor din clasele superioare. Consumau cu noi mai mult timp şi energie decît a consumat Înci vreodată. Înainte de a intra în dormitoare sau în camera de zi se descălţau, minunîndu-se de moliciunea covoarelor pe care păşeau cu tălpile goale. Cercetau toate feţele de masă şi aşternuturile de pat ale mamei cu mîinile lor roşii şi aspre, sorbeau din priviri argintăria şi o lustruiau pînă cînd vechile lucruri de preţ erau în pericol să se frîngă sub degetele lor grăbite. Mîini curioase cercetau peste tot. Nimic nu mai era în siguranţă. Atingeau încîntate draperiile şi-şi lipeau obrajii de ele, cercetau porţelanurile, să vadă cît de fine şi delicate erau, iar apoi, în toiul pelerinajului lor prin cele trei camere, în căutare de alte comori de care să se minuneze, dădeau peste mine şi Mehmet, şi atunci veneau încîntate spre noi şi ne strîngeau la piepturile lor veştejite şi se apucau să ne jupuiască din nou de piele cu încă o săpuneală.

Ce uşurare cînd mama a putut să se ridice din nou din pat! Boala ei părea să fi durat o veşnicie şi, cînd ne-a văzut feţele, mîinile şi trupurile strălucind după cît fuseseră săpunite, a început să plîngă, spunînd că arătam prea curaţi. Ne-am grăbit s-o asigurăm că totul a fost o greşeală şi că, dacă ar fi fost după noi, nici prin cap nu ne-ar fi trecut să fim aşa curaţi, iar ea a început să rîdă, cu ochii încă strălucind de lacrimi, spunînd că, în orice caz, vecinele au fost foarte amabile. La asta n-am putut răspunde, simţind noi că şi bunătatea are limitele ei.

Cîteva luni mai tîrziu, cînd mama se întremase cu totul, a venit într-o dimineaţă un servitor de la casa bunicii ca să ne spună că bătrînul murise. Vestea a şocat-o pe mama, pentru că ea nu auzise că omul fusese

bolnav. Servitorul i-a explicat că a fost vorba de o criză cardiacă şi că bunica era doborîtă din pricina şocului, pentru că ea era cea care îl găsise pe bătrîn. Mamei i se cerea să se întoarcă împreună cu servitorul la casa bunicii, dar a refuzat, ceea ce a fost ciudat, pentru că niciodată nu s-a menajat pe sine în detrimentul altora, iar acest refuz de a merge acasă la bunica era ceva nou la ea. Dar poate că ea ştia că durerea autentică merită orice efort, în timp ce durerea afişată de bunica era o chestiune pur artificială, menită să-i impresioneze pe privitori.

Oricare ar fi fost adevăratul motiv al refuzului mamei, nouă nu ne-a vorbit despre asta, iar mai tîrziu în ziua aceea, cînd draperiile erau deja trase şi lămpile aprinse, a sosit bunica. Părea obosită şi puţin speriată şi pusă pe harţă în privinţa mamei. O bună bucată de timp a ignorat-o, vorbind cu mine şi cu Mehmet, iar mama stătea aşezată în fotoliul ei adînc şi refuza să-i pună vreo întrebare. Această atitudine a enervat-o pe bunica şi cînd, în cele din urmă, n-a mai putut răbda, a răbufnit, spunînd că mama era din ce în ce mai nepăsătoare şi că se aşteptase ca măcar să o fi întrebat în ce stare se afla – bunica fiind, după cum singură a declarat, pur şi simplu şocată. A vărsat de formă cîteva lacrimi, bocindu-l pe bărbatul ei, dar cu atît de puţină tragere de inimă, că pînă la urmă a renunţat să mai încerce să se păcălească pe ea însăşi. Era o tentativă a ei de a poza într-o proaspătă văduvă cuviincioasă, plîngînd după soţ, ca şi cum mariajul cu acesta fusese unul normal, trăit în prietenie şi fericire. Ne-a spus că-şi propusese să stea peste noapte la noi, pentru că nu putea suporta să se întoarcă în casa aceea înspăimîntătoare. Mama n-a spus nimic. Apoi, după ce i-a trecut toată pasa cuviincioasă, bunica a spus veselă că acum era o femeie bogată şi că vom merge cu toţii să locuim în casa ei. A spus că nu va mai trebui să ne îngrijorăm vreodată din pricina banilor sau din orice alte motive şi aştepta comentariile mamei. Era din ce în ce mai vioaie şi mama a început să rîdă de dînsa, dar în foarte scurt timp a fost şi ea cuprinsă de entuziasm. Exista doar un mic impediment, destul de nesemnificativ, şi totuşi suficient de mare ca să înăbuşe din cînd în cînd veselia. Se pare că după moartea bătrînului fusese chemat notarul care s-a ocupat de testamentul său, dar şi nepotul său care se îngrijea de diversele sale afaceri. Acesta din urmă îi spusese bunicii mele: „Ei bine, Fatma *hanım*, mă întreb ce-o să facem cu dumneata”.

Şi adăugase că, oricum, nu era momentul pentru a discuta astfel de lucruri şi că o vor pune la curent mai tîrziu despre clauzele testamentului.

„Ce crezi c-a vrut să spună cu asta?”, o tot întreba bunica pe mama, dar mama i-a răspuns că totul o să fie bine, din moment ce ea fusese soţia bătrînului şi avea întîietate la moştenire.

Bunica, şovăitoare, voia să ştie. „Eşti sigură?”, a întrebat ea şi şi-a lăsat bărbia în palme, căzînd în visare. A devenit destul de iritată, căci mama i-a sugerat să aşteptăm cîteva luni înainte să ne mutăm în casa ei, ca să nu dăm vecinilor nici un motiv să ne vorbească pe la spate.

„Vecinii!”, i-a tăiat-o bunica, şi cu asta ne-a închis gura tuturor.

După ce eu şi cu Mehmet am fost trimişi la culcare, le-am auzit vocile certăreţe discutînd în contradictoriu o bună bucată de timp, pînă cînd, în cele din urmă, am adormit.

Cîteva zile mai tîrziu, mama a însoţit-o pe bunica să se întîlnească cu notarul şi cu nepotul, iar noi am

rămas în grija văduvei. Le-am privit îndepărtîndu-se pe stradă, mama cu nişte mănuşi negre pe mîini, păşind ferm, încrezătoare, şi bunica pe lîngă ea, foarte ţanţoşă, semănînd cu orice în afară de o văduvă îndurerată.

Cînd s-au întors mai tîrziu în acea zi, pentru un necunoscător nu arătau cu nimic diferit, dar eu şi Mehmet am observat că ochii şi gura lor exprimau o anumită asprime, motiv suficient pentru noi ca să fim tăcuţi ca nişte îngeraşi şi să nu punem întrebări. N-am auzit nici un cuvînt despre mutarea în casa bunicii, iar a doua zi un hamal a sosit şi cu mobila care îi mai rămăsese în fosta ei casă. Eram foarte intrigat şi mă întrebam unde-o să mai găsească loc şi pentru aceea. Un dulap de porţelanuri imens m-a alungat din dreptul uşii, iar masa de perete care i-a urmat m-a făcut să mă retrag în cel mai îndepărtat colţ al salonului şi mă gîndeam că, dacă mai urmează să intre şi altă mobilă, am să fiu îngropat sub ea. O canapea tapisată a fost dusă în camera mamei, iar leagănul lui Muazzez a trebuit să fie mutat pentru a-i face loc. Au ajuns şi cuferele de tablă, iar hamalilor li s-a spus să le lase în hol, din moment ce nu mai era loc nicăieri. Fiecare centimetru de spaţiu părea ocupat, camerele noastre arătau groaznic, iar toată înfăţişarea veselă pe care mama o dăduse cu atîta grijă încăperilor dispăruse. Prin tot haosul ăsta, ea se mişca tăcută şi fermă, totuşi cu un aer contradictoriu de seninătate pe care nu-l mai văzusem la ea de multă vreme. Ardeam de nerăbdare să pun nişte întrebări, dar atitudinea bunicii m-a redus la tăcere.

La scurt timp după aceea, văduva de la parter a plecat să locuiască undeva mai încolo pe stradă, iar bunica s-a mutat în locul ei. Mobilele au fost rearanjate, dar tot erau mult prea multe şi totul arăta oribil şi supraaglomerat: cuferele de tablă au rămas pline, covoarele au fost atîrnate pe pereţi pentru că nu mai era loc pentru ele pe jos, iar camerele au căpătat un aspect întunecat, mohorît.

Multe zile, bunica a fost foarte abătută şi, la cea mai mică provocare, se lua la ceartă cu mama, amintindu-i des ai cui erau banii cu care ne cumpăram mîncarea şi hainele pe care le purtam. Toate astea păreau aşa de nelalocul lor, încît am tras concluzia că se întîmplase ceva foarte grav. Şi aşa şi era!

Răposatul ei soţ îşi dusese la bun sfîrşit răzbunarea. O scosese de tot din testamentul său, lăsînd-o fără nici un ban. Toate bunurile lui şi toţi banii în numerar reveniseră nepotului – care acum trăieşte în America, casa veche din Bayazit fiind închisă şi ferecată. Casa în care locuiam noi i-a fost lăsată mamei, pentru tot restul vieţii ei sau pentru cît timp dorea să stea acolo – revenindu-i după aceea nepotului. Nu menţionase nici măcar dreptul bunicii de a folosi una dintre camere, ignorîndu-i cu totul existenţa, de parcă nici măcar nu-i fusese soţie vreodată.

Despre toate astea am aflat de la mama cînd eram mai mare, după ce locuiserăm în casa aceea mulţi ani. Bunica a rămas cu noi tot timpul, dar a fost mereu arţăgoasă. N-a mai pomenit niciodată numele bătrînului, dar a început să vorbească despre bunicul meu, ca şi cînd ultimul ei an de căsnicie fusese doar un vis. Brusc a devenit foarte religioasă, dar a rămas la fel de autoritară pînă la sfîrşitul zilelor sale, căci această trăsătură a ei nu avea să dispară decît odată cu ea.

Capitolul 13

99 de *kuruşi* pentru un erou

După sosirea bunicii la noi în casă, viaţa a devenit mai uşoară pentru mine, pentru că ea a început să aibă grijă de Muazzez de fiecare dată cînd mama era plecată. Dar traiul laolaltă, înghesuit, dintr-o casă mică nu se potrivea totuşi temperamentului său şi în perioada aceea bunica a fost mai capricioasă şi mai greu de mulţumit ca oricînd. A protestat că eu şi Mehmet ne jucam în salon, deşi în casă nu exista alt loc unde ne-am fi putut juca, aşa că am început s-o însoţim pe mama la piaţă, ca s-o mai lăsăm pe bunica să aibă casa doar pentru ea. Depindeam de ea şi pentru cumpărarea mîncării, deoarece mama îşi epuizase de mult puţinii bani puşi deoparte.

Bunica îşi păstra toţi banii şi lucrurile de valoare într-un cufăr mare de tablă din dormitorul ei, ale cărui chei le purta mereu cu ea. Obiceiul acesta o deranja pe mama, care îşi dorea să fie independentă. Bunica bodogănea întruna în privinţa cheltuielilor, dar n-ar fi renunţat niciodată la paharul ei de vin la cină. Cînd era în toanele ei cele mai rele, ne spunea că tata încă îi datora bani din vînzarea afacerii – ceea ce era complet fals, din moment ce bunicul nu-i lăsase niciodată ei bani numerar. Mîncam alimente de proastă calitate şi asta, susţinea ea, i-ar fi deranjat stomacul. În ciuda faptului că săpunul era scump şi greu de obţinut, insista ca setul de masă să fie alb ca zăpada şi nu permitea să folosim aceeaşi faţă de masă la două ocazii diferite. Cîteodată cumpăra mîncăruri scumpe şi apoi spunea că noi am mîncat prea mult. N-a uitat nici o clipă că a fost cîndva o doamnă şi stătea în salon fără să mişte un deget, în vreme ce mama se spetea în bucătărie, gătind felurile de mîncare alese pe care bunica le cerea în continuare. Dintre noi toţi, părea s-o placă numai pe Muazzez şi petrecea foarte multă vreme alintînd-o şi răsfăţînd-o, ca apoi să i se plîngă mamei că era un copil neascultător. Am primit vestea că Orhan Bey, soţul doamnei Müjğan, fusese ucis şi, odată cu al lui, de pe buzele oamenilor au dispărut numele altor bărbaţi şi flăcăi pe care-i cunoscuseră, pentru că nimănui nu-i plăcea să vorbească prea mult despre cei ce se odihneau în pace.

Într-o dimineaţă, mama s-a întors entuziasmată de la piaţă cu vestea că o unitate se întorsese din Dardanele la Yeşilköy şi că probabil tata era cu acei soldaţi.

Asta a dat naştere la multe presupuneri din partea noastră, dar în cele din urmă bunica a conchis că era o prostie, pentru că dacă tata s-ar fi aflat în Yeşilköy, atît de aproape de casă, ne-ar fi transmis într-un fel sau altul un mesaj. Dar mama nu putea fi convinsă aşa de uşor. Fiii şi soţii unor vecini mai în vîrstă se întorseseră în Yeşilköy – de ce nu şi tata? Aşa că într-o dimineaţă, devreme, a pornit spre Yeşilköy, luîndu-mă pe mine s-o însoţesc. Din gara Sirkeci am luat trenul, iar eu eram extrem de încîntat, pentru că era pentru prima oară cînd urcam într-un tren. În ciuda avertismentelor mamei, nu puteam sta locului şi am început să cercetez îndeaproape toate butoanele, mînerele şi tapiţeria uzată de pe scaune şi, de cel puţin vreo zece ori, am scos capul pe fereastră, să mă uit încîntat cum peisajul captivant zbura pe lîngă noi. Eram în al nouălea cer de încîntare, căci mersul cu trenul era de departe mai distractiv decît călătoriile cu trăsura trasă odinioară de bidiviii lui Murat. Bănuiesc că nu eram în mod special interesat să-l întîlnesc pe tata, fiind cucerit cu totul de zgomotul pe care-l făcea trenul, de şuieratul său ascuţit, aproape continuu. Cînd am ajuns în cele din urmă la destinaţie am fost foarte dezamăgit, şi cum mama mă tot zorea pe platformă, mă uitam în urmă cu regret la monstrul acela întunecat şi uriaş care ne adusese pînă acolo.

Mama l-a întrebat pe şeful gării cît de departe era tabăra militară, iar el, uitîndu-se plin de îndoieli la pantofii ei subţirei, de doamnă, i-a răspuns că mai era cale lungă. Tonul pe care vorbise sugera că nu credea că va ajunge, dar i-a spus totuşi ce drum trebuia urmat. Am pornit pe drumul de iarnă pustiu şi taman în ziua aceea părea să fie o mică urmă de primăvară în atmosferă, dar cu mult înainte să ajungem în tabără am încetinit ritmul. Ne-am oprit de multe ori să ne tragem sufletul şi să ne ostoim durerile de picioare, căci drumul era rău, iar încălţămintea noastră, subţire. În cele din urmă, am ajuns în vîrful ultimului deal, de unde, întinsă la picioarele noastre, se vedea tabăra militară, cu corturile ei camuflate.

De bucurie, mama parcă a prins aripi şi, oricum, a fost mai uşor să coborîm dealul decît să-l urcăm. În drumul nostru nu ne-am întîlnit decît cu un ţăran alături de catîrul său. Totul în jur era încremenit, acea nemişcare specială de la ţară, şi din cînd în cînd doar croncănitul ciorilor mai tulbura liniştea. Cînd, într-un tîrziu, am ajuns în tabără, eram epuizaţi, iar mama cu greu a reuşit să-i răspundă unui ofiţer într-o uniformă foarte jerpelită care a venit înspre noi să ne întrebe ce dorim. În orice caz, mama i-a explicat de ce venise, şi cîteva clipe ofiţerul a părut confuz, ca şi cum numele tatălui meu i-ar fi spus ceva. Foarte politicos, a rugat-o pe mama să aştepte cîteva minute, ca să se informeze. S-a îndepărtat de noi şi cînd m-am întors spre mama ca să-i spun ceva am văzut cu uimire că ochii îi erau plini de lacrimi. Cîteva i-au curs pe obraji, iar ea a spus: „Bietul om! Arată aşa de obosit şi de zdrenţăros… şi ai observat că avea braţul şi umărul bandajate? Asta înseamnă că a fost rănit şi că ar trebui să fie în spital, nu să umble prin tabăra asta!”.

M-am înfiorat o clipă, amintindu-mi primele cuvinte ale cîntecului pe care-l cîntau atunci cînd l-au luat pe tata la război.

„*Ey, gaziler…*”, cîntau ei atunci („O, voi, cei răniţi…”), iar inima a început să-mi bată neregulat, de teamă că şi mama s-ar putea să-şi amintească versurile sau să le ghicească în privirea mea.

Deodată, doi soldaţi s-au îndreptat spre noi, iar eu, aşteptînd, mi-am ţinut respiraţia, în timp ce mama

abia a bolborosit:

„Să fie oare taică-tău?”, a întrebat ea cu o voce nesigură, iar eu am început să alerg spre cei doi soldaţi, dar mama m-a chemat înapoi.

„Nu te duce!”, a spus ea. „Nu-i nici unul dintre ei taică-tău.”

Apoi s-a aşezat din nou, aşteptînd ca cei doi să ajungă la noi, şi faţa ei a căpătat o expresie rece, nemişcată, ce i-a înălţat pomeţii şi i-a lărgit nările.

Cînd au ajuns lîngă noi, am observat că erau ofiţeri, cu toate că şi uniformele lor erau aşa de rufoase, încît, dacă n-ar fi avut însemnele gradelor pe umeri, nu i-am fi putut deosebi de nişte soldaţi.

„Ali Bey!”, a strigat ea către unul dintre ofiţeri, iar el a salutat-o şi s-a făcut roşu la faţă, cuprins parcă de o emoţie necunoscută mie; m-am uitat la el curios, întrebîndu-mă cine ar putea fi şi cum de-l ştia mama.

A întrebat nerăbdătoare dacă erau veşti despre tata, iar el s-a uitat şovăitor la ea, ca şi cum ar fi cîntărit cît era de capabilă să suporte un şoc, apoi a spus încetişor: „L-am lăsat cu Dumnezeul lui acum mult timp” şi s-a oprit, întrebîndu-se ce-ar mai fi putut să-i spună.

Deşi faţa mamei era mai palidă decît o văzusem eu vreodată, ea i-a spus cu o nerăbdare înţepătoare: „Da? Continuă! Vreau să ştiu orice ai să-mi spui”.

Atunci bărbatul pe nume Ali, care era căpitan, a început să-i spună întreaga poveste.

În marşul spre Dardanele, tata suferise groaznic din pricina picioarelor. A trebuit să mărşăluiască zi şi noapte, noapte şi zi, iar picioarele au început să i se umfle şi, în cele din urmă, au trebuit să-i scoată bocancii rupţi. Au descoperit că ambele picioare îi erau grav infectate pînă la glezne şi scăldate în sînge lucios, proaspăt. A fost lăsat pe marginea drumului, aşa cum se obişnuia, şi au anunţat în coloană că un rănit zăcea sub un copac. În cele din urmă, mesajul a ajuns şi la capătul coloanei, unde un car tras de cai venea agale, cu scopul vădit de a-i culege pe cei bolnavi sau răniţi. Dar dacă acel car era deja plin pînă la refuz cu alţi soldaţi bolnavi care fuseseră lăsaţi în drum? Ei bine, în cazul acesta, cineva trebuia să stea sub soarele arzător şi să aştepte pînă cînd o nouă coloană de soldaţi ar fi trecut în marş şi ar fi preluat acelaşi mesaj că un bărbat zace rănit sub copaci, la marginea unui drum neştiut. Şi aşa se transmitea mesajul mai departe, dar era posibil ca pînă cînd noul car pentru răniţi dibuia locul bolnavul să fi murit, şi nu prea avea sens să cari un bărbat mort din moment ce mai erau atîţia în viaţă care puteau fi încă salvaţi. Dar, bineînţeles, căpitanul Ali s-a grăbit să-i dea asigurări mamei că tata fusese preluat şi dus la un spital al bazei militare, unde a murit.

Cît i-a spus toate lucrurile astea neplăcute mamei, faţa lui ştearsă îşi tot schimba culoarea, iar ochii lui îi evitau pe ai ei – căci cum altfel ar fi putut să-i spună acelei femei palide, curajoase că nici el, nici nimeni altcineva nu ştia unde murise soţul ei? Dar ea a continuat să se supună chinului acestuia inutil, vrînd să afle numele spitalului – ca şi cum tînărul căpitan, chiar presupunînd că ar fi ştiut, ar fi putut să-i spună. A dat dovadă de o răbdare nemărginită, păstrîndu-şi mereu ţinuta dreaptă şi asigurînd-o pe mama că se făcuse tot posibilul. Şi, în cele din urmă, pentru că nu mai rămăsese nimic de spus, mama a trebuit

să se mulţumească cu asta. Aşa că i-a mulţumit, iar el a salutat-o, aşa cum ar fi salutat un brav soldat, apoi mama m-a luat de mînă şi ne-am început drumul lung şi istovitor înapoi spre gară.

Nu mi-a vorbit deloc şi a mers ca şi cum ar fi fost propulsată mecanic, fără să încetinească sau să schimbe pasul, deşi pe mine nu mă mai ţineau picioarele. Am rugat-o să se oprească, să mă lase să mă odihnesc, plîngînd de oboseală şi de frig, pentru că afară se înnorase şi nu se mai simţea nici un aer primăvăratic. Mă clătinam pe lîngă ea şi mă agăţam de fusta ei, iar ea s-a uitat la mine ca şi cum nu m-ar fi recunoscut, ca şi cum aş fi adus-o înapoi dintr-un loc îndepărtat, şi, în toată această singurătate nouă, am început să plîng şi mai amarnic. Apoi am văzut cum ochii ei pierduţi reveneau la viaţă, m-a tras lîngă ea şi s-a aşezat alături de mine într-un şanţ.

„Bietul meu băieţel obosit”, spunea iar şi iar, ca şi cum n-ar mai fi ştiut şi alte cuvinte sau ca şi cum tot repetîndu-le ar fi uitat de alte lucruri care pîndeau în anticamera minţii şi refuzau să plece de acolo împreună cu toate celelalte amintiri care încă nu puteau fi retrăite pentru că erau prea proaspete.

Şi-a pus mîinile în jurul meu şi şi-a repetat refrenul ei fără sens, ceea ce m-a speriat teribil, căci mîinile ei nu mai însemnau siguranţă şi vocea ei nu mai însemna alinare, iar eu nu ştiam dacă vorbea cu mine sau cu o imagine a tatălui meu pe care o legăna, strîngînd-o în mîinile ei goale.

După ce am ajuns înapoi acasă, s-a instalat o atmosferă rece, de nemulţumire. Mama a devenit aproape inabordabilă şi dură, aşa cum nu o mai cunoscusem pînă atunci. Confruntîndu-se cu răceala şi insensibilitatea mamei, bunica a uitat de bombănelile ei şi păşea în tăcere prin casă. Cînd îmi amintesc de acele zile, simt din nou pe obraz suflul slab al fricii, pojghiţa de gheaţă care îmi înconjurase inima şi senzaţia surdă, aproape imperceptibilă de nesiguranţă care mă cuprinsese pe mine, pe atunci un copil. O vedeam pe mama stînd şi lucrînd nemişcată în bucătărie sau uitîndu-se fix la o broderie pe jumătate terminată în mîinile ei, cu o figură ce exprima uimirea că ţinea în mîini ceva, pentru că nu-şi amintea să fi apucat acel obiect. În ochi i se putea zări o oarecare înceţoşare, care se răsfrîngea din cînd în cînd pe întregul chip, întunecîndu-i minţile – deşi eu, copil fiind, nu vedeam atunci lucrurile astfel. Conştientizam numai ciudăţenia mamei, iar ea nu revenea din reveriile în trecut, deşi copiii ei o trăgeau de mîini, iar strigătele lor îi răsunau în creier. Se izola de toate astea şi stătea liniştită intervale lungi de timp, devenind bizară, stranie şi absentă. Iar frica punea stăpînire pe căsuţa noastră, aşa cum numai ea ştie să o facă, în cel mai iraţional, mai ilogic mod cu putinţă. Orice făcea, mama făcea cu precizia lipsită de emoţie a unui robot şi niciodată n-am mai auzit-o pomenind de tata sau punîndu-şi întrebări cu privire la viitor. Bunica încerca să o scoată din starea asta letargică şi, cu voită brutalitate, îi sugera să meargă la Oficiul pentru Război şi să afle ce mai putea afla despre tata. De fiecare dată, mama se uita cu privirea ei înceţoşată la bunica şi puteai să-ţi dai seama cît de greu îi era să se concentreze asupra a ceea ce i se spusese. Apoi îşi întorcea capul în altă parte şi spunea irascibilă că nu vrea să discute pe tema asta, iar bunica se retrăgea înfrîntă, neputincioasă în faţa unei asemenea implacabilităţi.

Cam tot în perioada asta bunica a surzit aproape de tot, iar părul ei negru şi gros a devenit din ce în ce

mai sur şi a început să cadă. Degradarea şi decăderea nu iertau pe nimeni şi nimic.

În cele din urmă a venit, bineînţeles, şi ziua cînd mama a părut să revină la viaţă, cînd ochii ei şi-au recăpătat conştienţa vioaie de altădată şi a început să-i pese din nou de cei din jurul ei. Aşa cum înainte fusese apatică, acum deborda de energie ca şi cum perioada petrecută în suferinţă ar fi revitalizat-o. Spunea că se va duce la Oficiul pentru Război, iar cînd a luat decizia de a merge acolo, era nerăbdătoare să plece cît mai repede. Noi am fost lăsaţi în grija bunicii, care acum părea gîrbovită şi bătrînă, petrecîndu-şi cea mai mare parte a zilei cu nasul în Coran şi împărţindu-şi fără bodogăneli ori proteste banii din cufărul ei de tablă. În ziua în care mama s-a dus la Oficiul pentru Război, bunica stătea în salon citind din Coran, mormăind singură cu glas ridicat, căci era atît de surdă, încît nu-şi dădea seama că vorbea cu voce tare. Pînă cînd mama s-a întors noi am flămînzit, pentru că bunica nu s-a desprins de rugăciunile ei ca să ne pregătească masa.

Mama părea şi ea obosită şi a scrîşnit din dinţi exasperată cînd a văzut că nimic nu fusese pregătit în lipsa ei. S-a dus la bucătărie, iar eu şi cu Mehmet alergam încîntaţi în jurul ei, căci mirosul mîncării pe care o gătea era aşa de plăcut, că ne lăsa gura apă, iar burţile goale ne chiorăiau. Era neobişnuit de răbdătoare cu noi, trecînd cu vederea faptul că am jupuit imediat coaja crocantă de pe pîinea proaspătă pe care-o adusese. Cînd totul a fost gata, ne-a spus s-o chemăm şi pe bunica, iar noi am zbierat la dînsa din capul scărilor şi ea, fără tragere de inimă, a lăsat Coranul deoparte şi-a venit să mănînce.

Mama ne-a povestit cum i-a fost ziua. La Oficiul pentru Război era plin de femei îngrijorate, înveşmîntate în negru, cerînd veşti despre soţii lor. Stresaţi, ofiţerii le spuseseră că nu le vor oferi nici o informaţie şi au încercat să restabilească ordinea şi disciplina. Dar, în ziua aceea, asta ar fi cerut eforturi uriaşe, iar cei cîţiva funcţionari de acolo nu s-ar fi descurcat singuri, aşa că unul dintre ei s-a retras pentru a aduce ajutoare. Mama a stat ore în şir la coada aceea furioasă şi rău mirositoare de oameni, aflînd în cele din urmă că era adevărat ce-i spusese căpitanul Ali la Yeşilköy. Documentele arătau că tata era mort de luni de zile, iar funcţionarul care s-a ocupat de ea i-a spus scurt să nu se aştepte de la el să ştie chiar totul. Sigur era suficient pentru ea să ştie că soţul ei murise?

„Dar sînteţi sigur?”, stăruise mama, neputincioasă în faţa unei asemenea cruzimi făţişe, indiferente. „N-am primit de la voi nici o confirmare. De ce nu m-aţi anunţat înainte de asta, înainte să fiu nevoită să vin aici?”

Funcţionarul a întrerupt-o brutal, spunîndu-i: „*Hanım*, soţul dumneavoastră e mort, iar la atîţia morţi şi muribunzi *nu ni se poate cere* să anunţăm pe toată lumea!”.

Mama, amintindu-şi discuţia, a spus că funcţionarul vorbise foarte iritat, ca şi cum ea şi toate celelalte femei îndurerate de acolo ar fi fost cumva de vină pentru moartea bărbaţilor lor, provocîndu-i neplăceri inutile acelui tînăr sclivisit.

A mai vrut să-l întrebe ceva, dar, anticipînd asta, funcţionarul i-a trîntit oblonul de lemn al ferestruicii în nas, aşa că a fost nevoită să se retragă. Toate femeile din jurul său au fost tratate la fel, a spus ea: femei care strigau, boceau, implorau pentru ceva noutăţi, femei bătrîne şi femei tinere, cu copii mici după ele,

toate au fost îndepărtate fără menajamente de la ghişeele pentru informaţii. Apoi una dintre femei, nemaisuportînd, a început să le strige insulte celor de acolo, în timp ce-şi ţinea deasupra capului copilul înspăimîntat.

„Cîini ce sînteţi!”, a strigat ea cu înflăcărare. „Soţul meu a lăsat în urma lui cinci copii şi o mamă fără nici un sprijin. O să le fiţi *voi* sprijin, ticăloşilor, pui de lele ce sînteţi? A cerut soţul meu să fie luat de la munca lui şi de lîngă familia lui ca să lupte pentru oameni ca voi? O să ne hrăniţi voi burţile flămînde? Vă pasă vouă dacă umblăm hămesiţi şi dezbrăcaţi, dacă sîntem insultate pe drum de bărbaţi străini sau dacă pruncii noştri mor de boală ori de foame? Soţii noştri au murit ca să-şi salveze ţara şi apoi nişte jigodii ca voi ne închid ghişeele în faţă, doar pentru că cerem veşti.”

A fost brutalizată de poliţie şi tîrîtă afară din clădire, în timp ce ţipa. Mama, repovestind scena, s-a aprins din pricina nedreptăţii făcute acelei femei şi tuturor femeilor din Turcia.

„Avea dreptate femeia, avea dreptate!”, insista ea înflăcărată în faţa chipului dispreţuitor al bunicii. „Şi nu era nici ea o femeie a străzii şi n-ar fi spus ceea ce a spus dacă n-ar fi fost provocată. Nu noi am cerut războiul ăsta. Bietul meu, înţeleptul meu Hüsnü avea dreptate cînd a spus odată că trufia cîtorva oameni o să ne ducă ţara de rîpă.”

A început să plîngă amar, iar bunica se agita, stînjenită, pe scaunul ei. Era atît de surdă, încît nu auzise decît o parte din povestea mamei şi nu ştia ce să-i spună ca s-o aline.

Mama şi-a ridicat privirea ca să se uite la bunica.

„Dacă n-am fi avut banii tăi, n-am fi supravieţuit”, i-a spus ea bunicii care asculta imperturbabilă. „Sînt mii de oameni care nu au nimic şi cu toate astea guvernul îi ignoră şi-i lasă să moară în stradă. Pentru asta au plecat bărbaţii noştri să lupte? Pentru asta s-a dus soţul meu? Dacă există vreun Dumnezeu deasupra noastră, atunci ar trebui să se arate milostiv faţă de văduvele şi orfanii care-au rămas. Asta *dacă* există un Dumnezeu!”

Urechile pe jumătate surde ale bunicii au prins ultimele cîteva cuvinte, iar chipu-i brăzdat de riduri s-a zbîrcit de supărare.

„Nu!”, a protestat ea cu blîndeţe. „Să nu iei numele Domnului în deşert. Ai să fii pedepsită, copila mea. N-avem noi dreptul să ne îndoim de voia Sa.”

„Ah!”, a spus mama dezgustată. „Mamă, o să ne hrănească El? O să se coboare El de-acolo din raiul Lui şi-o să ostoiască foamea copiilor mei înfometaţi?”

Compătimitoare, bunica s-a întins ca să audă vorbele acelea mînioase şi a dat din cap a protest.

„Nu, nu!”, a repetat ea. „Nu e bine să vorbeşti aşa. N-ai fost pedepsită destul? Vrei să vezi cum îţi mor copiii sau orbesc sub ochii tăi?”

Cuvintele ei teribile ne-au făcut să tremurăm de spaimă. Mama i-a spus: „Eşti bătrînă, mamă. N-ai să înţelegi niciodată ce înseamnă să-ţi pierzi soţul cînd eşti tînără, să ştii că niciodată n-ai să mai poţi să te întinzi lîngă el la sfîrşitul zilei sau să simţi căldura trupului său aproape de spatele tău. Vremea ta a trecut şi tu ţi-ai pierdut soţii cînd între voi nu mai exista de mult pasiune. Dar eu mi-am pierdut soţul înainte ca

trupul să mi se veştejească. Toţi cei tineri şi curajoşi mor şi rămîn numai femeile şi copiii neajutoraţi. Iar bunul nostru sultan stă în palatul lui şi transformă valoarea unui bărbat în bani şi-mi dă 99 de *kuruşi* pe lună pentru a compensa moartea soţului meu. A soţului meu, care era tînăr şi puternic şi care acum putrezeşte într-o groapă cine ştie unde. 99 de *kuruşi*!”

„*Ce*-i 99 de *kuruşi*?”, a întrebat bunica nelămurită, urlînd aşa de tare, încît eu şi Mehmet am tresărit.

„Pensia pe care o s-o primesc pentru mine şi cei trei copii ai mei”, i-a răspuns mama.

„Pensie?”, a întrebat nedumerită bunica, neînţelegînd nimic pe de-a-ntregul, cred eu, dar dornică să pară inteligentă în faţa tinerei femei aprige care stătea de partea cealaltă a mesei.

Mama s-a străduit să rămînă calmă pentru a da explicaţii.

„Pensia e suma de bani pe care o primeşti de la autorităţi dacă ţi-ai pierdut soţul în război. Mie au decis să-mi dea 99 de *kuruşi* fiindcă atît a valorat Hüsnü pentru ele. Mi-am pierdut casa pentru că sîntem în război. Ahmet e mort, la fel şi Ayşe – în curînd, de Sarıyer se va alege praful… Copiii mei cresc şi trebuie hrăniţi, iar noi două ne agăţăm de viaţă, pentru că uneori e mai uşor să trăieşti decît să mori. Pîinea costă 50 de *kuruşi* kilogramul şi ne ajunge pentru o zi, două dacă facem foamea, iar astăzi un om de la Trezorerie m-a felicitat că am dat un bărbat pentru război. «V-a binecuvîntat Dumnezeu», mi-a spus, «soţul dumneavoastră a murit *şehit* (pentru ţară), iar locul său este în rai; şi acum, dacă sînteţi amabilă, semnaţi aici» – şi mi-a dat o hîrtie care spunea că am acceptat să primesc 99 de *kuruşi* pentru soţul meu.”

Vocea ei înflăcărată s-a stins şi mama a rămas privind în gol, cu ochii plini de cele mai triste vise şi, în mod surprinzător, dar nu înspăimîntător, absentă faţă de cei din jurul ei. Bunica îşi sorbea zgomotos supa, dar n-a scos nici un cuvînt, căci surzenia a făcut-o să fie indiferentă în faţa vieţii şi nu putea întotdeauna să ţină pasul cu limba dezlegată a mamei.

Prima dată cînd mama s-a dus să-şi ridice pensia, am mers cu ea la clădirea care astăzi este Colegiul din Istanbul. Peste tot era înghesuială, femeile se împingeau şi strigau, iar cozile erau lungi, ajungînd pînă departe în stradă. Dar nu erau cozile acelea organizate, disciplinate pe care le-am cunoscut atît de bine pe vreme de război în Anglia, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Nici vorbă! Aceste cozi abia puteau fi numite cozi, din moment ce erau formate, în marea lor majoritate, din femei care se insultau şi se blestemau unele pe altele, se împingeau unele din calea celorlalte şi se certau cu poliţiştii care, o vreme, au încercat să inducă mulţimilor un anumit simţ al decenţei. Dar femeile, în masă, s-au dovedit peste puterile lor, aşa că aceştia le-au lăsat să-şi ducă singure bătăliile.

Mama şi cu mine ne-am aşteptat rîndul, ea afişînd o duritate remarcabilă, iar dacă vreuna încerca să-i ia locul, se repezea la ea cu aşa o ură, încît atacatoarea era nevoită să se retragă. Poziţia ei fermă, intransigentă n-a permis nimănui să se amestece şi am admirat-o pentru puterea ei de a se apăra în faţa acelor femei dure.

Cînd ne-a venit şi nouă rîndul la ghişeu, a luat banii oferiţi, mi i-a întins şi mi-a spus să-mi cumpăr de ei stafide.

„Soro, statul îţi dă banii aceia pentru mîncare, nu ca să-i dai copiilor tăi ca bani de buzunar. Sau

poate eşti prea bogată ca să ai nevoie de banii ăştia?", i-a zis funcţionarul tăios.

Mama s-a întors către el cu maliţiozitate, revenind la ferestruica în faţa căreia stătuse, împingînd-o uşor deoparte pe femeia care-şi aştepta banii. Cu o remarcabilă stăpînire de sine, i-a spus: „Treaba ta este să-i serveşti pe oamenii care vin aici, nu să le dai sfaturi, pentru că nici unul dintre noi n-are nevoie de sfaturile tale" – şi un strigăt de aprobare a venit din partea celeilalte femei. „Mă întreb cu cît te plăteşte pe lună sultanul tău generos. Suficient cît să-ţi hrăneşti bine familia? După costumul tău îngrozitor, nu prea cred, Dumnezeu să te ajute, iar trupul tău firav arată aşa de slăbit, încît nu-i de mirare că nu te-au trimis să le ţii piept englezilor. Dacă banii pe care-i primesc de aici îi dau fiului meu să-şi ia dulciuri este pentru că atîta consider eu că valorează aceşti bani. Am venit aici să ridic o pensie, nu să ascult sfaturi pe care nu le-am cerut."

„O să pun să fii arestată", s-a stropşit tînărul, foarte roşu la faţă, iar eu m-am cutremurat de spaimă, gîndindu-mă că poate chiar era în stare să facă asta.

„Încearcă numai!", s-a auzit clar vocea mamei răspunzîndu-i provocator.

Apoi au izbucnit şi vocile ameninţătoare ale celorlalte femei împotriva a doi poliţişti care sosiseră. Aceştia au rămas oricum la marginea mulţimii, neavînd suficient curaj pentru a-şi face loc prin mulţimea furioasă, fremătîndă, ca s-o înşface pe mama.

Femeile au strigat puternic: „Bine zis, soro!".

Şi se mişcau protector în jurul ei, pregătite să o apere dacă poliţia s-ar fi apropiat prea mult. Ea îi ţintuia cu privirea pe agenţii nehotărîţi, cu capul sus, mîndră, dar ei n-au făcut nici un pas înspre ea. Mergea printre rîndurile de femei, cu capul încă ridicat. În trecere, unele dintre ele o prindeau de mînecă şi îi strigau: „Dumnezeu să te binecuvînteze, *hanım efendi*!".

Şi poliţia n-a încercat să se atingă de dînsa, deşi cuvintele pe care le rostise ea în dimineaţa aceea însemnau, în vechea Turcie, trădare.

După acest episod n-a mai mers să ridice amărîta aceea de pensie, dar mă lăsa pe mine să mă duc, pentru că obişnuiam să cumpăr alune sau stafide pentru mine şi Mehmet. Dar într-o dimineaţă am avut şi eu o experienţă de s-o ţii minte toată viaţa, iar după aceea pensia a fost dată uitării, căci nimeni dintre noi nu s-a mai obosit să o ceară.

În ultima zi în care am mers era înghesuială ca întotdeauna şi mi-am aşteptat răbdător rîndul. Deşi mulţi oameni trecuseră deja pe la ghişeu, şi mai mulţi intrau în clădire, încît părea că nu reuşesc să înaintez pentru a-mi primi banii. Învingîndu-mi frica de acele femei aprige, mi-am croit drum printre ele, uneori tîrîndu-mă pe dedesubt, ignorînd ameninţările din partea unor bărbaţi furioşi, şi aproape că am reuşit să ajung la unul dintre ghişee. În spatele meu era un bărbat înalt şi, văzînd că nu sînt suficient de înalt ca să ajung la tejghea cu livretul, m-a ridicat el. Apoi, spre ruşinea mea teribilă, şi-a băgat repede degetele între cracii pantalonilor mei scurţi. M-am zvîrcolit şi am urlat ca un nebun. Dînd din picioare, am lovit o femeie tînără într-o parte a capului, iar ea m-a bătut furioasă. Bărbatul care mă ţinea continua să mă pipăie şi eu am ţipat cît am putut de tare, încercînd să-l lovesc. Mulţimea a început să mormăie

înspăimîntător, iar eu m-am luptat să scap; eram pe punctul de a izbuti, pentru că bărbatul aproape că-mi dăduse drumul. Aproape am căzut pe podea, rănit şi uluit că cineva poate dori să facă astfel de lucruri, şi am zbughit-o prin mulţime, uitînd de carnetul de pensii.

Am fugit acasă cît m-au ţinut picioarele, deşi îmi tremurau aşa de tare, încît nu cred că înaintam foarte repede. Cînd am ajuns acasă, printre hohote de plîns, i-am spus toată povestea mamei mele uimite şi am văzut cum a strîns din buze, apoi mi-a poruncit să mă duc să mă spăl şi să nu-i pomenesc nimic lui Mehmet despre toate astea.

După aceea mi-a explicat: „Cînd vei fi mai mare, am să-ţi povestesc eu tot ce trebuie să ştii, pentru că acum eu îţi sînt şi tată, şi mamă. Dar să ţii minte tot timpul că, pentru anumiţi bărbaţi, băieţii sînt mai de preţ decît fetele, mai ales un băiat drăguţ, aşa, ca tine”.

A adăugat că trebuie să încerc să-mi scot ziua aceea din cap şi apoi n-a mai zis nimic.

Dar îmi era greu să uit aşa ceva. Şocul fusese atît de mare, încît multe zile după aceea fugeam de orice bărbat pe care-l întîlneam. Şi de-a lungul copilăriei şi adolescenţei am rămas suspicios, iar toţi bărbaţii erau nişte potenţiali duşmani.

Capitolul 14

O afacere din sărăcie

Bunica îmbătrînea repede. Încă citea din Coran în fiecare zi şi, în ultimul timp, începuse s-o acuze pe mama că încerca să-şi găsească alt soţ. Bombănea că pe ea n-o mai dorea nimeni, că banii aveau să i se termine curînd şi că odată ce mama se va fi măritat din nou ei nu i se va mai permite niciodată să-şi vadă nepoţii. Îi plăcea să-şi plîngă singură de milă, refuzînd s-o asculte pe mama de fiecare dată cînd aceasta încerca să-i explice că n-avea nici cea mai mică intenţie de a se recăsători. Îşi striga nemulţumirile tare, cu vocea ei stridentă, în aşa fel încît să audă întregul cartier. Într-una din zile a zbierat către văduva de jos, care tocmai intra în casă, să urce la o cafea, ca să-i povestească tot ce-o necăjea. Văduva, o femeie bună la suflet, a uitat de nenumăratele ocazii în care bunica o desconsiderase de parcă nici n-ar fi existat şi s-a arătat interesată să bea o cafea. A intrat în casă spunînd că nicăieri nu a mai băut cafea bună ca la noi.

„De unde luaţi zahărul?”, a întrebat ea şoptit, dar bunica n-a lămurit-o şi, în orice caz, probabil că a auzit doar o parte din conversaţie.

Deşi văduva fusese cea invitată la cafea, tot ea a făcut-o, bunica urlîndu-şi instrucţiunile către ea, abia luînd pauză ca să respire, insistînd să folosească cele mai bune căni. În scurt timp, toată strada ştia că în casă la noi se pregătea cafea şi tot foarte curînd avea să afle că familia era, practic, în ruină.

Au fost puse lemne pe foc şi în faţa cuptorului au fost trase fotolii pentru cele două femei. Eu stăteam nehotărît undeva în spate şi, pentru că nu mă observase nimeni, în cele din urmă m-am aşezat pe covorul moale şi călduros. Văduva era încîntată de norocul care dăduse peste ea şi nu părea că ar vrea să plece din încăperea aceea confortabilă. Bunica a început să-i spună că nu ne mai rămăsese nici un ban, dar văduvei nu i-a păsat prea mult de asta, din moment ce ea se confruntase dintotdeauna cu lipsa banilor. Cînd, într-un tîrziu, a apucat şi ea să vorbească, a spus veselă: „*Hanım efendi*, dar dumneata ai o maşină de cusut, iar cu aşa ceva în casă n-ai cum să flămînzeşti! Păi cu una din astea mi-am cîştigat eu pîinea în ultimii cincisprezece ani!”.

„Prostii”, a spus bunica. „Cum să-nvăţ eu să folosesc o maşină de cusut la vîrsta mea?”

„Dar nora dumitale?”, i-a strigat văduva, trăgîndu-se mai aproape de focul care trosnea.

„Şevkiye?”, a întrebat bunica foarte mirată. „Păi şi ea, ca şi mine, nu-i bună de nimic!”

„Nu-i adevărat”, a contrazis-o văduva. „Uită-te ce repede a învăţat să le facă haine copiilor!”

„Mda”, a spus bunica cu un aer gînditor. „Bineînţeles că face cele mai fine broderii.”

„Broderii!”, a pufnit văduva plină de dispreţ. „În lumea de azi, nu mai folosesc nimănui, *hanım efendi*. Dar cusutul la maşină – asta-i cu totul altceva. Poate că patronul meu din Kapalı Çarşı (Marele Bazar) o să-i dea ceva de lucru. O să-l întreb mîine şi, dacă el e de acord, am s-o ajut şi-am să-i arăt cum să facă lucrurile pe care el le vrea.”

„Eşti prea amabilă”, i-a răspuns bunica surprinsă, iar văduva a părut încîntată.

Cînd erau în toiul discuţiei, a intrat şi mama, arătînd extrem de ciudat, cu părul foarte răvăşit, încît mi-a tresărit inima de frică.

„Ce s-a întîmplat?”, a strigat văduva panicată, iar mama i-a răspuns cu vocea ei cea nouă, aspră, pe care acum părea s-o folosească mereu: „Am încetat să mă mai întreb ce e bine şi ce e rău. Să poţi trăi în ziua de azi înseamnă să accepţi insultele tuturor. La departamentele guvernului ne tratează ca pe nişte gunoaie sau ne spun ce binecuvîntate sîntem că am dăruit un bărbat pentru război. Vînez pîinea zi de zi, alergînd de la o brutărie la alta, şi, la sfîrşit, cu ce mă aleg? O bucată de pîine neagră şi tare pe care şi animalelor mi-ar fi ruşine să le-o dau s-o mănînce. Mulţimile de oameni se împing, se lovesc şi urlă de furie şi toată buna-cuviinţă pare să fi dispărut de pe pămînt”.

Glasul i s-a frînt, iar eu am crezut că va începe să plîngă, dar s-a stăpînit, şi un mic rid i-a apărut între sprîncenele delicate, încît aproape ai fi zis că se întreba despre ce vorbea. A întins o mînă să se sprijine şi a devenit albă la faţă, un alb atît de morbid, încît parcă pometii îi ieşiseră în afară, iar nasul i se îngustase şi se ascuţise.

„S-a întîmplat ceva neobişnuit azi-dimineaţă?”, a urlat bunica la ea.

„Destule”, i-a răspuns mama. „Cînd eşti femeie şi mai eşti şi singură pe lume, trebuie să te obişnuieşti cu jignirile. Azi-dimineaţă am umblat după pîine pe la cîteva magazine şi, în cele din urmă, am găsit unul deschis şi m-am aşezat la coadă, să-mi încerc norocul alături de ceilalţi. Chiar cînd am întins banii şi am luat pîinea, o femeie de lîngă mine mi-a smuls-o din mînă, spunînd că era a ei şi că ea dăduse prima banii. I-am smuls-o înapoi şi aşa a început bătaia. Parcă era un animal sălbatic. Se lupta, lovea şi ţipa şi mi-a tras vălul de pe faţă, spunînd că doar bogătaşele poartă văl şi că eu nu aveam dreptul să stau la coadă pentru pîine, cînd săracii aveau mai mare nevoie de ea decît mine. Vălul meu!”, a repetat mama înspăimîntată. „În faţa tuturor acelor oameni, mi-a tras vălul de pe faţă, ca şi cum aş fi fost o prostituată, şi apoi chiar aşa mi-a şi spus. Mie! În faţa tuturor acelor oameni! Am crezut că o să cadă cerul pe mine. Am încercat să scap de ea, dar se prinsese de fusta mea şi m-am temut ca nu cumva să mă lase şi fără asta. Au intervenit doi bărbaţi, mi-au dat pîinea înapoi şi-am fugit din locul acela groaznic – cu vălul în bucăţi şi cu oamenii strigînd în urma mea pe stradă. Credeau că sînt o stricată şi că mă luasem la bătaie cu alta de teapa mea. Vai, ce nenorocire! Nici prin gînd nu mi-ar fi trecut că am să ajung să trăiesc aşa

ceva, să mă lupt pentru aşa ceva…”

Şi a ridicat bucata de pîine neagră, uscată. Apoi s-a înclinat în faţă şi, înainte să-mi dau seama bine ce se întîmpla, mama era întinsă pe sofa, ridicată de braţele vînjoase şi binevoitoare ale văduvei. Bunica, mai sprintenă decît îmi amintesc s-o fi văzut vreodată, îi fricţiona încheieturile, cu o faţă aproape la fel de palidă ca a mamei.

Mama a început să scrîşnească din dinţi, iar eu eram speriat că o să şi-i rupă, dar văduva i-a îndesat o lingură printre buze şi i-a ridicat capul ca să-i aşeze mai bine nişte perne la spate. După un timp, scrîşnetul acela oribil a încetat, iar mama a deschis ochii.

„Coniac!”, a strigat bunica, ocupată să pregătească o cafea tare.

Aproape că plîngea ca pentru sine, invocînd numele fiilor ei morţi pentru ca aceştia să se întoarcă şi să-şi apere femeile. Lacrimi subţiri, îndelung ţinute în frîu, îi curgeau pe obraji şi cădeau în cenuşa fierbinte a mangalului, scoţînd mici sfîrîieli ciudate.

Mama a deschis ochii şi s-a ridicat, îndată revenindu-i şi culoarea în obraji. S-a întins fără vlagă, ca şi cum ar fi fost foarte obosită şi s-ar fi întors de la un drum lung, apoi a acceptat să bea cafeaua şi imediat a părut să fie din nou perfect sănătoasă.

Văduva a rămas cu noi restul zilei; dacă avea şi alte treburi de făcut, n-a lăsat să se vadă. Cum era bună la suflet, voia doar să stea alături de mama, să o ajute cît putea.

S-a lăsat seara, iar în mica moschee se citea *Ezzin*, semnalul pentru bunica mea că trebuie să înceapă să se roage. În fiecare seară îl aştepta pe muezin să urce în minaret, pentru că de cînd surzise aceasta rămăsese singura cale pe care putea să afle ora potrivită pentru rugăciune. În seara aceea, cu vocea ei zgomotoasă, hodorogită, s-a rugat pentru fiii ei morţi, pentru bunicul meu, pentru mama şi pentru noi, copiii. La sfîrşit, a adăugat ceva pentru ea însăşi. Vocea ei umplea încăperea, iar cuvintele vechi, curgătoare se auzeau căzînd molatic. Văduva ne pregătise cina şi, pentru că mama nu se simţea încă suficient de bine ca să coboare scările, am mîncat în salon. Focul pîlpîia vesel şi toate lămpile – vai, ce extravaganţă nesăbuită! – erau aprinse.

După ce s-a terminat cina, bunica, în mod neaşteptat, a dorit să viziteze mica moschee ca să se roage şi a spus că voia s-o însoţesc. Ne-am aventurat în noaptea neagră, iar eu eram încîntat şi cuprins de o teamă plăcută. Bunica ducea o lumînare aprinsă într-un fel de felinar de vînt şi puteam vedea clar o altă lumînare strălucind deasupra mormîntului omului sfînt. Am mers repejor, pentru că era o noapte foarte rece, şi, cînd am ajuns în dreptul ferestrei dincolo de care se afla mormîntul, bunica mi-a poruncit cu severitate să mă rog pentru sufletul omului sfînt. Ea şi-a deschis mîinile către cer, cu palmele în sus, cum e obiceiul la musulmani, iar eu am făcut acelaşi lucru. Nu cred că am zis cine ştie ce rugăciune, pentru că dinţii îmi clănţăneau de frig şi taman atunci începuse să şuiere pe la colţuri un vînt rece, trecînd prin haina mea subţire.

Cînd am intrat în moschee, ne-am aşezat în partea unde stau femeile, iar eu am fost pe dată foarte ruşinat, pentru că bunica a insistat să-şi spună rugăciunile cu voce tare. Mai erau doar cîţiva oameni

acolo, dar n-au avut parte de linişte, indiferent dacă asta căutau sau nu, căci au fost nevoiţi s-o asculte pe bunica. Îi cerea întruna Dumnezeului său să fie milostiv cu morţii ei şi s-o facă pe mama bine şi puternică din nou. Mă bîţîiam nerăbdător, încercînd s-o fac să vorbească mai încet, dar a refuzat să coboare glasul pînă cînd n-a terminat de spus tot ceea ce venise să spună.

Într-o zi am mers cu mama la Beşiktaş, aflat la o oarecare distanţă de casa noastră. Am uitat de ce ne-am dus, dar îmi amintesc momentul, pentru că era prima oară cînd îl vedeam pe sultan, pe Mehmet Reşat. Soldaţi mărşăluiau pe strada principală din Beşiktaş şi o fanfară cînta muzică militară, în timp ce poliţia ţinea cu brutalitate mulţimea curioasă la distanţă de traseul imperial. Am aşteptat să-l vedem pe sultan. Întîi au apărut cavaleriştii, toţi călare pe cai arăbeşti, din aceia cu pasul mare. Din cîte îmi amintesc, purtau mantale albastre cu nasturi strălucind puternic, pantaloni roşii şi nişte calpace foarte înalte pe cap, cu pene albe unduitoare. Veneau la trap înspre noi şi în toată mulţimea aceea de oameni posomorîţi creau o pată de culoare bine-venită, iar pintenii lor zăngăneau şi zornăiau, strălucind în soarele palid. O trăsură trasă de cai eleganţi, aristocratici a venit în urma cavaleriei şi prin ferestruici am putut zări vag un bătrîn pipernicit, cu o barbă mică, albă. Era îmbrăcat în uniformă, cu multe medalii împodobindu-i pieptul. Dinspre oameni, din care jumătate erau în zdrenţe, s-a auzit un strigăt puternic de loialitate, un răcnet ca un huruit, gutural, de bun-venit: „*Padişahim çok yaşa!*”, au strigat ei tare, apoi trăsura a trecut de noi şi alte voci au preluat refrenul. Chiar şi atunci cînd trăsura dispăruse cu totul din vedere, uralele mulţimii răsunau pînă la noi. Apoi liniştea s-a aşternut din nou peste străzi, căci oamenii s-au împrăştiat, iar eu şi mama ne-am continuat drumul.

Zilele acelea găsise ceva de muncă. Văduva se ţinuse de cuvînt şi îi găsise de cusut la patronul ei din Kapalı Çarşı. Banii erau jalnic de puţini, iar salonul nostru era veşnic plin de lucruri terminate şi neterminate, iar huruitul neîntrerupt al maşinii de cusut domnea peste tot şi toate. Aşa a trecut iarna anului 1915, în zgomotul făcut de maşina mamei şi în sunetul reconfortant al lemnelor trosnind în sobă. Într-un fel sau altul, viaţa se reorganiza de la sine, noi ne obişnuiserăm cu mîncarea proastă şi insuficientă şi acum bunica făcea piaţa, iar eu umblam pe la brutării după pîine. Dar primele zile calde de primăvară au schimbat din nou toate astea. Deja erai obişnuit cu faptul că siguranţa era ceva fragil, sensibil la orice adiere rece, şi totuşi nu puteai accepta asta cu resemnare. Amintirea acelei primăveri a anului 1916 le depăşeşte pe toate celelalte, iar cicatricile ei le simt pînă şi astăzi.

Pentru mama, cusutul s-a încheiat brusc, pe neaşteptate, cînd patronul din Kapalı Çarşı le-a explicat femeilor că nu mai are de lucru pentru nimeni, că guvernul cumpărase pentru armată toate materialele disponibile. Le-a spus că armata îşi deschisese un atelier de croitorie în spatele Parcului Gülhane şi că tuturor celor care vor candida pentru un post li se va da de lucru acolo. Şi-a întins mîinile mari, păroase către ele, rugîndu-le să înţeleagă situaţia în care se afla, iar femeile s-au uitat unele la altele, întrebîndu-se ce să facă. Văduva a spus imediat că ea una o să meargă la atelierul armatei, declarînd că pentru ea nu conta unde lucrează atîta timp cît era plătită pentru munca ei. Mama şi multe dintre femeile de curînd

sărăcite şovăiau. Pentru ele, una era să lucreze în intimitatea propriei case şi cu totul altceva să se expună într-o fabrică a guvernului. Cînd mama a venit acasă, bunica s-a uitat mirată la mîinile ei goale şi a întrebat-o ce s-a întîmplat.

„Nu mai e de lucru", a mărturisit mama. „Armata a cumpărat toate materialele şi a deschis o fabrică în spatele Parcului Gülhane. Văduva s-a dus astăzi acolo să-şi caute de lucru."

„Ei bine, tu n-ai să mergi!", a urlat bunica atît de tare, încît un teanc de farfurii de pe masa din bucătărie a vibrat uşor.

„Ce rost are să vorbeşti astfel?", a întrebat mama obosită. „Avem foarte puţini bani, iar copiii trebuie hrăniţi. Ne permitem să-i vedem cum flămînzesc din cauza orgoliului nostru?"

Bunica s-a ridicat şi a strigat la noi să mergem cu ea. A pornit spre dormitor, a scos o cheie de undeva de la brîu şi a descuiat cufărul de tablă unde-şi ţinea lucrurile de valoare.

„Mai avem aceste cinci monede de aur", i-a spus ea mamei. „Ia-le. Ne vor mai ajunge o vreme. Şi cînd se vor termina, mai am bijuteriile mele – inelele şi pandantivul de smaralde. Le păstram pentru Muazzez."

Le-a scos din cutiuţa lor căptuşită cu mătase, iar bijuteriile străluceau palid în mîinile ei.

„Nu!", a spus mama. „Aceste inele nu vor fi vîndute niciodată. În ziua de azi comercianţii te fură, căci ştiu că oameni ca noi îşi vînd lucrurile de valoare pentru că au nevoie disperată de bani. Păi numai săptămîna trecută am auzit de la una dintre femeile de la Kapalı Çarşı că-şi vînduse un lănţişor cu diamante şi rubine, mult mai de preţ ca acestea, mamă, şi tot ce-a obţinut pe el a fost ceva aur. Ea nu ştia cît valora şi-i era atît de foame, încît i l-a dat primului negustor evreu care s-a oferit să i-l cumpere. Nu!", a zis mama mai domol, atît de domol, că bunica n-a mai auzit-o. „Acestea vor fi ale lui Muazzez", şi a atins frumoasele podoabe, luîndu-le de la bunica şi încuindu-le din nou. Şi-a pus mîinile pe umerii bunicii, atingîndu-i uşor fruntea cu buzele. „Tot ce aveam noi frumos s-a dus", a spus ea în urechile ciulite ale bunicii. „Aşa că hai să păstrăm lucrurile acestea drăguţe ale lui Muazzez. Într-o bună zi o să arate superb la gîtul fiicei mele!"

Aşa că prima criză a fost evitată şi peste mica noastră casă s-a aşternut iar liniştea, fără zgomotul apăsător al maşinii de cusut care s-o tulbure. Aurul din buzunar a adus o veselie temporară, trecătoare, căci oare nu avea să ne aducă din nou mîncare bună – chiar dacă numai pentru o scurtă perioadă – şi vin pentru bunica? Nesăbuite, imprudente şi tare extravagante mai erau, negîndindu-se la anii grei ce aveau să vină. Toată copilăria mea, frumuseţea, lacrimile şi curajul lor mi-au sfîşiat inima. Sîngele lor clocotea şi în vinele mele, iar eu am fost la fel de nechibzuit ca ele, doar că mie mi-au lipsit curajul, înţelepciunea şi eleganţa cu care ele au înfruntat supărările.

Uneori, văduva venea în vizită, amuzîndu-ne şi în acelaşi timp oripilîndu-ne cu umorul ei de proastă calitate, cu poveşti despre cum era viaţa în fabrică. Era nevoită să stea acolo zi şi noapte, dormind şi mîncînd alături de celelalte, lucrînd în ture diferite şi avînd dreptul la o singură zi liberă pe săptămînă.

Plata era puţină, spunea ea, dar îndeajuns pentru cît avea nevoie, căci armata le asigura mîncarea.

„Eu, mulţumesc lui Dumnezeu, sînt puternică precum o leoaică”, spunea ea cu mîndrie. „Numai cei puternici pot supravieţui într-un loc ca acela.”

Nu mai insista ca mama să i se alăture, dîndu-şi seama de puternica aversiune a bunicii faţă de astfel de munci, dar, din moment ce vorbeau deschis cu ea, n-avea cum să nu ştie că banii ni se împuţinaseră din nou şi, probabil, ştia şi că era doar o chestiune de timp pînă cînd mama avea să i se alăture de bunăvoie. Dar cînd n-au fost banii puţini în draga şi nătînga mea familie? Ele se pricepeau de minune să cheltuiască, dar erau groaznice cînd trebuiau să facă economii, şi nici viaţa în cele mai grele condiţii nu le-a putut face să deprindă alte obiceiuri. Într-o dimineaţă, bunica a făcut turul tuturor camerelor, însemnînd cu degetele cele mai mari – şi, după părerea mea, şi cele mai urîte – piese de mobilier pe care le aveam. De cîteva ori s-a întrebat cît ar putea obţine pe ele dacă le-ar vinde.

„E mobilă bună, din lemn de nuc!”, bîiguia ea. „Nu mai ai de unde cumpăra astăzi aşa ceva. Şi Şevkiye cam avea dreptate cînd spunea că încăperile astea sînt foarte aglomerate.”

Curajoasă, încerca să se convingă pe sine că vînzarea mobilierului ei nu era ceva important. Spera să amîne ziua în care mama avea să fie nevoită să meargă la fabrică.

A trimis după un comerciant evreu şi eu am fost cel care i l-a prezentat bunicii, total transformată. S-a îmbrăcat special pentru această ocazie, şi-a pus toate inelele şi pandantivul de smarald, încercînd să-l facă pe negustor să nu ghicească nevoia ei disperată de bani.

Evreul a cercetat mobila cu o privire atentă şi invidioasă. Poate că nu ştia cum să evalueze întreaga situaţie, pentru că, deşi casa era mică şi într-un cartier rău famat, bătrîna purta nişte diamante care se vedea că erau autentice. De asemenea, era îmbrăcată în mătăsuri, semn că era o persoană de vază, iar mobilele şi covoarele erau dintre cele mai bune. Aşa că i se poate ierta faptul că nu prea ştia cum să se comporte acolo, în faţa acelei bătrîne îndărătnice şi ţanţoşe.

Îşi plimba degetele pe lemnul neted, lăcuit, dregîndu-şi glasul şi stînd în cumpănă, iar eu mergeam încet în urma lui şi fără îndoială că, în diversitatea mea de culori, eram pentru el o apariţie ciudată. Fusesem îmbrăcat în cele mai bune haine care mi-au venit şi-mi era frică să mă aşez, pentru că toate mă strîngeau, iar cusăturile erau în pericol să cedeze. Evreul i-a spus un preţ, iar degetele bunicii, încleştate pe bastonul de abanos, s-au albit la încheieturi.

„Ai înnebunit?”, a întrebat ea poruncitoare, şi vocea ei puternică, bine controlată, a răsunat în întreaga încăpere.

Evreul a părut din nou nesigur şi a pipăit mobilele pentru a doua oară, deschizînd şi cîteva sertare.

„Asta-i oferta mea”, a spus el, iar bunica s-a ridicat cu o atitudine plină de dispreţ.

„În cazul acesta, nu mai avem ce discuta”, i-a zis ea cu voce ascuţită şi făcînd o mişcare înspre uşă.

„O clipă”, a spus evreul, adăugînd şovăitor „*efendim*”, pentru că încă nu era sigur care era statutul acestei femei sau – şi mai important – situaţia ei financiară.

A urmat o pauză lungă, fiecare uitîndu-se suspicios la celălalt, încercînd să-i evalueze încăpăţînarea. Evreul a fost primul care s-a uitat în altă parte şi a ridicat puţin preţul, foarte puţin, aşa este, dar asta a

fost şi prima lui greşeală. Bunica a rămas nemişcată, fără urmă de emoţie pe chipul ei lipsit de expresie. Eu am rămas cu gura căscată, căci n-o mai văzusem aşa de pe vremea bunicului şi aproape uitasem că putea arăta şi astfel. Se sprijinea în bastonul ei şi aştepta. Evreul a mai urcat puţin preţul, căci şi-a dat seama că era vorba de o afacere profitabilă şi era pregătit să mai cedeze. Dar bunica stătea acolo ca o statuie şi refuza să se dea bătută. Cînd, în cele din urmă, n-a mai putut să suporte, comerciantul a răbufnit: „Îţi ofer cel mai bun preţ pe care-ai putea să-l obţii oriunde te-ai duce. Dacă ai nevoie de bani, te sfătuiesc să te învoieşti".

Şi asta a fost cea de-a doua greşeală a lui, pentru că i-a zgîndărit bunicii orgoliul, iar cînd era arogantă bunica era mai periculoasă ca oricînd şi se ştia că şi oameni mai pricepuţi decît evreul se arătaseră nesăbuiţi în faţa acestui pericol.

„Cînd voi avea nevoie de bani", i-a spus ea, „voi fi dispusă să te las să mă înşeli. În momentul de faţă eu doar încerc să scap de mobila asta mare, căci, aşa cum vezi, casa e mult prea mică să o poată adăposti. În orice caz, dacă nu doreşti să o cumperi, asta e cu totul altceva şi nu pot decît să regret că amîndoi ne-am pierdut timpul de pomană. O zi bună!".

Şi a pornit hotărîtă înspre uşă, ţinînd-o deschisă pentru ca evreul să iasă. L-am auzit coborînd scările şi îmi venea să plîng de ciudă, pentru că probabil bunica nu mai avea să obţină vreodată un preţ aşa bun. M-am uitat la ea în tăcere, gata-gata să plîng, dar am auzit paşii evreului înapoi pe scări şi am privit-o pe bunică-mea, care nu auzise. Mi-a fost teamă să nu facă vreun comentariu nepotrivit pe care să-l audă evreul şi care să-l facă s-o ia la sănătoasa sau să se întoarcă cu o ofertă mai proastă. Dar ea n-a zis nimic şi nici nu s-a arătat surprinsă de revenirea lui în salon. A schiţat un gest în aer, de disperare, de resemnare – cine ştie? Şi el a respirat adînc, spunînd: „*Efendi*, mă aduci la sapă de lemn şi n-am să pot niciodată să scap de o mobilă atît de grea şi de demodată ca asta, dar, de-l accepţi sau nu, ăsta-i preţul meu final", apoi a zis un preţ, iar gura bunicii s-a relaxat.

„Mai pune douăzeci de lire", a spus ea mărinimoasă, „şi mobila e a ta".

„Cinci", a spus comerciantul.

„Cincisprezece", a spus bunica.

„Şapte şi jumătate", a strigat comerciantul, deja transpirat şi arătînd ca şi cum ar fi vrut să cedeze, dar nu putea, căci şi lui îi plăcea să facă o afacere bună.

„Douăsprezece şi jumătate", i-a întors-o bunica, încăpăţînată pînă la sfîrşit.

„Zece", a spus comerciantul, trecîndu-şi mîna peste frunte.

„Foarte bine", a acceptat bunica, iar evreul i-a întins un teanc slinos de lire şi s-a dus la fereastră să-i cheme pe hamalii care aşteptau jos în cazul în care afacerea se încheia.

S-a întors apoi la bunica.

„Negociezi dur", i-a spus el. „Dar dacă vreodată vei vrea să-ţi vinzi diamantele şi lucruşoarele alea ale dumitale, te pot pune în legătură cu un om care-ţi va oferi un preţ bun pe ele."

„Mulţumesc", a zis bunica în silă, dornică să scape de el acum că afacerea se încheiase. „Dar nu cred

că bijuteriile mele vor fi vreodată de vînzare.”

Apoi s-a aşezat pe sofa şi a aşteptat ca hamalii să elibereze camera. Îşi striga întruna indicaţiile către ei şi-i avertiza să fie atenţi la covoare, obligîndu-i să se descalţe înainte să intre în camere. Cînd în cele din urmă au fost duşi şi ei, şi mobila, am văzut-o pe bunica tremurînd din toate încheieturile.

„Ce s-a întîmplat, bunică?”, am întrebat-o eu, dînd fuga la ea.

„Nimic”, mi-a răspuns. „Sînt doar fericită că eu, femeie bătrînă, am putut să scot de la un evreu preţul pe care l-am vrut.”

Şi m-a tras să stau jos lîngă ea, iar de sub mine s-a auzit un pîrîit puternic, un sunet ca de sfîşiere. Ne-am uitat unul la altul panicaţi, apoi am izbucnit în rîs dintr-odată, pentru că pantalonii mei, nemaisuportînd întinderea, în cele din urmă cedaseră.

„Nu mai contează”, m-a alinat bunica. „O să-ţi cumpărăm alţii. Vezi? Avem destui bani acum”, şi a ridicat triumfătoare teancul soios de lire, apoi l-a aruncat nepăsătoare pe o măsuţă furniruită. „După ce-am pus mîna pe ei”, a strigat ea fericită, „trebuie să mă spăl pe mîini!”.

Şi a coborît şchiopătînd pe scări spre bucătărie, de unde s-a şi auzit clipocitul vesel al apei care curgea. Cînd s-a întors în salon, a luat apa de colonie, şi-a stropit fin palmele cu ea şi mi-a spus: „Să ţii minte întotdeauna! Să nu laşi niciodată pe nimeni să ştie cînd eşti la ananghie. Pune pe tine hainele cele mai bune, poartă masca mîndriei pe faţă şi poţi obţine orice pe lumea asta”.

„De ce?”, am vrut eu să ştiu.

„Pentru că, altfel, n-ai să primeşti decît lovituri”, a zbierat ea. „Dacă evreul ăla ştia cît de disperată sînt, ar fi reuşit să mă doboare şi să mă facă să accept preţul lui. După cum ai văzut, l-am doborît eu pe el. Ba chiar mi-a lăudat şi bijuteriile”, a continuat mulţumită, mîngîindu-şi emoţionată pandantivul de smaralde. „Bunicul tău avea cele mai rafinate gusturi şi întotdeauna a cumpărat numai ce era mai bun.”

Şi-a scos pandantivul strălucitor şi toate inelele de pe degete, iar în palma ei toate sclipeau de parcă ar fi avut viaţă.

„Acum o să le pun bine înapoi”, mi-a spus ea. „Şi următoarea persoană care o să le poarte o să fie sora ta, care o să ajungă o mare frumuseţe într-o bună zi.”

Mama se întorcea de la piaţă cu Mehmet agăţat de ea.

„Pentru ce te-ai îmbrăcat aşa?”, a întrebat-o ea suspicioasă pe bunica.

„Uite”, i-a răspuns bunica, arătînd către salonul pe jumătate gol.

Ochii mamei au licărit o clipă, apoi s-a întors spre bunica şi i-a spus pe un ton obişnuit, firesc, ca-ntr-o conversaţie: „O mare îmbunătăţire. Era şi timpul să eliberăm spaţiul de mobilierul ăla vechi şi greoi”.

Privirile lor s-au întîlnit şi pentru cîteva momente şi-au zîmbit, iar mama a tras un fotoliu în altă poziţie, apoi s-a dat înapoi să vadă rezultatul.

„O, da, categoric mai bine!”, a spus ea bucuroasă.

Iar eu am fost nespus de emoţionat de curajul ei şi al bunicii mele, pentru că nici una din ele nu s-a apucat de bocit că jumătate din casă se dusese. În schimb, au rămas în salon şi au încercat diverse

amenajări cu mobila rămasă, pretinzînd că pe cealaltă o vînduseră fiindcă în casă nu exista spaţiu suficient pentru toată. Şi, aşa mic cum eram, inima mi s-a umplut de mîndrie.

Apoi mama a văzut pantalonii mei rupţi şi pielea care mi se zărea prin ei şi mi-a spus, rîzînd, că spera că asta nu se întîmplase cînd evreul era în casă.

„Bineînţeles că nu!”, a spus bunica energică. „Dacă s-ar fi întîmplat atunci, i-aş fi tras nişte palme zdravene la fund, pentru că bucăţica aia de piele goală m-ar fi costat 50 de lire sau cam aşa ceva!”

Şi am rîs cu toţii împreună; chiar şi Mehmet, băieţelul acela tăcut care rareori zîmbea, şi-a strîmbat gura a rîs şi a îmbrăţişat picioarele bunicii, intuind pe bună dreptate că ea era motivul fericirii noastre.

Căsuţa noastră revenise la viaţă şi era veselie multă şi mîncare bună, şi mama chiar ne cînta din nou, iar bunică-mea, ca o autocrată bătrînă ce era, îşi urla sfaturile. Iar vecinii s-au minunat de isteţimea ei în afacerea cu negustorul evreu şi dădeau din cap a compătimire faţă de bietul om, spunînd că, dacă ar mai fi existat numai cîteva femei de calibrul bunicii mele, în scurt timp evreii din Istanbul ar fi fost aduşi la sapă de lemn!

Capitolul 15

Şcoala de caritate din Kadıköy

Indiferent cum au încercat femeile din familia mea să întîrzie sărăcia, în cele din urmă a venit – de data asta, sărăcia aceea veritabilă, pură. Nu mai rămăsese nimic ce putea fi vîndut sau, mai precis, ceea ce mai rămăsese nu putea fi vîndut, pentru că, deşi covoarele şi mobilele erau dintre cele mai bune, banii pe care i-am fi obţinut pe ele ne-ar fi ajuns numai pentru cîteva luni. Şi toate preţurile au scăzut considerabil – mai puţin preţul mîncării, care continua să crească. Chiar dacă bunica ar fi fost dispusă să le vîndă, bijuteriile ei erau inutile. Oamenii voiau mîncare, nu bijuterii, aşa cum se străduiau să sublinieze comercianţii cînd ofereau cîteva lire pentru pietre preţioase autentice care valorau sute. Părea să nu mai existe cale de ieşire din impasul ăsta şi, în cele din urmă, mama s-a văzut nevoită să meargă la atelierul armatei din spatele Parcului Gülhane. Pentru prima dată eram despărţiţi de ea şi ne-a cuprins un sentiment de abandon. Bunica făcea piaţa, lăsîndu-ne pe noi, cei trei copii, să avem grijă unii de alţii şi întorcîndu-se cu sacoşa de cumpărături mai mult goală, căci cu banii pe care-i avea nu putea să cumpere decît puţine provizii. Nouă ni se părea că trecuse o veşnicie de cînd mîncam numai supă de linte şi varză şi caricatura aia de pîine neagră, uscată. Totuşi, deşi ni se întorcea stomacul pe dos de la acest regim, ne era întotdeauna atît de foame, încît devoram aproape cu poftă amestecul de mîncare insipid şi fără gust.

Peste tot pe stradă continuau să sosească veşti tragice despre rudele moarte, muribunde sau rănite ale vecinilor. Şi boli noi izbucneau peste tot, căci oamenii erau slăbiţi, iar dacă nu cumpărau la negru, puteau să şi moară de foame. Dar cine de pe strada aceea amărîtă putea să strîngă atîţia bani ca să cumpere de pe piaţa neagră?

Într-o zi, bunica ne-a dus s-o vedem pe mama. Îmi amintesc că era o zi călduţă, blîndă, suficient de blîndă ca să ne putem lipsi de mantalele noastre subţiri. Eram foarte încîntaţi la gîndul că o s-o vedem pe mama şi, cînd am ajuns la atelier, iar un soldat ne-a oprit întrebîndu-ne ce căutam acolo, ne-a fost teamă că n-o să ne lase să trecem. Bunica nu putea auzi nimic din ceea ce spunea, dar i-am explicat noi că veniserăm s-o vizităm pe mama şi s-a dat la o parte din calea noastră ca să trecem. Clădirea era veche şi murdară şi am străbătut un etaj lung şi întortocheat, cu nişte scări de lemn stricate, făcînd mult zgomot, iar

un alt soldat, care stătea în capăt, ne-a întrebat din nou ce căutam. Am bîiguit eu de ce ne aflam acolo şi ne-a îndrumat spre o încăpere mare şi întunecată, unde o mulţime de femei stăteau şi lucrau la maşinile lor.

Era o tăcere de mormînt acolo, ca şi cînd fie femeile erau mult prea ocupate ca să-şi piardă vremea cu bîrfitul, fie exista o disciplină de fier. Stăteam nedumeriţi la intrare, fără să bage nimeni de seamă că eram acolo, cînd deodată Mehmet a zărit-o pe mama şi a tulit-o de lîngă noi, alergînd cu picioarele lui subţiri şi maronii ca nişte beţe printre rîndurile de femei prinse cu munca. A ajuns la mama şi s-a aruncat în braţele ei, plîngînd în hohote, de ziceai că i se frînge inima. L-am urmat şi noi, dar nu era nici un loc unde să ne aşezăm, aşa că am stat în jurul mesei sale, luîndu-le puţina lumină celorlalte femei care stăteau lîngă ea. Era pentru prima dată cînd o vizitam acolo, iar eu eram şocat de cît de mizer, umilitor şi sărac putea fi locul acela. Mama părea obosită, cu ochii roşii şi mîinile puţin murdare. Cusurgiul din mine era revoltat şi m-am simţit neputincios, cuprins de o furie copilărească pentru că mama era nevoită să lucreze într-un loc ca acela. Probabil că mi-a citit asta pe chip, pentru că i-a spus bunicii: „Ar fi fost mai bine dacă nu aduceai copiii aici”.

Bunica a dat din umeri indiferentă, mutînd-o pe Muazzez de pe un braţ pe altul, apoi, ca răspuns la mîinile întinse ale mamei, i-a dat-o ei.

„Ce puteam să fac?”, a protestat ea cu glas tare, şi toate celelalte femei s-au oprit din lucru pentru a auzi ce spunea. „N-am găsit pe nimeni cu care să-i las şi am nevoie de bani.”

Mama s-a întins către poşeta ei, împingînd peste masă puţinul pe care-l conţinea. Bunica a întrebat nemulţumită dacă asta era tot. Am văzut că mama s-a înroşit tare, iar văduva, care stătea lîngă ea, a intervenit, probabil ca să creeze o diversiune: „Primim toată mîncarea aici. Nu mult, dar mai bine decît ce puteam eu să-mi iau cînd eram acasă. Şi-mi dau bani şi un loc unde să dorm. Ce altceva să mai vreau?”.

„Poate că *dumneata* eşti mulţumită aici”, a subliniat bunica răcnind. „Dar n-ai o familie care să depindă de dumneata. Eu am aceşti trei copii pe care încerc să-i hrănesc, iar cu banii ăştia n-o să le cumpăr mare lucru.”

A strîns îndărătnică din buze şi s-a uitat cu dispreţ la puţinii bănuţi din mîna sa, iar în ochii mamei am zărit umbra suferinţei. Ne privea de parcă voia să-şi ceară scuze faţă de noi, copiii, iar eu îmi doream s-o alin, să-i ofer un fel de încredere, dar n-am ştiut cum. Apoi am văzut-o cum a ridicat din mîini a neputinţă şi a spus: „Aş vrea să fi ştiut ce să fac! Aş vrea să se poată face ceva pentru copii”.

Figura bunicii era rece şi încăpăţînată.

„Vor muri de foame dacă mai rămîn multă vreme cu mine”, a spus ea. „Eu sînt bătrînă şi, la nevoie, pot trăi şi cu puţină mîncare, dar ei sînt tineri şi tot cer, tot cer…”

Mama nu i-a putut răspunde. Stătea cu privirea în jos, la mîinile ei aspre şi murdare, şi cîteva femei îi aruncau priviri compătimitoare, dar nimeni n-a spus nimic. Nu era nimic de spus.

După cîteva minute, bunica a luat-o înapoi pe Muazzez şi s-a pregătit de plecare. Părea iritată,

răzvrătită şi întunecată la chip şi probabil era la fel de înfometată ca şi mine, dar în acel moment am urît-o cu o înverşunare care nu mai avea nimic copilăresc în ea. O umilise pe mama şi îi vorbise dur, răsucind cuţitul în rana nefericirii ei.

„O să plecăm acum", a spus ea.

Mama şi-a întins obrazul pentru a fi sărutată şi nu puteam s-o îmbrăţişez şi să-i spun că e iubită şi că nu trebuie să-şi facă griji. Sărutarea ei a fost la fel de distantă şi rece ca valurile care se sparg la ţărm, ochii ei priveau dincolo de noi, către o suferinţă pe care noi n-o vedeam, dar pe care poate am fi putut-o cît de cît înţelege. Încercînd s-o fac să conştientizeze prezenţa noastră acolo, m-am prins de umărul ei, iar faţa mea caldă a întîlnit răceala chipului ei.

„Da, da", mi-a spus ea absentă, fără să se gîndească la mine, şi eu m-am retras, prigonit şi neputincios, incapabil să mă exprim şi simţindu-mă nedorit.

Am plecat şi am trecut din nou printre rîndurile de femei lipsite de speranţă, iar la uşă ne-am întors să-i facem din mînă, dar ea nu se uita la noi. Îşi ascunsese faţa în palme şi poate că plîngea. Nu am aflat niciodată. Ne-am tîrît picioarele pînă acasă cu bunica, în casa aceea tăcută şi rece din Bayazit, şi lumea întreagă părea întunecată, pentru că în acea zi mama părea să fi renunţat la noi, iar bunica spusese că nu ne dorea. Noi nu puteam face nimic, pentru că eram doar nişte copii, iar glasurile noastre s-ar fi pierdut în marele tumult al lumii.

Următoarea dată cînd mama s-a întors acasă de la atelier a ajuns mai devreme decît de obicei şi ne-am întrebat cum de venise la ora aceea. Ne-a spus că o să stea trei zile, iar bunica i-a pus tăcută cu polonicul în farfurie eterna supă de varză, lăsînd să se înţeleagă poate că încă o gură de hrănit n-o să facă mare pagubă la mîncare. Mama a spus că primise o scrisoare de la comandantul atelierului în care i se spunea că, dacă dorea, copiii ei puteau fi duşi la o şcoală din Kadıköy, înfiinţată recent cu scopul de a-i proteja pe copiii care şi-au pierdut taţii în război. Ideea mi s-a părut îngrozitoare şi m-a înspăimîntat şi cu cît mama vorbea mai mult despre subiect, cu atît mi se făcea mai frică. Din ceea ce spunea, mi se părea că deja luase hotărîrea de a ne trimite pe mine şi pe Mehmet la şcoala aceea şi simţeam că vechea mea viaţă lua sfîrşit şi că mama nu ne mai dorea alături de ea.

Bunica a părut uşurată de decizia mamei, spunînd că o să o ţină pe Muazzez cu ea, iar eu am alergat la mama plîngînd: „Nu, *anne*, nu! Nu ne părăsi, nu ne trimite departe de tine!".

Mehmet a început şi el să plîngă, dar, cum mama se uita la noi, n-am văzut nici urmă de îndoioşare în ochii ei.

Bunica a intervenit iritată, ca şi cum n-ar fi fost sfîrşitul lumii pentru noi: „Terminaţi cu plînsul amîndoi! N-aveţi de ce să plîngeţi. O să vă placă la şcoală şi-o să aveţi destulă mîncare bună".

„Nu vreau mîncare bună", am suspinat eu, dorindu-mi s-o fac pe mama să-şi schimbe starea aceea împietrită, absentă, într-una mai relaxată, mai caldă, care să-mi permită să alerg la ea pentru alinare.

Dar n-a fost nimic de genul ăsta. Doar despărţire şi şcoală pentru noi, dragoste nu, căci nu mai exista

nimeni care să ne ofere aşa ceva. Mă întreb dacă mama a luat decizia asta cu lacrimi în ochi şi cu reţinere sau simţindu-se uşurată că în sfîrşit s-a găsit şi pentru noi un loc care să ne găzduiască, astfel încît ea să nu mai simtă povara responsabilităţii noastre. Numai ea ştia răspunsul la întrebarea asta şi nouă nu ne-a vorbit despre astfel de lucruri. Nu e lucru uşor să spui că inima, mintea şi spiritul unui copil pot fi frînte, dar întîmplările din acea zi tristă mi-au influenţat toată viaţa de după aceea. Inima unui copil poate înceta să iubească la fel de uşor – poate cu mai multă amărăciune – ca aceea a unui adult. Cînd sentimentele strigă şi se luptă neputincioase împotriva asprimii unei decizii, fie ea luată uşor sau nu, şi eşti forţat să ţi le reprimi pentru că n-au fost recunoscute, pentru că n-au fost auzite, atunci şi dragostea se stinge, deşi un copil n-ar spune chiar aşa. Poate că lucrul acesta este pe deplin conştientizat doar mai tîrziu, cînd copilul devine adult şi cînd, privind înapoi la ziua aceea uitată, retrăieşte o ură veche.

Aşa că în seara aceea eu şi Mehmet ne-am dus la culcare ştiind că o revoltă ar fi fost inutilă, că eram doar copii şi că nu ne-ar fi ascultat nimeni, chiar dacă am fi avut cuvintele care să explice disperarea noastră. Mama a mers în Kadıköy să ne înscrie, iar eu i-am cerut bunicii să ne explice de ce trebuia să plecăm. Mi-a dat cîteva motive foarte bune, obiective, de natură materială, dar mai degrabă am înţeles eu cît de nemiloasă putea fi ea decît a înţeles ea durerea mea. Ea nu era în stare să înţeleagă că mîncarea puţină de acasă nu însemna nimic pentru noi atîta timp cît puteam rămîne acolo, că pentru noi casa aceea însemna, mai presus de orice, siguranţa noastră. Aşa că am renunţat la întrebări fără rost, căci pînă şi cel care e sînge din sîngele tău poate să fie dureros de nepăsător la durerea ta.

A doua zi eu şi Mehmet am fost duşi de mama la Podul Galata, pentru a traversa Bosforul şi a ajunge în Kadıköy, în partea Anatoliei. Pe vas ne-a spus de atîtea ori cît de tare o să ne placă şcoala, încît am devenit destul de tăcuţi, nemairăspunzîndu-i. Iar ea a luat în mod greşit tăcerea noastră drept îmbufnare şi şi-a pecetluit buzele de tot.

De la debarcaderul din Kadıköy am mers pe jos pînă la şcoală – clădirea în care este astăzi Spitalul Francez. Se afla într-un loc frumos, cu vedere la mare, şi era atît de curată şi de îngrijită, că strălucea ca aurul în bătaia soarelui. Am urcat pe nişte scări mari de piatră şi încă aşteptam ceva care să amîne, să încurce aranjamentul acela, căci înfrîngerea e un lucru greu de acceptat. Pe holul neprimitor, parcă aseptic, un portar în uniformă ne-a spus să ne aşezăm pînă cînd aduce el pe cineva să se ocupe de noi. Eu am stat pe marginea unui scaun şubred, cu inima bătîndu-mi aşa de tare, încît mă aşteptam să o audă toţi, iar pe perete un ceas mare, alb bătea secundele în acelaşi timp cu inima mea. Tic-tac, tic-tac, tic-tac, spunea el încontinuu, nepăsător, iar acul mare se mişca implacabil, insensibil la rugăminţile mele tăcute de a se opri pentru totdeauna. Pe hol au trecut cîteva infirmiere cu şorţuri apretate, uitîndu-se indiferente la noi, dar nu se auzeau şi nu se vedeau alţi copii.

Deodată, o femeie într-o rochie albastră şi cu un şorţ alb, ţeapăn în jurul ei – care, am aflat noi mai tîrziu, era intendenta – a venit spre mama şi au început să vorbească încet. Vorbea turceşte îngrozitor de prost, cu o voce groasă, guturală, pentru că era o nemţoaică cu părul blond împletit şi pielea albă.

După un timp s-a întors către mine şi Mehmet şi ne-a spus: „Luaţi-vă la revedere de la mama

voastră”.

Noi am început să plîngem, iar ea ne-a spus tăios: „Mama voastră o să vină să vă vadă din cînd în cînd. Nu plîngeţi”.

Aşa că ne-am aplecat înspre mama şi i-am atins uşor mîinile cu buzele noastre. Aşteptam o vorbă bună din partea ei, o privire mai expresivă, dar chipul i-a rămas închis, gol, fără nimic pentru noi. Am privit-o plecînd prin uşa mare de sticlă, precedată de umbra ei pe scările ce străluceau, dar ea n-a privit înapoi şi nici n-a arătat în vreun fel ce simţea. Era oare supărată că fusese nevoită să ne lase acolo – sau dură, aşa cum nu o cunoscuserăm niciodată pînă atunci? Nu puteam şti noi, două fiinţe neînsemnate ce stăteau lîngă acea intendentă nemţoaică durdulie, care ne-a spus să ne sărutăm de rămas-bun unul pe celălalt, pentru că Mehmet avea să fie dus la grădiniţă, într-o clădire diferită de cea în care ne aflam.

Mehmet s-a prins de mîna mea şi nu voia să-mi dea drumul, întrebînd din ochii lui căprui ce se întîmpla cu noi, iar eu i-am şoptit că totul o să fie bine, că în scurt timp o să ne vedem din nou. O infirmieră roşcată l-a preluat apoi pe băieţelul tăcut de trei ani şi jumătate care nu ştia ce să facă în această lume întoarsă pe dos. O altă infirmieră m-a luat pe mine de lîngă intendentă şi am fost spălat şi îmbrăcat într-o uniformă gri rufoasă – uniforma şcolii de caritate. După aceea am fost dus în dormitor, unde mi s-a arătat patul meu, un pat îngust de fier cu o plapumă albă şi un taburet scund alături, pe care să-mi pun în fiecare noapte hainele împăturite. Apoi mi s-au arătat sala de clasă şi locul unde aveam să stau eu, sala de mese şi sora care răspundea de mine, o femeie cu ochi sfredelitori şi lipsită de înţelegere faţă de copii. Era masivă şi sadică, cu nişte mîini roşii enorme, numai bune pentru pedepse disciplinare. Am întrebat-o timid dacă o să-l pot vedea pe fratele meu şi mi-a tăiat-o scurt că nu şi că, pe mai departe, o să-mi fie bine dacă învăţ să nu vorbesc neîntrebat. Cît am stat în şcoala aceea, cam doi ani de zile, nu l-am văzut niciodată pe Mehmet, deşi o dată am auzit-o pe mama rugînd-o pe intendentă să-l mai lase să mă vadă uneori, pentru că el cerea insistent. Dar intendenta, nepăsătoare, i-a spus că regulile şcolii trebuiau respectate şi că era „*verboten*”[1] ca elevii din şcoala primară să se amestece cu copiii de la grădiniţă, iar intendenta nu era nemţoaică degeaba. *Verboten* era *verboten* şi cu asta basta.

La început, mîncarea era foarte bună şi peste tot era foarte curat şi mirosea mereu a dezinfectant. Aveam ore în fiecare zi şi n-aveai nici o şansă să mai aţipeşti pe la lecţii, căci profesorii îţi atrăgeau atenţia în turca lor îngrozitoare, iar pedepsele includeau chiar şi săritul meselor. De două ori pe săptămînă luam lecţii de cîntat. Una dintre surorile de acolo cînta la pian şi noi cîntam cîntece tradiţionale turceşti şi nemţeşti, simţindu-ne bine, căci era una dintre puţinele ocazii cu care puteam să ne dezlănţuim şi să strigăm cît de tare voiam. Serile obişnuiam să ne adunăm în grădină, un loc retras, frumos, care dădea înspre Marea Marmara, iar harnicele surori ne aranjau în rînduri militare în jurul steagului Turciei. Intonam din răsputeri *Deutschland über Alles!* şi, ca o replică întîrziată, *Padişahim çok yaşa!*. Eram cu toţii prea mici ca să sesizăm ironia acestei combinaţii.

Mama obişnuia să mă viziteze o dată la două săptămîni şi eu îi aşteptam cu nerăbdare sosirea multe zile înainte să vină.

Cîteodată, în timpul orei de joacă, obişnuiam să merg într-un colţ al grădinii, departe de ceilalţi, să mă aşez pe un perete de piatră scund, crăpat şi să mă uit spre mare, gîndindu-mă la mama şi întrebîndu-mă dacă îi era dor de mine sau era bucuroasă că pasase responsabilitatea altcuiva – oare cuiva mai indiferent? Îmi cufundam faţa în iarba înaltă şi plîngeam după ea şi după Mehmet, pe care nu-l mai văzusem deloc.

În stînga corpului principal al şcolii era o clădire mică, unde se afla cinematograful nostru, aşa cum era el. Aici înăuntru era o ferestruică, cu o pantă înaltă ducînd înspre camera operatorului, şi uneori mă căţăram pe acea pantă, pentru că de acolo vedeam porţile mari de la intrarea principală, şi aşteptam cîte ore îndrăzneam. Aşteptam să văd silueta mamei apărînd la porţi, cu inima bătîndu-mi tare de emoţie şi întotdeauna cu teama că poate, pînă la urmă, n-o să apară deloc în ziua aceea. Cînd o vedeam, o zbugheam din cinema şi mă năpusteam asupra ei ca o mică rachetă, aruncîndu-mă în braţele ei mereu reci, veşnic rugînd-o acelaşi lucru: „Mă iei astăzi acasă, *anne*?”.

„Astăzi nu, fiule. Poate curînd.”

Întotdeauna aceeaşi întrebare, întotdeauna acelaşi răspuns. Curînd. Curînd. Curînd.

Îmi aducea alune şi stafide şi-mi povestea despre bunica şi despre sora mea, dar, pe măsură ce lunile treceau, pe mine aceste lucruri mă interesau din ce în ce mai puţin. Se retrăseseră toate într-un ungher îndepărtat al minţii şi pînă şi faptul că nu-l mai vedeam pe fratele meu îşi pierduse din amărăciunea dureroasă de la început. Un singur lucru rămăsese real, clar şi luminos: mama. Tot mă mai agăţam de imaginea mea veche asupra ei, încercînd s-o forţez să dea dovadă de mai multă dragoste faţă de mine, şi adormeam plîngînd după ce pleca, fiindcă vizitele ei nu erau niciodată mai mult decît nişte vizite formale, din obligaţie. Timpul mi-a şters lacrimile şi chiar mi-a redus din dragostea pentru ea, lunile au trecut, eu m-am făcut mai înalt şi mai puternic, iar hrana bună mi-a rotunjit obrajii odinioară supţi. Am primit uniforme noi, eram mai mare cu două clase şi mă obişnuisem din ce în ce mai mult cu şcoala. Dorul după dragostea mamei a scăzut tot mai mult pînă cînd, în cele din urmă, a dispărut cu totul. Încă o aşteptam să vină în vizită, dar fără acea emoţie care-mi făcea inima să tresalte şi fără s-o mai întreb cînd va veni ziua în care mă voi întoarce acasă.

Dar primăvara anului 1918 a adus din nou hrană precară pentru noi şi condiţii chiar mai rele pentru mama. Războiul mergea prost, iar mîncarea era din ce în ce mai puţină în întreaga ţară. La şcoală începeam să ne ridicăm de la masă flămînzi, iar unt nu mai primeam deloc. Mergeam la culcare flămînzi, ne trezeam flămînzi şi ne petreceam zilele flămînzi. Cînd, în perioada asta, mama îmi aducea alune sau fructe uscate, le mîncam atît de repede, că aproape întotdeauna mi se făcea rău după aceea. Surorile nemţoaice au dispărut şi au fost înlocuite de nişte bătrîne turcoaice, iar şcoala începea să miroasă din ce în ce mai puţin a dezinfectant şi-ţi era dor de foşnetul ţeapăn al şorţurilor albe de pe coridoare. Lecţiile se făceau rar, iar cîntatul a încetat cu totul, căci cum mai puteam noi cînta dacă ne era foame? Dar în sala de muzică încă atîrna un portret mare al sultanului, Mehmet Reşat, şi noi obişnuiam să strigăm *Padişahim çok yaşa!* chiar dacă aveam burţile goale.

Vara acelui an ne-a prins chiar şi fără pîine uscată în şcoală, iar bătrînele ne duceau într-un loc numit Fenerbahçe, unde creşteau mulţi *sakız ağacı* (eucalipţi) mari, cu ciorchini deşi de fructe mici şi roşii, răşinoase. Obişnuiam să aruncăm cu pietre în copaci, cîteodată avînd norocul să doborîm fructele prin buruienile mari. Ne luam apoi la bătaie ca nebunii pentru ele, împingîndu-ne unii pe alţii şi trîntindu-ne la pămînt pentru a găsi fructele şi a le mînca lacom, ca nişte mici animale. Erau acre, dar, în mod curios, mulţumitoare şi ne umpleam buzunarele cu ele, luîndu-le la şcoală ca să le mîncăm în timpul nopţii. Alteori mergeam la Fikir Tepesi, de unde culegeam şi mîncam *kuzukulağı* (măcriş), ajutîndu-i pe cei mai mici dintre noi să aleagă plantele potrivite. La Kalamış căutam *bayırturpu* (ridichi mici albe), care ne făceau o sete cruntă. Şi de multe ori îmi amintesc că mîncam florile de migdal din copaci, îndesîndu-le în gura mea mereu flămîndă. Odată, pe un cîmp de lîngă mare, învecinat cu grădina şcolii, soldaţii culegeau bobul, aruncînd lujerii verzi la marginea cîmpului, marginea cea mai apropiată de gardul nostru. Ne vîram degetele prin gard şi trăgeam lujerii înăuntru, sugîndu-le conţinutul cu mare poftă.

Cînd mama îmi dădea nişte bănuţi de buzunar, eu, ca toţi ceilalţi, cumpăram bob şi obişnuiam să-l mănînc crud, îngurgitîndu-l febril pînă cînd, în cele din urmă, vomam – după care mă simţeam mai flămînd ca niciodată. Devenise un obicei să avem la noi nişte pungi mici cu sare şi ardei iute şi, dacă eram suficient de norocoşi să dăm peste nişte coji crude de cartofi sau de vinete, le spălam la pompă, le amestecam ca nişte experţi cu conţinutul punguţelor şi le mîncam atunci cînd foamea ne răzbea. Căutînd să supravieţuim, ochilor noştri hămesiţi nu le scăpa nimic. Dar într-o zi, lihnit de foame, am mîncat ceva necunoscut, ceva ce eu am bănuit că era ridiche şi care mi-a dat o stare de rău intens, aşa că am ajuns de îndată la spitalul şcolii. Aici au descoperit că mă otrăvisem şi tot atunci m-am pricopsit şi cu rîie. Sufeream deja de mîncărimi de cîteva săptămîni, dar nu-mi păsase şi, oricum, bătrînele care le înlocuiseră pe surorile nemţoaice deştepte nu acordau niciodată atenţie unor astfel de lucruri. Mă umplusem de rîie şi aproape că plîngeam înnebunit din pricina mîncărimii, căci pielea mă ustura şi mă furnica, nelăsîndu-mă să mă odihnesc. În fiecare dimineaţă eram dus la baia turcească, unde porţiunile atacate de rîie erau frecate cu o perie tare pînă cînd trupul îmi sîngera, iar eu agonizam. Era o tortură şi urlam neîntrerupt, dar în van, căci frecatul continua fără milă.

Mîncarea din spital era ceva mai bună, nu cine ştie ce, dar cel puţin nu mai eram nevoiţi ca, de foame, să rătăcim pe cîmpuri. La amiază primeam o porţie mică de *lapa* (un orez apos) şi seara o supă subţire de legume – dar fără pîine, pentru că, pur şi simplu, pîine nu exista. Ne era mereu foame şi, cu o jumătate de oră înaintea mesei, noi, copiii care aveam voie să ne ridicăm din pat, ne adunam nerăbdători sub ceasul mare de deasupra uşii. Obişnuiam să numărăm secundele pînă la 60, apoi spuneam triumfători: „Încă un minut!”, şi tot aşa, gîndindu-ne că astfel mai scurtam din timpul rămas. Eu făcusem din asta un obicei şi piciorul drept îmi zvîcnea în acelaşi timp cu număratul; şi astăzi, atunci cînd sînt foarte obosit sau supărat, piciorul drept începe să-mi zvîcnească în mod automat după bătaia ceasului.

Tot timpul cît am stat în spital, mama n-a venit să mă vadă, iar eu eram îngrijorat că nu aveam nici o veste de la ea, pentru că înainte nu lipsea de la vizitele ei bilunare. Săptămîni lungi au trecut şi tot n-am

primit nici o veste de la ea. Cînd mi s-a dat drumul din spital, eram ca un mîţ jigărit, căci foametea din ultimele luni îmi scobise obrajii şi-mi subţiase trupul. După ce-am ieşit din spital, am aflat că nu mai aveam voie în cinematograf să spionăm de la fereastra operatorului, în schimb, în grădină a apărut o tablă şi, pe măsură ce vizitatorii soseau, numele copiilor erau scrise acolo. Ca toţi ceilalţi, în zilele de vizită aşteptam lîngă tablă, dar numele meu nu apărea scris niciodată. După un timp, m-a cuprins sentimentul îngrijorător că n-am s-o mai văd vreodată pe mama, că, în cele din urmă, mă abandonase pentru totdeauna. Credeam că aveam să rămîn în locul acela înfiorător ani de zile şi în mintea mea începeau să încolţească planuri de evadare, vagi şi fără formă. Apoi, pe neaşteptate, aşa cum se întîmplă toate minunile, s-a întîmplat şi acel lucru frumos şi într-o zi din vara anului 1918 mi-am văzut numele scris pe tabla neagră. Am păşit încet spre holul de primire, cu inima gata să-mi plesnească şi cu piciorul drept amenînţînd să zvîcnească în timp ce mergeam. Cînd am ajuns în hol, am văzut-o pe mama aşezată pe unul din scaune, deşi se schimbase atît de mult, încît numai privirea unei persoane iubite ar fi putut s-o zărească în mulţimea aceea de oameni amărîţi din jurul ei. Am alergat la ea plîngînd, iar ea m-a luat în braţe, ţinîndu-mă strîns cu mîinile-i tremurînde.

Apoi mi-a spus: „Dar ce înseamnă asta, fiul meu? Eşti atît de slab şi de palid! Ce ţi-au făcut?”.

Aşa că m-am pus pe plîns din nou, nedeprins cu acest exces de compasiune, şi i-am spus cum stătusem în spital, cum trupul îmi fusese frecat pînă la sînge şi cum nu avusesem mîncare deloc. A părut îngrozită.

„Păi”, a spus ea, „ţi-ar fi fost mai bine acasă, cu mine”.

Am întrebat-o de ce nu mai venise să mă viziteze şi mi-a spus că şi ea fusese bolnavă, că-i reveniseră frigurile, de care nu scăpase niciodată cu totul. Şi atunci mi-am dat seama că şi ea slăbise de te-apuca mila, era numai piele şi os, arătînd ca un schelet palid însufleţit, cu faţa ei albă şi ochii mari care nu zîmbeau niciodată. Îşi păstrase frumuseţea, în mare parte pentru că era o frumuseţe a conformaţiei care nu se pierdea nicicînd, dar acum în faţa ochilor aveam o frumuseţe îndurerată, dezamăgită, cu mici cute la colţurile gurii şi cu suferinţa împînzindu-i fruntea largă cu riduri fine.

Şi-a pus mîna pe creştetul meu tuns şi mi-a spus că arătam ca un elev de la şcoala de caritate. Am întrebat-o nerăbdător ce ştia de fratele meu; am văzut pe chipul ei o expresie îngrijorată şi mi-a răspuns că nimic, pentru că şi el era bolnav şi n-o lăsaseră deloc să-l viziteze. Brusc s-a ridicat să plece şi de data asta n-am mai întrebat-o cînd am să vin acasă, căci învăţasem să nu mai pun întrebări stînjenitoare, iar atunci acasă părea ceva la fel de îndepărtat ca un vis, doar un cuvînt fără înţeles.

M-a luat de mînă şi mi-a zis că mergem la biroul intendentei – nu cea care era cu doi ani în urmă, ci o turcoaică şi mai cumplită, mai inabordabilă. Am intrat la ea fără dificultate şi nu mi-a venit să cred că auzeam bine cînd mama i-a spus că mă lua acasă cu ea şi că urma să vină peste două săptămîni şi după Mehmet. Intendenta, rece, a început să se împotrivească, dar mama nu avea chef să se lase intimidată. I-a spus că nu va pleca de acolo fără mine şi că uniforma mea va fi returnată atunci cînd va veni după Mehmet. A insistat să afle mai multe informaţii despre el, dar intendenta era vagă, distantă, fie pentru că nu ştia nimic, fie pentru că alesese să nu spună.

Cît timp au vorbit, eu am stat la uşă, cu inima bătîndu-mi în piept într-un mod ciudat. Venise în cele din urmă şi ziua asta, ziua după care tînjeam de mai bine de doi ani, dar venise prea tîrziu şi, acum, pentru mine nu mai conta dacă mama mă lua sau nu acasă. Într-adevăr, îmi doream să plec din locul acela, dar nu ştiam unde voiam să merg. Acasă nu mai reprezenta paradisul promis şi era ceva atît de depărtat, încît aproape că nu-mi mai aminteam acel loc şi, în mintea mea, îmi oferea mai puţină siguranţă decît şcoala aceea nenorocită de caritate.

Aşa că am plecat acasă, la aceleaşi condiţii pe care le lăsasem cu doi ani în urmă, dar amărăciunea crescuse, pentru că lăsasem sărăcia de aici pentru un alt fel de sărăcie şi mă întorsesem fără nici un cîştig. Mama a avut curajul în 1918 să ia o astfel de decizie, dar copilul din mine s-a întrebat – probabil fără să aibă dreptate – de ce nu fusese curajoasă şi în 1916, cînd a trimis doi băieţi mici la o şcoală germană, nimicindu-ne orice urmă de încredere şi dragoste şi încercînd apoi să le recîştige cînd era prea tîrziu. Căci nouă aşa ni s-a părut atunci şi încă ni se pare şi astăzi, chiar dacă ea s-a stins de mult şi e dincolo de orice critici.

Acasă devenise un loc ciudat şi străin, unde bunica încă ne servea veşnica supă de legume şi unde camerele ne păreau mai mici şi mai întunecate în comparaţie cu încăperile mari şi goale ale şcolii. Muazzez avea acum trei ani şi era o fiinţă delicată cu ochi albaştri şi un păr care se deschisese înspre castaniu. Era arţăgoasă şi apatică, pentru că şi ea, ca noi toţi, suferea de foame. Încercam să mă joc cu ea, dar nu părea interesată, ca şi cum joaca ar fi fost pentru ea o ciudăţenie. De asemenea, nu vorbea clar, bîlbîindu-se, ruşinîndu-se şi fugind de mine, preferînd să fie singură, căci nu cunoscuse altceva în afara singurătăţii. Un copil ciudat, sensibil şi irascibil, întotdeauna înfometat şi întotdeauna predispus să plîngă. Faţă de ea nu simţeam acea apropiere pe care cîndva o simţeam faţă de Mehmet, frăţiorul meu tăcut cu ochi căprui care-l cunoscuse pe tata şi cu care îmi împărţeam jucăriile.

Mama încă lucra la atelierul de croitorie al armatei, iar bunica se îngrijea de căsuţa noastră. Într-o zi am mers cu ea la piaţă, dar n-am putut să cumpărăm nimic. Toate prăvăliile aveau obloanele trase, iar puţinele care mai rămăseseră deschise vindeau doar nişte porumb sfrijit şi legume putrezite. Făina era de trei ori mai scumpă decît ar fi trebuit să coste în mod normal, era neagră şi acră, emanînd un miros înţepător. Bunica s-a uitat la ce cumpărase şi la puţinele monede pe care le mai avea în mînă, apoi a spus surprinsă: „E pentru prima dată cînd mă întorc de la piaţă cu bani rămaşi necheltuiţi!”.

Şi în ziua aceea am mîncat pîine acră cu o supă care avea gust de apă sărată. Apoi au venit zile cînd puneam pe raţia noastră de pîine numai ulei de măsline foarte alterat şi eram atît de slăbit, că nu mai puteam să merg. Îmi amintesc cum într-o zi zăceam în salon, leşinat de foame şi nefiind în stare nici măcar să-mi mişc o mînă sau un picior. Muazzez era cu mine, aşezată pe covor şi scîncind de foame, dar eu eram mult prea năuc ca s-o bag în seamă. Bunica s-a întors abia la lăsarea întunericului dintr-o lungă expediţie peste dealuri, Dumnezeu ştie unde. Ne-a dat pîine, pîine proaspătă şi aproape albă, şi ne-a împărţit ceapă crudă şi unt, care era rînced, dar asta n-a mai contat la cît de înfometaţi eram. Am mîncat pînă cînd n-am mai putut, iar Muazzez a adormit acolo unde era, întinsă pe covor, şi nimănui nu i-a mai păsat că nu era în

pat.

Bunica stătea la fereastră plîngînd şi vorbind de una singură, cum îi era obiceiul în ultimul timp.

„Nu se mai găseşte mîncare nicăieri”, a spus ea. „Pentru prima dată în ani de zile am bani în buzunar şi nu găseşti nimic să cumperi cu ei!”

De unde avea banii, nu ştiu. Probabil vînduse vreun lucruşor pe mai puţin de jumătate din valoarea lui ca să ne cumpere de mîncare de la ţăranii lacomi şi strîngători care nu sufereau niciodată prea tare de foame.

Cred că a stat la fereastră toată noaptea, deoarece cînd m-am trezit în dimineaţa următoare încă era acolo, cu ochii ei bătrîni ridaţi şi chinuiţi de oboseală, iar Muazzez încă dormea pe duşumeaua tare.

1. Interzis (n.tr.).

Capitolul 16

Cum s-a încheiat ucenicia mea la frizerie

N-am să uit uşor ziua în care am mers la Bebek, la spitalul în care Mehmet zăcea pe moarte.

Era o zi plăcută şi caldă de vară, iar de pe Podul Galata dealurile înverzite ale Anatoliei străluceau frumoase şi liniştite sub cerul inundat de lumină. Pescăruşi ţipau în urma vaselor mari şi mici care traversau Bosforul, iar albastrul dumnezeiesc al acelei zile îţi umplea inima de fericire. Iluzia aceasta translucidă a liniştii a făcut ca pe moment foamea să fie dată uitării, iar cînd am ajuns la Eminönü, ca să luăm tramvaiul, eram ameţit şi puţin buimac din cauza luminii şi strălucirii noii zile şi a brizei răcoroase şi sărate ce venea dinspre mare. Tramvaiul gonea pe străzi la fel de hurducăit ca toate tramvaiele din Istanbul. Cînd în sus pe dealuri, cînd înapoi în vale, de fiecare dată mai furios şi mai iute, cu un zăngănit continuu şi ca şi cum vatmanul şi tramvaiul erau amîndoi neîngăduitori cu aceste străzi jalnice şi dosnice şi visau să ajungă cît mai repede la panta abruptă şi înfiorătoare de la Bebek.

În ziua aceea Beşiktaş era atît de pustiu, încît puteam crede că eram singuri acolo. În drumul nostru palpitant am lăsat în urmă Ortaköy, zărind în treacăt moscheea sa albă şi strălucitoare cu cele două minarete înalte pînă la cer, moschee care se înălţa peste Bosfor. Mai jos e Kuruçeşme, cu casele sale de lemn dărăpănate deasupra cărora pluteşte, ca o peliculă neagră, praful provenit de la numeroasele depozite de cărbune. Am tot coborît pînă am ajuns în Arnavutköy – cuvîntul în sine are ceva romantic, din moment ce înseamnă „Satul albanez”. De-a lungul digului mării, pe lîngă care tramvaiul alerga acum, pe partea Anatoliei se va vedea Çengelköy, ca o bijuterie pitită pe dealurile împădurite, apoi Şcoala Militară din Kuleli, cu Bosforul trecînd pe lîngă ea, pînă cînd, în cele din urmă, pereţii înalţi de granit ai Palatului de vară al kedivului Egiptului au blocat peisajul, iar noi am şerpuit la vale pe singura şină care ducea spre Bebek şi frumoasa unduire a golfului.

Bebek îţi fură inima cu frumuseţea sa fragilă şi nepieritoare – o frumuseţe dată, cred, mai ales de albastrul apelor sale care clipocesc la ţărm şi de navele cu catarge înalte, albe, ce par să fi fost ancorate acolo dintotdeauna; şi de casele înguste şi vechi care răsar în spatele oraşului şi se caţără în sus pe dealurile abrupte pînă în pădurile care rămîn verzi tot anul. În dimineaţa aceea din vara anului 1918 am

văzut pentru prima oară Bebek şi am fost extaziat că privirii mele hămesite i-a fost dat să întîlnească o frumuseţe aşa deosebită, pitorească.

După ce am ajuns la capăt de linie, mama s-a interesat cum ajungem la Spitalul de copii, iar cînd l-am găsit a trebuit să aşteptăm în holul rece, acoperit cu faianţă pînă cînd o infirmieră a putut să stea de vorbă cu noi. A venit în cele din urmă, serioasă şi foşnind în veşmintele ei apretate, cu vălul alb tradiţional coborîndu-i peste frunte, ascunzînd orice firişor de păr, arătînd, dacă ar mai fi trăit şi astăzi, cu un doctor pregătit să intre în sala de operaţii. A fost greu să dăm de Mehmet. În acea perioadă, în Turcia nu se foloseau numele de familie şi, drept urmare, adesea apăreau mari confuzii în identificarea oamenilor. Formula era cam aşa: Mehmet, fiul lui Hüsnü şi al lui Şevkiye din Bayazit. Oricît de anevoioasă ar fi fost această metodă, în cele din urmă oamenii erau identificaţi în siguranţă şi rar se întîmpla să existe doi sau mai mulţi părinţi care să poarte exact aceleaşi nume sau să existe un copil cu acelaşi nume.

Cînd, într-un tîrziu, infirmiera s-a lămurit cine era Mehmet, a informat-o pe mama că nu putea să-l vadă pentru că era prea bolnav. Dar mama, încăpăţînată, a insistat să i se dea detalii. Infirmiera a spus ceva de malnutriţie, iar mama a stat puţin pe gînduri, după care i-a zis că dorea să-l ia acasă. Infirmiera a ridicat din sprîncene îngrozită, explicîndu-i mamei că Mehmet sigur va muri dacă va fi scos din spital. Mama nu s-a lăsat, iar infirmiera, şovăielnică, a plecat în căutarea unui medic. Cît timp a fost plecată, mama a deschis pachetul cu haine pe care i le adusese lui Mehmet, necăjindu-se că ar fi fost prea mici pentru el şi că n-a avut altceva.

Infirmiera s-a întors cu un medic care arăta bătrîn şi neîngrijit şi au început s-o intimideze pe mama, dar ea le-a răspuns amabil că nu dorea decît să-şi ia fiul din locul acela.

„Îmi vreau copilul", a insistat ea încăpăţînată. „Dacă tot e pe moarte, poate să moară la fel de uşor aici ca şi acasă. Sînt gata să-mi asum toată răspunderea."

Doctorul a dat din umeri indiferent, s-a întors către infirmieră şi i-a spus să-l pregătească pe Mehmet. Mama i-a înmînat grămada de haine şi a semnat o hîrtie pe care i-o dăduse doctorul. Apoi am rămas să-l aşteptăm pe Mehmet.

Cînd s-a întors, infirmiera purta pe braţe un copil mic din care viaţa părea să se fi scurs. I l-a dat mamei care, aruncînd o privire scurtă, i-a spus: „Acesta nu e fiul meu. Acesta e un bebeluş, fiul meu are cinci ani. Trebuie să fie o greşeală la mijloc…".

Dar glasul i-a scăzut şi, nesigură, s-a uitat mai atent la copilul din braţele ei. Da, era Mehmet. Pînă şi eu puteam să văd asemănările.

„E uşor ca o pană!", a spus mama uimită.

„Este foarte bolnav", i-a spus infirmiera autoritar. „Greşiţi dacă-l luaţi acasă."

M-am uitat la Mehmet cu înfiorare, la chipul acela mic şi sfrijit, cu pometii ieşind în afară din obrajii traşi, cu sprîncenele negre subţiri şi delicat conturate, ca ale mamei, cu braţele şi încheieturile numai piele şi os, la trupul acela istovit care se stingea de foame. Am văzut cum lacrimi repezi au inundat ochii mamei, dar i-a mulţumit infirmierei şi am plecat.

Mergeam din nou spre Istanbul în tramvaiul care înainta repede, iar mama îl ţinea pe Mehmet cît mai aproape de ea, să simtă cît mai puţin zdruncinăturile. Eu stăteam cu nasul turtit de geam, conştient de suferinţa care o măcina pe mama şi de umbra morţii care-l învăluia pe fratele meu. Pentru mine, ziua care începuse însorită s-a întunecat şi Bosforul şi-a pierdut aproape cu totul albăstrimea.

Timp de cîteva zile, Mehmet a zăcut în pat într-un fel de agonie, cu bunica citind mereu din Coran deasupra lui, iar eu şi Muazzez mergeam cînd şi cînd şi ne uitam la el, înmărmuriţi în faţa tăcerii sale înspăimîntătoare. După o vreme au încercat să-l hrănească dîndu-i cu linguriţa lapte condensat, obţinut de mama prin intermediul atelierului de croitorie, iar uneori mai lua cîte-o înghiţitură de apă fiartă, mişcîndu-şi capul dintr-o parte în alta cu glas plîngător, ca şi cum ar fi avut dureri. Dacă nu părea să se facă mai bine acasă, cu siguranţă nu era mai rău. Şi apoi a venit o zi în care-mi amintesc că mi s-au întîmplat două lucruri importante: primul are legătură cu Mehmet, care a deschis ochii şi s-a uitat la mine. Întîi m-a privit fără să pară că m-ar recunoaşte, dar puţin după aceea a devenit conştient, mi-a zîmbit şi şi-a întins către mine mîna lui micuţă.

„Frate!”, mi-a spus cu glas slab, întrebător, care semăna mai degrabă cu un sunet slab pierdut în aer.

Am alergat la el şi, ţinîndu-l strîns de mînă, l-am întrebat dacă doreşte ceva. Mi-a spus că îi era foame şi m-am dus în bucătărie după lingură şi vasul plin pe jumătate cu lapte condensat. Gura lui era avidă şi înfometată şi i-am dat lapte cu lingura pînă cînd vasul a rămas gol şi strălucitor, după care a cerut un pahar cu apă. Muazzez a venit cu o carafă de apă, dar, descumpănită, a vărsat cîteva picături pe cearşaful lui şi am rîs zgomotos ca de o glumă bună, şi deodată Mehmet s-a întors pe o parte şi a adormit. Am stat lîngă patul lui pînă cînd bunica s-a întors de la piaţă şi, de cum a intrat în casă, am şi auzit vocea piţigăiată şi emoţionată a lui Muazzez care-i dădea formidabila veste. Bunica a venit sus într-un suflet şi, trăncănind tare – deşi ea credea că vorbea în şoaptă –, m-a întrebat ce se întîmplase. Cînd i-am povestit, a ridicat mîinile în aer de bucurie şi a început să recite o rugăciune de mulţumire din Coran. S-a strecurat lîngă Mehmet şi i-a ascultat respiraţia calmă, liniştită, apoi a spus simplu şi foarte încrezătoare că de-acum o să se facă mai bine – şi ne-a luat cu ea afară din cameră, lăsîndu-l pe Mehmet dormind adînc.

Adusese de la piaţă cîteva lucruri neinteresante şi brusc mi-a spus să mă duc la atelierul de croitorie de unde mama urma să se întoarcă în ziua aceea. Mi-a dat indicaţii să-i spun mamei despre Mehmet şi să-i zic să se întoarcă acasă prin Sirkeci, unde în magazine ar fi putut găsi şi altceva decît porumbul pe care bunica îl cumpăra mereu din Bayazit.

Nu ştia cum să mă scoată afară din casă cît mai repede, atît de mult îşi dorea să-i pregătească lui Mehmet ceva gustos, bombănind că acum n-o mai ţineau picioarele să ajungă pînă la Sirkeci.

Şi aşa am ajuns la al doilea lucru important care mi s-a întîmplat în ziua aceea.

M-am dus să mă întîlnesc cu mama, i-am transmis mesajul şi am pornit amîndoi spre Sirkeci, ea fiind foarte încîntată că fiul ei se hotărîse să trăiască.

Îmi amintesc că am reuşit să facem rost de nişte fasole mică, mazăre uscată şi puţin zahăr, un adevărat lux pe atunci. Eram în drum spre casă, chiar în spatele gării, şi, pentru că era unul dintre cele mai

aglomerate locuri din oraş, înaintam încet pe drumul pietruit, îngust. Ne-am ferit din calea cailor şi a oamenilor care împingeau cărucioare şi, deodată, acoperind zarva străzii, s-a auzit un altfel de sunet, mult mai puternic, iar mama s-a oprit şi s-a uitat spre cer. I-am urmărit privirea şi am văzut trei aeroplane trecând peste Cornul de Aur.

„Avioane englezeşti!”, a strigat un bărbat alergînd pe lîngă noi într-un magazin.

Mama şi cu mine am stat şi ne-am uitat la ele, fără să ştim ce încărcătură distructivă duceau. Oamenii fugeau pe lîngă noi în magazine, în gara Sirkeci, în intrînduri, dar cred că mama era prea înmărmurită ca să se poată mişca mai repede. Îmi amintesc că în cele din urmă m-a tras sub tenda unui magazin şi ne-am ghemuit acolo – abia peste ani am aflat că, în ziua aceea, ea fusese convinsă că prelata aceea ne-ar fi salvat, că, dacă piloţii nu ne puteau vedea, nimic rău nu ni s-ar fi putut întîmpla!

Aeroplanele au zburat cu zgomot către Istanbul şi apoi s-a auzit o explozie înfundată care a zguduit pămîntul.

Am crezut că zgomotele n-o să se sfîrşească niciodată. Nori de praf veneau spre noi şi mi-am dat seama că abia mă mai puteam ţine pe picioare.

În ziua aceea bombardaseră strada Mahmut Paşa, cea mai aglomerată piaţă locală din Istanbul, şi nu erau aproape deloc tunuri care să apere oraşul. De îndată ce avioanele au plecat, strada s-a umplut de sunetul asurzitor al ambulanţelor venind din toate părţile. Am pornit spre casă, avînd de trecut în drumul nostru pe strada Mahmut Paşa, iar casele sărăcăcioase şi micile magazine erau deja luminate de focul ce le cuprinsese. Un cal stătea pe o parte, nechezînd groaznic; trăsura era răsturnată peste trupul său frînt, iar birjarul, cu faţa distrusă, aruncat undeva sus, pe nişte dărîmături. Cum nu erau destule ambulanţe, au fost rechiziţionate şi autocamioane, care treceau pe lîngă noi încărcate cu răniţi, unii în stare de inconştienţă, alţii ţipînd în agonie şi bătînd aerul cu braţele lor ca nişte cioate bolnave. Căruţe ticsite de morţi se apropiau, una chiar a trecut pe lîngă noi, iar mie aproape că mi s-a făcut rău de spaimă cînd i-am văzut conţinutul însîngerat: capete cu chipuri înspăimîntate desprinse de trupurile lor, mîini şi picioare amestecate necuvenit la un loc, toate claie peste grămadă – erau morţi, şi cui să-i mai pese de ei cînd mai erau oameni vii care trebuiau salvaţi?

„Au vrut să bombardeze Oficiul pentru Război”, spunea cineva, „dar bombele au deviat şi au căzut aici…”.

Oamenii care l-au auzit au început să-l huiduie, iar la un moment dat respectivul a fost în pericol să-şi piardă viaţa, pentru că ceilalţi erau convinşi că strada Mahmut Paşa fusese bombardată intenţionat, fiind într-un cartier aglomerat. Încă îmi amintesc ziua aceea şi freamătul oamenilor, plînsetele celor năpăstuiţi, şi nimeni dintre noi nu va şti sau nu va dori să ştie, pentru că de-acum e istorie, dacă piloţii îşi greşiseră sau nu ţinta. Tot drumul pînă acasă, ochii mamei au fost plini de lacrimi vărsate pentru cei nevinovaţi care suferiseră, chiar şi pentru cei surprinşi de bombe şi ucişi. În mintea mea, amintirea acelui bombardament a rămas vie mulţi ani. Chiar şi recent, cînd am avut prilejul să trec pe strada Mahmut Paşa, care păstrează şi acum cicatricile acelea urîte, peste care nu s-a construit nimic, în faţa ochilor mi-a reapărut acea zi şi

m-am întrebat dacă, dintre cei care se aflau pe strada la fel de supraaglomerată, îşi mai aminteşte cineva de trecutul ei tragic.

Mehmet a continuat să se întremeze, deşi cu greu. Obişnuiam să-l scot la plimbare în fiecare zi pînă la digul care ne separa de Marea Marmara şi, sub soarele prietenos, faţa lui maronie devenise şi mai închisă la culoare. Mai mult ca niciodată, se transformase într-un băieţel tăcut şi gînditor, care nu vorbea prea mult şi tresărea dacă cineva făcea vreo mişcare bruscă. A rămas aşa pînă în ziua de azi, preferînd să asculte, şi nu să participe, exprimîndu-şi opinia rar, ca şi cum cei doi ani la şcoala din Kadıköy l-ar fi lăsat fără iniţiativă.

Vara a trecut şi primele frunze au început să cadă, acoperind canalele de scurgere şi agitîndu-se pe drum ca nişte babe sclifosite şi speriate, iar pe măsură ce vremea devenea din ce în ce mai rece, mergeam tot mai rar în plimbare pînă la dig. Se apropia a zecea mea aniversare, dar zilele de naştere nu mai erau importante, şi apoi, deodată, pentru Turcia războiul s-a încheiat.

Într-o seară ne-am dus la culcare fiind în război, iar a doua zi am aflat că ţara noastră pătimise destul şi că se retrăgea. Dar pentru noi, cei rămaşi în viaţă, asta conta prea puţin. Pierduserăm tot, dar erau multe familii care se aflau în aceeaşi situaţie, aşa că nu aveam nici noi dreptul să ne plîngem.

Mama a plecat de la atelierul de croitorie şi ne întrebam ce se va întîmpla cu noi. Auziserăm că pe aur se obţineau nişte preţuri fabuloase, dar noi cheltuiserăm de mult tot aurul pe care-l aveam – acele monede strălucitoare şi zornăitoare care zăngăneau vesel în cufărul bunicii cu mulţi ani în urmă, cîţi ni se păruseră nouă că trecuseră. Dar ia stai! N-aveam noi o tavă veche pe care străbunicul i-o dăduse bunicii în ziua nunţii sale? O tavă de aur care strălucea ca soarele şi care nu fusese folosită niciodată din pricina mărimii ei atît de nepotrivite? Sigur că da! Iar bunica şi-a amintit imediat unde o văzuse ultima dată, zăcînd sub canapeaua din camera mamei, printre porţelanurile şi paharele care nu mai fuseseră folosite de mult. A fost scoasă la iveală pentru a fi lustruită, deoarece se înnegrise şi-şi pierduse luciul – căci, între noi fie vorba, cine s-ar fi gîndit că un lucru atît de inutil ne-ar putea aduce vreodată bani? Bunica primise misiunea de a ne scăpa de ea, pentru că nici unul dintre noi nu uitase cum reuşise ea odată să-nvingă la negocieri un evreu.

Cînd a fost pregătită să meargă la piaţa de aur, s-a îmbrăcat cu mare grijă şi, încă o dată, bijuteriile îi străluceau la mîini şi la piept; tot cartierul a ieşit s-o vadă şi să admire gigantica tavă care îşi făcea singură reclamă într-un colţ, puţin jenată, pentru că fusese întotdeauna un obiect detestat, chiar şi pe vremea bunicului.

„Acum ştii care e preţul pieţei, pe gram”, i-a amintit mama cu severitate. „Şi să n-o vinzi dacă nu obţii preţul cuvenit!”

„Sigur că nu!”, i-a întors-o bunica plină de importanţă, ca şi cum casa ar fi fost încărcată de bani şi nu mai aveam nevoie de alţii.

Şi a plecat, cu tava înfăşurată ruşinos şi în grabă în hîrtie maro, dar atît de nerăbdătoare să se arate,

încît, din stradă, părticele din ea parcă pîndeau prin hîrtie, lucind şi făcîndu-ne cu ochiul. Şi toţi vecinii şi-au exprimat admiraţia, spunînd că era o tavă frumoasă şi că fuseserăm binecuvîntaţi de Dumnezeu să avem un asemenea lucru de vînzare în vremurile acelea grele. Toată dimineaţa, noi şi vecinii am aşteptat-o pe bunica să se întoarcă – ei speculînd cu privire la preţul cu care se va vinde tava, încît aproape că mă luase ameţeala, nevenindu-mi să cred cînd i-am auzit trecînd de o sută de lire, pentru că, în perioada aceea, o sută de lire valorau mai mult decît o mie de lire astăzi. Bărbaţii în vîrstă şi femeile tinere, chiar şi copiii socoteau cît o să obţină bunica pentru tavă – şi am fugit de îndată la mama, gîfîind şi înecat de teancurile de lire de care urechile mele auziseră şi pe care mintea mea nu le putea digera.

„Ştiu *exact* cît o să obţină pe ea", mi-a spus mama cu autoritate. „Sau pe-aproape", a nuanţat ea. „Am cîntărit-o pe cîntarul *bakkal*-ului ieri, aşa că pleacă de-aici şi nu mai lua în seamă toate aberaţiile vecinilor."

Şi am plecat, dezamăgit de tonul atotştiutor al mamei.

Cînd bunica a fost zărită urcînd încet pe strada în pantă, mulţimea s-a bulucit în calea ei, dar eu am fost cel mai iute dintre toţi şi am ajuns primul la ea. Din momentul în care-am văzut-o mi-am dat seama c-a ieşit triumfătoare, căci îşi purta din nou capul cu mîndrie – în familia mea, un semn cert al victoriei. Avea multe pachete în mîini şi, între toate lucrurile, vîrîtă sub braţ, o sticlă de vin! Mi-a dat cîteva pachete, dar a refuzat să predea şi vinul, şi-am pornit spre casă, printre vecinii emoţionaţi care pălăvrăgeau şi care erau prea politicoşi ca s-o întrebe cîţi bani primise, dar care totuşi o cunoşteau suficient de bine, încît să-şi dea seama de reuşită după felul în care mergea.

„Ei bine", a întîmpinat-o vocea mamei la uşă, „ei bine, eşti o ruşine, mamă! Cum ai putut să cari sticla aceea de vin pe stradă ca un beţiv?".

„Mi-a fost dor de paharul meu de vin la cină", a zbierat bunica să audă toată lumea, ca şi cum în casa noastră încă se mai obişnuia să se servească cina. „Şi, ceea ce e şi mai important", a continuat ea, „aici am cafea proaspătă şi zahăr de pe piaţa neagră, aşa că hai să-i invităm pe bunii noştri vecini să bea în cinstea norocului nostru".

Şi vecinii au năvălit repede pe uşă, sus pe scări şi apoi în salon, toţi scoţîndu-şi politicoşi pantofii înainte să păşească pe preţioasele noastre covoare de Isparta. Erau fericiţi, ca şi cum norocul din ziua aceea fusese al lor, şi au ajutat-o pe mama să împartă coniac şi cafea şi şi-au ridicat paharele şi ceştile pentru a striga „*Güle-Güle! Mahşallah, hanım efendi!*" („Noroc bun! Dumnezeu să vă binecuvînteze!").

Şi am fost cu toţii copleşiţi de emoţie – şi, cum la bătrîneţe se plînge mai uşor, ochii celor mai în vîrstă au început să lăcrimeze.

„Acum ne putem cumpăra destulă mîncare bună", a strigat bunica emoţionată, plimbîndu-şi prin aer ceaşca de cafea. „Şi haine pentru copii", a adăugat ea, iar privirile noastre s-au întîlnit.

Şi am visat la cărţi frumos colorate, albume şi o cutie cu vopsele cu care să-mi petrec zilele de toamnă. Nu ştiu cît obţinuse bunica pe tava aceea veche, dar cred că a fost mai mult decît anticipaseră ea şi mama, matematica nefiind punctul lor forte. Iar nostim a fost că, atunci cînd aveam din nou suficienţi

bani în casă, cît să nu avem motive de îngrijorare pentru multă vreme, din senin au mai picat şi alţii – cum se întîmplă uneori în viaţă. Aşa că, în cîteva săptămîni, din sărăcie cruntă am ajuns să trăim aproape în belşug.

Asta s-a întîmplat pentru că mama s-a apucat din nou de brodat, onorînd comenzi pentru magazinele mai mari din Beyoğlu. Şervete, feţe de masă, feţe de pernă, haine pentru bebeluşi, toate au trecut prin mîinile ei dibace. Obişnuia să creeze modele, adăugînd o notă personală pieselor lucrate de ea, o unicitate care era pe placul clienţilor străini mofturoşi ai marilor magazine. Aşa că maşina de cusut a rămas din nou nefolosită, exilată în bucătărie, unde a stat uitată timp de cîteva luni, pînă cînd, din senin, bunicii i-a căşunat să ne facă haine noi. Muazzez a început să arate ca o păpuşică, de obicei îmbrăcată în alb din cap pînă-n picioare, cu tot felul de broderii deosebite lucrate de mama şi două funde albe prinse-n părul castaniu. Se transforma într-o fetiţă arogantă, impunătoare, cu un temperament foarte asemănător cu al bunicii, necăjindu-ne fără scrupule pe mine şi pe Mehmet să-i facem mici servicii. Bunica era foarte mîndră de ea şi zilnic petrecea ore în şir împletindu-i şi aranjîndu-i cîrlionţii.

„O să fie o adevărată frumuseţe”, ne spunea ea mie şi lui Mehmet, amîndoi plictisiţi, „iar într-o zi o să se mărite cu un bărbat bogat. O să vedeţi!”.

Şi Muazzez, deja cu nasul pe sus, devenise şi mai înfumurată.

Eu nu prea mai aveam stare pe-acasă şi adeseori eram neascultător. Mama se îngrjiora mereu în privinţa educaţiei mele, însă şcolile erau încă dezorganizate, iar mulţi dintre profesori nu s-au mai întors niciodată de la război. Obişnuiam să umblu pe străzi, jucînd un fel de fotbal în apropiere de grădina moscheii, căci nu aveam cu ce să-mi umplu timpul în mod constant. Aveam certuri aprige şi înverşunate cu mama şi, pentru că nu suportam să fiu închis în casă, am început să hoinăresc din ce în ce mai departe. Dacă aş fi avut un tată care să mă disciplineze, fără îndoială că n-aş fi îndrăznit niciodată să fac aşa ceva; dar de mama şi de bunica nu ascultam, şi imediat îmi sărea ţandăra dacă încercau să se amestece în treburile mele.

Şi mama era supărată pe viaţă, dar din alte motive. Destul de surprinzător, era revoltată împotriva purtării vălului, căci observase că nici una dintre femeile străine nu-l purta şi chiar şi cîteva turcoaice mai îndrăzneţe, de familie bună, renunţaseră la practica asta. Obişnuia să i se plîngă bunicii, spunînd că s-a săturat să-şi ţină faţa acoperită, iar eu o întrerupeam, de la înălţimea vîrstei mele de 10 ani, spunîndu-i că nu vreau să iasă pe străzi cu chipul la vedere. De asemenea, o mai certam şi pentru numeroasele ei ieşiri în oraş.

„Nu eşti niciodată acasă”, îi ziceam eu – şi, deşi de obicei mi se spunea să-mi văd de treabă, într-o zi am fost surprins cînd bunica mi-a dat dreptate.

„Asta cam aşa e”, a spus ea înverşunată. „Eşti mereu plecată în ultima vreme. Şi n-ai dreptul să te plîngi că trebuie să porţi vălul. Păi multe femei încă stau în spatele acelor *kafes* şi nu văd niciodată culoarea cerului decît din spatele vălului. Dar cel puţin tu nu te poţi plînge din cauza asta, căci ai dat jos de la ferestre toate acele *kafes* şi chiar mă mir că ai fost acceptată în cartierul ăsta, căci te-ai comportat

exact ca o uşernică în căutarea unui alt soţ sau ca o prostituată. Da, aşa ai făcut!", a asigurat-o ea pe mama, care o privea uimită. „Şi acum vrei să laşi deoparte şi vălul. Păi eu am trăit treizeci de ani alături de soţul meu şi niciodată n-am ieşit din casă fără permisiunea lui, şi a trebuit să-mi ţin faţa acoperită tot timpul. Dacă ieşeam cu trăsura cu Murat, toate ferestrele erau închise de îndată, iar uneori erau trase şi storurile. Eu zic că e scandalos ca în ziua de azi femeile să-şi arate chipul. O să le bată Dumnezeu! Fata mea, să nu mai aud că spui un cuvînt pe tema asta, pentru că o să cadă cerul pe tine pentru aşa o necuviinţă."

Niciodată n-o auzisem pe bunica vorbind atît de mult sau cu aşa un entuziasm. „Spui o groază de aiureli de modă veche, mamă! În aceste vremuri locul meu nu este în casă. Dacă aş sta în casă toată ziua, sau tu, dacă e vorba pe-aşa, cine s-ar duce la piaţă pentru noi? Ai pretenţia să stau aici cît e ziua de lungă, să citesc din Coran şi să port vălul de teamă că, din stradă, trecătorii ar putea să mă vadă? Îţi mai spun o dată: de-acum înainte am să ies fără văl!", i-a răspuns mama şi, furioasă, şi-a smuls de pe faţă vălul frumos, aruncîndu-l supărată pe jos.

Bunica şi-a ridicat mîinile către cer.

„N-am crezut vreodată c-am să trăiesc s-apuc şi ziua asta", a spus ea.

„Vremurile se schimbă", i-a zis mama.

„O să spună lumea că eşti o prostituată!", s-a văicărit bunica, de-a dreptul necăjită şi absolut incapabilă să accepte un gest atît de îndrăzneţ precum „dezvelirea" feţei.

„Dacă asta o să spună, nu-mi pasă!", i-a întors-o mama. „Nu vorbele lor o să ne ţină de foame. Şi de-acum înainte să-ţi laşi şi tu vălul deoparte, mamă!"

„O, nu! Nu, nu, nu!", i-a spus bunică-mea cu o groază superstiţioasă. „Doamne fereşte să cer osîndă de la Dumnezeu!"

Dar a doua zi dimineaţă, cînd mama s-a dus la Beyoğlu cu o cutie de articole de broderie sub braţ şi cu chipul ei drăguţ descoperit în văzul lumii, lîngă Bayazit a fost bătută cu pietre de nişte copii şi s-a ales cu o tăietură urîtă la cap. După acel incident, avea întotdeauna grijă să nu meargă nicăieri singură, dar hotărîtă să nu poarte vălul din nou. La Beyoğlu o însoţeam eu sau Mehmet, bunica refuzînd cu fermitate să fie văzută alături de ea. Părerile celor din cartier erau împărţite. Cei mai bătrîni erau şocaţi, mai ales că întotdeauna crezuseră despre mama că era o femeie cuviincioasă, iar acum credinţa lor era, cu părere de rău, zdruncinată. Încă era tînără şi atrăgătoare – avea 25 de ani – şi, în ciuda umbrelor care-i întunecau din cînd în cînd privirea, era o femeie neobişnuit de frumoasă, încît oamenii nu se puteau abţine să nu se holbeze la ea, iar în unele zone din cartier lumea se întreba dacă nu cumva încerca să-şi găsească un soţ. Au venit mulţi, chiar şi bătrîni, să o certe pe bunica, îndemnînd-o să pună capăt acestei situaţii teribile, iar bunica, întru totul încîntată de atîta atenţie, li se văita că nu mai avea nici un pic de autoritate în această familie năbădăioasă. Dar femeile mai tinere îi ţineau partea mamei, unele dintre ele începînd chiar să-i urmeze exemplul. În orice caz, în absenţa soţilor decedaţi, taţii le-au strunit cu nuiaua, bodogănind evlavioşi că nici o femeie din familia lor n-o să se facă de ruşine într-un asemenea hal. Aşa

că şi-au pus repede vălul înapoi.

Nu puţini au fost cei care au dorit s-o altoiască şi pe mama. Faţă de bunica îşi manifestau din plin compasiunea, însă mamei îi prevesteau cu mîhnire – dar, cred eu, adăugînd puţin şi din farmecul anticipării – că o s-o sfîrşească rău.

Şi aproape că aşa a şi fost!

Căci într-o zi, în Bayazit, pe cînd era singură, un francez sentimental a încercat să flirteze cu ea. Mama a încercat să grăbească pasul, dar fără nici un efect – sau, mai curînd, a avut efectul contrar, căci galantul francez îi observa şi mai bine mişcările fustei de mătase şi micuţii cîrlionţi negri care i se unduiau cochet la ceafă. Evident, s-a luat după ea. Toţi puştii din cartier şi-au dat seama, aşa cum numai ei reuşesc să-şi dea seama, de flirtul unilateral în desfăşurare. Şi, firesc, s-au luat după francezul înalt – aşa încît, în ziua aceea, pe străzile din Bayazit puteai asista la o scenă foarte neobişnuită, în care o tînără femeie turcă, fără văl, era urmată de un străin şi de o ceată numeroasă de puşti mucoşi. Cînd mama a făcut greşeala să se oprească, încercînd să-i explice în prea puţina franceză pe care o ştia că domnul făcea o mare greşeală, el şi-a scos pălăria, a făcut o plecăciune elegantă şi i-a declarat vădit emoţionat: „*Vous êtes ravissante!*”.

Şi toţi copiii aceia care n-au înţeles o boabă din ce-a spus francezul au început să aplaude sau să facă glume proaste, în funcţie de temperamentul fiecăruia, iar mama – foarte nimerit – a iuţit pasul, roşie la faţă, cu respiraţia tăiată şi dorindu-şi poate puţin din siguranţa pe care i-ar fi dat-o vălul.

Aşa a apărut pe strada noastră, cu tot alaiul acela după ea, iar vecinii, mai scandalizaţi ca oricînd, au fugit în case să le spună şi celorlalţi. Dar cînd mama le-a strigat în turceşte că era urmărită împotriva voinţei sale, au pus repede de-o răzbunare şi-au ieşit afară cu beţe şi mături şi l-au pus pe fugă fără echivoc pe galantul reprezentant al galicismului.

Eu şi Mehmet, care urmăriserăm toată întîmplarea de la fereastră, rîdeam în hohote, dar biata bunica era cît pe ce să intre în pămînt de ruşine.

„Ce umilinţă!”, spunea ea întruna. „N-o să mai putem sta pe strada asta!”

Dar se înşelase în privinţa asta – pentru că, după ce l-a alungat în cele din urmă pe amorezul francez, cîţiva mai în vîrstă fugărindu-l chiar jumătate de drum pînă la Bayazit, înarmaţi cu găleţi de tablă cu care să-i spargă capul, toată strada s-a potolit din nou, absolvind-o pe mama de orice vină. Adică toată strada, mai puţin femeile în vîrstă.

Problema şcolarizării mele rămăsese încă nerezolvată. În cele din urmă s-a hotărît să fiu trimis la o şcoală privată, dar cînd mama s-a interesat, a aflat că limba turcă fusese scoasă din planul de învăţămînt, ceea ce a supărat-o atît de tare, încît a spus că mai degrabă mă ţine acasă. Cîtă vreme a continuat să caute, eu am bătut străzile, de obicei cu băieţi mai mari decît mine, sfidînd orice pedeapsă şi enervîndu-mă la cel mai mic semn de constrîngere. Cîţiva dintre bărbaţii mai în vîrstă au încercat să mă povăţuiască, dar obiceiurile lor învechite şi stupide m-au înfuriat într-atît, încît am ameninţat c-am să fug de-acasă, undeva departe, dacă bunica nu înceta să apeleze la ajutorul acelor oameni senili şi demodaţi.

Apoi mama a avut o discuţie cu imamul locului, iar decizia luată a fost foarte neplăcută pentru mine, deşi la vremea respectivă nu ştiam asta.

Cum, pentru moment, şcoala ieşea din discuţie, au hotărît că următorul cel mai bun lucru prin care puteau să mă ţină departe de belele era să mă bage ucenic undeva. Deşi, sincer să fiu, ucenic era prea mult spus pentru situaţia dată, din moment ce aveam să mă „ucenicesc" pînă cînd se găsea o şcoală şi pentru mine.

Au ales o frizerie.

Cînd mi-au spus, practic am fost mut de furie, furia unui copil de 10 ani, şi am refuzat categoric să mă duc. Dar imamul, de-o şiretenie de nedescris, mi-a vorbit foarte frumos despre cum o să-mi cîştig în felul ăsta independenţa, despre „bacşişurile" pe care-o să le primesc, despre ideea fascinantă de a-mi deschide într-o zi *propriul* salon de frizerie. Una peste alta, m-a convins, iar mama şi bunica au avut şi ele o dată înţelepciunea de a nu spune nimic, deşi bănuiesc că tăcerea lor a avut legătură cu nişte avertismente primite înainte de la imam, un om căruia îi plăcea să rezolve singur problemele. La ce fel de hipnoză o fi recurs nu ştiu, dar iată-mă a doua zi în drum spre frizeria care se afla la numai cîteva străzi distanţă de casa noastră.

Frizerul m-a salutat mieros, ceea ce m-a făcut pe loc să mă îndoiesc de el. I-a şoptit sîsîit mamei că mă va instrui bine şi va avea grijă să nu dau de necaz.

„Înţelegi dumneata", i-a spus mama insistentă. „Nu l-am adus aici să cîştige bani, ci ca să-l ţin ocupat pînă găsesc o şcoală potrivită pentru el."

„Bineînţeles", i-a răspuns frizerul cu o voce imposibil de descris. A făcut o plecăciune în faţa mamei, ferindu-şi privirea de chipul ei descoperit, iar umerii săi enormi s-au ridicat de sub cămaşa murdară, pătată.

„O să am grijă de el ca un tată", a adăugat el. „Ca un tată!", a repetat fulgerîndu-mă iute cu privirea, ca şi cum s-ar fi întrebat ce fel de tată mi s-ar fi potrivit.

Odată ajunşi acolo, mama a părut teribil de neîncrezătoare, dar totuşi m-a lăsat în grija lui şi a plecat acasă, simţindu-se poate mulţumită că, oricum, în ziua aceea nu mai hoinăream pe străzi. Şi eu eram plin de îndoieli. Uitîndu-mă în jur, n-am regăsit imaginea care mi se conturase în minte. Salonul era foarte mic, cu doar două scaune pentru clienţi, şi extrem de primitiv. Într-un colţ era aşezat un mangal de cupru folosit deopotrivă pentru încălzire şi pentru prepararea cafelei. La fereastră era o perdea foarte murdară dintr-un fel de tifon, iar sticla era plină de ouă de muscă şi albăstrie de la pîcla de mizerie, fum şi praf. Se dusese imaginea idilică pe care o aveam despre o astfel de meserie, dar gîndul la bacşiş încă mă mai entuziasma.

După ce a plecat mama, frizerul a uitat de toată amabilitatea lui lunecoasă şi mi-a spus: „Asta e o slujbă bună, băiete. Dacă eşti isteţ şi stai cu ochii-n patru, o să înveţi multe şi-apoi ai să te rogi pentru mine toată viaţa ta, ai înţeles?".

M-a ţintuit cu ochii lui mici şi, cînd s-a aplecat, apropiindu-şi faţa de mine, am simţit miros de

mizerie şi transpiraţie, iar canaful albastru de la fesul lui soios s-a legănat, ca şi cum ar fi avut propria lui voinţă.

„Aici”, a spus el făcîndu-mi din mînă, „este cutia în care ai să pui toate bacşişurile. Cînd bărbieresc sau tund un client, vei sta lîngă mine şi vei urmări ceea ce fac. În acelaşi timp, te vei uita în ochii mei şi cînd voi avea nevoie de săpun sau un prosop, să mi le aduci imediat! Vei face cafea şi o vei servi la magazinele din vecinătate, iar ele o să te plătească. Să *nu* vii înapoi fără bani, ai înţeles – da?”.

„Da”, am bîiguit eu îmbufnat, avînd deja o uşoară aversiune faţă de salonul acela mizerabil şi faţă de bătrînul frizer şi mai mizerabil.

„Zîmbeşte cînd spui «da»!”, s-a răstit el ridicîndu-şi buza de sus şi dezvelindu-şi dinţii stricaţi în încercarea de a schiţa un zîmbet.

„În meseria asta trebuie să înveţi să zîmbeşti”, a continuat. „Iar dacă spargi vreo ceaşcă de cafea, am să-ţi iau bani pentru ea din bacşişurile tale, şi dacă n-ai să ai nici un bacşiş am să-ţi sparg capul ăla afurisit, da?”

„Nu”, i-am răspuns eu zbughind-o din dreptul mîinii lui ridicate.

Mi-am petrecut toată dimineaţa alături de el cît îi bărbierea şi tundea şi le spunea glume grosolane clienţilor, toţi vînzători ambulanţi sau mici negustori, curioşi să afle despre mine şi predispuşi să-şi bată joc de accentul meu. Începuseră să mă doară ochii, încordaţi să urmărească ce făcea frizerul şi, în acelaşi timp, urmărindu-i privirea, după semnale, deşi niciodată nu i-am adus lucrurile care ar fi trebuit. Îmi întorceam şi răsuceam capul întruna, şi mă gîndeam că pînă la urmă avea să mi se desprindă cu totul de gît.

Pe la amiază am fost trimis la magazinul alimentar de vizavi şi mi s-a poruncit să revin cu o porţie şi jumătate de fasole mică, deja prăjită în ulei şi ceapă. Am luat şi pîine, tăiată în bucăţi mari de mîini murdare. Jumătatea de porţie era pentru mine, şi am mîncat stînd pe scaunele clienţilor, înghiţind mîncarea cu apă din nişte pahare jegoase.

După-amiaza a trecut liniştită, pînă cînd, deodată, a venit o comandă pentru cinci cafele de la un magazin de peste drum. Eram gata să le fac, dar focul din mangal s-a stins, aşa că am încercat să-l aprind din nou cu nişte cărbuni. Treaba asta nu e aşa simplă precum pare. Frizerul m-a înjurat şi m-a ameninţat că-mi rupe oasele, dar mă învăţasem să-l ignor şi am pus bucăţi de lemn în mangal, clădindu-le după aceea cu cărbuni. Şi apoi, spre uimirea frizerului, care a spus c-am să dau foc salonului, am pus peste toate petrol din belşug. Am aprins un chibrit şi „buf!”, făcură cărbunii şi lemnele din mangal, şi o limbă galbenă de foc aproape că mă cuprinsese şi pe mine, iar peste tot era numai praf. Frizerul a început să trăncănească nervos, şi tocmai în momentul acela ciudat a intrat un client, iar resturile de la mîncarea de fasole au trebuit să fie luate de pe scaune înainte ca el să se aşeze. Frizerul s-a văzut nevoit să-şi ia singur apă şi prosoape, trecînd mereu de la conversaţia senină şi plăcută cu clientul la vorbele spuse mie din scurt şi răstit. M-am întins cît eram de lung pe podeaua de piatră, suflînd din cînd în cînd în mangalul îndărătnic, roşu la faţă de-atîta silinţă şi uitînd de fumul şi praful pe care le făceam. În cele din urmă

frizerul şi-a pierdut răbdarea, l-a lăsat pe client pe jumătate bărbierit, s-a întins lîngă mine şi a început să sufle energic. Burta lui mare, care-i atîrna, tremura sub el, iar eu o priveam fascinat, în timp ce clientul a venit şi el lîngă noi, cu jumătate de faţă încă albă de spumă. I-a dat sfaturi încurajatoare frizerului, pe care acesta nu le dorea.

Cînd, într-un sfîrşit, cărbunele s-a hotărît să se aprindă, frizerul obosise de la atîta pufăit şi suflat, iar faţa îi era plină de dîre negre de praf de cărbune amestecat cu transpiraţie. Clientul începuse să-şi piardă şi el răbdarea, aşa încît în scurt timp aproape că ajunseseră să se încaiere. Am făcut repede cafeaua, preferînd să mă feresc din calea lor şi să aştept să se liniştească. Cînd cafelele au fost gata, le-am pus pe o tavă de alamă fixată de un lanţ pentru transport şi m-am dus dincolo, la magazinul care le comandase. Le-am dat cafelele şi am cerut banii, dar toţi au rîs de mine şi, printre hohote, mi-au spus: „Transmite-i lui Ali Bey salutările noastre”.

Ali Bey era numele frizerului.

Cînd m-am întors în salon şi am transmis mesajul, frizerul a început să-şi smulgă părul sur şi rar din cap, m-a tras de ureche pînă la cutia pentru „bacşişuri” şi şi-a turnat în pumn puţinul din ea.

„Asta e pentru mine”, mi-a spus el îndîrjit, iar eu m-am întristat, gîndindu-mă că nu era chiar aşa uşor să cîştigi bani – nici măcar „bacşişuri”. „Aşa ai să înveţi şi tu meseria asta”, mi-a spus fără milă frizerul bătrîn şi sadic. „Dacă eşti atît de prost încît să-i laşi să bea cafea fără să plătească, atunci trebuie să plăteşti tu. Înţelegi?”

Am început să mă cert cu el şi l-am făcut măgar şi în alte feluri pe care le auzisem pe stradă.

„*Pezevenk*!”, i-am strigat eu indignat, ceea ce pînă în ziua de azi în Turcia reprezintă o vorbă gravă de ocară, iar el a început să ţopăie în jurul meu ameninţîndu-mă că-mi rupe gîtul dacă mă prinde. Continuam şi eu să ţopăi, dar în direcţia opusă, simţind că nu mi-ar prinde bine să mă apropii, iar în timpul acela îmi căutam vocabularul pentru şi mai multe insulte.

Dacă n-ar fi intrat un client, probabil că m-ar fi lăsat pe jumătate mort. Aşa însă, şi-a venit în fire suficient cît să se poată ocupa de client. Dar era atît de nervos, încît a tăiat puţin din obrazul clientului şi imediat a început să dumnezeiască; eu stăteam supărat într-un colţ şi am refuzat să-i duc prosoape sau orice altceva. A mai venit o comandă pentru cafele şi le-am pregătit, abia aşteptînd să stau în afara salonului cît mai mult timp posibil pînă să mi se mai întîmple vreo belea. Din păcate, grăbindu-mă să ies, am dat peste încă doi clienţi chiar la intrare. Tava s-a clătinat periculos şi toate cafelele s-au vărsat peste picioarele potenţialilor muşterii. Am scos un scheunat de spaimă, am lăsat din mîini tava care a căzut zăngănind şi am zbughit-o printre picioarele lor pătate de cafea. În urma mea se auzeau ameninţările şi blestemele lor, iar unul dintre bărbaţi chiar s-a luat după mine, dar am fost mai iute de picior şi am continuat să fug ca vîntul şi ca gîndul pînă am ajuns acasă. Chiar şi acolo, tot ce-am putut să fac a fost să mă înec de rîs, căci apucasem să văd faţa îngrozitor de caraghioasă a frizerului după ce vărsasem tava cu cafele.

Şi aşa s-a încheiat, în mod ruşinos, prima şi ultima mea zi de ucenicie la frizerie.

Capitolul 17

Kuleli

1919. Războiul se încheiase, iar Istanbulul era plin de comandanţi ai Forţelor Aliate şi de ofiţeri îmbrăcaţi în anostele lor uniforme kaki. Peste tot se auzea vorbăria şuierată a limbii engleze, iar englezii, cu francezii şi italienii, supravegheau poliţia şi porturile. Erau peste tot, dînd sfaturi, ordine şi sugestii.

Într-o zi, mama s-a întors de la Beyoğlu cu două veşti extraordinare. Una era în legătură cu ea, căci modelele ei de lucru manual atrăgeau atenţia, iar în dimineaţa aceea primise atît de multe comenzi, încît voia ca bunica să o ajute pentru a face faţă. Bunica a fost întru totul de acord, pentru că, deşi îi lipsea creativitatea, era o cusătoreasă excelentă – adesea acordînd mai multă atenţie detaliilor decît mama. Mama avea o sensibilitate aparte, iar în perioada în care îşi lucra modelele, se pierdea în universul ei, excluzîndu-şi familia şi lumea înconjurătoare.

Creaţiile ei erau vii şi atrăgătoare. Prindeau viaţă în forme şi culori îndrăzneţe, părînd parcă pictate pe pînză. Cîteva femei din străinătate i-au cerut copii după modele, însă mama a refuzat, chiar dacă i s-au oferit mulţi bani. În schimb, le pregătea cîteva modele noi, simple sau complicate, în funcţie de starea ei de moment, şi le oferea nepăsătoare, ca şi cum nu mai conta dacă le acceptau sau nu. Mă întreb de multe ori ce credeau despre dînsa, aşa slabă şi arogantă, cu nările ei umflate şi sprîncenele delicate ce păreau pictate, cu faţa descoperită şi cu franceza ei împleticită. Astăzi, toate femeile din Istanbul şi din alte oraşe umblă fără văl, dar în 1919, mama trebuie să fi fost o raritate. Multe magazine din Beyoğlu au sfătuit-o să-şi deschidă un atelier, dar ea îi lua pe toţi în rîs, spunîndu-le că nu are fler pentru afaceri. Bunica, încîntată de agitaţia provocată de creaţiile mamei, o cicălea şi ea că un atelier devenea absolut necesar. Ba chiar a vrut să-şi pună la dispoziţie dormitorul, spunînd că ea o să doarmă altundeva, însă mama s-a împotrivit multă vreme acestei idei.

În 1919, familia mea era din nou pe picioarele ei, mama fiind cea care aducea pîinea în casă.

A doua veste din acea zi de primăvară avea legătură cu Mehmet şi cu mine. În Beyoğlu, mama s-a întîlnit cu soţia colonelului în casa căruia fusesem eu circumcis, dar acum el era general şi persoană importantă în cadrul Oficiului pentru Război. Soţia lui a fost atît de încîntată s-o vadă pe mama după atîta

vreme, încît a insistat să meargă cu ea acasă, să servească împreună o cafea şi să stea la palavre despre tot ce se întîmplase în anii în care nu s-au văzut. A urcat-o pe mama, fără văl, ca de obicei, în automobilul soţului ei, condus de ordonanţa lui, iar mamei, pentru că nu mai fusese niciodată pînă atunci într-un automobil, i-a fost frică să vorbească în timpul călătoriei pînă în Bayazit. Ne-a spus că senzaţia de viteză era îngrozitoare, că a stat tot timpul cu sufletul la gură şi că de fiecare dată cînd un alt automobil trecea valvîrtej în direcţia opusă, ea închidea ochii, lăsîndu-se cu totul la mila Domnului. Această atitudine muierească ne-a enervat pe mine şi pe Mehmet, care am fi dat orice să fi fost în locul ei.

„Dar de tramvaie nu ţi-e frică", i-a spus Mehmet dispreţuitor, iar ea i-a răspuns că tramvaiele alergau pe şine şi, prin urmare, erau perfect sigure, şi nici nu goneau aşa repede ca un automobil. În timpul cafelei, nevasta generalului a întrebat de noi, copiii, iar cînd a auzit de dificultăţile mamei de a ne găsi o şcoală potrivită, a venit cu ideea că ar trebui să fim trimişi la Şcoala Militară.

„La ce?", a zbierat bunica, probabil părîndu-i-se, la fel ca şi nouă, că nu a auzit bine, iar mie mi s-a strecurat în inimă un mic fior ciudat de încîntare.

„Şcoala Militară", a repetat mama uşor iritată. „Mi-a spus că un prieten foarte apropiat al soţului ei lucrează la Oficiul pentru Război şi se poate folosi de influenţa lui ca să-i bage pe băieţi la şcoală. Din cîte se pare, guvernul intenţionează să înfiinţeze o şcoală primară care să fie anexată Academiei şi nu înscriu decît copii turci 100%, pentru ca în cele din urmă în armată să fie numai ofiţeri turci."

„Am să fiu general", mă lăudam eu. „Iar eu am să fiu medic şi am să-i ajut pe soldaţii răniţi să se facă bine", a spus Mehmet cu blîndeţe.

Şi, abătîndu-mă puţin de la subiect, pot să vă spun că, dintre noi doi, el şi-a îndeplinit dorinţa.

„Dar ce fel de educaţie o să primească ei într-o şcoală militară?", a întrebat bunica, căreia, deşi nu ştia nimic despre şcoli, îi plăcea mereu să-şi dea cu părerea.

„De unde să ştiu eu?", i-a răspuns mama, nemulţumită că vestea ei uimitoare n-a fost primită mai bine. „Şi bănuiesc că nici nu contează prea mult", a adăugat ea, „căci dacă o să fie ofiţeri, nu trebuie să ştie prea multe, bineînţeles, doar cum să-i omoare pe alţii".

„Eu n-am de gînd să omor pe nimeni", a intervenit Mehmet cu vocea lui caldă, interpretînd vorbele mamei cu înţelepciunea celor 7 ani ai săi.

„Chiar crezi că generalul ar putea să facă ceva în privinţa asta?", am întrebat eu, încîntat de ideea traiului într-o şcoală militară, imaginîndu-mi-o ca fiind orice altceva decît s-a dovedit a fi.

„Să vedem", mi-a răspuns mama. „Oricum, în după-amiaza asta soţia generalului se va întîlni cu prietenul acestuia să discute problema pentru mine."

„Ce neruşinată!", a exclamat bunica oripilată, neputînd să depăşească momentul, iar noi am început să rîdem de consternarea care i se citea pe faţă, căci pe jumătate era convinsă că nevasta generalului avea o aventură secretă cu prietenul soţului ei.

În seara aceea, ordonanţa a adus o scrisoare chiar de la general, care spunea că a discutat problema cu generalul care se ocupa de organizare şi că accepta să ne întîlnim la Oficiul pentru Război în după-

amiaza următoare, că el însuşi îi oferise cîteva informaţii despre familia noastră şi despre dificultăţile actuale, că spera ca mama să profite de avantajul vieţii mai bune care li se oferea fiilor ei etc.

Mama a împăturit cu grijă scrisoarea, iar văduva, care-şi petrecea seara la noi, a fost de părere că norocul îi surîdea din nou familiei noastre.

„Poate ai dreptate", a spus mama. „Dar, bineînţeles, în după-amiaza asta mi s-a spus că, în ceea ce priveşte şcoala, lucrurile sînt încă foarte dezorganizate după război şi că o să treacă mult timp pînă cînd vor reintra pe făgaşul normal. Totuşi, e o oportunitate grozavă!"

Am început să rîd, amintindu-mi de salonul frizerului, iar mama, cu o intuiţie remarcabilă, s-a uitat spre mine şi mi-a spus: „Ei bine, cel puţin acolo n-o să mai fie ceşti de cafea pe care să le spargi!".

În după-amiaza următoare, eu şi Mehmet am fost duşi la Oficiul pentru Război, tremurînd de frică şi de emoţie, dar şi de foame, căci la prînz nu fuseserăm în stare să mîncăm nimic. Şi mama părea stresată, dar a încercat să-şi stăpînească emoţiile cînd am ajuns la Oficiul pentru Război. Un soldat ne-a condus pînă la biroul unui tînăr ofiţer foarte frumos, aghiotantul generalului, care a roşit cînd i-a vorbit mamei, întrebînd-o cum o cheamă şi cu ce treabă a venit. Mama i-a dat informaţiile necesare, iar el a rugat-o să ia loc pentru o clipă şi a fugit graţios într-o încăpere alăturată, unde am bănuit noi că era generalul. Mehmet şi cu mine eram stingheri, în timp ce mama stătea ţeapănă ca un băţ pe un scaun tare, avînd cîte o pată colorată pe fiecare obraz. Aghiotantul s-a întors, spunînd că generalul ne va primi imediat. A lăsat uşa deschisă, ţinîndu-şi respectuos privirea în pămînt cînd mama a trecut pe lîngă el. Eu am trecut ultimul de uşă şi m-am uitat în urmă, surprinzîndu-l pe tînărul şi frumosul aghiotant holbîndu-se la fundul mamei cu o expresie indescifrabilă în privire. Poate i se păruse ciudat ca o turcoaică să meargă cu faţa descoperită.

Generalul era înalt şi slab, cu părul argintiu şi cu un chip blînd şi inteligent – sau doar a părut blînd pentru că se uita la mama cu privirea aceea deosebită cu care bărbaţii în vîrstă se uită la femeile frumoase?

A împins un fotoliu pentru ea, scaune tari pentru mine şi Mehmet şi, jovial, a întrebat: „Ce, leii ăştia sînt ai dumitale?".

Mama i-a răspuns că da.

„Măi să fie", a spus generalul, ca şi cum ar fi fost foarte surprins. „Vechiul nostru prieten, generalul X, mi-a spus totul despre dumneata. În tinereţe l-am cunoscut pe socrul dumitale, să ştii. Un om foarte bun. Mi-a părut rău să aud că ţi-ai pierdut soţul în război. Mă tem că nu ţi-a fost prea uşor."

„Mi-am pierdut şi cumnatul", a spus mama.

„Foarte trist", i-a spus generalul, arătînd compasiune. El se juca cu nişte hîrtii de pe birou şi, pentru alte cîteva clipe, au pălăvrăgit despre chestiuni de familie.

Apoi generalul s-a întors către mine şi mi-a spus: „Aşadar tu eşti İrfan. Cîţi ani ai, băiete?".

„Zece, domnule", am răspuns eu cu glas pierdut.

„Războiul ăsta! Războiul ăsta!", a oftat el către mama. „Acest copil ar fi trebuit să fie la şcoală de

acum trei ani. În orice caz, îmi pare isteţ; să vedem ce putem face pentru el. Aşadar ţi-ar plăcea să devii ofiţer?”, m-a întrebat el, întorcîndu-se brusc spre mine.

„Da, domnule”, i-am spus eu, adăugînd îndrăzneţ: „Mi-ar plăcea să fiu general, ca dumneavoastră!”.

A rîs.

„Poate că o să fii”, mi-a zis. „Cel puţin ştii ce vrei de la viaţă. Şi ăsta micu’?”, a întrebat el apucîndu-l pe Mehmet de sub bărbie şi spunîndu-i cu un aer gînditor mamei: „Da, seamănă cu bunicul lui. Se vede destul de bine”.

S-a uitat meditativ la chipul micuţ şi retras al lui Mehmet, apoi l-a întrebat: „Cum te cheamă?”.

„Mehmet, domnule”, a bîiguit fratele meu, foarte roşu la faţă din pricina acestui interogatoriu atît de aproape şi nedorit.

„Şi tu ce vrei să te faci, Mehmet? Tot general?”

„Nu, domnule”, i-a spus Mehmet. „Eu vreau să mă fac medic.”

„Doi tineri cavaleri care ştiu ce vor!”, a declarat generalul. „Îmi amintesc că atunci cînd eram de vîrsta lor îmi doream să fiu vînzător ambulant, pentru că îmi păreau a fi singurii care aveau cai. Dar unica modalitate prin care am reuşit să am un cal a fost să devin ofiţer de cavalerie, aşa că poate fiecăruia dintre noi destinul ne împlineşte dorinţele pe căi ocolite. Ei bine”, a conchis el, întorcîndu-se din nou către mama, „se pare că eşti o mamă norocoasă, pentru că ai în faţa dumitale un viitor general şi un viitor medic”.

Ne-a mîngîiat şi a sunat după aghiotantul său.

„Vă las pe mîinile aghiotantului meu”, i-a spus el mamei, adăugînd şoptit şi conspirativ: „Ştie mult mai multe decît mine despre treaba asta!”.

Am mers în biroul aghiotantului, care a întrebat: „*Hanım efendi*, ştiţi că trebuie să semnaţi un contract pentru educaţia militară a acestor doi băieţi?”.

„Nu”, a spus mama.

Aghiotantul s-a înroşit şi abia a mai putut să se uite la ea.

„Dar generalul nu v-a explicat?”, a întrebat el uimit.

„Nu”, i-a răspuns mama.

„Of, Doamne!”, a exclamat aghiotantul agitat, apoi şi-a dres vocea şi a bătut uşor cu degetul pe o bucată de pergament: „Acest contract”, a început el, „stabileşte că cei doi fii ai dumneavoastră vor fi educaţi la Şcoala Militară din Kuleli, iar după aceea – dacă vor promova examenele – la Colegiul Militar, cu toate cheltuielile suportate de Guvern. În schimb, vor servi în Armata Turcă timp de cincisprezece ani, dar dacă nu vor trece examenele finale, vor fi sergenţi pentru acelaşi număr de ani, fără posibilitate de avansare. Nu va exista nici o avansare în grad”.

„Pare foarte greu”, a îngăimat mama plină de îndoială. „Dacă semnez acest contract, semnez pentru vieţile fiilor mei pentru următorii douăzeci şi cinci de ani – şi de unde pot eu să ştiu dacă vor fi ei în stare să-şi ia sau nu toate examenele? Cum să ştiu?”, a întrebat ea din nou privindu-l pe tînărul ofiţer, iar el a

zîmbit uşor, amintindu-şi de anii petrecuţi în instituţiile armatei.

„*Hanım efendi*, s-a constatat că, în general, dacă un băiat vrea să devină ofiţer, va trece examenele.”

Mama a zîmbit la rîndul ei.

„Poate aveţi dreptate”, a spus ea. „Totuşi, aş avea nevoie de puţin timp să mai reflectez înainte ca, printr-o simplă semnătură, să le răpesc libertatea. În cît timp vor fi contractele gata pentru a fi semnate?”

„Sînt multe formalităţi de îndeplinit înainte de asta”, a răspuns aghiotantul. „Probabil că în jur de cincisprezece zile.”

„Suficient timp cît să mă decid”, a răspuns mama, iar eu eram disperat la gîndul că mama, cu prejudecăţile ei de femeie, o să-mi răpească această şansă. N-am îndrăznit să le întrerup conversaţia, dar mi s-a făcut rău din pricina presimţirii rele că se va alege praful de visul meu luminos şi strălucitor de-a deveni ofiţer, general.

Aghiotantul i-a explicat mamei că avea nevoie de nişte documente de la poliţia locală şi de la Muhtar[1], un certificat de sănătate eliberat de autorităţile competente şi cîte douăsprezece fotografii pentru fiecare dintre noi.

„Nu este nevoie şi de recomandări”, a mai spus el uşor jenat, „pentru că deja v-a recomandat generalul X”.

„Mulţumesc”, a spus mama cu o uşoară inflexiune ironică în vocea ei calmă, iar aghiotantul ne-a condus spre ieşire, cu ochii din nou în podea şi cu un comportament frumos controlat.

În următoarele cîteva zile, acasă a fost multă ceartă, căci mama era extrem de încăpăţînată şi nu accepta să-i dea nimeni sfaturi şi sugestii. Bunica a spus că nu înţelege de ce se făcea atîta tam-tam, din moment ce, cîtă vreme eram pe mîinile autorităţilor militare, nimic cu adevărat rău nu ni s-ar fi putut întîmpla.

„Dar nu pricepi că în scurt timp se vor putea găsi şi alte şcoli? Şcoli civile, care să le dea o educaţie bună, dar fără să le răpească douăzeci şi cinci de ani din viaţă?”

„Nu vreau să merg la nici o altă şcoală!”, boceam eu, neputincios, incapabil să mă împotrivesc argumentelor mamei. „Vreau să fiu ofiţer! Te rog!”, am implorat-o, într-o ultimă încercare de a fi politicos.

Bătălia a continuat, cînd într-o direcţie, cînd în alta, cînd în favoarea, cînd împotriva Şcolii Militare. Vecinii s-au alăturat şi ei intrigaţi dezbaterii, dar mama nu-i asculta, neavînd încredere în părerea nimănui. Între timp, ne-a dus la sediul poliţiei din Bayazit pentru actele necesare. Am fost şi la biroul Muhtarului, la spital pentru examinare şi, după ce am făcut rost de toate documentele, ne-am dus să ni se facă poze, dar mama încă nu luase nici o decizie finală.

Eu am mers la moschee să mă rog cu fervoare în locul acela răcoros şi tăcut. Nu spuneam vreo rugăciune anume, căci nu-mi venea în gînd altceva decît „Te rog, Doamne, lasă-mă să mă duc la Şcoala Militară! Te rog, Doamne, lasă-mă să mă duc la Şcoala Militară!”, iar şi iar, cu o ardoare crescîndă.

Şi poate că un Dumnezeu binevoitor a ascultat rugăciunile mele arzătoare, căci seara, cînd au sosit şi

fotografiile, mama a anunţat că a reflectat în detaliu asupra problemei şi că era convinsă că face ceea ce trebuie permiţîndu-ne să mergem la Kuleli.

Am mers din nou la Oficiul pentru Război, iar mama ne-a lăsat în biroul aghiotantului cît timp ea s-a dus să vorbească între patru ochi cu generalul. Cînd a ieşit, el i-a spus: „Personal, cred că ai luat o decizie înţeleaptă, şi mult noroc pentru dumneata şi pentru fiii dumitale".

În cele din urmă au fost semnate şi contractele şi abia atunci am putut şi eu să respir din nou ca lumea. Totul se rezolvase şi nu se mai putea da înapoi! O, ce moment frumos de mîndrie! Fusesem înscrişi la Şcoala Militară Kuleli, în acea clădire lungă, albă şi întortocheată pe care mi-a fost dat s-o cunosc atît de bine.

Aghiotantul ne-a strîns mîinile solemn.

„Vă prezentaţi la Kuleli pe 15 mai", a spus el clar, cu o voce ca de la bărbat la bărbat, iar eu m-am înroşit de încîntare.

15 mai 1919 este o dată importantă în istoria Turciei, pentru că în acea zi Kemal Atatürk a navigat spre Samsun. A fost ziua în care amiralul Flotei Britanice din Mediterană a declarat că grecii au ocupat Izmirul – şi în aceeaşi zi am fost admis la Şcoala Militară din Kuleli. Deşi tînăr, lipsit de importanţă şi încă neîncercat de viaţă, aş putea şi eu să-mi cer partea din acea zi istorică pentru Turcia.

Dimineaţa a venit senină şi promiţătoare, iar eu şi Mehmet am fost duşi de bunica la moschee ca să ne rugăm. Ne-am rugat toţi trei pentru lucruri diferite. Bunica s-a rugat pentru sănătatea noastră şi reuşita la şcoală. Ştiu pentru că am auzit-o cum intona tare, cu vocea ei mormăitoare… Poate că Mehmet s-a rugat să devină doctor, dar cine ştie, căci Mehmet era tăcut ca un mormînt. Iar eu am spus o singură rugăciune scurtă. I-am mulţumit lui Dumnezeu că, în sfîrşit, aveam să mă duc la Kuleli. M-am rugat iar şi iar: „Îţi mulţumesc, Doamne! Îţi mulţumesc, Doamne!" – şi am simţit prezenţa Lui invizibilă peste tot în jurul meu.

Ne-am luat rămas-bun de la cei din cartier, pentru că nu ştiam cînd aveam să ne întoarcem acasă, iar bătrînele au plîns şi bătrînii au oftat, dorindu-şi să fi fost tineri din nou. În cele din urmă ne-am pornit spre Podul Galata, urcîndu-ne pe vasul care avea să ne ducă pe Bosfor în jos, pentru a începe să ne trăim visele noastre tinereşti.

Mă întreb, oare eram emoţionaţi în dimineaţa aceea de mai, puţin şovăitori la gîndul că lăsam în urmă casa şi chipuri cunoscute? Nu cred, deşi, privind acum înapoi, de la o distanţă atît de mare, e imposibil să mai judec corect situaţia de atunci. Ne-am dus spre vas îmbrăcaţi cu cele mai bune haine ale noastre, cu mîinile şi feţele atît de curate şi de strălucitoare, încît toţi cei care ne-au văzut trebuie să-şi fi dat seama că era o ocazie foarte specială. În ceea ce mă priveşte, de fiecare dată cînd treceam pe lîngă un ofiţer francez sau englez – iar drumul pînă la Podul Galata era plin de ei – mă simţeam mîndru de viitorul pe care mama îl alesese pentru mine şi-mi spuneam că într-o bună zi o să merg şi eu ca ei, în uniformă, cu însemnele de grad prinse la guler.

Mama mi-a dat voie să cumpăr biletele de îmbarcare şi m-am simţit foarte important, ca şi cum vînzătorul umil care m-a servit ar fi trebuit să ştie că mă îndrept spre Kuleli şi spre aventură. Cînd am

cerut trei bilete pentru Çengelköy nici nu m-a băgat în seamă, de parcă aş fi fost ultimul pasager, şi nu un posibil general. Dar am rămas umflat în pene şi am început să vorbesc cu voce tare despre Kuleli, spunîndu-le mamei şi lui Mehmet ce urma să fac acolo. „Ssst!", mi-a spus mama deodată, dar nu cu asprime. „Să ştii că e de prost gust să te lauzi!"

Dar ideea c-aş fi fost grosolan n-a reuşit nici pe departe să-mi potolească entuziasmul.

Pe vas am cumpărat simit şi mi-am amintit vag de Sarıyer şi, pentru mai puţin de o secundă, în minte mi-au reapărut tata, cu chipul său taciturn tachinîndu-mă, mătuşa Ayşe zîmbind binevoitoare, însă unchiul Ahmet a rămas în afara viziunii mele mintale, refuzînd, spre exasperarea mea, să-şi arate chipul.

Dar Sarıyer era la mai mult de o oră distanţă pe Bosfor în aval; Sarıyer era la patru ani distanţă şi mai mort pentru noi decît erau proprietarii lui. L-am întrebat pe Mehmet dacă-şi amintea de Sarıyer şi de unchiul Ahmet, dar a părut evaziv şi mi-a spus că nu, aşa încît am încercat acolo, pe vas, să recompun pentru el o imagine a acelei case cu acoperiş roşu vechi pe care o vizitasem înainte de război. Imaginile îmi năpădiseră mintea şi tot veneau ca-ntr-un caleidoscop – şi i-am vorbit despre magnolii, despre strălucirea ierbii cînd ieşea soarele să usuce ploaia, despre cîinii Fidèle şi Joly, despre strugurii din viţa-de-vie de care mătuşa era aşa de mîndră. Şi, cum tot vorbeam, mă vedeam din nou în Sarıyer.

„Obişnuiam să pescuiesc în apele Bosforului cu unchiul Ahmet", i-am spus lui Mehmet, care asculta. „Nu prindeam niciodată cine ştie ce, dar era amuzant să vîslim spre casă sub straja lunii şi să auzim uneori vocile venind peste apă de partea cealaltă a Istanbulului."

„N-am ştiut că ţii minte atîtea", a zis mama. „Şi ai darul cuvintelor, fiule. Mi-ai adus şi mie Sarıyerul înapoi din amintiri. Sper că n-am greşit că te-am înscris la Şcoala Militară. Poate că ţi-ar fi fost mai bine în altă parte."

„Bineînţeles că nu, mamă", i-am spus indignat. „Eu am vrut să vin la Kuleli şi-aş fi detestat orice altă şcoală. Am să ajung ofiţer, iar într-o bună zi o să fiu general, ai să vezi! Şi-am să te plimb peste tot la braţ şi toată lumea o să spună că arăţi suficient de tînără cît să fii soţia mea, iar femeile o să fie geloase pe tine."

Mama a rîs bucuroasă.

„Ai o imaginaţie prea bogată", a spus ea. „Şi deplasată uneori!"

Am ajuns la debarcaderul din Çengelköy şi am coborît; acum, că eram atît de aproape de obiectivul meu, începusem să mă simt mai puţin important.

„Kuleli?", l-a întrebat mama pe controlorul de bilete. „Şcoala Militară?"

„La stînga", i-a răspuns scurt acesta, abia privindu-ne pe mine şi pe Mehmet. „E la cîteva minute de mers de aici, iar şcoala e atît de mare, încît n-aveţi cum să n-o vedeţi."

Aşa că am pornit-o pe drumurile liniştite şi prăfuite din Çengelköy şi de-a lungul coastei, străjuită de copaci şi albă în soarele amiezii. Şcoala s-a ivit în dreapta noastră şi, în ziua aceea de 15 mai 1919, cînd micul vas al lui Atatürk a străbătut apele spre Samsun, mie mi s-a părut că arăta ca un palat, atît de albă pe fondul unui cer senin de vară.

Am urcat scările de piatră pînă am ajuns la intrarea principală, iar inima a început să-mi bată cu putere. Un soldat de santinelă a întrebat-o pe mama ce treabă are aici, iar ea a răspuns că a venit să ne lase pe noi la şcoală, după cum stabilise cu Oficiul pentru Război.

„Acesta este Colegiul Militar", a informat-o el cu răceală. „Şcoala este pe deal. Ţineţi drumul ăsta în sus. E o clădire mare, cenuşie, o s-o găsiţi destul de uşor."

Am pornit pe drum în sus, încălziţi şi supăraţi, dezamăgiţi că, pînă la urmă, palatul de un alb strălucitor nu era pentru noi. Am ajuns la şcoală gîfîind şi respirînd greu, însă o poartă mare din bare de fier ne bloca intrarea. Se auzeau glasuri de băieţi, iar cîţiva dintre ei au venit aproape de poartă să se uite la noi. Lîngă poartă era o gheretă pentru santinelă, de unde un soldat de pază a strigat: „Hüseyin Ağa! Hüseyin Ağa!".

Şi spre poartă a venit un bărbat foarte bătrîn, cu o barbă albă mare şi adus de spate. A desfăcut bombănind zăvoarele porţii şi ne-a întrebat ce poftim.

Mama i-a spus, dar, de data aceasta, din pricina nervozităţii, a părut să aibă un aer poruncitor şi şi-a dat cu mîna părul cîrlionţat la spate, iar bătrînul a devenit politicos, privind cu vădită curiozitate chipul descoperit al mamei. Ne-a lăsat să intrăm în grădină, i-a făcut semn mamei să ia loc undeva la umbra răcoroasă a copacilor şi a spus că se duce să-l caute pe „căpitan", bîiguind ceva ca pentru sine, ca şi cum nu ştia sigur unde să-l găsească pe căpitan.

Mama s-a aşezat recunoscătoare, deoarece căldura o obosise, iar în timpul ăsta eu m-am apucat să cercetez locul. M-am dus aproape de poartă şi am văzut doi bărbaţi descărcînd carcase de miel dintr-o căruţă şi un altul cărînd un sac plin cu ceva care, pentru că sacul era puţin deschis la gură, mi s-a părut a fi spanac. Un bărbat în vîrstă, probabil bucătarul sau vreun servitor de la bucătărie, ciopîrţea mielul şi alunga cîteva javre rîioase ce mîrîiau pe la picioarele calului. Am auzit vocea lui Mehmet strigîndu-mă, aşa încît am fugit înapoi unde-l lăsasem împreună cu mama şi am văzut că Hüseyin Ağa se întorsese deja, aşteptînd să ne conducă la căpitan.

Ne-am apropiat de clădirea principală a şcolii; în stînga noastră era un adăpost lung, cu un singur etaj, care, judecînd după zgomotul de tacîmuri, era sala de mese. Gălăgia care se auzea de acolo era îngrozitoare şi cîţiva băieţi mai mari intrau. Mulţi dintre ei aveau tenul foarte închis, iar unul, spre oroarea mea, era destul de negru. Erau îmbrăcaţi sărăcăcios şi ne priveau zeflemitor pe mine şi pe Mehmet, discutînd între ei. Unul dintre ei a spus ceva tare către noi şi n-am putut să înţeleg ce limbă vorbea. Nu-i turc, mi-am spus eu, şi m-am întrebat cîte naţionalităţi diferite ar fi putut fi găzduite aici.

Căpitanul ne-a întîmpinat în uşa biroului său cu un băţ mare în mînă! Părea genul de bărbat nervos şi era foarte palid. A apucat băţul cu putere, ca şi cum era adeseori obişnuit să se apere în felul ăsta de hoardele de tineri sălbatici din şcoală. Ne-a dus la el în birou şi ne-a dat nişte scaune şubrede să ne aşezăm. Încăperea era extrem de murdară şi dezordonată, iar căpitanul se bîlbîia rău de tot de fiecare dată cînd vorbea, încît am simţit cum mă cuprinde o stare de nervi. A pus degetul mare pe un teanc de documente de pe biroul său şi a scos de-acolo două care, evident, aveau legătură cu noi.

„Irfan şi Mehmet?”, a întrebat el, iar mama a răspuns afirmativ.

„Turci şi musulmani”, a spus el şi a oftat, lăsîndu-se pe spate în scaun.

„Mulţumesc lui Dumnezeu pentru asta!”, a adăugat, bîlbîindu-se rău. „Încă doi turci în şcoală!”

S-a uitat la mama.

„Din păcate, încă nu ne-am organizat aici”, a spus el. „Mai sînt multe de făcut şi am fost împovăraţi cu mulţi kurzi şi armeni din estul Anatoliei, iar pînă acum sînt puţini turci. Fără îndoială, într-o bună zi, autorităţile vor decide care să rămînă şi care să fie trimişi în altă parte. Intenţia noastră, *hanım efendi*, este să formăm o nouă generaţie de ofiţeri 100% turci.”

Era ciudat, dar cînd a început să vorbească în propoziţii, a uitat de bîlbîială şi a început să-i toarne mamei o grămadă de detalii irelevante, de parcă acum, cînd în sfîrşit începuse să-şi dea drumul, nu se mai putea opri.

Cînd a obosit de atîta vorbit, s-a ridicat şi, cu bîlbîiala care-i revenise şi cu gura zvîcnindu-i nervos, a spus: „Ei bine, *hanım efendi*, poţi să-i laşi pe băieţi în siguranţă în grija mea. Dacă doreşti, poţi să-i vizitezi o dată pe săptămînă, dar lor nu li se va permite să meargă acasă decît după cîteva luni de instrucţie”.

Mama i-a mulţumit, noi i-am sărutat mîinile, iar Hüseyin Ağa a luat-o repede înspre grădină, s-o conducă la poarta principală.

Mehmet şi cu mine am rămas singuri cu căpitanul, el s-a uitat la noi întrebător, noi i-am răspuns cu o privire solemnă, iar eu mi-am amintit toate lucrurile pe care i le spusese mamei. Şi dintr-odată, douăzeci şi cinci de ani mi s-au părut o perioadă îngrozitor de lungă, în mod sigur cît o viaţă de om, m-am uitat prin fereastra murdară la grădina neîngrijită şi dezordonată în care hoardele de băieţi ieşeau din sala de mese şi, agitat fiind, inima a început să-mi bată cu putere.

Arama începea să se dea pe faţă. Într-adevăr, aceasta era, totuşi, Şcoala Militară, unde am vrut cu înflăcărare să ajung, dar unde erau farmecul, măreţia şi splendoarea pe care mă aşteptasem să le găsesc aici?

1. Autorităţi locale din satele şi cartierele din oraşele Turciei, alese pentru o perioadă de cinci ani. Nu pot candida pentru aceste posturi administrative reprezentanţi ai partidelor politice (n.tr.).

Capitolul 18

Mai multe despre Kuleli

Cînd mă gîndesc la ziua aceea de la Kuleli, din clădirea cenuşie şi dărăpănată din deal, nu pot decît să mă bucur că a fost desfiinţată, că generaţia actuală de cadeţi este cazată şi studiază în condiţii mai bune decît cele de pe vremea cînd eram noi acolo.

Uneori, cînd îi văd pe străzile Istanbulului, cu uniformele lor elegante, de un albastru închis, cu vipuşca roşie a pantalonilor, semn că aparţin castei militare, nu pot să nu-mi amintesc de primii ani de carieră militară ai generaţiei mele.

În dimineaţa aceea din mai 1919, cînd mama ne-a dus şi ne-a lăsat acolo, în biroul groaznic al căpitanului, aşteptînd instrucţiunile sale, pentru mine s-a pierdut tot farmecul serviciului militar.

Mehmet şi cu mine stăteam acolo şovăitori, în timp ce căpitanul răsfoia hîrtii pe biroul său, ignorîndu-ne.

Cred că în noaptea aceea am plîns pînă am adormit. Din grădină începuse să cînte, grav şi sfîşietor, o trompetă, iar în singurătatea aceea dezarmantă, sunetele sale păreau pline de tristeţe. A fost suficient să mă facă să conştientizez cît de departe eram de casă şi, ascunzîndu-mi capul în pernă, am început să plîng.

M-am trezit la un moment dat în timpul nopţii, dar nu din pricina vreunui zgomot care să mă deranjeze, căci în dormitor se auzeau doar respiraţiile regulate ale băieţilor care dormeau.

Simţeam că mă pişca ceva, de parcă ar fi fost o mie de ace încinse – şi, într-o doară, m-am scărpinat; cum mi-am mişcat mîna, am văzut ceva coborînd pe ea şi am simţit un fior de groază pe şira spinării, pentru că patul meu colcăia de ploşniţe.

Din patul de deasupra, una mi-a căzut pe faţă şi am vrut să urlu de spaimă din pricina acelor fiinţe întunecate care umblau noaptea. Dar în cele din urmă le-am lăsat să-şi facă poftele şi-am adormit din nou – căci epuizarea s-a dovedit mai puternică decît frica.

M-au trezit o trompetă ce suna deşteptarea şi elevul de serviciu care a dat pătura jos de pe mine.

„Trezirea!”, striga el, în timp ce eu mă uitam în jur năuc, uitînd pentru moment unde mă aflu.

M-am mişcat şi mi-am dat seama că înţepenisem, pentru că patul era tare şi mă dureau coastele. Însă nu eram la fel de conştient de umflăturile de pe mîinile şi picioarele mele, din care ploşniţele se înfruptaseră toată noaptea.

Băiatul din patul de lîngă mine mi-a spus să-mi scot maioul, iar în acel moment am auzit vocea sergentului urlînd: „Control de păduchi!”.

Ne-am dezbrăcat cu toţii şi am văzut că trupul meu era tot numai puncte roşii inflamate care mă mîncau. Mi-am studiat maioul cu grijă în căutare de păduchi, dar n-am găsit nici unul. Totuşi, pe la cusături erau numai ploşniţe, pe care le-am cules cu scîrbă, aruncîndu-le în vasele cu apă de lîngă paturile de jos, unde îşi încordau trupurile umflate şi grase, încercînd să iasă.

Băiatul de lîngă mine mi-a arătat cu mîndrie cei doi păduchi pe care-i capturase, iar eu m-am străduit să nu mă ia cu rău cînd i-a omorît, spunîndu-mi că dacă unul dintre noi nu omora de îndată bestiile pe care le găsea, trebuia să le mănînce.

Ploşniţele încă se agitau în vasele cu apă şi, după ce inspecţia de păduchi s-a încheiat, ni s-a dat voie să ne spălăm. Făceam un zgomot îngrozitor cînd intram şi ieşeam de la spălătorie, căci toţi purtam *takunya* în picioare.

După îmbrăcare, eu fiind foarte agitat de teamă ca nu cumva insecte parazite să se fi strecurat pe la cusăturile cămăşii sau ale pantalonilor mei, ne-am adunat în hol pentru apelul de dimineaţă. Sergentul ne striga numele cu voce răstită, la care noi răspundeam supuşi. Ne-am aliniat să mergem în sala de mese pentru micul dejun, alcătuit din pîinea neagră din seara dinainte, un pumn de măsline negre, cea mai mică porţie posibilă de cremă de brînză şi un ceai tare şi dens, fără lapte şi insuficient de dulce.

După aceea am mers în grădină, căci nu aveai ce altceva să faci, dar în scurt timp s-a auzit un clopoţel şi a trebuit să ne adunăm la poarta principală, unde ne aştepta sergentul. Ne-a dus pe un deal din spatele şcolii, ne-a spus să ne aşezăm pe iarbă, apoi ne-a ordonat să ne dezbrăcăm. Era un alt control de păduchi, iar eu mă întrebam de cîte ori pe zi o să continue treaba asta. Stăteam cu toţii în lumina soarelui dimineţii, examinîndu-ne sîrguincioşi hainele, iar eu m-am gîndit la mama şi la cît de şocată ar fi fost să-şi vadă fiul cel mare gol, pe un deal, căutîndu-se de păduchi.

Nu se ţineau nici un fel de ore. Timpul trecea, iar noi eram în continuare ignoraţi atît de Oficiul pentru Război, cît şi de lumea exterioară. Zilele însorite treceau alene, iar noi nu aveam multe lucruri cu care să ne ocupăm mintea sau trupul, aşa că majoritatea exerciţiilor fizice luau forma bătăilor.

Într-o zi mi s-a spus că în seara respectivă urma să fiu de serviciu, dar nu prea mi-a surîs ideea. Eram cu toţii plini de superstiţii teribile despre morţi, crezînd că au puterea de a reveni la noi ca să ne bîntuie. În noaptea aceea, cînd elevul ieşit din serviciu s-a dus la culcare, iar eu am rămas singur-singurel în beznă, toate vechile mele temeri au revenit – şi nu mi-a fost de nici un folos să-mi spun că era o prostie să-mi fie frică de întuneric. Era o linişte ciudată, ca aceea dintr-un loc plin de oameni care dorm duşi, şi m-a cuprins o senzaţie de frig. Se auzea doar sunetul constant al respiraţiilor, dar, după puţin timp, am auzit un ceas undeva departe, la intrarea holului, bătînd ora fixă. Micuţa lampă cu ulei a pîlpîit şi am

crezut că se stinge, dar şi-a revenit.

Nu s-a întîmplat nimic în noaptea aceea, însă am fost deosebit de bucuros cînd primele raze palide ale răsăritului de soare s-au furişat peste grădina tăcută şi înrourată, anunţînd o nouă zi.

Dar pentru noi ziua cea nouă nu anunţa altceva decît mîncare gătită pe jumătate, controale de păduchi şi bătăi. Imensa plictiseală în care trăiam ne băga în bucluc. Nu exista disciplină, căpitanul era practic întotdeauna de negăsit, iar Oficiul pentru Război părea să fi uitat complet de noi.

Am aflat că băieţii kurzi şi armeni erau cu toţii orfani din estul Turciei, iar generalul Kâzım Karabekir i-a adunat pe toţi şi i-a trimis la Kuleli. Era un general care se bucura de popularitate în est, dar cînd protejaţii lui tineri sălbatici din Anatolia au ajuns în Istanbul, nimeni nu şi-a asumat responsabilitatea pentru ei, aşa că zăceau în Kuleli aşteptînd ziua în care cineva avea să-şi amintească de ei. Aceeaşi situaţie era valabilă şi în cazul arabilor şi albanezilor care iniţial au fost aduşi în Istanbul de către Enver Paşa, dar cînd acesta a fugit din Turcia după încheierea războiului, şi ei au fost trimişi la Kuleli, fiind în scurtă vreme daţi uitării.

Între timp, sultanul hotărîse că voia ca turci din familii bune sau fii de ofiţeri să fie şcoliţi la Kuleli, aşa încît Oficiul pentru Război a venit cu un plan magnific, dar nefuncţional, ignorînd faptul că şcoala era deja suprapopulată cu hoardele din est.

Cu armata turcă – sau ce mai rămăsese din ea – demobilizată, Oficiul pentru Război stătea cu mîinile-n sîn, iar ofiţeri de renume ajunseseră să vîndă lămîi pe străzile din Istanbul. Nu era deloc surprinzător că nimeni nu-şi făcea griji pentru soarta noastră.

Mama ne vizita la cîteva săptămîni, iar cînd ne-a văzut prima dată în uniformele noastre lăbărţate, arăta de parcă nu ştia dacă să plîngă sau să rîdă. Ne-a pus multe întrebări despre orele de curs, despre felurile de mîncare pe care le primeam şi era gata să-i considere pe toţi kurzii şi armenii nişte criminali. Impulsivă, a vrut să ne ia din nou acasă. S-a plîns căpitanului că locul era murdar şi că nu dorea să ne mai lase acolo. Căpitanul, cică, şi-a întins expresiv mîinile, repetînd aceeaşi placă veche cum că, bineînţeles, totul era încă foarte dezorganizat. Apoi, delicat, i-a amintit că semnase nişte contracte în numele nostru şi că dacă ne lua acasă, în mod regretabil, el avea să fie obligat să trimită Poliţia Militară după noi. Asta a speriat-o cu adevărat, pentru că mamei nu-i trecuse prin minte vreodată că acele contracte ar fi putut fi folosite împotriva ei. În orice caz, ca să nu fie înfrîntă cu totul, i-a spus furioasă căpitanului, mai mult cu înflăcărare decît cu justeţe, că se va folosi de influenţa ei la Oficiul pentru Război că să ne scoată de acolo. Însă căpitanul, care probabil mai auzise asta şi înainte, nu a fost cîtuşi de puţin impresionat.

Mama obişnuia să vină la şcoală fără văl pe chip, iar cîţiva dintre băieţii mai mari au făcut-o *tango* (tîrfă) – şi aşa am ajuns să fiu implicat în multe bătăi.

Am implorat-o pe mama să-şi acopere faţa şi, deşi la început m-a refuzat indignată, în scurt timp a cedat. Într-o zi s-a plîns că eu şi Mehmet puţeam, aşa încît la următoarea vizită a adus cu ea săpun parfumat. Noi l-am refuzat îngroziţi, spunîndu-i că viaţa acolo ne era destul de grea şi fără povara

săpunului parfumat.

Adevărata Şcoală Militară Kuleli, adică palatul acela alb ce dădea înspre Bosfor, era ocupată de băieţii mai mari – băieţi care în cele din urmă absolveau şi ajungeau la snobul Colegiu Militar din Harbiye.

Într-o zi s-a auzit că forţele de ocupaţie americane ar prelua şcoala pentru armeni. S-au răspîndit zvonuri şi că avea să ne vină şi nouă rîndul, dar de fapt nimeni nu ştia ce avea să se întîmple cu noi şi, după cum păreau să meargă lucrurile, nimănui nu-i păsa. Tot cam pe atunci am auzit şi prima dată, vag, de numele lui Kemal Atatürk, care strîngea o armată în îndepărtata Anatolie şi care instalase deja un guvern naţionalist la Ankara.

Veştile despre americani şi armeni s-au cam adeverit, iar într-o zi am văzut din grădina noastră cum băieţii mai mari de la Kuleli aduceau paturi, saltele şi birouri în grădina şcolii. Începea evacuarea lor.

Ura dintre turci şi armeni e de notorietate, dar în acea zi, în şcoala noastră cenuşie de pe deal ura era la cote înalte. Armenii erau de nestăpînit, fiind foarte mîndri că erau apreciaţi de americani. Se grozăveau şi mergeau ţanţoşi, iar bătăile erau mai dese ca niciodată. Cînd, într-o bună zi, deasupra Kuleli a fluturat steagul american, armenii au înnebunit de bucurie, iar kurzii şi-au ieşit din minţi de furie. Rezultatul: capete sparte, iar băţul capitanului a făcut ore suplimentare.

Apoi a venit şi rîndul nostru. Într-o dimineaţă a trebuit să ne adunăm în holul principal, în timp ce foştii supraveghetori încercau să menţină ordinea şi disciplina şi refuzau să ne răspundă la întrebări. Probabil arătam ca o adunătură de neciopliţi, cu uniformele care nu ne veneau deloc bine, cu părul tuns scurt şi palizi din pricina mîncării sărăcăcioase. Cîţiva ofiţeri americani au intrat pe poarta principală, însoţiţi de un preot armean şi de o americancă înaltă, cu pieptul plat şi nişte ochelari cu ramă de baga groasă.

Ea m-a intimidat mai mult decît toţi ofiţerii. Era o zdrahoancă de femeie care ştia întotdeauna ce era bine pentru tine. Îi priveam aşteptînd.

Întîi s-au ocupat de băieţii mai mari – cîţiva au fost scoşi din rînd, iar noi ne întrebam îngrijoraţi ce-ar fi putut aduce această separare a lor.

Curînd au ajuns şi în dreptul nostru, iar interpretul a strigat: „Toţi armenii să facă un pas într-o parte!”.

Mulţi băieţi au făcut un pas înainte, inclusiv sergentul nostru. Preotul – care arăta destul de înfricoşător cu barba lui neagră ascuţită – a început să ne pună întrebări, iar femeia a preluat ea însăşi frîiele problemei, hotărînd, se pare, că n-ar strica să se ocupe şi ea puţin de selectarea băieţilor. S-a uitat la noi cu răceală, ca şi cînd toţi eram aşa de încuiaţi, că nu ştiam nici măcar de ce naţionalitate eram. Ne-a săgetat cu privirile ei sobre, după care a mai tras cîţiva băieţi în partea unde erau armenii.

Cei pe care îi selectase ea erau kurzi şi eram curios să aflu de ce-şi dorea ca ei să treacă drept armeni. S-a uitat îndeaproape şi la mine, dar nu m-a tras din rînd.

În scurt timp, selecţiile se încheiaseră şi din hol armenii au fost duşi într-o încăpere mare. Nemaifiind de folos nimănui, noi, ceilalţi, am fost lăsaţi să plecăm.

Am alergat curioşi în grădină, să ne uităm prin ferestrele încăperii unde fuseseră adunaţi armenii. Ne-au făcut bucuroşi din mînă, înjurînd şi făcînd comentarii indecente faţă de noi. Noi, ca să nu fim mai prejos, le-am răspuns pe măsură. Am ameninţat că le spargem capetele, iar foştii supraveghetori ne-au implorat în repetate rînduri să facem mai puţin zgomot.

Deodată, în toată zarva aceea, mi-am auzit numele strigat şi am recunoscut vocea lui Mehmet; dar, deşi m-am uitat peste tot după el, nu l-am găsit. Glasul lui tînguitor m-a strigat, iar şi iar, pînă cînd m-a cuprins teama şi, făcîndu-mi loc prin mulţime pînă în faţă, i-am răspuns cu sughiţuri că vin.

L-am văzut la una dintre ferestrele încăperii unde erau armenii şi am zbughit-o înspre el, întinzîndu-mă şi prinzîndu-i mîna micuţă.

„Au să mă ducă cu armenii!”, mi-a strigat el isteric.

N-am ştiut ce să fac, aşa că l-am ţinut de mîinile lui reci pînă cînd o matahală de armean s-a pus între noi, forţîndu-ne să ne dăm drumul la mîini. Am fugit la un supraveghetor să-i spun ce se întîmplase, dar lentoarea şi şovăiala lui m-au scos din minţi. L-am tîrît după mine pînă la ofiţerii americani pentru explicaţii. Interpretul ne-a dat deoparte, voind să ştie cum de-am îndrăznit să-i deranjăm pe măreţii americani.

Nu m-a ascultat şi-am observat că armenii fuseseră ordonaţi în rînduri lungi şi mărşăluiau afară din şcoală. I-am lăsat acolo pe fostul supraveghetor şi pe ofiţerii americani nedumeriţi şi am fugit înspre rîndurile care mărşăluiau vesele, căutîndu-l pe Mehmet. L-am căutat agitat şi cu sufletul la gură, iar cînd l-am găsit m-am aruncat asupra lui, ţinîndu-l strîns. Cineva a încercat să ne separe, dar i-am strigat să ne lase în pace. „Acesta e fratele meu. Noi sîntem turci, iar numele lui este Mehmet!”

Un armean ne-a luat în rîs:

„Şi numele meu e tot Mehmet, dar ce-are a face?”.

L-am tras pe Mehmet afară din rînd, dar interpretul, care venise să vadă ce era cu toată agitaţia aceea, l-a împins înapoi. I-am tras una tare în fluierul piciorului.

„Armean răpănos!”, i-am spus. „Îmi luaţi fratele! El e turc!”

Între timp, lîngă noi ajunseseră şi ofiţerii americani, împreună cu femeia şi preotul, şi-au întrebat ce se întîmplase. Interpretul i-a spus că nimic, făcînd o ditamai plecăciunea ca să-i fie pe plac femeii. L-am lovit din nou, iar unul dintre ofiţeri m-a apucat să mă ţină. Îl băteam cu pumnul în piept, spunîndu-i printre suspine, în turcă, povestea pe care el n-o putea pricepe. Într-o ultimă încercare de a-l face să înţeleagă, mi-am întors capul către fratele meu îngrozit şi am spus „Turc! Turc!”; şi apoi, cum el părea în continuare să nu înţeleagă, am căutat în memorie fărîma de franceză pe care o ştiam cîndva. „*Il est mon frère*”, am spus, şi abia atunci a înţeles şi l-a lăsat pe Mehmet să vină la mine.

A intervenit şi femeia, spunînd ceva ce eu n-am înţeles. Eram gata s-o omor pe femeia aceea proastă şi moralistă, cu faţa ei încordată şi rece.

„*Cochon américaine!*”, am spus eu disperat, iar ea m-a lovit cu pumnii peste urechi, dar mai mult mîhnită decît furioasă, şi mi-am dat seama după faţa ei că gîndea că numai un musulman, numai cineva care nu era creştin ar fi putut spune aşa ceva. Că doar un turc ar fi folosit o asemenea expresie.

Odată ce armenii au plecat din şcoală, şi noi ne-am mai liniştit, rămînînd doar kurzii care încă mai căutau scandal.

Eram în continuare doar o mînă de elevi turci, dar în scurt timp kurzii s-au plictisit să se tot ia de noi, care nu le răspundeam la provocări, şi au ales să se ducă în capătul grădinii; de acolo puteau să arunce cu pietre în grădina Kuleli, unde fuseseră duşi armenii.

Îi vedeam în uniformele lor americane, elegante şi care le veneau bine, şi auzeam clopoţelul care îi chema la orele de curs. Noi încă rătăceam de colo-colo, neinstruiţi, indisciplinaţi şi mai războinici ca oricînd.

Totuşi, într-o zi, căpitanul cel bîlbîit a fost înlocuit de un ofiţer comandant, iar la scurtă vreme în şcoală au venit şi alţi ofiţeri şi anarhia a devenit de domeniul trecutului.

Kurzii, albanezii şi arabii recalcitranţi au plecat din Kuleli şi mulţi dintre noi s-au întrebat unde s-au dus. Poate că au invadat străzile Istanbulului ca nişte hoarde războinice şi au ajuns să doarmă sub nepăsătorul Pod Galata. N-am aflat niciodată.

Capitolul 19

Calea grea spre maturitate

Forţele de ocupaţie au mai intervenit o dată pentru a ne tulbura traiul, căci într-o bună zi ne-au ordonat să evacuăm şcoala de pe deal în 48 de ore.

Ofiţerul comandant ne-a dat vestea cu o dezamăgire cruntă care i se citea pe chip şi ne-a pus să-i ajutăm pe ofiţerii tineri să scoată tot mobilierul în grădină, apoi a plecat de lîngă noi, pentru că urma să meargă la Istanbul ca să rezolve problema cu autorităţile de acolo.

Am muncit toată ziua aceea fierbinte de vară. Era o căldură mare, iar noi ne împleticeam cărînd mese, scaune, paturi şi saltele. Spre seară, am luat o pauză şi am mîncat în grabă, apoi am continuat să lucrăm pînă tîrziu în noapte, la lumina lămpilor cu ulei agăţate din loc în loc prin copaci. Împiedicîndu-mă sub greutatea unui pat, un ofiţer m-a oprit şi mi-a ordonat să găsesc un loc să mă odihnesc; am tras o saltea din grămadă şi l-am căutat pe fratele meu. L-am găsit sub un copac, pe jumătate adormit pe pămîntul tare. Cînd l-am strigat, s-a rostogolit supus pe saltea, unde a adormit pe loc. În dimineaţa următoare mă durea spatele şi l-am rugat pe Mehmet să mă examineze puţin.

A descoperit o umflătură mare şi roşie, iar maioul mi se lipise de sîngele uscat – probabil mă rănisem în timp ce căram paturile prin grădină.

Mehmet mi-a spălat rana în una dintre băi, dar mă durea atît de tare, încît cu greu puteam merge drept.

În ziua aceea nu ne mai rămăsese nimic de făcut, pentru că şcoala era acum goală, iar mobilierul zăcea prin grădină. Mehmet şi cu mine ne-am dus şi ne-am aşezat pe un zid scund ce dădea înspre Bosfor. Acolo, în partea aceea de grădină, era foarte linişte. Spatele încă mă durea, aşa că mi-am scos cămaşa şi maioul şi m-am întins pe iarbă pe burtă, privind marea şi lăsîndu-mi spatele în bătaia razelor vindecătoare ale soarelui. Stăteam şi mă uitam la Bosforul albastru şi la micuţele vase care-l traversau, iar gîndurile mele le însoţeau şi depăşeau vasele mari, spre o destinaţie necunoscută. Uitasem de durerea de spate sau că mă aflam în grădina şcolii; în schimb, mă gîndeam la numeroasele imagini de pe tărîmuri străine pe care le văzusem şi la oamenii cu pielea măslinie care vorbeau o limbă necunoscută mie. Am văzut cu ochii minţii docheri oacheşi şi puternici cum încărcau vapoarele într-un port pe care în realitate

n-aveam să-l văd vreodată şi am simţit parfumul discret şi aromat de mirodenii şi mirosul plăcut al bananelor şi, fără să ştiu de ce, stomacul mi s-a chircit de foame şi inima de dor.

„Cînd am să fiu mare, mă fac marinar”, a spus Mehmet cu o voce mulţumită, uitîndu-se înspre mare cuprins de moleşeală.

„Dar credeam că vrei să ajungi medic”, i-am răspuns eu, iar el a şovăit preţ de o clipă sau două, încercînd să împace şi capra, şi varza, după care a spus victorios: „Dar pot să fiu medic pe vapor”.

Destul de surprinzător, niciodată nu a renunţat la hotărîrea lui.

Eu, în schimb, m-am împiedicat prin viaţă, neştiind niciodată ce voiam cu adevărat, conştient că ceea ce-mi doream se afla undeva aproape, la un pas distanţă, dar unde eu nu puteam ajunge.

Nu-mi amintesc exact cîţi ani aveam cînd mi-am dat seama că n-am să ajung niciodată un bun ofiţer, dar, oricum, era prin copilărie.

Toată dimineaţa aceea, eu şi Mehmet am stat în iarba muiată de soare şi, cînd în cele din urmă o trompetă a sunat masa de prînz, am descoperit că sala de mese se mutase la umbra copacilor din grădină. Cît am mîncat, în jurul nostru au tot bîzîit viespi şi albine, iar uneori prin farfurii mai aterizau şi urechelniţe. Ofiţerii păreau obosiţi şi fără chef de viaţă, cu umerii lăsaţi sub uniformele lor învechite şi, după ce am terminat cu toţii de mîncat, nu mai rămăsese nimic de făcut decît să aşteptăm. Clădirea şcolii zăcea goală sub cerul amiezii.

În acea seară, ofiţerul comandant s-a întors de la Istanbul cu vestea bună că, în cele din urmă, aveam să rămînem în şcoala noastră, aşa că toate lucrurile trebuiau mutate înapoi înăuntru.

În zilele acelea din vara anului 1920, numele lui Mustafa Kemal era pe buzele tuturor. Devenise eroul nostru naţional şi, cînd s-a aflat că sultanul oferea o recompensă pentru capturarea sa, i-a sporit şi mai mult notorietatea.

Pentru mine, lecţiile erau o corvoadă. Nu mă puteam concentra cînd mă gîndeam că, în schimb, puteam privi vălul albăstrui strălucitor ce plutea deasupra ierbii şi jocul umbrelor furişîndu-se pe sub copaci pe măsură ce soarele se deplasa pe boltă. Din senin, un profesor îmi striga numele şi-mi reveneam din transa în care mă cufundase privitul grădinii, mă ridicam în picioare năuc, neştiind ce fusesem întrebat.

În fiecare dimineaţă citeam din Coran şi, cum aceasta era prima oră de curs a zilei, de obicei eram cu toţii binedispuşi. Tot ce aveam de făcut era să ascultăm, dar mai tîrziu profesorul nostru a hotărît să trecem la muzică religioasă, ceea ce ne-a surprins pe toţi, căci ideea de a sta în faţa publicului şi a cînta solo era mai presus de închipuirile noastre.

Imamul cu care făceam religie era foarte gras şi avea o barbă mare şi deasă, un *sarık*, sau turban, verde şi o robă neagră şi lungă care aproape atingea podeaua. Ne obişnuiserăm să-i spunem *yeşil sarıklı* (omul cu turban verde) – şi, deşi îl detestam profund, în acelaşi timp eram foarte mîndri de el, deoarece se spunea că orice imam căruia i s-a permis să poarte *sarık* verde era descendent direct al lui Mahomed.

Îl detestam pentru că era senzual şi carnal şi obişnuia să cheme pe cîte unul dintre noi la catedra sa de pe estradă, să ne ciupească de obraji sau de buze cu degetul mare şi cel arătător, apoi îşi ducea degetele la nasul său lung şi inspira extaziat mirosul emanat de noi. Cel mai adesea avea pilaf sau cartofi ori urme de fructe pe la colţul gurii, iar el dădea ştrengăreşte din barbă, spunînd: „Cineva obraznic *nu* s-a spălat la gură după ce a mîncat!". Avea o voce piţigăiată, ca de femeie, iar noi făceam ce voiam din el, pentru că nu reuşea să ne disciplineze şi nu se plîngea niciodată de noi.

Mehmet şi cu mine obişnuiam să mergem acasă în fiecare săptămînă. Ne plăceau aceste ieşiri în lumea de afară, iar pe vas ne simţeam plini de importanţă în uniformele noastre verzi. Năvăleam în micuţa noastră casă din Bayazit, stricînd liniştea cu gurile noastre sparte şi cu obiceiul – care nu dădea greş niciodată – de a o face pe Muazzez să plîngă după primele cinci minute petrecute acasă.

În cele din urmă, mama fusese convinsă să transforme încăperea de jos într-un atelier de lucru – bunica ocupînd acum dormitorul care înainte era al meu şi al lui Mehmet. Drept urmare, la sfîrşit de săptămînă, dormeam pe nişte paturi pliante şi eram mereu în pericol să ne înţepăm prin diverse locuri vitale cu acele de cusut lăsate la întîmplare în jur. Era la ordinea zilei să găseşti un ac în patul cuiva sau să calci cu tălpile goale în unul dimineaţa devreme sau seara tîrziu, înainte de culcare.

Vineri dimineaţa, duminica musulmană în zilele acelea, ne prindea lenevind, bucurîndu-ne de atmosfera permisivă de acasă. Totuşi, spre seară, eram bucuroşi să ne întoarcem la atmosfera mai masculină de la Kuleli, întîlnindu-ne pe vas cu prietenii noştri şi mergînd împreună pe drumul prăfuit, de-a lungul ţărmului, pînă la şcoală.

Am învăţat să fiu soldat. Eu şi întreaga mea generaţie am învăţat asta urmînd calea grea, educaţi cu severitate de ofiţeri intoleranţi, adeseori nemiloşi şi care aveau experienţa războiului. Am învăţat cum să stăm multă vreme fără să ne mişcăm vreun muşchi al feţei sau fără să clipim. Am învăţat să nu plîngem cu glas tare, să nu tresărim de durere cînd un ofiţer ne plesnea puternic peste faţă. De asemenea, la 10 şi 11 ani, am învăţat să ne ţinem în frîu lacrimile, căci teama de pedepsele ce-ar fi putut urma era mai mare decît durerea resimţită atunci. Pînă cînd, sfidători, am învăţat să ne abţinem, lacrimile care ne scăldau ochii erau ceva obişnuit.

„Nu ţi-e ruşine să plîngi ca o femeie?", se răstea batjocoritor la noi un ofiţer.

Am învăţat să fim atenţi la ce se spune şi să nu ne lăsăm mîinile să atîrne ţepene pe lîngă trup. Am învăţat să ne deschidem palmele spre cer şi să acceptăm usturimea băţului fără să ne dăm pe faţă emoţiile. Am învăţat să fim buni soldaţi şi, dacă după aceea mulţi dintre noi am aplicat cam acelaşi tip de pedepse soldaţilor aflaţi sub comanda noastră, ar putea să ne învinovăţească cineva pentru lipsa noastră de imaginaţie? Am fost învăţaţi că un bun soldat nu are nevoie de imaginaţie, de sentimente umane.

Pe cînd aveam 14 ani, am început să fiu pătruns de evlavie. Petreceam atît de mult timp prin moschei rugîndu-mă, încît mi-au fost afectate lecţiile la şcoală, iar pasiunea mea pentru fotbal ajunsese de

domeniul trecutului. Mă chinuiam asiduu cu rugăciuni zilnice şi devenisem atît de evlavios, atît de snob, încît mama s-a îngrijorat şi a căutat să-mi distragă atenţia cu alte lucruri. Ea, care niciodată în viaţa ei nu fusese religioasă, considera anormală evlavia mea excesivă, însă bunica şi imamul şcolii îmi dădeau apă la moară. Ba chiar bunica, încîntată, a profeţit prin vecini că voi muri ca om sfînt!

Dar prea multa mea credinţă a început să-mi facă rău la nervi şi la sănătate, căci ieşeam din pat pentru rugăciuni înainte de răsăritul soarelui şi în fiecare noapte mă culcam tîrziu din cauza rugilor de seară. Devenisem palid şi slab ca o vargă, dar mă rugam intens, iar la sfîrşit de săptămînă nu mai leneveam în pat. Mergeam la moscheea din Bayazit, şi chiar şi astăzi, cînd privesc moscheea din Bayazit stînd liniştită în grădina ei, îl văd pe copilul fanatic care sărea necuviincios peste porţile ei, dornic să se arunce la pămînt şi să intre în comuniune cu Dumnezeul lui. Uneori eram orbit de prezenţa sultanului Mecit, care venea în Bayazit pentru rugăciune. Îl priveam hipnotizat, cu chipul său bătrîn şi frumos, cu barba lui deasă şi albă şi cu fesul roşu ce adăuga puţină culoare la roba lui neagră, funebră. Fanfara cînta tare, soldaţii mărşăluiau şi, din trăsura lui, sultanul făcea cîte o plecăciune cînd într-o parte, cînd în cealaltă, în timp ce uralele umpleau zgomotos aerul. Bătrînul sultan îşi întindea forţat buzele şi schiţa un zîmbet mai larg, a recunoştinţă, ducîndu-şi delicat mîna la fesul său roşu.

Capitolul 20

Noua republică

Una dintre credinţele răspîndite printre musulmanii din Istanbul era aceea că dacă te rugai în aceeaşi moschee şi la aceeaşi oră la care se ruga sultanul, Dumnezeu îţi asculta rugile cu mai multă luare-aminte. Prin urmare, Umbra lui Dumnezeu – cum era supranumit sultanul – era urmat peste tot de hoarde de admiratori tînjind după Paradis. Îmi amintesc de o dimineaţă din moscheea din Bayazit cînd m-am nimerit în mijlocul unei asemenea îmbulzeli, încît tot ce puteam face era să rămîn nemişcat, pe jumătate aplecat, ferit de pericolele mîinilor şi picioarelor care se agitau în jurul meu. Ba cînd au început rugăciunile m-am găsit într-un impas şi mai mare, căci persoana din faţa mea, care era un hamal, avea nişte picioare al dracului de puturoase, iar cînd am încercat să-mi fac plecăciunea, împins din spate înainte şi în jos, aproape că m-am înecat în mirosul de murdărie şi transpiraţie care-mi ajungea periculos de aproape de nas. Vă jur, era o duhoare suficientă să omoare pînă şi şobolanii care zburdau prin lavoarele moscheii. Dar teama de Domnul m-a ţinut locului în siguranţă şi mi-am ascuns repulsia, iar în cele din urmă am ieşit din moschee să mă spăl pe mîini şi pe faţă la bazinele cu apă din grădină. Am inspirat aerul curat şi blînd cu aviditatea unui om abia salvat dintr-o mină plină cu gaz.

În vremea aceea, pe durata Ramazanului nu se ţineau ore la şcoală şi aveam voie să plecăm în permisie acasă. Acum douăzeci şi şapte de ani, de Ramazan străzile erau aglomerate cum nu mai fuseseră niciodată şi probabil nici n-o să mai fie. În stradă nu erau doar musulmanii care ţineau postul, ci şi soldaţi englezi, francezi şi americani care veniseră să vadă ceremoniile. Şi în ultima noapte de Ramazan, în anul la care mă refer, piaţa şi moscheea din Bayazit au fost locuri de neuitat pentru cei care le-au văzut.

Minaretele înalte şi ascuţite erau împodobite cu lumini electrice pîlpîitoare, iar între ele, strălucind pe cerul întunecat, era scris cu litere electrice *Elveda, Ramazan!* („Rămas-bun, Ramazan!”). Şi deşi trebuia să fie un prilej fericit, din pricina nostalgiei provocate de acele cuvinte şi a acelei frumuseţi nocturne, o jale stranie mi se cuibărise în inimă. În cele două minarete erau muezini care, cu vocile lor încîntătoare, îi chemau pe oameni la rugăciune, şi atît piaţa, cît şi grădina moscheii erau înţesate de credincioşi care ascultau în tăcere, ca o armată de oameni morţi. Şi deasupra lor stăpîneau muezinii,

glasurile lor fiind singurele care răsunau în acea tăcere profundă.

Mi-am croit drum pînă la moschee, dar cu grijă, căci, în mod straniu, te simţeai puţin vinovat să tulburi acea mare de linişte deplină. Interiorul moscheii strălucea de lumină. Se revărsa din candelabrele mari ce atîrnau de bolta arcuită, şi bolta era la rîndul ei împodobită de o lumină care, cînd sticla se mişca, strălucea. Iar pe pereţi, sfeşnice uriaşe cu mai multe braţe învăluiau totul în lumina lor orbitoare. Erau mulţi muezini care citeau din Coran, iar credincioşii făceau plecăciuni şi se mişcau la unison, lovindu-şi piepturile. Îmi amintesc că în noaptea aceea am fost entuziasmat de fastul, splendoarea şi măreţia care mi-au desfătat toate simţurile.

Într-o bună zi armenii au plecat de la Kuleli, iar steagul american a fost dat jos, în locul lui ridicîndu-se steagul roşu turcesc.

Noi, băieţii mai mari, am părăsit clădirea veche, cenuşie de pe deal şi ne-am mutat în palatul alb cu vedere spre Bosfor, şi mare ne-a mai fost bucuria că am ajuns în sfîrşit acolo!

Camerele de la Kuleli erau spaţioase şi luminoase şi, ca o schimbare bine-venită, am trecut de la lămpile cu ulei la propria noastră instalaţie electrică. Sălile de clasă erau la parter şi dădeau înspre drumul liniştit şi prăfuit şi aveam parte de linişte întreaga zi, căci nimeni nu venea la Kuleli în afara elevilor sau ofiţerilor care stăteau aici.

La demisol era amenajată o moschee, iar în prima noastră seară de şcoală ne-am îmbulzit cu toţii acolo pentru a ne spune rugile de mulţumire. Indiferent dacă voiam sau nu, religia ni se băga pe gît. Eu îmi pierdusem puţin din fervoarea primilor ani ai adolescenţei, dar, oricum, în cazul meu nu era cu forţa. Mulţi dintre elevii mai mari erau revoltaţi de amestecul ofiţerilor în această problemă, mai ales cînd recurgeau la băţ pentru a fi mai convingători. În acea epocă din istoria Turciei, cînd religia musulmană era o instituţie naţională, un obicei care dăinuia de secole, grădina din Kuleli era plină de băieţi supăraţi şi nemulţumiţi, care se spălau pe mîini şi pe faţă la fîntini, rezemîndu-se de vreun copac cînd îşi trăgeau şosetele peste picioarele proaspăt spălate şi fugind în ultimul moment la lavoare pentru abluţiuni mai personale, temători cu toţii să nu fi întîrziat. Muezinul începea să citească, iar dacă mai şi ofta, era semn clar că nu am ajuns la timp. La uşa de la intrare stăteau ofiţeri mînioşi, avînd în mîini beţele pregătite să-i croiască zdravăn pe spinare pe cei care întîrziau.

Atunci cînd, pe 29 octombrie 1923, Kemal Atatürk a declarat oficial că ţara noastră este republică, încet-încet, totul a început să se schimbe. La Kuleli au ajuns dispoziţii care spuneau că nu mai era necesar ca elevii să fie obligaţi să meargă la moschee. Religia era opţională, aşa că o vreme beţele au fost lăsate deoparte, iar la moschee mai mergeau doar cîţiva băieţi. Au fost însă scoase din nou la interval, dar de data asta pentru un alt motiv – noi, cei care încă mai vizitam moscheea, de obicei întîrziam la ore, iar dacă înainte beţele răsunau pe spinările celor care mergeau fără chef la slubjă, acum se auzeau croindu-ne pe noi, cei care megeam fără chef la ore.

Atatürk şi guvernul său au hotărît ca religia să fie separată de treburile statului, iar în noua Constituţie

era scris: „Limba Republicii Turce e turca, iar capitala, Ankara”, în timp ce textul dinainte spunea: „Religia Republicii Turce este islamul, limba e turca, iar capitala este Ankara”.

Schimbarea era cu mult mai importantă decît i-ar putea părea unui european. Practic, religia era abolită din moment ce, deşi moscheile rămîneau lăcaşe de cult, oamenii nu mai aveau timp să se roage de cinci ori pe zi, poate cu excepţia bătrînilor sau a infirmilor, care nu aveau îndatoriri publice. Majoritatea turcilor pur şi simplu nu aveau timp. Munca din birourile guvernamentale nu mai putea aştepta ca funcţionarii să-şi facă rugăciunile. În toate şcolile, creştine sau musulmane, orele de religie au fost desfiinţate, iar reprezentanţii sectelor religioase nu mai aveau voie să iasă pe străzi în hainele specifice religiei lor.

Acum, puţini mai ascultau chemarea muezinului şi încă mai puţini îi dădeau curs. De asemenea, se schimbase şi sfîrşitul de săptămînă: acum aveam sîmbăta şi duminica creştine în locul vechilor zile de joi şi vineri musulmane.

Moscheea de la Kuleli a fost abandonată şi umplută cu scaune şi mese stricate care aveau nevoie de reparaţii.

Ne-au fost schimbate şi uniformele, care au devenit bleumarin, cum le vedem la elevii de astăzi, cu acea vipuşcă roşie şi elegantă de-a lungul pantalonului, şi, pentru că fesul fusese interzis prin lege, s-a introdus o caschetă cu un cozoroc atît de mic, de parcă nici n-ar fi fost.

La sfîrşit de săptămînă, eu şi Mehmet mergeam mîndri acasă, bunica fiind convinsă că nu existau în întreaga Turcie doi băieţi mai arătoşi ca noi.

Muazzez avea nouă ani şi mergea la o şcoală de fete din Bayazit. Era o obrăznicătură de fată, vanitoasă, cu picioare lungi peste care îşi punea ciorapi negri, simpli, de mătase şi nişte fuste scurte care, atunci cînd mergea, săltau elegant. Era incredibil de drăguţă şi, cu timpul, părul i se deschisese şi mai mult la culoare, aşa încît acum era aproape blondă. Bunica a răsfăţat-o mai mult decît ne răsfăţase pe mine şi pe Mehmet; probabil că vîrsta o mai înmuiase. Era aceeaşi autocrată dintotdeauna şi destul de des avea cu mama certuri lungi şi violente.

După o vreme, sfîrşiturile de săptămînă petrecute acasă nu mai erau cine ştie ce noutate, aşa că petreceam mai mult timp liber la Kuleli. Înotam împreună în Bosfor zile întregi vara, lenevind după aceea în grădina şcolii, fericiţi că era sfîrşit de săptămînă şi că în următoarele două zile nu aveam ore.

Chiar înainte de interzicerea fesului de către Atatürk, în armată se introdusese o şapcă mică, rotundă, cu o urmă de cozoroc. Cozorocul, ni s-a spus, era pentru a ne apăra ochii de soare. În orice caz, era atît de mic, încît ideea că ne-ar fi putut apăra de ceva, fie şi de soare, era de tot rîsul. Înainte purtaserăm întotdeauna un fes cu luna Turciei şi stele ţesute în faţă, iar acum ne era foarte jenă să fim văzuţi cu noua noastră bonetă care, ziceam noi, semăna mult prea mult cu pălăriile pe care le purtau creştinii. Aşa că le ţineam în mînă cît de mult se putea, iar puţinii băieţi care erau suficient de curajoşi să le poarte au fost porecliţi „*Gavur*” – un epitet care se referă într-un mod neplăcut la creştini.

Cînd treceam prin Bayazit, toţi bărbaţii în vîrstă din cafenele şi toţi cei aşezaţi la mesele din stradă se uitau la şapca mea cu o tentativă de cozoroc şi dădeau din capetele lor sure.

„Ce-i asta?”, bodogăneau ei îngroziţi. „Încotro se îndreaptă ţara asta?”

Într-o zi, frizerul din cartier – nu acela din episodul copilăriei mele – a ieşit în stradă şi, solemn, m-a sfătuit să nu-mi mai pun niciodată pe cap obiectul acela creştin, oribil.

„E o pălărie creştină”, m-a avertizat el. „Dacă un musulman îşi pune pe cap ceva atît de şocant, bunul Dumnezeu îl va pedepsi cu siguranţă.”

S-a enervat cînd am rîs de el, apoi s-a plîns bunicii de lipsa mea de evlavie.

În 1925, Atatürk a ordonat ca din acel moment toţi bărbaţii din Turcia să poarte pălăria creştină. Cîtă consternare şi cîtă iritare pe întreaga naţie! Îşi bătea Atatürk joc de ei? Stătea el în Palatul lui din Ankara, de unde născocea tot felul de lucruri noi care să-i tulbure pe oameni şi tradiţiile lor de secole?

Idignaţi, oamenii au refuzat să lase deoparte fesul şi devenise ceva obişnuit să vezi bătăi între adepţii noii legi şi apărătorii celei vechi. Funcţionarii guvernului au fost primii care au cedat capriciilor lui Atatürk. Au fost forţaţi să accepte noua lege prin natura muncii lor, iar în scurt timp străzile s-au umplut de meloane pe care oamenii le purtau cu oarecare jenă. Copiii obişnuiau să arunce cu pietre după ei şi poliţia îi aresta pe bărbaţii care insistau să poarte fes, iar vînzătorii ambulanţi, disperaţi, purtau pălării din hîrtie, dînd străzii un aer neobişnuit de vesel. Şi la ţară, prin sate, ca să evite arestarea, bărbaţii purtau pălării femeieşti. Bătrînii începuseră să-şi lege pe cap batiste, peste care puneau pălăria creştină; dar, de îndată ce poliţia a aflat de şiretlic, au fost arestaţi. La secţiile de poliţie, numărul de bărbaţi reţinuţi era atît de mare, încît nu puteau să le facă faţă, aşa că pur şi simplu le trăgeau de pe capul chel batistele albe, punîndu-le ferm pe capetele goale şi stînjenite doar insultătorul chipiu.

Anul 1925 e memorabil pentru mine şi pentru că atunci am cunoscut-o pe Suna. Avea 16 ani şi ne întîlneam la sfîrşit de săptămînă, în mare taină, ferindu-ne de familiile noastre. Cînd aveam bani suficienţi mergeam la cinema, unde puteam să stăm şi să ne ţinem de mînă în întuneric, fără să ne obosim vreodată să urmărim umbrele scînteietoare şi mişcătoare de pe ecran. Alteori urcam pe deal pînă la cazinou, unde beam cu paiul limonadă cu gheaţă. Dacă nu aveam bani, ne plimbam prin Parcul Gülhane sau ne alăturam mulţimilor adunate pe Podul Galata, să privim vasele. Mie îmi plăcea foarte mult să fac asta, dar Suna nu era deloc interesată de ideea unei viitoare călătorii şi se plîngea că vasele erau puturoase şi zgomotoase şi că-i dădeau dureri de cap. Cu toate acestea, eram iremediabil îndrăgostit de ea.

Uneori, eu şi alţi colegi ne luam manualele şi plecam la ţară la sfîrşit de săptămînă, întrebîndu-i pe fermierii pe care-i întîlneam în drum dacă puteam cumpăra castraveţi şi roşii de la ei. De obicei ne dădeau voie să luăm cît pofteam, apoi refuzau să ne accepte banii. Apoi, bine încărcaţi, o porneam spre vîrful dealului care se înălţa mai sus de Kuleli, un loc frumos, cu un izvoraş rece, unde spălam legumele şi fructele înainte să găsim un loc confortabil pentru studiu. În locul acela liniştit timpul trecea repede. Cînd ni se făcea foame, ne ospătam regeşte din proviziile de mîncare, simţindu-ne cu inima împăcată

acolo sus, pe dealurile acelea singuratice şi tăcute.

Cîteodată, obosit de învăţat, mă rezemam de bradul meu preferat şi mă uitam în jos la Bosfor, cu răcoarea lui strălucitoare. De la copacul acela, priveliştea era frumoasă – îmi amintesc că vedeam de la Bosfor pînă la Marea Neagră. Dimineaţa, micuţul Bebek se întindea înaintea mea în toată splendoarea, cu luminile lui pîlpîitoare. Dacă întorceam capul puţin spre dreapta, puteam vedea zidurile celebrei fortăreţe de pe malul asiatic. Înapoi spre Istanbul, spre cealaltă cetate, o fortăreaţă veche construită în 1451-1452, iar părţile pe care le puteam vedea de la copacul meu erau cele mai înguste dintre toate, avînd doar puţin peste 649 de metri. Despre asta circula o legendă care spune că odată, sultanul Mehmet l-a abordat pe împăratul Constantin şi i-a cerut o bucată de pămînt pe malul european. Constantin, se pare, i-a acceptat cererea, specificînd că aceasta va trebui să fie de mărimea unei piei de vacă. Aşa că sultanul Mehmet a luat o piele de vacă şi a tăiat-o în fîşii înguste pe care apoi le-a pus cap la cap şi şi-a construit fortăreaţa potrivit măsurătorii. Şi oricît a protestat împăratul, el îi spunea întotdeauna acelaşi lucru – că bucata de pămînt măsura exact cît o piele de vacă.

De cîte ori am auzit povestea asta în copilărie!

Şi tot coborînd spre Bosfor şi spre Marea Neagră, erau numai copaci înalţi şi case vechi de lemn care conturau foarte frumos linia orizontului. Dacă-mi întorceam capul spre stînga, acolo, pe vîrful dealului, puteam vedea Palatul Dolmabahçe, alb şi artificial ca un tort de nuntă în decorul său liniştit. Moschei în miniatură erau răsfirate la marginea apelor, iar acolo, la capătul tuturor palatelor strălucitoare, era Istanbulul. Istanbulul meu, care va avea pentru totdeauna un loc aparte în inima mea. De pe dealul acesta părea cenuşiu, iar fumul vaselor plutea deasupra lui ca un văl subţire. Minaretele care înfrumuseţeau linia orizontului erau înalte şi ascuţite, iar de pe deal, în spatele moscheilor, se vedea, ca un firicel firav, Marea Marmara.

Învăţatul devenea dintr-odată greu şi mă întorceam la manual fără tragere de inimă, înţelegînd numai jumătate din ceea ce scria acolo.

Spre seară, cînd soarele era mai îngăduitor, lăsam cărţile deoparte şi ne plimbam la vale pînă la Anadoluhisari, unde jucam fotbal – căci puteam uita aproape orice, dar niciodată nu uitam să luăm cu noi mingea de fotbal.

Mai tîrziu, în lumina delicată şi verzuie a înserării, cu fierbinţeala zilei rămasă doar o amintire, ne întorceam la Kuleli şi nu mai era nimeni care să ne observe, cu excepţia, poate, a pescarilor în bărcile lor cu vîsle, dar ei se obişnuiseră cu noi.

Capitolul 21

O dimineaţă de Bairam şi o călătorie în pustietate

Se apropia Bairamul, iar eu şi Mehmet am dat fuga la Istanbul pentru o vacanţă de trei zile, avînd la noi şi bani pentru a cumpăra cadouri familiei, cum era obiceiul de Bairam. Cînd am coborît de pe vas la Podul Galata, ne-am dus direct la Kapalı Çarşı – un fel de hală foarte cunoscută în Istanbul. Cei mai mulţi dintre negustori erau armeni sau greci, iar printre ei erau şi cîţiva turci, şi nu ştiu care erau mai răi cînd venea vorba să te înşele: grecii, armenii sau turcii? Mehmet a insistat să ne despărţim, spunîndu-mi agitat că ne întîlnim în cutare loc, la cutare oră. Apoi a plecat de unul singur, cu mîinile în buzunare şi cu faţa aceea a lui pierdută, ciudat de asemănătoare cu imaginea chipului tatei ce-mi rămăsese în minte.

Niciodată nu i-a plăcut să vină la cumpărături cu mine. Metodele mele îl plictiseau la culme, căci eu cercetam îndelung şi cu mare atenţie un lucru înainte să mă las convins să cumpăr de către vreun negustor viclean. Mehmet cumpăra totul cu mare grijă şi niciodată nu-i părea rău după ce lua cîte ceva, cum mi se întîmpla mie de multe ori.

M-am dus la sectorul de antichităţi, unde m-am îndrăgostit pe loc de un samovar vechi, elegant, strălucitor – ca o amintire a unor vremuri apuse. Am stat şi l-am admirat atît de mult, încît proprietarul a devenit foarte neliniştit în privinţa intenţiilor mele, fiindu-i chiar teamă să-şi laude marfa pe tonul acela de obicei linguşitor.

În cele din urmă am cumpărat un sfeşnic de alamă pentru bunica, deoarece avea o pasiune pentru obiectele vechi şi le cunoştea aşa cum eu nu puteam spera să le cunosc vreodată. După ce am plătit preţul cerut, mai rămăsesem cu incredibil de puţini bani în buzunar. M-am îndepărtat în grabă de acele frumoase comori vechi şi am pornit să caut ceva care să-i placă mamei, iar în acelaşi timp să nu-i stîrnească vreo invidie din pricina sfeşnicului. Am căutat înnebunit ceva care să corespundă acestor cerinţe şi, în sfîrşit, din disperare, am cumpărat un fel de săculeţ care, în raport cu preţul cerut, părea absurd de mic. În orice caz, am simţit că nu puteam să mă tîrguiesc chiar pentru cadoul mamei, aşa că l-am cumpărat resemnat. Pentru sora mea am cumpărat o fundă roşie de pus în păr, pe care am economisit 10 *kuruşi*, căci nu aveam nici o jenă să mă tocmesc pentru cadoul soră-mii. Pentru Mehmet am luat un pieptene rezistent, un cadou

destul de inutil, fiindcă nu prea avea păr de pieptănat, însă preţul a fost tocmai bun pentru cîţi bani îmi mai rămăseseră.

Mulţumit, am pornit spre locul întîlnirii cu Mehmet, care era deja acolo. M-a acuzat că am întîrziat, iar asta l-a supărat aşa de tare, că tot drumul spre casă n-a scos un cuvînt. A mers îmbufnat alături de mine, ţinîndu-şi la subsuoară cumpărăturile, iar în Piaţa Bayazit m-a lăsat, căci avea de îndeplinit o misiune misterioasă, ultrasecretă. Piaţa era plină de cumpărători întîrziaţi, bărbaţi ce cărau cu eleganţă pachete mici şi mari, cu forme interesante, şi femei păşind netulburate pe tocurile lor înalte şi trecînd în grabă pe lîngă bărbaţii cu feţe rotunde, de parcă le-ar fi fost frică să nu fie agresate.

Eu stăteam într-un colţ al pieţei şi mă uitam la mulţimile de oameni şi la arcada mare şi veche a universităţii, strălucind de lumini electrice. Minaretele gemene ale moscheii din Bayazit erau şi ele luminate de lumini electrice, iar cîţiva oameni mai în vîrstă se îndreptau spre lăcaşul de cult, căci era ora pentru rugăciune. Şi mi-am amintit de zilele de odinioară şi de mulţimile care răspundeau chemării muezinilor.

Strigătul lor tînguitor, pierdut părea să vină de peste tot, pe jumătate sufocat de zgomotul traficului, de claxoanele maşinilor şi de ţiuitul neîntrerupt al tramvaielor aglomerate. Tunurile au tras anunţînd sfîrşitul postului, iar eu, ca şi restul mulţimii, m-am grăbit spre casă, pentru ospăţ şi distracţie.

M-am întîlnit din nou cu Mehmet la colţul străzii. Zăbovea pe-acolo aşteptîndu-mă pe mine. Muazzez ne-a întîmpinat în uşa casei noastre primitoare. Ne-a tras în holul îngust care mirosea a grădină – atît de multe erau florile puse acolo de mama pentru a întîmpina Bairamul. Ne-am dus împreună la bucătărie, unde mama încălzea supa, purtînd un şorţ care să-i protejeze rochia de mătase.

I-am sărutat mîinile şi i-am dat cadourile. Cu faţa încălzită de la foc şi cu şuviţe de păr căzute pe frunte, arăta foarte tînără şi veselă. Apoi a deschis cadoul de la mine şi a spus că săculeţul era, într-adevăr, foarte frumos.

Muazzez a fost mai puţin diplomată. A cercetat nemulţumită funda de păr şi a comentat că satinul era de proastă calitate.

„Roşul nu mă prinde bine”, a spus ea arţăgoasă, aruncînd funda viu colorată pe jos, iar Mehmet, cînd a văzut pieptenele, a spus dezgustat: „Şi ce-ar trebui să fac eu cu un pieptene?”.

Nu i-am mulţumit pe nici unul. Am sperat să-mi meargă mai bine cu bunica. Am presupus că îşi terminase deja rugăciunile, căci din salon nu se mai auzea nici un mormăit zgomotos, aşa că am urcat la ea. Tocmai se ridica în picioare. „Acum mi-e inima împăcată, pentru că m-am rugat pentru toţi morţii noştri”, au fost primele ei cuvinte.

I-am sărutat mîinile şi am observat că pentru Bairamul din anul acela îi străluceau din nou inelele pe degete, iar faimosul smarald scînteia şi el la pieptul ei. I-am dat cadourile noastre, iar cînd a văzut sfeşnicul mi-a spus: „Ai un dar aparte de a şti cum să-i mulţumeşti pe ceilalţi”.

Şi-am izbucnit cu toţii în rîs. Mehmet i-a arătat pieptenele, Muazzez i-a întins jignitoarea fundă de păr, iar ochii bunicii au licărit şi a spus că unii erau foarte greu de mulţumit, dar că ea era bucuroasă – şi

numai pentru că era în viaţă.

A pus-o pe Muazzez să aranjeze masa, dîndu-i o faţă de masă din damasc alb şi argintăria care strălucea mai ceva ca lămpile aprinse. Pe ţesătura de damasc au fost aşezate pahare de cristal şi o carafă cu vin, iar eu am necăjit-o pe bunica, spunîndu-i că un bun musulman nu bea vin. A dat din cap cu tristeţe şi a spus că ştia foarte bine că nu era un om bun, dar că bunul Dumnezeu cu siguranţă n-o să-i poarte pică din pricina unui pahar de vin băut la cină.

M-am uitat prin cameră la mobila veche bine lustruită, la florile care atîrnau în colţuri întunecate, la vaza de argint cu trandafiri timpurii ce-şi întindeau delicat florile în centrul mesei, şi eram fericit că sînt acasă de Bairam, mîndru că spiritul familiei mele nu murise.

A doua zi dimineaţă, eu şi Mehmet am fost trimişi la moschee să ne rugăm. Am mers la moscheea mică la care se duceau tata şi bunicul cînd noi eram copii şi care era aproape de fosta noastră casă, acum un schelet ars şi tuciuriu. Am mers acolo şi pentru că aşa era obiceiul în familia noastră şi era de neconceput ca în dimineaţa de Bairam să ne ducem în altă parte.

După încheierea rugăciunii am stat pe treptele moscheii; micuţa grădină era plină de flori de cîmp şi de oameni, iar copaci înalţi umbreau iarba verde şi deasă. Imamul a împărţit tradiţionalele bomboane şi rahat turcesc, iar eu şi Mehmet i-am salutat respectuos pe cei în vîrstă.

Unul dintre ei a venit la mine şi m-a întrebat: „Eşti fiul lui Hüsnü?”.

I-am răspuns că da şi ne-a privit pe Mehmet şi pe mine şi am simţit cum alunecam înapoi înspre amintiri de demult.

„Îmi amintesc de tatăl tău”, mi-a spus el. „Dar tu nu-i semeni. El – atingîndu-l pe Mehmet –, ei bine, el într-adevăr îi seamănă. Foarte mult.”

A tăcut o clipă, luptîndu-se cu amintirile ce-i năpădiseră mintea îmbătrînită.

„Tatăl tău”, a spus el apăsat, „obişnuia să vină să se roage în această moschee. Îmi amintesc de el de cînd era chiar un băieţel. Obişnuia să vină aici cu bunicul tău. Aaa, bine”, a oftat el, „asta se întîmpla cu mult timp în urmă – n-ai de unde să ştii”. M-a mîngîiat pe umăr, cu o mînă slabă şi blajină. „Eşti un băiat de ispravă”, a spus el. „Dumnezeu să te binecuvînteze.”

S-a îndepărtat de noi bombănind ca pentru sine, şi mi l-am imaginat tînăr şi în putere din nou, poate cu cîte un copil de fiecare mînă şi privind cum se apropie băieţelul care avea să devină tatăl meu împreună cu bărbatul tînăr care avea să devină bunicul meu. Şi le-am auzit limpede vocile şi am simţit smucitura băieţelului năzdrăvan. M-am gîndit ce trist lucru e vîrsta şi m-am întrebat dacă şi bătrînul acela şi toţi ceilalţi oameni bătrîni simţeau aceeaşi tristeţe.

Oare ce gîndeau cînd îşi vedeau obrajii cîndva netezi acum ofiliţi, ochii odată scînteietori acum stinşi? Oare îşi doreau uneori ca moartea să-i ia din trupurile veştejite înainte să asiste la o degradare şi mai cruntă?

Am mers acasă să ne ospătăm şi să ne distrăm, dar înainte de masă trebuia îndeplinit un anumit ritual. Bunica trebuia să se aşeze, iar mama trebuia să meargă la ea şi să-i sărute mîinile în semn de respect pentru vîrsta ei înaintată. Bunica îi răspundea sărutîndu-i obrajii, după care îi făcea semn să se aşeze lîngă ea. Apoi era rîndul meu să-mi arăt respectul faţă de femeile din familie, apoi rîndul lui Mehmet şi, în cele din urmă, al lui Muazzez, pentru că era cea mai mică.

Abia după încheierea acestui ceremonial puteam trece şi la treburile serioase ale zilei. Muazzez ne împărţea dulciuri de pe tava care n-a fost folosită niciodată pentru altceva, mama servea lichior ca să bem unii în sănătatea altora şi toţi stăteam un pic cam ţepeni în hainele noastre noi.

Mai tîrziu în aceeaşi dimineaţă, pe stradă a venit Bekçi Baba. Era însoţit de un bărbat care bătea toba mare şi de încă unul care cînta la clarinet. Primul avea batiste în culori vesele legate în jurul tobei – simbolul „bacşişurilor" primite de Bekçi Baba de la diverse case din cartier. Mama mi-a dat o batistuţă albastră cu bani legaţi într-un colţ, iar eu i-am dat-o mai departe lui Bekçi Baba, ca semn de apreciere pentru grija deosebită pe care ne-a purtat-o de-a lungul anului. A legat-o de tobă alături de celelalte batiste, după care micul grup a mers la casa de alături şi o gaşcă de copii a ţîşnit după ei, ţipînd îngrozitor. Apoi a venit rîndul celebrilor pompieri locali. Au venit şi gunoierii şi li s-au dat bani tuturor. Copiii de prin partea locului se jucau în apropierea casei, iar noi le-am aruncat dulciuri împachetate ochios şi-i priveam cum se certau pentru ele.

După masa de prînz au venit vecinii, iar eu şi Mehmet am hotărît s-o ducem pe Muazzez la Yeşilköy, la mare. Yeşilköy, satul verde, este o suburbie frumoasă a Istanbulului, foarte căutată în lunile de vară.

Micuţele trenuri locale erau pline pînă la refuz şi, deşi Muazzez s-a plîns din pricina disconfortului, eu şi Mehmet am fost cît se poate de mulţumiţi să stăm pe coridor printre bebeluşi plîngăcioşi şi mucoşi şi copii înfierbîntaţi, lipicioşi.

În Yeşilköy am închiriat o barcă cu vîsle, dar Marea Marmara era agitată, iar Muazzez se făcuse dintr-odată albă la faţă, aşa că am dus-o din nou pe uscat, unde şi-a revenit în scurt timp. Am urcat strada înclinată a satului, liniştită şi răcoroasă, iar păsările se auzeau cîntînd în grădinile de dincolo de gardurile înalte. Casele vechi şi cenuşii stăteau retrase printre paturi de flori, iar obloanele dungate respingeau căldura blîndă a soarelui primăvăratic. Am tot mers pe un drum lat de prundiş, liniştit, flancat de copaci, pînă am ajuns sus pe deal, la cazinou, situat la mai puţin de treizeci de metri deasupra nivelului mării.

Am ales o masă care dădea înspre coasta abruptă a Mării Marmara, o masă goală şi înfierbîntată de soare, parţial umbrită de acacii; fiind Bairam, orchestra cînta muzică turcească, iar o cîntăreaţă zicea cu jale despre o dragoste pierdută. Cînd a venit chelnerul, eu am comandat produse de patiserie şi prăjituri cu ciocolată, cafea cu gheaţă şi cu *crème santé* pe deasupra, de-ţi lăsa gura apă. Am comandat fără nici o grijă, pentru că înainte de a pleca de-acasă mama îmi strecurase nişte bani în buzunar.

În rochia sa albă, catifelată şi cu funde albastre prinse vesel în păr, Muazzez era în al nouălea cer de bucurie, încercînd să pară mai în vîrstă decît cei 11 ani ai săi. Revăd şi acum cu ochii minţii ziua aceea şi

momentul în care am conştientizat că sora mea era frumoasă. Căci în acea zi ochii ei aveau nuanţa aceea de albastru nebunesc a Mării Marmara, asortîndu-se cu dispoziţia ei veselă, iar rîsul ei tineresc răsuna plin de voioşie.

Ne-am întors tîrziu de la cazinou, bucuroşi că ne putem odihni picioarele obosite în fotolii, iar sora mea avea o langoare, o paloare aparte, pe jumătate copilăroasă, pe jumătate senzuală, şi mi-am dat seama, puţin şocat, că se maturiza.

Odată cu terminarea Bairamului ne-am întors la Kuleli, simţind fericirea aceea crescîndă a revederii vechilor prieteni, dar pe 4 mai în acelaşi an unii dintre noi am fost transferaţi, pentru un an şi jumătate, la Şcoala Militară din Tokat, în nordul Anatoliei, şi mare ne-a fost supărarea că părăseam Kuleli pentru o perioadă aşa îndelungată!

Mehmet a primit permisiunea să-şi ia rămas-bun de la mine şi-mi făcea din mînă înnebunit, devenind tot mai mic pe măsură ce vasul se depărta de ţărm. Lăsam Kuleli în urmă, iar eu priveam înapoi cu nostalgie. În scurt timp am ajuns în Galata, şi de data asta Istanbulul era cel spre care priveam înapoi, rămînînd misterios în ceaţa înserării, şi m-am gîndit că ar fi greu să-mi iau rămas-bun de la Istanbul, oraşul meu natal. Părea şi mai frumos pe fundalul cerului, ca o minunată bijuterie a Bosforului.

Navigam pe apele întunecate ale Bosforului, iar eu tot mă uitam înapoi la chipul şters al Istanbulului. Deodată, un prieten m-a tras de braţ.

„Nu mai visa!”, a rîs el. „Vino şi mănîncă ceva. Ţi-am mai pus eu cîteva ceva în plus, pentru că ştiam că n-ai să ţii minte.”

Am rîs şi eu, pentru că era adevărat că nu-mi amintisem, şi-am acceptat bucuros pîinea, măslinele negre şi ouăle fierte tari pe care mi le-a oferit.

Curînd am intrat în Marea Neagră, iar Bosforul, cu toate amintirile sale, rămăsese mult în urmă şi mi-am luat adio de la el – un adio plin de regrete, un adio sentimental, ca şi cum nu m-aş mai fi întors niciodată în apele lui albastre.

În noaptea aceea am dormit pe punte, doar superiorii noştri avînd privilegiul de a se bucura de confortul relativ de dedesubt. Noi, cei de pe punte, ne-am cuibărit sub mantale şi am încercat să dormim în legănatul vasului, simţind vîntul aspru bătînd dinspre Rusia, deşi era mai, iar cînd plecaserăm din Kuleli, acolo era vară.

În ziua următoare am ajuns la Zonguldak, un oraş minier murdar şi prăfos, cu o exploatare de cărbuni, cu un aspect şters şi oarecum deprimant şi acoperit tot cu un strat subţire de praf de cărbune. Clădirile din apropierea cheiului arătau jalnic, toate murdare de cărbune, doar cîteva case galbene de pe un deal făcînd notă discordantă. În cenuşiul de acolo, păreau ciudat de nelalocul lor, ca nişte adăposturi temporare agăţate cu încăpăţînare de coasta dealului. Acel contur de acoperişuri plumburii ascundea o tristeţe infinită, iar noi eram deprimaţi numai la gîndul că aveam să petrecem douăsprezece ore aici, cît timp căpitanul vasului se aproviziona cu cărbune, apă şi alte mărfuri.

Următoarea escală a fost Înebolu. Ne-am oprit cam la o milă de ţărm, căci Înebolu nu are port. Părea un tablou, cum era încadrat de copaci verzi şi munţi înalţi împăduriţi în spate. Spre noi veneau multe bărci cu vîsle, ziua caldă era liniştită şi calmă şi un soare aprins strălucea deasupra caselor alb-rozalii ale micuţului oraş, dîndu-i poate o frumuseţe aparentă, dar care îmi va rămîne în memorie. Bărcile cu vîsle au ajuns la vas, iar noi ne-am aplecat peste balustradă să le privim.

Întîi a ajuns, agitată, o barcă micuţă de control vamal ce avea arborat steagul Turciei, iar un bărbat a sărit din ea şi a urcat scara vasului nostru cu o sprinteneală remarcabilă. Celelalte bărci cu vîsle aduceau noi pasageri sau veniseră să-i preia pe cei care doreau să debarce. Multe dintre vasele mici vindeau pîine, măsline negre, ouă răscoapte şi cremă de brînză. Strigătele comercianţilor se amestecau cu vorbele şi rîsetele pasagerilor, iar veselia lor părea desprinsă din marea aceea vărătică, care rămăsese liniştită şi tăcută ca un mormînt; de departe, de pe ţărm, se auzea zarva dimineţii din Înebolu.

Cîţiva pasageri coborau pe sfori batiste mari şi cumpărau alimente din bărci. Îndemînatic, vînzătorul făcea din batistă un pachet, iar pasagerul îl trăgea în sus şi-i arunca banii barcagiului surîzător. Uneori mai apăreau şi discuţii, barcagiul răcnind cu glasul lui răguşit şi jurîndu-se pe Allah că preţul pe care-l ceruse era mai mic decît plătise el însuşi pentru produsul cu pricina.

Am plecat din Înebolu în strigătele vînzătorilor şi cîntecele porcoase ale luntraşilor şi, treptat, vocile lor se auzeau tot mai slab, iar frumosul Înebolu se vedea din ce în ce mai şters, pînă cînd, după o vreme, rămăsese doar o ceaţă verzuie aflată la mulţi kilometri în urma noastră. Pentru că nu coborîserăm pe ţărm, deveniserăm puţin emoţionaţi în privinţa oraşului, întrebîndu-ne ce era în spatele acelor faţade alb-rozalii ale caselor, ce detalii pitoreşti se ascundeau dincolo de acele aranjamente simetrice de copaci verzi.

Acum peisajul era de o frumuseţe pură. Multă vreme după Înebolu ne-am ţinut aproape de ţărm şi, după cum se mişca soarele pe boltă, măreţii munţi ai Anatoliei cînd ne zîmbeau, cînd ne aruncau priviri încruntate. Munţii, cu copaci cu frunziş gros, constituie fortăreaţa naturală a Anatoliei în faţa vecinilor noştri de la Marea Neagră.

Uneori mai vedeam şi cîte un sătuc la ţărm, cu doar cîteva căsuţe din chirpici îngrămădite, şi ne întrebam cum trăiau oamenii acolo, atît de departe de orice formă de civilizaţie. Altă dată vedeam cîte-un sat agăţat de coastele stîncoase ale munţilor şi încercam să ne imaginăm viaţa dură, primitivă pe care o duceau locuitorii lui. Deodată, ţărmul a cotit-o departe de noi, iar pescăruşii gălăgioşi care ne urmau ne-au părăsit şi ei – ne aflam din nou în largul mării.

În noaptea aceea marea a fost agitată şi rece şi multora dintre noi ni s-a făcut rău – călătoria în întunecimea nopţii a devenit un coşmar, cu valuri spumegînde care şuierau ţinîndu-ne treji şi cu o ploaie torenţială care ne-a făcut, pe cei care ne aflam pe punte, să căutăm adăpost.

Ploaia s-a oprit cînd am ajuns la Samsun, dar vremea era încă rece, cenuşie, iar sub cerul plumburiu apele se învolburau în continuare.

Samsun este un oraş mare, cel mai important oraş turcesc de pe coasta Mării Negre, iar mie mi-a reamintit vag de Kadıköy, din partea asiatică a Istanbulului. Din nou, vasul s-a oprit cam la o milă de ţărm

şi bărci cu motor pufăiau şi se luptau cu valurile uriaşe. Dar n-au putut ajunge la noi, iar căpitanul nostru le-a strigat prin megafon să revină cînd marea se va mai fi liniştit.

Am aşteptat cinci ore, înfriguraţi şi simţindu-ne rău, dornici ca această călătorie de coşmar să ia sfîrşit. În cele din urmă, bărcile cu motor au reuşit să ajungă la noi clătinîndu-se ca nişte jucării pe valurile mari care, din cînd în cînd, ameninţau să le scufunde cu totul.

Am coborît printre primii scara mişcătoare şi alunecoasă şi am sărit ameţit într-o barcă cu motor, aşteptîndu-i pe ceilalţi. Valurile ne clătinau cu putere într-o parte şi-n alta, iar orizontul se mişca şi el, dispărînd uneori cu totul din vedere. Mie mi-a fost rău încontinuu.

În noaptea aceea, în patul îngust al Spitalului Militar din Samsun, am dormit buştean. Dimineaţa următoare am plecat spre Tokat, unde s-a încheiat şi călătoria noastră.

Au venit autobuze în care ne-am îngrămădit cum am putut şi am pornit la drum, într-o mare zarvă şi un nor de praf. Mergeam cu o viteză îngrozitoare în afara oraşului, autobuzele înclinîndu-se şi şoferii aplecîndu-se deasupra volanului ca nişte piloţi fanatici de maşini de curse.

La începutul amiezii am ajuns într-un mic sat, unde ne-am bulucit la o pompă să ne spălăm feţele de praf şi să bem cu poftă din apa cu gust amărui. Ne-am aşezat apoi să mîncăm brînza şi ouăle oferite de autorităţile spitaliceşti în acea dimineaţă, iar corciturile de cîini ai satului ne-au adulmecat curioşi şi au venit să se holbeze la noi împreună cu nişte copii sălbatici şi timizi, cu degetele în gură, gata s-o rupă la fugă la cea mai mică mişcare pe care o făceam.

Şi iarăşi am pornit la drum, revigoraţi după masă şi odihnă şi pregătiţi să înfruntăm pericolele la care ne expuneau excentricele autobuze. Ore în şir am gonit pe malurile unui rîu răcoros şi cafeniu, iar păduri de brad se întindeau de o parte şi de alta pe malurile abrupte. Din cînd în cînd dădeam peste cîte un văcar ce-şi mîna vacile spre sat, şi de fiecare dată văcarii cu piele aspră şi închisă la culoare şi cu ochi pătrunzători se uitau curioşi la noi. Vacile răgeau speriate în faţa autobuzului zgomotos, pentru ele o apariţie înspăimîntătoare.

Seara s-a lăsat calmă şi deodată luna s-a ridicat de după dealuri, căţărîndu-se ferm sus pe cer, argintie şi îndepărtată; umbre se furişau pe drumurile poleite, iar pădurile de brazi erau scăldate în lumină. Am ajuns la Amasya, o localitate veche, oraş istoric cunoscut pentru merele sale delicioase, roşii, strălucitoare, care au un parfum cum nu găseşti nicăieri în lume şi un gust deosebit. Livezile de meri apăruseră cam cu o oră înainte să ajungem în oraş, iar luna strălucea cu blîndeţe peste petalele tinere şi cîrlionţate ale florilor. Se prea poate să fi fost pe un drum fermecat, atît de mult semăna cu cele din basme, ireal din pricina acelei spume nesfîrşite de frumuseţe rozalie. Cînd am ajuns la fortăreaţa mare de piatră, am putut zări şi minaretele, zvelte, minunate. Am oprit pe podul de lemn peste Yeşilırmak – un rîu care trece prin centrul oraşului. Ne-am dus din nou la Spitalul Militar, unde ni s-a dat de mîncare şi am înnoptat. Oricum, eram atît de mulţi, încît am făcut pagube serioase, lăsîndu-i aproape şi fără resurse, şi fără ospitalitate.

În dimineaţa următoare am plecat din Amasya, însă livezile de meri ne-au mai urmat o vreme. Cînd,

dintr-odată, s-au terminat, ne-am trezit din nou în pustietate, pe un drum prăfuit, sterp, neinteresant, cu fîneţe părăginite pe ambele părţi.

„Ajungem curînd în Tokat”, a strigat şoferul încurajator, iar eu, care eram cel mai aproape de caricatura aceea de uşă, m-am aplecat şi am zărit zidul cenuşiu al unei fortăreţe înălţîndu-se deasupra cîtorva copaci.

Am trecut un pod peste un rîu îngust, după care au început să se arate şi casele, aşezări micuţe în grădini sălbăticite. Drumul se îngustase şi praful se ridica de pe el ca un nor, intrînd în autobuz şi acoperindu-ne pe toţi cu o pojghiţă albă. Cîteva case răzleţe ne-au dat de înţeles că am ajuns în strada principală şi au început să apară şi cîteva magazine micuţe. Pe străzi erau cîini şi copii şi, cum înaintam fără să dăm atenţie vieţilor omeneşti sau de orice fel, claxonul făcea un zgomot teribil, iar cîinii scheunau îngroziţi. Am luat-o apoi pe un drum de piatră proaspăt construit şi, pe un deal, am zărit o îngrămădire întunecată de clădiri. Era şcoala militară şi, în sfîrşit, finalul călătoriei noastre. Am oftat în faţa acestei pustietăţi absolute şi ne-am amintit de Kuleli, pe malul Bosforului.

Capitolul 22

Înapoi la Istanbul

Am urît cele cincisprezece luni pe care le-am petrecut în Tokat. Eram sufocat de un sentiment de frustrare şi-mi era dor de imaginea şi de sunetul mării pe care o vedeam prin ferestrele larg deschise de la Kuleli. Munţii pietroşi şi pustii din Tokat mă măcinaseră şi de multe ori tînjeam după agitaţia, splendoarea şi sordidul pitoresc al bătrînului Istanbul şi după un petic neaşteptat de umbră al vreunui copac de care dădeai într-un capăt stingher al oraşului. Am detestat praful şi pustiul Tokatului, mi-a fost dor de verdele copacilor şi de aspectul plăcut şi răcoros al ierbii. Deşi am tînjit după toate aceste lucruri, nu mi-am dat seama de asta pînă în dimineaţa cînd ni s-a spus că vom fi trimişi din nou la Kuleli, cu trei luni mai devreme decît fusese plănuit.

Aceleaşi autobuze vechi şi obosite au venit să ne ducă pînă în Samsun, unde trebuia să ne îmbarcăm pentru drumul spre casă, dar cu vreo 32 de kilometri înainte să ajungem în Samsun s-au stricat, unul după altul, şi n-am avut altă variantă decît să parcurgem pe jos distanţa pînă la Samsun.

Am pornit destul de bine prin noaptea limpede – la început am mers repede, apoi mai încet, şi mai încet, pe măsură ce noaptea trecea. Înainte să fi parcurs cîţiva kilometri, ne dureau picioarele, eram obosiţi şi nu mai puteam de sete. Aproape că ne tîmpiserăm de oboseală şi am început să vedem formele vagi ale unor locuinţe sau moschei – care semănau mai degrabă cu genul de miraj pe care călătorul îl trăieşte în deşert. Iar formele acelea neclare, nedefinite erau mereu cu un pas înaintea noastră şi n-am putut nicicum să le ajungem din urmă. Uneori dispăreau cu totul, şi noi înaintam, dormind în picioare, iar visele urîte ne erau înfrumuseţate de vederea unor rîuri cafenii şi repezi, şi în mod sigur am auzit sunetul apelor lor plăcute şi grăbite. În tot acest timp, gurile uscate ne ardeau ca focul şi ne-am sprijinit unii de alţii năuciţi, încercînd să tragem cîte un pui de somn, neştiind nici măcar dacă mergeam în direcţia bună.

„Samsun! Samsun!”, mai striga uneori cîte unul dintre noi.

Iar ochii obosiţi ni se deschideau şi, din pricina dorinţei arzătoare de a ajunge, pentru o clipă, vedeam parcă aievea, ca-n zorii zilei, imaginea oraşului Samsun înfăţişîndu-se înaintea noastră, deşi încă era noapte. Dar iluzia se stingea, iar luminile pe care crezuserăm că le-am văzut deveneau sclipirile unor

stele strălucitoare.

La un moment dat am trecut de primul dintre autobuzele abandonate, care zăcea pe marginea drumului, şi am strigat la şoferul care dormea, întrebîndu-l unde erau ceilalţi elevi, iar el ne-a răspuns somnoros că, la fel ca şi noi, mergeau pe jos spre Samsun. I-am invidiat pentru avansul pe care-l aveau faţă de noi.

„Cît mai este?", am întrebat noi.

„Încă vreo 16 kilometri", ne-a răspuns şoferul.

Cînd am auzit asta, ne-am văitat şi cu trupul, şi cu sufletul. Ne gîndeam la calea lungă pe care-o mai aveam de parcurs, la vasul care avea să ne ducă la Istanbul şi ne întrebam unde vom găsi atîta putere ca să ajungem la timp la vasul care ne aştepta.

„Apă?", l-am întrebat noi. „Ştii cumva unde am putea găsi nişte apă?"

Iar şoferul, deja pe jumătate adormit, ne-a spus că din munţi cobora un izvor, ceva mai la vale, nu departe de drum. Auzindu-l pomenind de răcoare şi prospeţime, am pornit să căutăm înnebuniţi apa aceea. Şi am tot mers, căutînd peste tot micul izvor din munţi şi chinuindu-ne cu gîndul la clipocitul său gingaş şi la apa lui rece care ne-ar fi răcorit buzele. Dar n-am dat niciodată de acel izvor – fie şoferul ne minţise, fie proştii de noi, buimăciţi de somn, nu l-am nimerit. Şi-am plîns unii pe umerii altora după micul izvor pe care-l pierduserăm şi ne-am spus că ne-ar fi prins bine o gură de apă, că am fi ajuns pe jos chiar şi la Istanbul dacă am fi avut un strop de apă.

Pînă dimineaţă am ajuns în mahalalele Samsunului şi ne-am dus în grădina unei moschei cenuşii, răcoroase, unde era o fîntînă. Nu mai puteam de sete şi limbile ni se umflaseră; ne-am năpustit asupra fîntînii, iar apa rece ca gheaţa ce-mi răcorea gura şi faţa m-a făcut să simt că leşin de uşurare. Am băut pînă n-am mai putut, pînă cînd, au setea ostoită, lăsam apa să se curgă pe obraji.

Şi am pornit, împleticiţi, spre Samsun, de data asta plîngîndu-ne că ne dureau picioarele, căci n-avusesem timp să ne dăm seama de asta cîtă vreme nevoia de apă a fost mai mare.

Kuleli se întindea liniştit sub cerul colorat şi mulţi elevi stăteau pe trepte, dar noi eram prea departe ca să-i vedem bine, căci vasul urmase un curs pe mijlocul Bosforului. Vapoarele care străbăteau distanţe lungi nu opreau într-un debarcader atît de neînsemnat ca Çengelköy, aşa că a trebuit să mergem la docurile Galatei ca să ne putem îmbarca pe un alt vas, mai mic, care să ne ducă înapoi la Kuleli.

M-am bucurat să-mi revăd vechii prieteni, să-l revăd pe Mehmet, care aştepta să mă întîmăpine – un Mehmet înalt, măsliniu, care devenise dintr-odată arătos.

Am plecat acasă împreună. Cum mergeam amîndoi spre Bayazit, pe mine mă cuprinseseră puternic emoţiile, iar locurile importante pentru mine îmi reveneau tot mai clar în minte, după o absenţă de mai bine de un an.

După pustietatea din Tokat, copacii din Istanbul mi s-au părut mai verzi ca niciodată, iar florile multicolore de prin vechile grădini liniştite uimeau prin frumuseţea lor deosebită.

Căsuţa noastră, dincolo de ale cărei ziduri şubrede se afla familia mea, mi s-a părut mai mică şi mai dezolantă decît mi-o aminteam eu, însă ferestrele erau tot larg deschise, să intre aerul de vară, şi o voce

caldă se auzea cîntînd înăuntru. M-am uitat la Mehmet şi el la mine, şi ne-am zîmbit unul altuia, căci am înţeles că era vocea mamei, care cînta pentru noi în dimineaţa aceea. Ne-am strecurat înăuntru pe fereastra de la parter şi am văzut-o cu veşnicele ei schiţe, aplecată deasupra planşei înclinate, cu chipul liniştit, ca şi cum i-ar fi ieşit bine cine ştie ce lucrare complicată. Nu ştia de prezenţa noastră, căci ne-am furişat, dorind să-i facem o surpriză, apoi Mehmet a tras de demodata sfoară cu clopoţel, iar de pe scări s-a auzit pasul scîrţîit şi greoi al bunicii.

A deschis puţin uşa, cu un vas pentru lapte în mînă, neînţelegînd pe dată că cei doi nepoţi înalţi ai ei aşteptau să intre.

„Am crezut că e *sütçü*", a bombănit ea către Mehmet, apoi m-a zărit pe mine stînd lîngă el şi am văzut în ochii ei bătrîni cum ne-a recunoscut, iar vasul pentru lapte a căzut zăngănind pe podea, iar ea şi-a întins braţele către mine.

M-a strigat pe nume fericită, iar strigătul ei a cutremurat strada şi temelia vechii case şi a adus-o pe mama din camera de lucru, văzîndu-i-se pe chip cum în ea se dădea o luptă între bucurie şi neîncredere.

M-au strîns la pieptul lor, iar mirosul familiar, din copilărie, al apei de colonie îmi gîdila nările. Abia atunci am realizat că eram din nou acasă.

Cît timp ele îmi lăudau exagerat de mult înfăţişarea şi înălţimea, cum se întîmplă în familie, eu am observat lucruri minore pe care în urmă cu un an nu le-aş fi sesizat nici în ruptul capului. Am observat că părul negru al mamei nu mai avea bucle, ci era lins şi avea multe fire argintii. Am observat că ochii ei erau acum întunecaţi şi că uneori, tulburaţi, nu mai priveau spre persoana cu care vorbea. Era ca şi cum doar o parte din ea mai era conştientă de lucrurile care se petreceau în jurul ei. Probabil că a fost pentru prima dată în viaţa mea cînd m-am întrebat cum fusese viaţa ei în toţi anii în care noi am fost departe de ea. M-am întrebat dacă uitase de bărbatul acela tînăr şi tăcut care fusese tatăl meu şi de femeia aceea veselă şi frumoasă care fusese ea, cu rochiile ei elegante de mătase, în anii copilăriei mele. Mi-am amintit de soţia tînără care stătea în salonul bunicii mele şi bea cafea cu vecinele, cu vocea nu mai puternică decît o şoaptă, niciodată spunîndu-şi propria opinie, de teamă să nu creeze neplăceri. M-am uitat la chipul ei schimbat şi m-am gîndit la ea. Femeia tînără şi dichisită care a fost n-ar fi permis niciodată ca părul ei să-şi piardă buclele strălucioare şi elastice sau ca trupul să-i devină îndesat, deşi abia dacă se cunoştea.

Presupun că anii de sărăcie chinuitoare şi-au lăsat amprenta şi, deşi acum banii nu mai păreau să fie o problemă, ea parcă nu îndrăznea să se potolească, să se relaxeze, de teamă ca nu cumva sărăcia să se strecoare înapoi pe fereastră.

În dimineaţa aceea de vară, în ciuda aparentei seninătăţi de pe chipul ei, în ciuda zîmbetului care, la vederea noastră, i-a luminat pentru o clipă privirea, mama arăta foarte obosită, epuizată. Zîmbetele ei erau aşa de trecătoare, că n-am putut să nu mă întreb dacă jumătate din timp era sau nu conştientă de prezenţa copiilor ei. Am privit înapoi în timp la ziua în care a primit vestea morţii tatălui meu. Mi-am amintit de noaptea în care ne-a ars casa, de febra care a ţinut-o la pat săptămîni la rînd şi m-am gîndit că

dacă n-ar fi avut-o pe bunica alături în acele zile grele, şi-ar fi pierdut minţile. Prin firea ei, bunica era atît de lucidă, încît simpla sa prezenţă era, pentru mama, un fel de reazem.

Puţini dintre noi ne cunoaştem propriile vise sau dorinţe, iar în acea dimineaţă demult apusă, cînd eu şi Mehmet stăteam în căsuţa care acum a dispărut cu tot cu secretele noastre, nu ştiam de primejdia grea ce pîndea din viitor.

Muazzez era şi ea în vacanţă, încîntătoare la cei 13 ani ai săi, cu picioare lungi şi o prezenţă reconfortantă, ca apa rece într-o zi fierbinte de vară. Dădea casei o notă de inocenţă tinerească şi părea să fie foarte apropiată de bunica.

Îmi amintesc de o zi cînd lumina soarelui inunda salonul, cînd florile erau mai frumoase ca oricînd, cînd mama, ce părea din nou şi în mod neaşteptat tînără, şi-a mărturisit dorinţa de a avea iar o grădină. Îmi amintesc că mi-am dorit să-i pot îndeplini această dorinţă, să fi terminat odată cu şcoala şi cu umilinţa că trebuia să accept bani de buzunar de la ea.

Într-o după-amiază am plănuit să mă întîlnesc cu Suna, care nu ştia că eram din nou în Istanbul şi căreia, dacă ar fi ştiut, probabil că nu i-ar fi păsat. M-am dus pe strada unde locuia ea şi, la colţ, pentru cîteva clipe, am avut ezitări. M-am uitat pe drumul pustiu, scăldat de soare, şi mă gîndeam să trec pe lîngă casa ei, sperînd să se afle la ferestrele salonului. Pe strada aceea erau case mari, mari şi cenuşii, urîte, iar după război, în fiecare dintre ele locuiau multe familii.

M-am răzgîndit şi m-am întors, cu gînd să merg pînă la Podul Galata. M-am amestecat prin mulţimea grăbită, printre negustori ambulanţi şi tramvaie gălăgioase, gîndindu-mă ca, odată ajuns la pod, să le întorc spatele tuturor şi să mă uit la vasele pline de pe Bosfor, de care îmi fusese atîta dor. Dar n-am mai ajuns atît de departe, pentru că, la jumătatea drumului, am văzut stînd împreună, într-un colţ retras, un tînăr ofiţer şi o fată într-o frumoasă rochie roşie. Şi ceva din felul cum stătea fata aceea m-a ţintuit locului – pentru că fata aceea care privea cu atîta pasiune la faţa albă a proaspătului locotenent era Suna.

N-au observat prezenţa mea şi, nu ştiu cum, pînă la urmă n-am mai vrut să merg la Galata să văd vasele.

Paşii mi s-au îndreptat spre casă.

Capitolul 23

Proaspătul ofiţer

În cele din urmă a sosit şi ultimul an al şederii mele la Kuleli, aducînd cu el înspăimîntătoarele examene finale care hotărau dacă deveneam sau nu ofiţeri.

Am învăţat cum nu mai învăţaserăm niciodată pînă atunci. Mulţi dintre noi chiar au renunţat la plecările ocazionale acasă la sfîrşit de săptămînă, iar cîţiva şi-au cumpărat provizii de lumînări pentru a le folosi noaptea în dormitor, cînd se întrerupea curentul electric. Stăteam treji nopţile, cufundaţi în manualele ponosite, şi ne ascultam unii pe alţii în şoaptă, de teamă să nu-i trezim pe cei care mai aţipeau. Am slăbit şi ne-am pierdut culoarea din obraji; pînă şi în visele noastre chinuite vedeam foi de examen scrise într-o limbă pe care n-o cunoşteam. De asemenea, ne vedeam respinşi, condamnaţi să fim sergenţi pentru tot restul vieţilor noastre şi la mila prietenilor şi duşmanilor noştri care avansaseră, devenind ofiţeri de stat, şi ne trezeam transpiraţi de spaimă, dar uşuraţi să ştim că, pînă la urmă, totul a fost doar un vis.

Timpul a trecut nemilos, iar într-o dimineaţă ne-am aşezat la locurile noastre obişnuite din sala de clasă, care arăta cam la fel ca înainte, deşi era cu mult diferită, pentru că era ziua în care începeau examenele. Prima lucrare, îmi amintesc bine, a fost la istorie, şi pînă la sfîrşitul dimineţii eram cu toţii frînţi de oboseală. Din cauza stării mele de agitaţie, mi-a apărut un urcior la un ochi şi, dacă la începutul examenului era de dimensiuni reduse, pînă la sfîrşitul testului de istorie crescuse cît o alună şi mă durea îngrozitor. Îmi simţeam creierul moale şi pufos ca o bucată de vată. Ultimul examen din ziua aceea a fost la franceză şi sperasem să trec de el destul de uşor; totuşi, după două ore, mă tîmpisem din cauza oboselii şi a durerii. M-am surprins repetînd, iar şi iar, „*Je viens mon vieux, mais où est mon chapeau?*” şi întrebîndu-mă ce Doamne, iartă-mă însemnau cuvintele alea zburdalnice, cunoscute şi totuşi necunoscute. Erau în franceză, în greacă, în chineză sau era păsărească pură? Şi cine le-a spus, cui şi din ce motiv absurd?

A doua zi, ochiul îmi zvîcnea şi nu m-a lăsat deloc să mă odihnesc, în ciuda cantităţii de aspirină pe care mi-o dăduse doctorul. Am intrat în clasă şovăielnic şi mi-am luat în primire testul de matematică.

Am stat şi m-am uitat la foaia de examen atît de mult, încît supraveghetorul a avut impresia că m-am pus pe copiat şi a venit agitat la banca mea, căutîndu-mă prin buzunare, în bancă, pe sub bancă, încercînd să găsească posibile notiţe ascunse. Nemulţumit de rezultat, aproape că m-a dezbrăcat şi, negăsind nimic, a trebuit să se întoarcă la locul său. Însă tot restul zilei a continuat să mă urmărească suspicios, nefiind dispus să renunţe la ideea că eu copiam.

Examenele au durat paisprezece zile chinuitoare, iar cei care la început eram destul de plinuţi şi sănătoşi la sfîrşit arătam de parcă am fi fost în stadiul terminal al vreunei boli.

Rezultatele le-am aflat zece zile mai tîrziu. Ne-am strîns pe hol 307 elevi, toţi în ultimul an, deşi împărţiţi în clase cam de 40.

Unul dintre căpitani a citit rezultatele cu voce tare şi, cît a parcurs lista de nume, majoritatea urmate de cuvîntul „respins", era încruntat la faţă şi ameninţător. Nu m-am mai simţit aşa singur. Cînd a ajuns la numele meu, am simţit cum faţa mi se înţepenise. A făcut o mică pauză, după care a rostit cuvîntul „promovat"; a urmat un moment sălbatic, nebunesc, cînd în urechile mele cînta cea mai plăcută muzică din lume, iar inima îmi bătea cu putere în piept. N-am auzit ce note am primit la fiecare materie, aşa că n-am să ştiu niciodată dacă erau bune sau nu. Cuvîntul magic, incredibil – „promovat" – plutea în aer, scris cu litere de foc, iar ochii mei se luptau să nu se lase copleşiţi de nişte lacrimi copilăreşti. Puteam doar să mă gîndesc la faptul că lăsam zece ani în urmă, zece ani care fuseseră şi buni, şi răi în egală măsură. Mă aştepta Colegiul Militar Harbiye şi curînd aveam să fiu ofiţer.

Am început să-mi dau seama că prietenii îmi făceau semne de felicitare şi le-am zîmbit timid, revenindu-mi în simţiri.

De la înălţimea catedrei, căpitanul s-a uitat în jos la noi toţi, cu o privire rece, dezamăgit că cei din clasa lui obţinuseră rezultate atît de slabe. Palmele îmi erau lipicioase şi umede, iar în creier simţeam că pocnesc nişte raze colorate de lumină care, în cele din urmă, s-au ciocnit violent formînd un singur cuvînt, viu şi strălucitor – „promovat".

Pe 29 mai 1929 mi-am luat rămas-bun de la Kuleli şi de la părţile din mine care aveau să rămînă acolo pentru totdeauna. Despărţirea de la debarcader a fost emoţionantă pentru noi, cei norocoşi, dar cred că toţi părăseam Kuleli fără nici o tragere de inimă, trişti că n-o să mai dormim din nou sub acoperişul său înalt.

Vasul cu care călătoream era decorat vesel cu steaguri şi, pe măsură ce înaintam în Bosfor, m-am aplecat peste balustradă, aruncînd o ultimă, lungă privire spre Kuleli, care mi s-a părut la fel de frumos cum mi se păruse cu mult timp în urmă, în dimineaţa aceea din 1919, cînd am ajuns acolo pentru prima oară şi un paznic bătrîn şi posomorît a îndrumat-o pe mama spre clădirea aceea cenuşie mai mică de pe deal.

La Podul Galata ne-au aşteptat să ne salute fanfara Colegiului Militar şi o unitate de elevi ai colegiului, alături de care am mers mîndri pe străzile Istanbulului.

Mulţimile care ne priveau ne-au aclamat şi ne-au tot aclamat pînă cînd au răguşit, iar emoţionanta

muzică militară a fanfarei cînta despre triumf, despre victorie, dar şi despre durerea din inimile tuturor soldaţilor în marş.

Cu umerii drepţi, ca-n armată, şi cu pantaloni albastru-închis, am mărşăluit împreună cu fanfara într-un rînd neîntrerupt. Am trecut de Beyoğlu şi toţi proprietarii de magazinaşe au ieşit în uşă să ne vadă. Cînd am ajuns în Piaţa Taksim, am zărit măreaţa clădire galbenă a Colegiului Militar, poziţionată cu spatele spre Bosfor; copaci înalţi şi deşi, dispuşi în aranjamente formale, umbreau grădina cu florile lor spălăcite şi ţepene. De cealaltă parte a Bosforului se afla Kuleli, dar oricît de atent te-ai fi uitat, nu puteai să vezi clădirea, căci era departe, în josul Bosforului, ascunsă de un cot de pămînt. Dar noi, care plecaserăm recent de la Kuleli, ştiam că ea era acolo şi că avea să rămînă acolo pentru totdeauna, strălucind impunătoare sub cer, reflectîndu-şi silueta albă în apele albastre.

Am urcat treptele late de la Harbiye, simţindu-ne neexperimentaţi şi novici în această atmosferă străină nouă, iar mulţimile oprite în stradă ne aclamau şi ne dădeau binecuvîntarea lor. Uşile erau păzite de soldaţi, dar noi am trecut, căci de-acum eram de-ai locului, am intrat într-un hol de marmură cu coridoare de marmură în stînga şi-n dreapta şi am fost lăsaţi între pereţii pe care se aflau plăcile comemorative ale ofiţerilor din Harbiye ce muriseră în războiul din 1914-1918.

În faţa noastră era o uşă care dădea înspre o mare peluză verde, iar departe, jos, strălucea veşnicul Bosfor.

Tavanul înalt era împînzit de o plasă complexă de globuri electrice, iar eu eram uimit de splendoarea şi măreţia de la Harbiye, mîndru să aparţin acestui loc străvechi. Pentru că aici am mers la braţ cu istoria, unde înaintea mea au păşit alţii cu mult mai faimoşi decît mine, unde Kemal Atatürk a păşit cîndva, cu mult timp în urmă.

Fanfara s-a oprit din cîntat, iar peste holul acela răcoros şi alb s-a aşternut tăcerea. Noi, cei proaspăt sosiţi, stăteam în picioare jenaţi, stingheriţi, dorindu-ne ca Timpul să fi contopit identităţile noastre distincte cu identitatea unică şi măreaţă a Harbiye.

Ni s-au acordat trei zile libere, iar noul nostru ofiţer comandant ne-a atras atenţia că rostul acestor trei zile era să ne hotărîm pentru ce anume voiam să ne pregătim. Niciodată nu mă gîndisem serios la asta, obiectivul meu principal fiind acela de a termina cu viaţa de şcolar. Am fost uluit să aflu că majoritatea colegilor mei îşi făcuseră deja planurile. Unii voiau să fie medici, alţii dentişti, cîţiva ofiţeri de cavalerie. Eu nu reuşeam să mă decid defel. Am inventariat în minte toate profesiile, dar nu mă interesa nici una. În schimb, am aflat ceva de o gravitate înspăimîntătoare: eram soldat. Mă aflam la Colegiul Militar, fără să ştiu nimic despre viaţa de dincolo de stabilimentele militare şi, cu toate acestea, inima nu-mi bătea pentru militărie. A fost groaznic să fac această descoperire la începutul carierei mele militare, cînd era deja prea tîrziu să mai pot îndrepta greşeala. Purtam uniforma de ofiţer-cadet; am purtat-o cu mai multă sau mai puţină mîndrie timp de zece ani şi aveam să port uniforma de ofiţer mulţi ani de acum încolo, indiferent dacă se potrivea sau nu cu aspiraţiile mele.

Dar care erau aspiraţiile mele? Din ce putusem să-mi dau seama pînă atunci, nu aveam nici una.

La sfîrşitul celor trei zile eram cuprins de depresie şi nelinişte şi mult prea departe de a fi ajuns la vreo concluzie.

Cînd un maior foarte roşu la faţă m-a întrebat la ce aş vrea să mă înscriu şi i-am răspuns că nu ştiam, m-a privit bănuitor, ca şi cum m-ar fi suspectat de obrăznicie.

În cele din urmă m-au trecut la regimentul de infanterie şi am plecat nepăsător din faţa lor.

În grădină m-a salutat un prieten şi m-a anunţat cu mîndrie că va merge la şcoala de medici, şi n-am putut decît să-l invidiez pentru decizia lui fermă.

Îmi era ciudă pe el şi în acelaşi timp mă întrebam ce avuseserăm vreodată în comun unul cu altul.

„Bănuiesc că tu ai să mergi la infanterie”, mi-a spus el.

Am încuviinţat dînd din cap, nedorind să discut subiectul, apoi am spus fără chef: „Nu-mi prea pasă. Adevărul e că nu există ceva să-mi doresc destul de mult”.

„Atunci bănuiesc că n-are sens să-ţi urez noroc…”

Am dat din cap în faţa privirii lui în care se citea îndoiala.

„Nici măcar un pic”, i-am spus eu.

Pe cînd eram copil voiam să ajung general; acum, că eram un tînăr bărbat, nu voiam să mai fiu nimic.

Şaisprezece cadeţi, cu tot cu mine, au fost trimişi pentru antrenament, timp de şase luni, într-un regiment de infanterie.

Am mers în Mudanya, la patru ore distanţă de Istanbul, în josul Mării Marmara. Cînd am ajuns acolo, ofiţerul comandant, un tip destul de diferit de toţi cei pe care-i cunoscuserăm în stabilimentele militare, ne-a distribuit în unităţi.

Ofiţerii ne tratau ca pe nişte cîini, soldaţii ne tratau ca pe nişte cîini, căci acesta era singurul prilej din toată viaţa lor cînd puteau să procedeze astfel.

Dormeam într-un cort mare al cărui acoperiş avea sute de găuri. În nopţile senine, cînd ne pregăteam de culcare, puteam vedea stelele pîndindu-ne prin acele găuri, iar uneori, din copaci cădeau dude pe feţele noastre adormite, aşa că te puteai trezi puţin speriat şi cu o dudă răscoaptă, suculentă rostogolindu-ţi-se la vale de pe nas.

În scurt timp, uniformele noastre şi-au pierdut aspectul curat şi impunător şi nu-mi amintesc ca de la antrenamente să mă fi întors vreodată în garnizoană cu cămaşa uscată. Noroiul, ploaia şi transpiraţia, toate la un loc, dădeau uniformelor noastre o nuanţă verzuie, nedefinită, aşa că în scurt timp noi, cei şaisprezece cadeţi, am început să arătăm ca nişte soldaţi trecuţi prin multe.

Era acolo un tînăr locotenent cu care făceam antrenamentele fizice. Mergea pe cîmp înainte şi înapoi, jucîndu-se cu un fluier şi părînd mereu preocupat să găsească noi torturi la care să ne supună. Dintr-odată şuiera puternic din fluier, iar noi săream în poziţie de drepţi.

„La pămînt!”, spunea el, iar noi, ascultători ca nişte căţeluşi, ne întindeam la pămînt.

„Drepţi!”, se răstea el, iar noi ne adunam iar în picioare, mai mult zeloşi decît demni. N-aveam timp

pentru demnitate.

„Din nou!”, ordona el. „Data viitoare să vă ridicaţi mai repede, purcei trîndavi ce sînteţi!”

Treizeci de minute – sus, jos, sus, jos… Aruncă-te pe pămîntul tare, apoi drept în picioare din nou. Trage-ţi sufletul, simte cămaşa udă de transpiraţie şi scoate-ţi pietricelele ascuţite din palmele nevinovate, sîngerînde. Ascultă fluierul care-ţi acordă răgaz doar cît ai clipi din ochi, opreşte-te pentru a-ţi trage sufletul cu durere, aproape înecîndu-te. Aşteaptă un nou ordin. Aleargă! La pămînt! Drepţi! Aleargă! La pămînt! Drepţi! Hai, hai, trup laş! Scutură-te de grăsimea aia de copilaş care te dă de gol şi fii subţirel ca locotenentul acesta diabolic care se bucură de suferinţa ta, care scoate untul din tine pentru că e suficient de tînăr ca să-şi aducă aminte de propria-i suferinţă.

Luni de zile, ore în şir de antrenamente, zi de zi, pînă cînd genunchii noştri tociţi prin pantalonii rupţi au devenit imuni, pînă cînd mîinile noastre de domnişoare au devenit dure şi măslinii şi nesimţitoare, pînă cînd mijlocul nostru s-a subţiat cît să-l imite pe cel al tînărului locotenent, care devenise acum modelul nostru.

Apoi am mers în zona Bursa pentru cea mai mare mişcare de trupe organizată vreodată de noua Republică, unde ofiţerii în rezervă sosiseră deja şi aveam să vedem acţiune adevărată. Mărşăluiam, mărşăluiam, mărşăluiam… Tot înainte, sub soarele orbitor, pe drumurile încinse care ne ardeau picioarele, nepăsîndu-i nimănui că bocancii aceia nepotriviţi te răneau. Asta-i armata. Asta-i viaţa.

În zilele acelea am mărşăluit pînă am ajuns într-adevăr pe punctul de a ceda, iar rezerviştii, pe la vreo 40 de ani, au simţit asta mai tare decît noi. Uneori dormeam în cîmp, fără să ne pese de ploaia care ne uda, de apa care intra în corturi transformînd pămîntul în noroi. Ne trezeam dimineaţa înţepeniţi şi cu dureri şi cu cămăşile ude complet, dar deodată apărea din nou soarele şi ne zbicea, ne încingea şi ne usca de sete, şi-n tot timpul ăsta noi mărşăluiam. Uneori mergeam şi nopţile, lungi şi răcoroase, sprijinindu-ne unii de alţii şi dormind, sau sprijinindu-ne de grumajii catîrilor, şi pînă şi catîrii înaintau cu greu, şi ei epuizaţi. De multe ori începeam să mărşăluim înainte de răsăritul soarelui, cu hainele reci de rouă, simţindu-ne membrele înţepenite şi greoaie, de parcă n-ar mai fi fost ale noastre. Mărşăluiam prin soarele dogoritor al amiezii, iar unii soldaţi cădeau din rînd. „Soldat bolnav căzut. Soldat bolnav căzut”, se auzea strigarea aceea nesfîrşită, transmisă mai departe prin şirurile de bărbaţi epuizaţi. Şi cînd ajungeam în dreptul soldatului bolnav, sau poate erau mai mulţi, acesta zăcea pe o parte, prea secătuit de puteri ca să-i mai pese dacă avea să trăiască sau nu. Unii dintre ei îşi scoseseră bocancii şi, sub lumina fără pic de umbră a soarelui strălucitor, picioarele lor sfîşiate şi sîngerînde arătau înspăimîntător, iar muştele se adunau deja la ospăţ. Apoi îmi aminteam poveştile pe care le auzisem despre tata şi mi-l imaginam pe el în locul acelui soldat aşteptînd răbdător carul pentru răniţi care s-ar putea să nu fi venit niciodată, căci atunci era război, iar acum era doar o simulare.

Eu mărşăluiam ca un robot, auzind doar mersul lent şi regulat al catîrilor şi pasul tot mai apăsat, din ce în ce mai greoi al rîndurilor în marş. La sfîrşitul acelei manevre mi-au legat o bandă roşie de braţ şi mi-au spus că sînt caporal, şi am simţit că mi-am îndeplinit de minune misiunea, chiar dacă trupul şi

picioarele mele n-aveau să mai cunoască vreodată durerea.

În dimineaţa zilei de 1 mai 1931, soarele a răsărit destul de diferit faţă de alte zile, pentru că atunci am devenit ofiţer, luîndu-mi adio de la viaţa de învăţăcel.

În acea dimineaţă splendidă am primit o uniformă nouă şi elegantă, o sabie zăngănitoare, mănuşi albe, iar pantofii îmi străluceau oglindă. Mi-am înclinat puţin cascheta pe cap şi am simţit că nu mai era nimeni ca mine pe lume.

După ceremonia din piaţa Taksim ne-am întors la Harbiye, unde ni s-au dat diplomele, ofiţerul comandant urîndu-ne tradiţionalul noroc bun şi spunîndu-ne că aveam permisie pînă la confirmarea numirilor noastre.

Cît a mai rămas din ziua aceea, peste tot îi vedeai pe noii ofiţeri mergînd ţanţoşi, puţin plini de sine pe coridoare şi prin grădina mare a colegiului. Aşteptam cu toţii să sosească familiile noastre să ne ia acasă, căci, ca de obicei, nici unul dintre noi nu avea bani. Taxiurile soseau întruna şi plecau din nou împreună cu noul locotenent, care arăta impozant în mijlocul familei sale pline de admiraţie, de parcă ar fi fost un giuvaier preţios din cutia cu bijuterii. Cum amiaza trecea, devenisem îngrijorat că încă nu venise nimeni după mine şi începusem să-mi imaginez morţi subite şi accidente de taxiuri.

Îmi amintesc că am simţit singurul *kuruş* pe care-l aveam în buzunar şi am început să rîd de unul singur cum săteam acolo, eu, tînăr proaspăt ofiţer, cu un singur *kuruş* în buzunar.

L-am scos, l-am privit şi apoi l-am pus în sabie, unde se află pînă în ziua de azi – o amintire a acelor vremuri.

Păşeam nerăbdător înainte şi înapoi, iar uneori mă holbam la mine însumi în oglinzi, gîndindu-mă, desigur, ce băiat onorabil eram. Am scos pieptul înainte, mi-am îndreptat umerii şi, în noua mea cămaşă kaki, am pornit-o spre grădină, încet, plin de sine, cu capul în nori, visîndu-mă deja general. Dar cum coboram scările de piatră, sabia mea zăngănea tare lovindu-se de ele, şi am auzit apoi zăngănind şi singurul *kuruş* pe care-l aveam, trezindu-mă la realitate.

În cele din urmă a venit şi taxiul meu, cu Muazzez înăuntru chicotind încîntată, şi am pornit spre casă în sunetul puternic al claxonului.

Acasă am fost asaltat de emoţii şi felicitări; jumătate de cartier se înghesuise în încăperile noastre micuţe. Sosiseră prieteni vechi, femei în vîrstă pe care nu le cunoşteam mă tot sărutau, iar moşnegi senili pe care nu-i văzusem în viaţa mea plîngeau dinainte-mi, spunînd că-l cunoscuseră pe tata. S-a dat de băut şi, în toată veselia de acolo, am zărit-o pe mama, mîndră, chipul ei rece ascunzîndu-i secretele, dar eu, care o cunoşteam, am ştiut că era fericită, pentru că îşi prinsese în păr un trandafir roşu, iar ochii ei mi-au zîmbit de fiecare dată cînd m-a privit.

Frumuşica de Muazzez era şi ea acolo, într-o rochie albastră, scurtă, părînd să împartă bomboane fără oprire pe o tavă de argint. Bunica era îmbrăcată în negru şi-şi purta diamantele strălucitoare, pe care le scosese, pentru această ocazie, de la locul lor. Vocea ei îmbătrînită şi ridicată se auzea, plină de aroganţă,

lăudîndu-se, lăudîndu-se încontinuu… Am văzut-o şi pe văduvă, acum mai grasă decît în ziua în care o văzusem pentru prima oară, şi, pentru că era prea timidă să se apropie de mine în toată splendoarea mea, am apucat-o de mîna istovită şi am ţinut-o strîns. De la tot lichiorul pe care-l băusem, ameţisem şi-mi simţeam capul uşor ca un fulg, aşa că am rîs fără motiv şi am flirtat cu toate fetele frumoase de acolo.

Mehmet a venit şi el de la Kuleli, cu vestea că promovase examenele pentru Harbiye, iar veselia şi rîsetele au crescut în intensitate, sărutările au început să cadă la întîmplare, iar tăvile cu lichior să treacă non-stop. Mă simţeam tot mai ameţit, dar şi ce dacă? Pluteşte, cap de lemn prost, fără să-ţi pese de ziua de mîine! Nu în fiecare zi se întîmplă ca de la faimosul colegiu din Harbiye să iasă cîte-un ofiţer!

M-a luat din ce în ce mai tare cu ameţeală, aşa încît mi-am dat jos cămaşa şi am căutat un loc cu aer curat, stînd cu spatele la mulţimea veselă care pălăvrăgea. M-am uitat la stele şi mi-am amintit că şi Kuleli era tot sub acest cer şi am auzit oftatul slab al Bosforului clipocind la ţărmurile necălcate de nimeni noaptea. Dar ceilalţi mi-au întrerupt reveria şi m-au chemat înăuntru, la mulţimea veselă, căci vecinii plecau şi voiau să-mi ureze încă o dată noroc bun.

„Viaţă lungă s-aveţi, prieteni”, am spus eu şi am dat pe gît încă un pahar cu lichior.

Pentru că se căutau voluntari, în decembrie 1931 m-am transferat de la regimentul de infanterie la Forţele Aeriene. Am părăsit Istanbulul pe 20 ianuarie 1932 pentru doi ani de antrenament la Colegiul de Aviaţie din Eskişehir. Am plecat din gara Haydarpaşa într-o seară rece, geroasă, iar cînd am ajuns în Eskişehir, la primele ore ale dimineţii, sub cerul alb şi înnorat, totul era acoperit cu o pătură groasă de zăpadă. Frigul era atît de puternic, că-ţi îngheţa pînă şi respiraţia.

Nou-veniţilor se obişnuia să li se ofere trei zile libere de la cursuri şi, în prima zi, după masa de prînz, ni s-a pus la dispoziţie un autobuz să vizităm oraşul. Pentru prima dată în viaţa noastră, eram duşi undeva cu un mijloc de transport şi nu eram obligaţi să mărşăluim, cum se întîmpla întotdeauna înainte. Viaţa la Forţele Aeriene, ne-am zis noi bucuroşi, părea să ne aducă lucruri mai bune decît regimentul de infanterie.

Sub stratul înşelător de zăpadă, drumul de la aerodrom era foarte stricat, cu şanţuri şi denivelări, iar uneori dădeam cu capul de plafonul autobuzului, lovindu-ne zdravăn şi amintindu-ne de călătoria pe care o făcuserăm odinioară în Tokat. Am ajuns la periferia oraşului, în vechiul Eskişehir din anul 1932, care a dispărut de mult, victimă a progresului.

Zona începea cu nişte case din chirpici, dar atît de mici, încît te întrebai cum putea cineva să locuiască înăuntru. Pe drumurile laterale înguste am văzut mai multe asemenea locuinţe primitive, iar aici, unde ninsoarea se preschimbase în zloată, se formaseră dintr-odată imense rîuri de noroi, de netrecut. Nu exista pavaj şi, uneori, cîte o piatră sărea de sub roţi, lovind în casele din chirpici şi scoţînd un sunet de parcă s-ar fi tras cu puşca; trecătorii se dădeau înapoi să evite zăpada azvîrlită în sus de sub roţi. Aceste case mici şi ciudate aparţineau familiilor de tătari şi adăposteau numeroşi membri ai unei singure familii.

Am ajuns în centrul oraşului şi, înainte să coborîm din autobuz, ne-am suflecat pantalonii, sărind fără

graţie într-un loc ce părea destul de uscat. Strada principală era făcută din nişte pietre mari, înşelătoare, care cedau sub greutatea picioarelor, cufundîndu-te pînă la glezne în zloata noroioasă. Am continuat să mergem, lăsînd în urmă tot mai multe case tătărăşti şi începînd să ne simţim trişti din pricina acestui oraş monoton şi posomorît, cu casele sale maronii, îngrozitor de deprimante. Am traversat un pod peste rîul Porsuk, iar pe unul dintre malurile sale se afla Porsuk Palas Hotel, un hotel mare cu o cafenea în aer liber ce dădea spre rîu.

Mai departe am descoperit magazine şi case mici şi sărăcăcioase şi o moschee unde gheizerele fuseseră amenajate cu nişte conducte din fier, iar apa fierbinte ţîşnea aburindă în aer. N-am fost impresionaţi de ce am văzut în oraş, aşa că am decis să apucăm pe drumul gării, să vedem ce mister ar putea ascunde. Dar drumul gării era proaspăt făcut, ca şi noi, şi se făIea cu pavajul său din cărămidă roşie şi ciment şi cu ale sale case cu acoperiş plat şi cu nişte grădini sărăcăcioase, smulse cu greu pămîntului îndărătnic. Cîteva cinematografe se înălţau strident sub cerul de iarnă plumburiu şi ne plictiseau cu încercarea lor de a semăna cu un oraş nou, deprimant, prins în vîltoarea dezvoltării.

Ne-am întors la Porsuk Palas Hotel, am păşit în interiorul său luxos şi ne-am încălzit la o cafea fierbinte. Am cerut nişte table şi am jucat toată după-amiaza, căci n-aveai altceva de făcut.

Capitolul 24

Ordonanţa mea evită o situaţie de criză, iar Muazzez îşi găseşte un amorez

Am hotărît să-mi aduc familia la Eskişehir. Micul club al ofiţerilor, improvizat pe malul rîului, începuse să-şi piardă din farmec şi, oricum, era prea scump pentru ca ofiţerii tineri să-l frecventeze în mod regulat.

Mama a răspuns scrisorii mele şi a sugerat mutarea cu aşa un zel, încît eram convins că-şi făcea griji gîndindu-se la ce puteam face de unul singur în Eskişehir.

Mi-am trimis ordonanţa să caute o casă, iar după mai bine de o săptămînă de căutări mi-a spus că găsise o casă disponibilă pe strada nou-construită a gării. A spus că era o casă „bună” şi prin asta a vrut să spună „nouă”, căci pentru el cele două cuvinte erau sinonime.

„Este apă trasă în casă?”, l-am întrebat eu, iar el mi-a răspuns entuziasmat că da, că era apă fierbinte care ţîşnea dintr-un gheizer natural în grădina din spate.

„Dar apă rece, apă de băut?”, am vrut eu să ştiu.

A părut şocat să afle că nu ştiam că în Eskişehir nu exista apă de băut şi a spus răspicat că ar trebui să facem şi noi ca toată lumea – adică să umplem vase cu apă fierbinte pe care să o lăsăm la răcit. Nu eram foarte sigur de cum avea să reacţioneze mama la o asemenea situaţie, dar din moment ce nu exista alternativă, m-am dus cu ordonanţa mea să văd această locuinţă remarcabilă care nu putea să asigure apă rece, dar ne putea oferi apă fierbinte după bunul-plac. S-a dovedit a fi o vilă destul de nouă, care părea foarte mică în comparaţie cu grădina imensă care o înconjura. Cînd am sunat la uşă, ne-a deschis o femeie mică şi zveltă, care a început să-şi şteargă grăbită mîinile de şorţ cînd s-a pomenit în prag cu imaginea magnifică a unui ofiţer al Forţelor Aeriene.

S-a uitat la mine surprinsă.

I-am explicat că am auzit că locuinţa avea să se elibereze, iar ea a confirmat, oferindu-se să mi-o arate. Nu prea mă pricepeam care-ar fi fost lucrurile după care s-ar fi uitat mama şi bunica într-o casă, aşa că m-am aruncat bărbăteşte în fiecare dintre camerele micuţe, presimţind deja certurile care aveau să

urmeze cu privire la aşezarea mobilei noastre, care ocupa atît de mult spaţiu. Mi s-a părut că erau prea multe dulapuri inutile, dar ştiind cît de imprevizibile erau femeile din familie, nu puteam fi sigur dacă măcar asta ar fi fost pe placul lor. Casa nu avea deloc baie, iar femeia s-a uitat la mine mirată că mi-aş putea dori aşa ceva; closetul era atît de mic, încît bideul şi celelalte obiecte obişnuite abia mai lăsau loc de închis uşa în urma ta.

În grădină ţîşnea faimosul gheizer şi, tocmai cînd eram pe punctul de a întreba ce s-ar întîmpla dacă, pe nepusă masă, ai avea nevoie de apă rece, ochii mi-au căzut pe ceea ce părea să fie, fără dubiu, o pompă. M-am întors cu o privire acuzatoare spre ordonanţa mea, iar el mi-a zîmbit ruşinat, spunîndu-mi că nu o observase cînd fusese prima dată aici. Femeia mică şi subţirică ne-a explicat că la pompa aceea curgea apă rece ca gheaţa tot anul, doar că nu era bună de băut – şi auzind asta, faţa ordonanţei s-a luminat victorioasă, vrînd parcă să spună: „Ţi-am zis eu!”. Dar şi-a revenit puţin cînd femeia a continuat, spunînd că o dată pe săptămînă trece un bărbat cu apă proaspătă de băut. Aceasta, a spus ea, putea fi depozitată într-un *küp* de ceramică, un fel de butoi acoperit şi cu o canea.

Am fost încîntat să aflu că civilizaţia n-a ocolit întru totul oraşul ăsta, după care i-am spus ordonanţei mele că era prost ca o cizmă. M-am învoit să închiriez casa şi am trimis ordonanţa să găsească nişte oameni s-o aranjeze pentru mine, iar cîteva zile mai tîrziu l-am găsit făcînd pe şeful în faţa a doi zugravi bărboşi, care arătau ca nişte sălbatici şi stropeau pereţii cu vopsea fără să le pese prea mult unde ajungea în cele din urmă. Ordonanţa mea, făcînd pe atotştiutorul, îi dirija şi le dădea instrucţiuni, trîndăvind plin de importanţă lîngă ei, dar cînd m-a văzut s-a dezumflat ca un balon spart. Din acel moment am avut grijă să mă feresc din calea lui, lăsîndu-i pe meseriaşi întru totul în mîinile sale. Dumnezeu ştia că, în viaţa asta militară, avea puţine ocazii să-şi dea importanţă.

A sosit şi ziua cea mare a mutării. Mobilierul sosise deja de la Istanbul, iar un camion l-a adus de la aerodrom acasă.

Apoi au sosit mama, bunica şi Muazzez, cărînd după ele multe coşuri şi pachete şi arătînd deja îmbrăcate prea elegant pentru noua reşedinţă. Ordonanţa mea şi cu mine le-am arătat cu mîndrie casa. Feţele le-au rămas însă apatice, ca şi cum se vorbiseră dinainte să-mi facă mie cît mai multe probleme cu putinţă. Într-o încercare de a le stîrni entuziasmul, le-am subliniat în mare grabă avantajul substanţial de a avea un sistem unic de apă caldă şi rece. N-am reuşit să le impresionez. Apoi, cînd au văzut felul absolut întîmplător în care aranjasem preţioasa lor mobilă, au început să se agite şi să cîrîie ca trei găini zăpăcite, cercetînd fiecare obiect, în căutare de zgîrieturi sau alte stricăciuni.

După ce au terminat de vorbit, s-au declarat hotărîte să ia următorul tren înapoi spre Istanbul.

„Dar nu se poate!”, am protestat eu înnebunit, aruncîndu-i cele mai ucigătoare priviri ordonanţei mele, care rămăsese cu gura căscată şi care nu se gîndise niciodată că, printre alte sarcini, va avea de-a face şi cu trei femei încăpăţînate.

„Fă ceva, neghiobule!”, l-am implorat din priviri, iar el, interpretînd bine semnalele mele disperate, a ieşit la înaintare să le potolească pe cele trei doamne dezamăgite. Bunicii i-a spus că avea să-i aranjeze

mobila oricum va vrea, bănuind că aceasta ar fi cea mai bună tactică de a o aborda. Mamei i-a explicat că locuinţa este impecabil de curată şi că el însuşi s-a ocupat de asta.

S-a lăsat păcălit întru totul de semnele de pace pe care le schiţau chipurile din faţa lui şi, nesăbuit, le-a promis că va face tot ce şi-ar putea dori ele.

Am văzut cum se grăbea s-o cîştige pe mama de partea lui, ceea ce, în condiţiile date, era o abordare corectă, din moment ce avea să fie mai degrabă la cheremul ei decît la al meu.

Bunica s-a aşezat hotărîtă pe o valiză, comentînd că niciodată nu s-ar fi aşteptat să ajungă să locuiască într-un cuibar pentru păsări. Asta i-a dat ordonanţei mele ideea să le spună că am putea creşte găini în spatele grădinii – şi aproape că a impresionat-o pe mama, femeie de la oraş, cu numărul de ouă pe care l-am fi putut scoate. Plin de entuziasm, i-a spus mamei c-o să-i construiască un coteţ pentru păsări, fără să se uite înspre mine să vadă dacă sînt sau nu de acord. Pentru mine era dureros de evident că el ştia deja de partea cui era mai sigur să fie. Apoi i-a spus bunicii că-i va găsi cea mai bună spălătoreasă din tot Eskişehirul şi că el însuşi avea să aibă grijă de ea ca de un copil.

Auzind asta, bunica s-a mai înveselit cît de cît, faţa ei dînd de înţeles că, pînă la urmă, ea şi ordonanţa mea se vor înţelege de minune. Le-am lăsat cu ale lor şi-am plecat în grabă la Colegiul de Aviaţie, respirînd uşurat că, în cele din urmă, păreau să se fi calmat.

Cu familia mea în Eskişehir, viaţa era mult mai plăcută. Mi-am organizat timpul, iar uneori invitam prieteni la cină sau la un joc de pocher. De fiecare dată cînd exista un astfel de prilej, femeile părăseau salonul şi ni-l lăsau nouă, pentru că bunica încă simţea că nu se cădea ca doamnele din casă să rămînă în aceeaşi încăpere cu domnii. Asta mai ales în ceea ce o privea pe Muazzez – şi bunica o scotea repejor din salon, de teamă ca nu cumva ochii bărbaţilor să cadă asupră-i. Biata Muazzez n-a îndrăznit să protesteze vreodată, dar după ani de zile mi-a spus că dacă ar fi fost să-i găsim noi un soţ, ar fi rămas nemăritată toată viaţa, din moment ce se părea că toţi complotam s-o ţinem departe de compania bărbaţilor.

Totuşi, în anul acela şi-a găsit un iubit.

Era un ofiţer tînăr care, practic, locuia în casa alăturată şi avea un frate mai mare care lucra în Ankara, la Ministerul de Externe. Fratele acesta al său era renumit ca fiind un bărbat tînăr şi elegant, pe care nu l-ai fi văzut fără pantalonii lui dungaţi şi un frac impecabil. Venea în vizită la fratele său în Eskişehir cu aşa o regularitate, încît pînă şi eu, care nu eram atent mereu, am devenit suspicios văzîndu-l cum se plimba fălos pe stradă. Mama acestui tînăr elegant s-a împrietenit repede cu mama, iar rezultatul a fost că gentlemanul din Ankara a cerut-o în căsătorie pe sora mea, care era încîntată de idee. I-a promis, am tras eu concluzia, iubire veşnică şi a respins cu totul ideea unei zestre substanţiale. De fapt, a mers şi mai departe. A afirmat înflăcărat că nu solicita nici un fel de zestre, că sora mea era ea însăşi o zestre satisfăcătoare. Atitudinea aceasta m-a încîntat, dar mama a fost şocată de atîta naivitate din partea mea şi a spus că nu va permite să-şi dea fiica fără nici o leţcaie unui tînăr bărbat atît de cumsecade şi integru.

Era destul de hotărîtă în privinţa asta, iar eu, din păcate, trebuia să mă pregătesc să cheltuiesc mai mulţi bani. Nu-l simpatizam cine ştie ce pe viitorul mire, dar Muazzez şi mama au insistat că arăta foarte bine şi că era un model de bună-cuviinţă. Soră-mea era hotărîtă să se mărite cu el şi umplea casa de lacrimi dacă cineva îl critica.

Am cumpărat un trusou şi am îmbrăcat-o în alb de mireasă, împodobită cu flori, iar bunica s-a despărţit de bijuteriile ei atît de preţioase, şi sora mea s-a măritat, cu mare alai, cu intrusul acela tînăr şi spilcuit din Ankara.

În ziua aceea Muazzez a fost încîntătoare şi s-a dat o petrecere mare pe care trebuia să o plătesc eu, însă gîndul acesta nu mi-a alungat posomorala generală provocată de această căsătorie. Privirile drăgăstoase pe care tinerii însurăţei le schimbau frecvent m-au umplut de plictiseală. Doamne vesele şi glumeţe mi-au sugerat, cu jumătate de gură, că urmez eu, aşa că am fugit de lîngă ele. Am reuşit să-mi revin numai cînd petrecerea s-a încheiat şi după ce perechea de proaspăt căsătoriţi a pornit spre Ankara, unde locuiesc şi astăzi, în lux şi eleganţă, pe măsura statutului lor. Şi fie m-au mai înmuiat anii, fie Ali şi-a mai pierdut din delicateţea sa supraomenească, pentru că acum, în rarele ocazii în care ne mai întîlnim, găsim că avem multe în comun. Muazzez şi-a păstrat trăsăturile frumoase, dar s-a îngrăşat nemaipomenit de mult, iar farmecul pe care-l avea în adolescenţă a fost înlocuit acum de rafinament.

După ce s-a terminat cu agitaţia nunţii, casa părea ciudat de liniştită şi, după un timp, mama a început să se plîngă că nu-i mai plăcea şi că era prea la drum.

Am găsit o altă casă în partea de sud a oraşului, pe coama unui deal, şi mi-am mutat familia acolo. Multă vreme mama nu s-a simţit în largul ei în prima casă din Eskişehir, pentru că pe la geamul ei treceau toate alaiurile de înmormîntare ale victimelor accidentelor aviatice de la Forţele Aeriene – uneori chiar două pe săptămînă – şi a trăit mereu cu teama că într-o zi o să mă ducă şi pe mine pe sub fereastra ei.

Iar vara praful era sufocant. Chiar şi cu ferestrele bine închise, tot se strecura înăuntru, în mîncare, în aşternuturi, pe paturi, lăsîndu-şi urmele peste tot. Dar sus pe deal nu era praf deloc şi nu se mai auzeau nici marşuri funebre, aşa încît am sperat că, în timp, mamei o să-i treacă spaima asta morbidă legată de accidentul meu mortal.

De asemenea, sus pe deal era şi mai răcoare, iar seara puteai să stai în balconul de lemn vechi acoperit de viţă-de-vie şi să vezi tot Eskişehirul întinzîndu-se la picioarele tale, dar tot neclar, din pricina norilor de praf, a căldurii şi a muştelor.

Capitolul 25

Treburi femeieşti

Sus pe deal, lîngă casa noastră, locuia casierul regimentului, care în scurt timp a devenit foarte bun prieten cu mama. Amîndurora le plăcea tot ce era legat de mîncare şi petreceau foarte mult timp schimbînd reţete sau trimiţîndu-şi unul altuia feluri de mîncare interesante, lucru pe care bunica nu-l vedea deloc cu ochi buni.

El era un om ciudat, care ducea o viaţă singuratică şi excentrică în casa lui mare de pe deal, avînd doar o ordonanţă care să-i poarte de grijă. Îşi pregătea singur toată mîncarea, alocînd ore întregi pentru asta. Uneori mai treceam pe la el în serile de iarnă şi găseam cîţiva musafiri întîmplători lenevind în salon, probabil ofiţeri care treceau prin Eskişehir şi doreau un loc de dormit peste noapte – şi, din moment ce era renumit că-şi ţinea casa deschisă, fireşte că trăgeau acolo. Cel mai adesea îl găseai chiar pe el în bucătărie, înfăşurat într-un şorţ mare şi cu ochii lui miopi privind neliniştit asupra cîte unui fel delicios de mîncare pe care-l gătea ca să-şi surprindă musafirii. Uneori mă lăsa şi pe mine să stau în bucătărie, dar alteori mă alunga de lîngă dînsul, spunîndu-mi că ceea ce avea să gătească în seara aceea era o surpriză, că nu trebuie să văd ce făcea, din moment ce aş fi putut să-i spun mamei, iar el nu voia ca ea să-i fure reţetele înainte să fie pregătit să le cedeze.

O luam pe scări pînă în salon, pentru a mă întinde nederanjat pe o canapea, pînă cînd un strigăt de jos îmi spunea că masa era gata.

Salonul dădea într-o sufragerie foarte decorată, extravagantă, iar uneori, cînd voia să facă pe grozavul, servea cina acolo, dar servitul cinei în sufrageria fără gust era ceva deprimant. Şi nu ne permitea să uităm de buna purtare, făcîndu-ne cu ou şi cu oţet dacă o picătură de vin se vărsa pe faţa lui de masă minuţios lucrată, transformîndu-se din tipul acela familiar, pe care-l simţeam de-o seamă cu noi, în domnul Casier, ofiţerul în vîrstă.

Cel mai mult ne plăcea cînd ne lăsa să mîncăm în bucătăria lui nedichisită. Acolo ne adunam vreo şase dintre noi şi ne ghemuiam lejer în faţa unui imens foc deschis, în timp ce el frigea un miel întreg, tăind pentru noi felii pe măsură ce se coceau. Ordonanţa lui punea pahare cu *rakı* pe masa goală de lemn

şi lămpi cu ulei străluceau domol în bucătărie, căci acolo nu era curent electric. După ce gătea mielul, pregătea nişte roşii umplute sau alte asemenea bunătăţi. Uneori avea peşte proaspăt la grătar, îndemnîndu-ne furios să-l mîncăm pe dată şi fără să ne aşteptăm unii pe alţii, căci mîncărurile la grătar trebuie mîncate imediat ce-s făcute.

Înfulecam pe săturate, bucuroşi că, măcar o dată, nu erau de faţă şi femeile să ne oprească de la bîrfele şi glumele noastre pur bărbăteşti. Cînd nu mai puteam mînca, urcam clătinîndu-ne pînă în salon, ne aruncam ca nişte mitocani pe canapele şi ne slăbeam strînsoarea curelelor. Gazda noastră aprindea luminile de pe tavanul boltit şi trăgea draperiile în faţa întunericului. Mai punea nişte buşteni pe focul deja strălucitor din sobă şi dintr-odată apărea şi ordonanţa care ne servea cafea turcească, pentru a ne şterge gustul de grăsime, şi o varietate de ţigări pentru fumători. Unul dintre noi începea să fredoneze o melodie turcească, iar în scurt timp i se alăturau şi ceilalţi, extrem de satisfăcuţi de atmosfera aceea vulgară de rîgîituri nestingherite şi pantaloni desfăcuţi. Om fi fost noi lipsiţi de graţie şi farmec în seara dinainte, dar fetele din Eskişehir n-aveau să ştie asta a doua zi cînd ne întîlneau plimbîndu-ne ţanţoşi pe străzile oraşului.

Sinop, Samsun, Çarşamba, trei oraşe de pe coasta Mării Negre, şi fiecare dintre ele a cumpărat cîte un avion care să fie oferit Forţelor Aeriene.

Unitatea mea a primit un avion pentru care au plătit cetăţenii onorabili ai Sinopului, iar eu am avut misiunea să-l pilotez pînă acolo.

Samsun şi Çarşamba nu aveau aerodrom, aşa încît, din regimentele lor diferite, celelalte două avioane m-au însoţit la Sinop, unde aveau să fie întîmpinate şi să li se dea un nume de către reprezentanţi ai oraşelor Samsun şi Çarşamba.

Trebuia să zburăm pe deasupra celor trei oraşe şi să facem o demonstraţie aeriană, după care să ne întoarcem peste noapte în Sinop.

Totul a mers conform planului. Am zburat la joasă înălţime peste Samsun şi Çarşamba, făcînd lupinguri şi rotindu-ne, învîrtindu-ne şi coborînd în picaj, iar cînd ne-am întors în Sinop, aerodromul era plin de simpatizanţi – ţărani dornici să vadă de aproape un avion, copii de şcoală care, timizi, trebuiau să ne ofere cadouri şi pompoasele autorităţi municipale. Guvernatorul a sosit în costumul său în dungi şi cu o pălărie neagră, lunguiaţă şi strălucitoare, iar noi am fost destul de eclipsaţi de aşa o eleganţă.

Primarul întîrzia la ceremonia de bun-venit, iar guvernatorul dădea semne de nervozitate. Stăteam toţi şi aşteptam, noi, cei trei piloţi din Sinop, şi totuşi fără să fim în Sinop, dacă înţelegeţi ce vreau să spun, căci, strict vorbind, pînă cînd primarul nu ne făcea primirea, nu se putea spune că ne aflam acolo.

Deodată, un bărbat bine informat din mulţime a strigat că primarul întîrziat a apărut, iar cînd am privit cu toţii în direcţia indicată de el, am văzut pe deal un măgar foarte bătrîn cărînd la vale un omuleţ. Guvernatorul şi-a dres glasul.

„Acela e primarul!”, a spus el cu amărăciune, căci fusese educat în Europa şi ştia una, alta.

Mulţi dintre oamenii veseli de acolo s-au îmbulzit să vadă măgarul şi preţioasa lui încărcătură. La un moment dat, măgarul a început din senin să alerge, ajungînd în mare viteză pe aerodrom. Primarul s-a dat jos cu un aer băţos şi ne-a întîmpinat atît de binevoitor şi cu un asemenea entuziasm, încît nu mai era o dilemă pentru nimeni dacă ne aflam sau nu în Sinop.

Cînd m-am întors la Eskişehir, am aflat că Muazzez se mutase temporar înapoi în casă, soţul ei fiind plecat în misiune la Roma. Locuinţa noastră se transformase într-un fel de spital particular, cu mama la pat din pricina uneia dintre numeroasele ei dureri de cap şi cu soră-mea plîngîndu-se de dureri în cele mai nebănuite locuri.

De gospodărie se ocupau bunica şi ordonanţa mea, unul mai autoritar decît altul şi amîndoi aducînd-o mereu pe servitoarea angajată în pragul unor crize de semiisterie. Odinioară, cu mult timp în urmă, o Hacer din vremuri de demult trebuise să facă faţă unui tratament asemănător.

Într-o dimineaţă a fost chemat un medic acasă, iar eu am primit un telefon la aerodrom, medicul spunîndu-mi ţîfnos că ambele paciente din casă trebuiau să meargă la spital. Muazzez, zicea el, trebuia operată imediat. Mama, totuşi, în opinia lui, era într-adevăr o femeie foarte încăpăţînată. A refuzat să asculte orice sugestie privind spitalizarea. Şi a încheiat conversaţia spunîndu-mi că, în plus, trebuiau să-i fie scoşi toţi dinţii.

Cînd am ajuns acasă, parcă eram la balamuc, cu soră-mea avînd cele mai groaznice premoniţii în legătură cu moartea ei şi implorînd-o pe bunica să aibă grijă de copil în locul ei. Mama stătea în pat, în capul oaselor, plîngînd şi susţinînd că niciodată, dar niciodată n-o să meargă la spital şi nici n-o să i se scoată dinţii. Pentru ea fusese cea mai cumplită lovitură: să-i fie scoşi dinţii ei puternici, albi, perfecţi. Am reuşit s-o liniştim şi i-am spus că, probabil, nu se va ajunge niciodată la asta. Muazzez era principala noastră problemă şi am dus-o în grabă la spital, unde a fost operată cu un succes răsunător, după care şi-a revenit remarcabil de repede. Pentru perioada de convalescenţă s-a întors acasă la mine, unde a plîns încontinuu după soţul şi copilul ei şi a scris maldăre de scrisori către toate prietenele sale, repovestindu-le, pînă la cele mai înfiorătoare detalii, operaţia prin care trecuse. Începuserăm să nu ne mai agreăm.

În cele din urmă, ea a fost cea care a convins-o pe mama să-şi scoată dinţii; şi cînd, treptat, mama şi-i primea pe cei noi, bunica îi cerceta extrem de bănuitoare, după care îi înapoia mamei, spunînd pioasă că-i mulţumeşte lui Dumnezeu că nu trebuia să-i poarte *ea*. Asta o făcea pe mama să plîngă şi să spună că ar prefera să moară decît să-şi pună aşa ceva în gură. Iar bunica, răutăcioasă, îi încuraja atitudinea. În orice caz, într-o seară mi-am pierdut cumpătul atît de tare, încît mama a promis nervoasă că avea să facă ce era de făcut cu dinţii ăia blestemaţi, numai să mă potolesc înainte să vină vecinii să investigheze o posibilă crimă.

La puţin timp după acest incident, într-o după-amiază însorită, veneam acasă pe jos de la aerodrom, cînd am văzut două avioane de luptă decolînd. Zburau foarte aproape unul de altul şi am stat şi le-am privit cîteva clipe, criticîndu-le în gînd. Au început să se atace unul pe celălalt într-o simulare de luptă şi

zburau cînd unul deasupra, cînd unul dedesubtul celuilalt, mult prea aproape. Am continuat să merg înspre oraş, amintindu-mi de nebuniile pe care le făcuserăm şi noi cînd am devenit piloţi. Cînd am ajuns în centrul oraşului, mi-am dat seama că sunetul motoarelor de deasupra mea încetase şi, întorcîndu-mi privirile spre cer, am văzut cum sute de bucăţi de avion se prăbuşeau zgomotos. Mi-am amintit cum zburau periculos de aproape unul de altul şi m-am gîndit că ar fi trebuit să-mi dau seama ce avea să se întîmple.

M-am grăbit spre casă pentru că, dintr-odată, eram convins că mama văzuse sau auzise despre accident şi voiam neapărat s-o asigur că sînt teafăr.

Străzile se umpluseră de oameni, de nevestele, copiii şi mamele aviatorilor. Aveau feţele palide şi păreau înfricoşate, întrebîndu-se dacă le-a venit şi lor rîndul să devină văduve, orfani sau mame ale celor morţi.

A trecut şi o ambulanţă, zăngănind cu o grabă febrilă, şi m-am gîndit că dacă pilotul care sărise cu paraşuta nu era deja mort, cu siguranţă va muri din pricina hurducăturilor ambulanţei pînă va ajunge la spital pe drumurile denivelate.

Soţiile şi mamele palide s-au năpustit tremurînd asupra mea ca o gloată de nebune, implorîndu-mă să le spun numele piloţilor care se prăbuşiseră, însă le-am spus că nu ştiam. Dar s-au ţinut scai de mine, strigîndu-mi în faţă că ştiam, că trebuia să fi ştiut cine era atunci în misiune. Le-am repetat că nu ştiam, dar ele s-au bocit că nu voiam să le spun, lovindu-mă peste braţe cu pumnii lor firavi şi neputincioşi, implorîndu-mă, iar şi iar, să le răspund la una şi aceeaşi întrebare. „Te rugăm”, spuneau ele, „te rugăm, domnule locotenent, spune-ne cum îi cheamă. Te rugăm, te rugăm, te rugăm…”.

M-am smuls din încleştare, iar ţipetele lor de jale mi-au străpuns timpanele cît am mers pe strada plină de lume. Am văzut-o la un moment dat pe mama alergînd în picioarele goale şi, uluitor şi incredibil, pentru o clipă am fost din nou copil, iar casa noastră ardea şi am văzut-o pe ea alergînd aşa, cu picioarele goale, prin grădina pustiită.

Nu era complet îmbrăcată, pentru că ieşise din casă în timp ce se schimba, iar ordonanţa mea alerga după ea cu o pelerină în mînă. Am înlemnit de uimire şi am simţit cum mă cuprinde un val de frig. Cînd m-a văzut şi ea, a rămas locului, iar ordonanţa a ajuns-o din urmă şi a pus pelerina protectoare peste umerii ei goi şi albi. Nu pot uita privirea ei, ochii aceia rătăciţi care-şi spuneau propria poveste, numai că noi eram prea orbi ca să putem citi cum trebuie mesajul lor, deşi teama pîndea de undeva, ameninţătoare…

Nici unul dintre noi n-a ştiut nebunia care avea să se năpustească asupra noastră cînd toate gîndurile reprimate, toate amintirile unui sfert de veac aveau să-i întunece mintea epuizată şi să-i stingă strălucirea din ochii trişti.

„Scoate-ţi uniforma aia!”, a strigat ea la mine cu o voce aşa de gravă şi răguşită, încît, fără să vreau, m-am ferit din calea ei. „Ai să mă bagi în mormînt!”, a spus ea. „O să-mi pierd minţile din cauza ta!”

Vocea i s-a stins apoi în hohote înăbuşite de plîns şi aproape că a leşinat în braţele ordonanţei mele.

Acesta a luat-o în braţe ca pe un bebeluş şi a dus-o acasă prin mulţimea nepăsătoare, iar eu am mers alături de el.

Eram parcă năuc, cu mintea golită de gînduri, şi în faţa ochilor, întipărită pe vecie în adierea verii, nu mai vedeam decît nebunia aceea suavă din privirea mamei.

Capitolul 26

Femeia Înţeleaptă din Eskişehir

Bănuiesc că amintirea acelei zile nu mi-a dat pace niciodată. Uneori mă trezeam în toiul nopţii, transpirat tot, chinuit de amintirea ochilor mamei din după-amiaza aceea tragică. Ea se stingea continuu – cel puţin fizic. Pierduse atît de mult în greutate, încît un medic începuse să-i facă injecţii pentru a o îngrăşa. A spus că era anemică şi i-a recomandat vin roşu, aşa că îi cumpăram zilnic cîte o sticlă, obligînd-o s-o bea. I-a recomandat şi multă carne roşie, aşa că am forţat-o şi să mănînce, dar tot nu părea să se întremeze. Am început să caut semne ale unei boli mintale şi, drept urmare, era să ajung eu însumi în pragul unei căderi nervoase. Era oare doar imaginaţia mea neobosită, sau ea chiar părea să fie mai neglijentă cu ea însăşi – să nu-i mai pese de felul cum arăta, altădată principala ei grijă? Numai mie mi se părea că uneori un ochi îi cădea, ca şi cum ar fi fost pe jumătate închis, în timp ce celălalt arăta perfect normal? O, am căutat mii de semne, şi de fiecare dată teama dinlăuntrul meu refuza să dispară.

Dintr-odată, zile întregi părea să redevină cum era odinioară, apoi, pe nepusă masă, izbucnea furtunos într-o criză de irascibilitate; îmbufnarea şi nemulţumirea ei sporeau şi, arţăgoasă ca un copil, începea să se plîngă de dureri de cap.

Am dus-o la un renumit specialist în boli nervoase, care a investigat-o, întinzîndu-i şi mici capcane, şi i-a examinat şi starea sănătăţii fizice – apoi a spus că nu era nimic în neregulă cu ea. Am plecat din cabinetul lui răsuflînd uşurat, dar cu toate acestea nu mă simţeam despovărat decît pe jumătate. În ciuda părerii medicului, neliniştile mele au persistat. Nu mă puteam încrede nici în părerea lui, dar nici în propria mea intuiţie, aşa că am dus-o la un alt specialist, care mi-a dat un răspuns asemănător – cu excepţia faptului că acesta i-a prescris o serie de injecţii, probabil ca să nu mă simt înşelat în privinţa onorariului imens pe care l-a cerut. Nu ştiam ce să fac. Ea *părea* să fie mai bine şi înduioşător de dornică să-mi facă pe plac, căutînd, ca un copil, să mă mulţumească, încît îmi frîngea inima de milă.

Îmi amintesc că în iarna anului 1937, într-o sîmbătă, cînd eram de gardă ca ofiţer de serviciu, ordonanţa mi-a telefonat, extrem de tulburat, şi mi-a spus să vin numaidecît acasă. Mi-a zis că mama se simţea iarăşi rău şi m-a îndemnat să mă grăbesc. Păruse aşa de agitat, încît am cerut de îndată

permisiunea de a pleca de la aerodrom, şi chiar mi s-a pus la dispoziţie maşina ofiţerului superior ca să pot veni acasă cît mai repede.

Cînd am ajuns, mama era în pat, iar la gît avea o umflătură cam cît o portocală. Era ceva dezgustător, oribil, o excrescenţă imensă de carne care-i trăgea în jos faţa şi gîtul. Mama tremura de frică, iar eu am întrebat-o pe bunica dacă a făcut ceva în privinţa asta.

„O, nu", a spus ea, părînd surprinsă. „A apărut din senin, acum cîteva ore, şi a crescut tot mai mult, pînă cînd am crezut că o să se spargă, şi atunci am trimis după tine."

„Dumnezeule mare!", am strigat eu disperat. „N-ai putut să trimiţi întîi după un medic şi apoi după mine?"

Am trimis ordonanţa după medic, iar eu m-am aşezat să-l aştept, neputînd s-o supăr pe mama părăsind încăperea, dar în acelaşi timp neputînd nici să mă uit la umflătura aceea mare şi urîtă. În scurt timp a ajuns şi medicul, un tip elegant, cu barbă şi o ţinută de profesionist. I-a examinat gîtul, a prescris doctoriile şi a dispus ca mama să fie dusă la spital lunea următoare.

După ce a plecat, am întrebat-o pe mama dacă avea dureri, dar mi-a spus că nu, că umflătura n-o durea absolut deloc, numai că o simţea foarte grea şi nu avea puterea să se uite în oglindă. Se părea că nu prea mai aveam ce face, aşa că am lăsat-o şi am plecat la aerodrom, dîndu-i cu severitate instrucţiuni nepăsătoarei mele bunici să se asigure că va chema medicul din nou dacă ceva nu va fi în regulă, iar după aceea să mă sune pe mine. A acceptat ascultătoare, dar am simţit că atitudinea ei supusă era înşelătoare.

Toată noaptea aceea m-am frămîntat de griji şi din pricina acelei boli ciudate, fără leac, care ne bîntuia casa. De îndată ce-am putut să plec în dimineaţa următoare, am zbughit-o spre casă, forţîndu-mi picioarele să meargă mai repede, căci creierul îmi spunea că se mişcau prea încet – de teamă ca nu cumva să găsesc acasă şi alte probleme, mai grave.

Cînd am sunat la soneria electrică, ce umplea aerul cu ţiuitul ei ascuţit, ordonanţa a deschis uşa cu un rînjet larg pe faţa lui rotundă ca o lună. L-am privit iscoditor şi mi-a făcut semn să mă uit spre uşile dinspre grădină, care se deschideau la capătul holului, pe aceeaşi direcţie cu uşile de la intrare. Am rămas uluit. Mama, pe care o lăsasem în pat în seara precedentă, uda liniştită florile, cu faţa spre casă, iar umflătura, din cîte se părea, dispăruse cu totul.

Am mers repede la ea şi mi-a zîmbit. Uşurat, i-am apucat ambele mîini, furtunul a căzut împroşcînd apa, iar mirosul de pămînt umed s-a ridicat în aer, reconfortant.

„Visez?", am întrebat eu. „Sau nu mi-ai telefonat ieri? N-am venit acasă şi ţi-am găsit gîtul de trei ori mai mare? N-am adus un doctor să te vadă?"

„Nu visezi", a spus ea fericită, cu ochi mari şi copilăroşi, care totuşi îşi ascundeau secretele.

„Ei bine", am spus eu, „ce înseamnă asta? Nu-mi vine să cred că medicamentul te-a vindecat aşa repede!".

„O, medicamentul", a spus ea de parcă uitase cu totul de el. „Nu, nu el m-a vindecat. De fapt, mă tem c-am aruncat toate doctoriile. Pînă la urmă n-am avut nevoie de ele."

„Dar…”, am protestat eu absolut confuz, probabil gîndindu-mă chiar puţin pripit: femeile astea şi secretele lor femeieşti!

„Vino”, a spus ea. „Hai să-ţi povestim totul, fiule. Ai să înţelegi că nu e nevoie întotdeauna de doctori.”

M-am întors către ordonanţă, care rînjea în spatele meu, şi l-am întrebat ce naiba a vrut să spună, după care am auzit o poveste bizară şi aproape incredibilă, exceptînd doar că s-a întîmplat în realitate, dîndu-i aşadar crezare. Dacă nu ar fi fost încă trei martori, în afară de mama, aş fi crezut că fusesem victima unei înşelătorii.

La acea vreme, în Eskişehir trăia o cunoscută Femeie Înţeleaptă – o albaneză bătrînă şi zbîrcită ca un măr pădureţ şi avînd cel puţin 100 de ani. Mama, fiind născută în Albania, din părinţi albanezi, avea o slăbiciune pentru această bătrînă; şi, pentru că trăia într-o sărăcie cruntă, uneori îi trimitea de mîncare şi alte lucruri prin intermediul ordonanţei. Întîmplător, cu naivitate, amîndoi credeau că făceau toate astea fără ca eu să-mi dau seama, dar, în realitate, mai nimic nu se întîmpla în casă fără ştirea mea – chiar dacă nu întotdeauna dădeam de înţeles că ştiam.

Se pare că în seara precedentă, după ce eu am plecat la aerodrom, iar ordonanţa s-a întors cu medicamentul prescris de doctor, în jurul patului mamei mele bolnave s-a ţinut o mică conferinţă. În principiu, bunica nu avea încredere în medici – mai ales după ce aceştia stabiliseră ca mamei să-i fie scoşi toţi dinţii, aproape omorînd-o de la cît sînge a pierdut. Suspicioasă, a privit şi a mirosit medicamentul. Încercînd să-i facă pe plac bunicii, servitoarea scotea şi ea tot felul de sunete, manifestîndu-şi profunda suspiciune; apoi a spus posomorîtă că medicamentul n-o să vindece niciodată *acea* umflătură. Această profeţie cumplită a îngrijorat-o şi mai tare pe mama, care era deja panicată şi care, dintr-odată, era dispusă să meargă la cel mai apropiat spital ca să-i fie înlăturată pe cale chirurgicală umflătura aceea nedureroasă şi neplăcută.

Auzind asta, servitoarea a pufnit din nou, spunînd că nici operaţia n-ar putea fi de vreun ajutor – şi, pentru o vreme, conferinţa s-a aflat într-un punct mort. Dar servitoarea, asumîndu-şi autoritar rolul de lider necontestat în această chestiune, a redeschis timid negocierile, comentînd că într-un astfel de caz ar trebui chemată Femeia Înţeleaptă. Văzînd că nu există vreo reacţie demnă de luat în considerare, a continuat spunînd că Femeia Înţeleaptă a vindecat deja un număr remarcabil de oameni din cartier şi a adus în discuţie şi cîteva exemple, pe care mama, cunoscîndu-le şi ea destul de bine, nu le-a putut contesta.

În concluzie, ordonanţa a fost trimisă la casa din chirpici a Femeii Înţelepte pentru a-i cere ajutorul.

Aceasta a venit la mine acasă împreună cu el, foarte speriată, pentru că se aştepta ca eu să revin de la aerodrom şi să dau totul peste cap. Aş fi putut chiar s-o arestez, i-a mărturisit ea bunicii.

Bunica a respins fără să stea pe gînduri posibilitatea asta, apoi a spus iute o rugăciune, ca să nu mi se năzărească să vin acasă din senin şi a pus ordonanţa să încuie uşile de două ori – pentru ca, în situaţia în care aş fi venit acasă, să fiu nevoit să sun la uşă, în felul ăsta avertizîndu-le. S-a gîndit chiar şi la un loc

unde s-o ascundă pe Femeia Înţeleaptă, dacă s-ar fi întîmplat aşa ceva. După ce uşile au fost încuiate şi erau la adăpost de orice amestec din afară, au trecut la treabă, gîndindu-se la ce trebuia făcut cu excrescenţa aceea neplăcută de pe gîtul mamei.

Femeia Înţeleaptă s-a uitat la ea cu un ochi pe jumătate închis, apoi a decretat, pe un ton grav, că cineva o deochease pe mama. Toată lumea s-a grăbit să fie de acord cu asta, că, într-adevăr, aşa părea să fie, iar servitoarea a spus victorioasă: „Ei, poftim! Ce se mai pricep şi doctorii ăştia!" – sau ceva de genul ăsta.

„Întinde-te pe spate, pe perne", i-a poruncit Femeia Înţeleaptă mamei, avînd situaţia sub control, acum că şi cîştigase cu totul încrederea „pacientei" sale. A adăugat că pînă a doua zi dimineaţă mama avea să fie mult mai bine.

Apoi s-a întors către ordonanţa mea, un biet suflet suferind, aflat la mila celor trei femei hotărîte, şi i-a poruncit să se ducă în cimitir şi să aducă de acolo un os de la o persoană decedată.

Cererea aceasta teribilă şi neaşteptată aproape că i-a zdruncinat bietului om devotamentul faţă de mama, căci ideea de-a scormoni într-un cimitir întunecat, cu toate pietrele funerare, de un alb orbitor, urmărindu-l, l-a făcut să tremure de frică. Frica de ce-aş spune eu cînd voi fi aflat despre asta era infinit mai uşor de suportat.

În ciuda spaimei sale, încă a mai avut suficient curaj să se certe cu Femeia Înţeleaptă, căreia i-a spus că nu se punea problema să găsească oase de mort, din moment ce toţi erau la adăpost în coşciugele lor, şi a refuzat cu îndîrjire să deschidă vreunul.

Femeia Înţeleaptă n-a fost deloc impresionată de argumentele lui şi i-a spus că vrea un os de la o persoană decedată şi cu asta basta. Foarte sigură pe sine, i-a spus că tot ce trebuia să facă era să meargă în partea veche a cimitirului, unde acum nu se mai îngropau morţii, iar acolo, chiar sub pămîntul moale, avea să găsească multe oase. I-a dat asigurări că ştia că se găsesc acolo, iar el, avertizat că, dacă refuza, putea fi transformat într-un brotac sau într-o broască rîioasă, sau în ceva chiar mai rău, a plecat în înfiorătoarea misiune.

I-am putut citi spaima care-i revenise în priviri în timp ce-mi povestea de bezna nopţii, de chiparoşii înalţi care-i păzeau pe morţii abandonaţi, de sunetul sinistru al vîntului şuierînd prin plopi, de cîrîitul bufniţelor şi de cum se năpusteau groaznic asupra capului său, iar el, tot scormonind cu furie pămîntul, a găsit în cele din urmă un os alb şi uscat, de om. Arăta atît de dezgustător, încît îi era frică să-l atingă; apoi imaginaţia i-a luat-o razna şi vedea tot felul de fantome gata să-şi pună mîinile jegoase pe el, şi l-a luat atît de tare cu transpiraţie, încît toate hainele îi erau ude şi, cuprins de spaimă, a fugit din cimitir.

Cînd a ajuns înapoi în Eskişehir, a încercat să-şi controleze tremurul şi a conştientizat că ţinea în mîini un obiect dezgustător, cu o formă ciudată. L-a vîrît iute într-un buzunar, unde-l împungea neplăcut în coapsă, şi a trecut speriat de un poliţist, dornic numai să ajungă acasă înainte ca alte lucruri supărătoare să i se mai întîmple.

Cînd a ajuns acasă, încă într-o stare deplorabilă, în loc să primească mulţumiri că a pornit într-o aşa

misiune, bunica l-a sfădit bine pentru că stătuse atît de mult. Prin comportamentul ei, dădea de înţeles că în tot timpul ăsta *ea* ar fi adus un schelet întreg.

Femeia Înţeleaptă a luat osul şi s-a dus în bucătărie să-l spele. A cerut apoi un ou pe care l-a spart într-un vas, a umplut un alt vas cu apă rece şi i-a dat ordonanţei o bucată de plumb pe care să-l topească. Cînd a terminat pregătirile, s-a dus înapoi în camera mamei, cu ordonanţa în urma ei, căci nu accepta să fie exclus de la restul ritualului, după ce făcuse atît de multe pentru această cauză. O bună bucată de vreme nu s-a întîmplat nimic. Femeia Înţeleaptă s-a aşezat şi a început să citească din Coran, iar toţi ceilalţi au rămas stingheri şi tăcuţi în faţa unui aşa moment de sfinţenie. Apoi Femeia Înţeleaptă s-a ridicat, a masat umflătura cu osul uman curăţat şi a cerut să i se dea plumbul topit. A pus un prosop mare pe capul mamei şi a potrivit peste el vasul cu apă rece, legănîndu-l într-un mod riscant cu o singură mînă; dar în momentul acela ceilalţi deja rămăseseră cu gura căscată, încît nu le mai păsa dacă apa se răsturna sau nu. Plumbul a fost turnat în apă, sfîrîind, după care s-a introdus şi oul, iar Femeia Înţeleaptă a spus, cu un calm înfiorător: „Totul s-a încheiat. Am să rămîn aici peste noapte, aşa că acum aduceţi-ne ceva de mîncare”.

Dezamăgit că nu s-a mai întîmplat nimic spectaculos, ordonanţa mea s-a aşezat să mănînce, fiind foarte nemulţumit, căci crezuse, şi pe bună dreptate, că după atîta efort din partea sa, ar fi trebuit să se întîmple ceva cu adevărat dramatic. După ce a mîncat, mamei i s-a spus să se culce şi să uite de toată povestea – şi, surprinzător, a reuşit.

Cînd s-a trezit în dimineaţa următoare, primul ei gînd a fost să pipăie umflătura care o deranja, dar, spre uimirea ei, aceasta dispăruse cu totul.

A dat fuga în faţa unei oglinzi şi a descoperit că gîtul îi era din nou perfect normal. Apoi a început să plîngă de bucurie şi i-a chemat imediat pe toţi din casă să vadă recuperarea ei miraculoasă.

Le-am ascultat povestea din ce în ce mai oripilat şi indignat, enervat că mama s-a putut lăsa convinsă să apeleze la tertipurile unei femei bătrîne pe jumătate ţăcănite.

Mi-am spus părerea, dar cînd am terminat, bunica m-a întrebat: „Şi de ce-ai fi supărat? Umflătura a dispărut, iar maică-ta se simte mai bine”.

Şi avea perfectă dreptate.

Ordonanţa mi-a adus vasul, să văd cu ochii mei rezultatul leacului miraculos, iar cînd m-am uitat înăuntru am văzut forma bizară, răsucită a bucăţii de plumb şi oul plutind deasupra, arătînd, într-adevăr, ciudat, ca un ochi uriaş.

„Şi osul?”, am întrebat eu, simţind că erau în stare să-l păstreze şi pe ăla.

Ordonanţa mi-a răspuns temător, lăsînd capul în jos:

„L-am dus înapoi în cimitir. Mi s-a zis că trebuia dus acolo înainte de ivirea zorilor. Dacă nu, avea să mi se se întîmple ceva îngrozitor”.

Capitolul 27

Kütahya şi Izmir

La sfîrşitul anului 1937 am primit ordin să merg în misiune la Kütahya. Am plecat într-acolo într-o dimineaţă foarte rece, în căutarea unei case în care să-mi pot muta familia, căci îmi spuseseră destul de tranşant că n-aveau de gînd să rămînă singure în Eskişehir. În gara din Kütahya am închiriat o trăsură tătărască pentru a mă duce în oraş. Pustietatea şi singurătatea locului erau demoralizante şi mi-am amintit cu drag de mult blamatul Eskişehir.

Peisajul era plat şi neinteresant, cele cîteva case pe lîngă care am trecut erau vechi şi arătau înspăimîntător cu veşnicele *kafes* la ferestre. Cînd am ajuns mai aproape de ceea ce părea a fi civilizaţie, i-am cerut birjarului să oprească. Nu aveam nici un chef să merg mai departe.

Am intrat într-o cafenea să mă încălzesc, dar muzica urlînd tare dintr-un difuzor, norul gros de fum albastru, zgomotul asurzitor de la numeroasele jocuri de table m-au făcut să ies repede afară, ajungînd la concluzia că mai bine ar fi să mor în frig.

Am văzut o farmacie şi am intrat, chipurile, să-mi iau nişte aspirină, dar în scurt timp m-am prins într-o conversaţie cu proprietarul, care era plictisit de viaţa neplăcută din jur şi dornic să schimbe amabilităţi cu un nou-venit.

I-am zis că eram în căutarea unei locuinţe, iar el mi-a spus că nu crede că voi avea succes în privinţa asta. M-a prezentat unui bărbat scund şi gras, care a spus că el ştia tot ce se putea şti despre Kütahya şi locuitorii săi şi s-a oferit imediat să mă însoţească în căutarea unui loc în care să stau.

L-am întrebat dacă exista vreo posibilitate să găsesc o casă de cărămidă sau ciment, iar el şi-a lăsat pe spate capul ca al unui leu şi a început să rîdă în hohote.

„În Kütahya sînt doar două case de cărămidă”, a spus el, „şi ambele sînt ocupate – una de un maior de artilerie, iar cealaltă de un căpitan rus”.

„Ce naiba caută aici un căpitan rus?”, am întrebat eu.

Dar n-a ştiut să-mi spună, iar mie mi s-a părut extrem de ciudat. Deşi nu ştiu de ce era ciudat – poate pentru că era rus.

În ziua aceea am găsit cinci case libere, dar nici una potrivită. Mai precis, două erau în partea veche, mai joasă a oraşului, pe nişte străzi atît de înguste, că puteai da noroc chiar de la fereastră cu proprietarii de la fereastra casei de vizavi.

Casele vechi erau atît de înalte, încît te întrebai dacă soarele ajungea vreodată pe aceste străzi mohorîte sau era doar o lumină îndepărtată pe cer, pe care n-o puteai vedea. Toate ferestrele erau bine zăbrelite cu *kafes*, aşa că, probabil, pe termen lung nu mai conta dacă soarele ajungea sau nu pe aceste străzi, căci încăperile acestor case n-ar fi putut simţi vreodată atingerea lui caldă sau adierea răcoroasă a vîntului.

Am intrat în una dintre aceste case, iar tavanele arătau de parcă acolo, în grinzile de lemn rupte şi întunecate, trăiau colonii întregi de ploşniţe, şi nici urmă de lumină nu pătrundea prin strîmtele *kafes* de la geamuri. M-am întristat din senin şi am vrut să ies din nou în aerul rece şi aspru de afară, să ies la lumină. Nu mi-o puteam închipui pe mama locuind într-o astfel de casă.

În cele din urmă, singura locuinţă pe care am reuşit s-o obţin şi care părea să fie cît de cît potrivită era clădirea care fusese cîndva o capelă a dervişilor Mevlevi, înainte ca Atatürk să-i desfiinţeze. Se pare că o vreme a stat neocupată, căci oamenii au ezitat să o transforme în casă de locuit.

Era un loc mare, spaţios, deşi cu multe ferestre, şi era organizat pe două etaje. Din păcate, în grădină se afla mormîntului unui lider Melvevi şi nu mă puteam gîndi c-o să mă simt în largul meu cu el atît de aproape. Din moment ce faţa şi spatele casei păreau să arate la fel, nimeni n-a ştiut vreodată care era una şi care cealaltă, aşa încît toţi foloseam uşa care ne era mai la îndemînă.

Într-o parte a casei ne învecinam cu alte gospodării, dar în partea opusă aveam vedere direct spre un cimitir străvechi al Ordinului Mevlevi, care se afla la poalele unui munte înalt, lipsit de vegetaţie. Pe creastă era un alt mormînt, şi să priveşti încontinuu decorul ăsta cenuşiu şi pustiu părea să semene cu privitul în prăpastia lumii.

În mod surprinzător, mamei i-a plăcut locuinţa aceea ciudată, pentru camerele sale spaţioase şi ferestrele înalte, luminoase, dar bunica s-a plîns că avea ceva malefic şi, pentru scurta perioadă cît a stat acolo, n-a putut fi convinsă să-i placă locul.

Pe cînd încă eram în Eskişehir, cumpăraserăm un cîine, un ghem de puf alb căruia i-am zis Fidèle, influenţaţi de cine ştie ce amintiri subconştiente legate de cîinii care hămăiau în grădina din Sarıyer cu mult timp în urmă. Acum crescuse şi era mai mult cîinele mamei decît al oricui altcuiva, iar cînd a intrat cu noi în casă în ziua aceea în Kütahya, a alergat adulmecînd peste tot, apoi s-a întors să se aşeze la picioarele mele, scheunînd puţin.

N-a putut fi convins să urce scările singur şi trebuia să-l duc în braţe, cu el tremurînd de fiecare dată, ca şi cum cineva sau ceva îngrozitor urma să se repeadă asupră-i din ungherele întunecate.

De la bun început, bunica a făcut nazuri în privinţa casei. Şi-a ales un dormitor care dădea înspre celelalte case şi a refuzat în permanenţă să rămînă singură, chiar şi în timpul zilei, şi aproape c-a reuşit să ne bage pe toţi în sperieţi. Din cînd în cînd se tot uita înapoi peste umăr, iar uneori se oprea din vorbit în

toiul unei conversaţii ca să întrebe ce era zgomotul pe care-l auzise şi de unde venea. Sînt convins că nu vedea şi nu auzea niciodată nimic din ce nu văzuse sau auzise în orice altă casă, dar pentru că ştia că aici au stat cîndva dervişii Melvevi, n-a uitat niciodată să le asocieze numele cu lucruri rele. N-am putut înţelege de ce.

Aici, din păcate, starea de sănătate a mamei s-a deteriorat. A devenit din ce în ce mai bolnăvicioasă şi absentă şi se plîngea necontenit de dureri de cap. În cele din urmă, în baza unei recomandări de la medic, care sugera că are nevoie de o schimbare de aer, am reuşit să obţin transferul la Izmir.

Mehmet, care la vremea aceea era tot la Izmir, s-a ocupat de găsirea unei locuinţe pentru noi, iar eu mi-am trimis familia înainte, rămînînd cîteva zile în plus în Kütahya pentru a-mi pune lucrurile în ordine.

Nu mă mai întîlnisem cu Mehmet de peste doi ani, iar cînd ne-am revăzut la Izmir ne-am îmbrăţişat călduros şi fiecare a făcut comentarii pe seama aparentei sănătăţi de fier a celuilalt. Mi-a spus că mama şi bunica se instalaseră deja foarte bine în noua casă pe care o găsise în Karşıyaka, o casă drăguţă, după spusele lui, de partea cealaltă a portului.

Am stat cu el într-un cazinou care dădea înspre port şi am discutat situaţia mamei.

„E foarte nevrotică, într-adevăr”, a spus Mehmet cu indiferenţă, de parcă ar fi fost vorba de un pacient oarecare, şi nu de mama lui.

L-am invidiat pentru detaşarea lui emoţională, însă apoi mi-am amintit că el nu locuise acasă o foarte lungă perioadă. M-am gîndit şi la cît de puţine ştiam cu toţii unii despre alţii, cum, deşi aveam aceleaşi rădăcini, ne-am separat pînă am ajuns să nu ştim mai nimic unul despre visele celuilalt. El era interesat numai de suferinţele fizice ale oamenilor şi de modalităţile cele mai bune de a le vindeca, nerăbdător să curme durerea, fără să studieze în detaliu tiparul psihologic al minţii.

M-a întrebat la ce mă gîndeam cu atîta seriozitate şi i-am spus că la nimic, nefiind dispus să-i împărtăşesc intimitatea gîndului meu. I-am propus să mergem acasă.

Noua casă ocupa o suprafaţă pătrată într-o grădină plină cu palmieri şi trandafiri, iar pajiştea mare din spate dădea înspre o bucată de pămînt unde creşteau lămîi şi mandarini. Oare ce avea casa asta de-mi amintea de o alta care ocupase tot o suprafaţă pătrată într-o grădină şi care arsese cu atît de mult timp în urmă?

Mai avea o terasă care dădea înspre port, iar eu speram ca acest loc liniştit să-i redea mamei sănătatea.

Mai avea şi un balcon în faţă, iar bunica nu se mai sătura să stea acolo şi să privească trecătorii, pe cînd mama stătea în spate şi privea vasele cum navigau spre locuri îndepărtate. Şi vorbea despre Istanbul şi Bosfor şi ştiam că inima avea să-i rămînă pentru totdeauna în oraşul ei preaiubit. Stăteau de vorbă amîndouă pînă tîrziu în noapte, în timp ce luna se înălţa pe cerul senin, reflectîndu-se în apă, poleindu-şi cu dărnicie calea peste mare, îmblînzind contururile caselor care, în timpul zilei, aveau o înfăţişare foarte dură. Mama părea mulţumită. Îi avea din nou alături pe fiii ei, se plîngea tot mai rar de dureri de cap, dar vorbea despre Istanbul cu nostalgie, ca şi cum nu avea să se mai întoarcă acolo vreodată.

Aş vrea să pot găsi cuvinte ca să zugrăvesc farmecul straniu al Izmirului – străduţele sale încîlcite, cu înfăţişarea lor tainică şi sordidă; magazinele ivite ici-colo la marginea drumului; birjele şi tramvaiele gălăgioase şi vasele cu sirenele lor acoperind orice alt zgomot; cazinourile din port cu muzica lor neîntreruptă; căldura fierbinte a soarelui, cerul albastru şi nisipurile de aur; şoselele străjuite de copaci şi florile de glicină şi buganvilea care atîrnau peste tot ca o cortină violetă, parfumată.

De multe ori, eu şi Mehmet călătoream cu birja, moţăind în căldura amurgului şi în zgomotul ferm şi ritmic al copitelor cailor. În spatele oraşului se ridicau munţii abrupţi, înalţi şi înverziţi, vegetaţia semitropicală crescînd din belşug printre stîncile vechi, încălzite de soare.

Uneori, în nopţile fierbinţi, mergeam la piscină, care era plină cu apă de mare, şi ne întorceam amîndoi acasă sub lumina lunii, trecînd pe lîngă casele care moţăiau în grădinile lor tăcute. Aerul mirosea puternic a mandarini şi portocali, iar lămîii, cu parfumul lor, te îmbiau la somn. Majoritatea caselor aveau şi viţă-de-vie, şi smochini, şi palmieri exotici, iar în apropierea portului erau bulevarde noi, flancate de arbori, şi întotdeauna, indiferent de oră, sunetele plăcute ale unor corzi de chitară sau ale vreunui tango turcesc spărgeau liniştea nopţii.

Imediat după Karşıyaka era un sat de pescari, iar uneori luam masa acolo singur într-o cafenea, unde peştii erau serviţi la cerere. Proprietarul cafenelei îmi arăta bazinul în care înotau peşti şi mă invita să-mi aleg ce pofteam – şi petreceam acolo multe ore plăcute, alegînd şi mîncînd peşte şi bînd *rakı* pînă cînd, spre ruşinea mea, trebuia să lărgesc cureaua.

Iar mai departe e Güzelyalı, unde casele stau aliniate pe dealul care dă spre mare. Există sus, pe deal, o cafenea, cu terasă, cu o grădină cu vegetaţie tropicală şi cu mîncare bună, care face să merite efortul de a ajunge pînă acolo. Şi peste tot în Izmir erau straturi de flori din belşug, ca nişte pete de culoare care-ţi furau ochii şi-ţi anesteziau simţurile. Şi astăzi Izmirul arată ca un oraş din străinătate – un oraş cosmopolit, în care numai moscheile, cu minaretele lor ascuţite, îţi mai amintesc că te afli în Turcia.

Capitolul 28

Începutul sfîrşitului

Viaţa în Izmir a fost mult mai uşoară decît oriunde în altă parte.

Misiunile de la aerodrom nu erau împovărătoare, iar vara a fost plăcută, mama părînd să fie din ce în ce mai puternică şi mai bine cu fiecare zi. Petrecea majoritatea timpului în grădină, planificînd veşnic noi împrejmuiri, aranjamente noi ale straturilor cu flori, canalizîndu-şi energiile spre îngrijirea lucrurilor vii. Uneori o găseam brodînd – ceea ce nu mai făcuse de mulţi ani. Stătea afară pe terasă, cu o eşarfă pe cap, care să o protejeze de căldura soarelui, şi cu o grămadă de mătăsuri strălucitoare pentru brodat pe o măsuţă din apropiere. Văzînd-o astfel, anii parcă dispăreau şi eram din nou în casa elegantă în care păşea tatăl meu şi unde grinzile răsunau de rîsul puternic al unchiului Ahmet.

Din Ankara, sora mea a venit în vizită la noi cu bebeluşul şi cu o dădacă arăboaică şi, uitîndu-mă la chipul întunecat al doicii, tabloul iluziei copilăriei era complet: putea să fi fost din nou İnci sau Feride.

Muazzez părea că s-a supărat cînd i s-a spus că ea şi tot alaiul ei inutil umpleau la refuz casa mărunţică. Pentru a scăpa de ironiile mele, fugea la bunica, s-o răsfeţe, şi i se plîngea că deveneam urîcios.

A stat la noi o lună, iar soţul ei ni s-a alăturat în ultima săptămînă a vizitei, şi în fiecare zi mama părea să fie din ce în ce mai bine şi pentru prima oară după multe luni i-am auzit din nou rîsul vesel.

Constatînd asta, Mehmet şi cu mine ne-am zis că-şi revenea, că n-o să mai cadă iarăşi în depresie.

Pe 10 noiembrie 1938, Kemal Atatürk a murit şi, cînd am auzit vestea, tristeţea a fost foarte apăsătoare. Turcia a plîns şi a oftat după liderul ei pierdut şi întreaga naţie a fost cuprinsă de jale. Am primit permisiunea de a merge la Istanbul, călătorind în civil. Mi-am dat seama apoi de greşeala pe care o făcusem, cînd eram prins între mulţimile isterice, în timp ce ofiţerii în uniformă mergeau nestingheriţi pe unde voiau. M-am alăturat mulţimilor nesfîrşite care intrau în Palatul Dolmabahçe, unde Atatürk zăcea cu mare pompă, iar poliţia încerca zadarnic să menţină ordinea. Femei bătrîne şi tinere boceau după eroul lor, care nu se va mai întoarce niciodată. Bărbaţi cu capetele descoperite tîrşîiau picioarele tăcuţi în holul mare al sultanilor, unde Părintele Turciei îşi dormea somnul de veci.

L-au împodobit cu steagul Turciei, şi patru ofiţeri stăteau de pază în jurul lui, ţinînd săbiile ridicate. Oamenii plînşi şi demoralizaţi pe care el îi eliberase treceau în şir pe lîngă el, aducîndu-şi omagiile, iar eu îmi aminteam multe lucruri despre el. Îmi aminteam cînd l-am văzut prima dată îndeaproape, la a zecea aniversare a Republicii sale, în urmă cu aproape cinci ani. Îmi aminteam cum faţa aceea trasă, de fanatic, se putea însenina cu un zîmbet atît de fascinant, încît pînă şi duşmanii îi iertau multe, şi cum, din ce în ce mai des, buzele strînse îi zîmbeau, în timp ce privirea-i rămînea întunecată, sobră, provocatoare.

În ziua în care l-au dus la Ankara, am reuşit extrem de greu, prin înghionteli lipsite de orice cavalerism, să prind un loc pe unul din vasele ce plecau de la Podul Galata. Am însoţit cuirasatul care-l ducea în capitala sa, în oraşul pe care l-a smuls şi l-a construit din pămîntul Anatoliei, dar numai pînă la insulele din Marea Marmara. De acolo ne-am luat rămas-bun de la el, pentru că nu puteam merge mai departe. Priveam peste balustrade cum nava de război, deprimantă, plutea pe marea învolburată, iar Atatürk – care, într-o zi, va deveni probabil mai puţin decît o amintire – şi-a continuat singur călătoria. Noi, cei care avuseserăm privilegiul să-l cunoaştem, chiar dacă puţin, aveam să-l căutăm multă vreme şi în zadar pe cel care nu mai avea să vină, pe acel lider înalt şi neînduplecat, cu privirea dură, care se putea însenina dintr-odată, cu mîna aceea încurajatoare pe umărul tău şi cu vocea lui aspră şi amuzată care spunea: „Ei bine, domnule locotenent, încă mai conduceţi Forţele Aeriene?”.

Probabil că lipsa oricărui ceremonial în jurul său în situaţiile protocolare nu se potrivea cu temperamentul său vulcanic, autoritar, deşi uneori emana simplitate. Nu ştiam niciodată cînd urma să vină la Clubul Ofiţerilor, ce urma să propună. Cum mă uitam după cuirasat, mi-am amintit de omul care fusese şi am simţit cum mi-au dat lacrimile, ca şi cum pierdusem un prieten.

Iarna lui decembrie 1938 a fost blîndă cu Izmirul, şi din nou am adus specialişti s-o vadă pe mama. Pentru o perioadă, injecţiile au alinat-o şi au liniştit-o, dar povara bolii mamei o ducea bunica pe umerii ei odinioară drepţi, acum mai mereu încovoiaţi.

După primăvara anului 1939, cînd eram cu nervii la pămînt din pricina tensiunilor de acasă, Mehmet a venit în vizită cu o fetişcană măruntă şi frumoasă, cu ochi albaştri ca de copil, spunîndu-ne că s-a logodit. O chema Bedia şi era firavă ca o păpuşă – şi nu puteai să nu te întrebi ce fel de nevastă de medic o să fie. Dar erau atît de îndrăgostiţi – ea de 17 ani, el de 27 –, încît nu puteai rămîne indiferent. Mama a primit vestea cu calm, dar bunica, un zbir, draga de ea, a cerut zgomotos să ştie de unde venea fata şi cine-i erau părinţii. Cred că Mehmet o pusese deja în temă pe Bedia, căci fata n-a părut deloc surprinsă, nu s-a arătat deranjată de întrebări, ci doar a zîmbit, cu zîmbetul acela dulce, angelic al ei, apropiindu-se şi mai mult de tuciuriul Mehmet, care i-a oferit bunicii informaţiile solicitate.

Pentru un timp, mama a coborît din lumea ei şi s-au organizat dineuri, iar ea şi-a cumpărat haine noi ca să participe la alte petreceri. Din Ankara, Muazzez, semănînd tot mai mult cu bunica în anii tinereţii sale, a trimis o scrisoare şi a cerut imperativ ca fericita pereche s-o viziteze şi pe ea, pentru a-i da prilej

de petreceri.

Iar pe chipul mamei a revenit frumuseţea aceea atît de incredibilă şi nemuritoare, încît de fiecare dată erai surprins de apariţia ei, ca prin magie, iar timpul îşi lua anii înapoi, ea redevenind o fetişcană gata să se-ntreacă cu tinereţea inocentă a Bediei.

Într-o seară m-a întrebat cînd mă căsătoresc şi eu; dar înainte să găsesc un răspuns, cu un rîs gutural, bunica a spus că jumătate din femeile din Izmir voiau şi ele răspuns la aceeaşi întrebare. N-am putut decît să rîd auzind exagerarea asta nemaipomenită şi închipuită, iar mama a repetat întrebarea.

I-am sărutat mîna şi am răspuns: „Cînd am să iubesc".

„Tu n-ai să iubeşti niciodată. Tu n-ai inimă, ştiu eu ce spun", mi-a zis ea.

Apoi a început să plîngă şi să tremure îndelung din tot corpul, iar eu, iritat, am plecat lăsînd casa în lacrimi şi mi-am petrecut seara într-un bar, părăsind dineul la care ar fi trebuit să fiu gazdă. Cînd m-am întors, mama era din nou în pat, iar Mehmet îi făcea injecţii.

În mai, Mehmet a fost detaşat la Istanbul şi tot atunci medicul preferat al mamei a plecat din Izmir pentru a se stabili în Ankara. Rămasă singură, a început să aibă gînduri negre, îngrijiorîndu-se mai mult ca oricînd în privinţa stării ei de sănătate, a lui Mehmet şi a lui Muazzez în îndepărtata Ankara, şi în privinţa Bediei, simţind acum că n-ar fi o soţie potrivită pentru fratele meu. A început să ia masa de una singură, uneori nemaimîncînd deloc, apoi a devenit iar grijulie şi mînca numai dacă eram şi eu acasă. Aşa că mi-am rărit vizitele la prieteni sau cazinouri şi mîncam acasă în fiecare seară, încercînd să nu mă enervez prea tare din pricina noilor constrîngeri. Mă înconjura cu dragostea ei şi chiar începuse să stea trează aşteptînd să mă întorc noaptea, privindu-mă de pe terasă cum urcam strada. Chiar dacă nu ajungeam acasă pînă la trei dimineaţa, ea tot aştepta într-un colţ al terasei, fără să spună vreodată ceva, fără să-şi trădeze prezenţa, deşi eu tot îi simţeam privirea îndurerată căutîndu-mă în întunericul nopţii. Am început să vin acasă mai devreme, ca să mai apuce şi ea să doarmă. Arăta din ce în ce mai secătuită de viaţă, iar bunica se plîngea că o ţinea trează noaptea. Întrucît mama n-a dorit-o pe servitoarea din Izmir pe care o angajasem, împărţea aceeaşi cameră cu bunică-mea, care începuse să-şi dea aere de regină numai la gîndul că urma să o aibă pe mama în camera ei.

Într-o seară, la cină, arăta realmente rău. Avea părul vîlvoi, nepieptănat şi, pe măsură ce o priveam, un ochi părea că i se făcea din ce în ce mai mic. Am întrebat-o de ce s-a aşezat la masă în starea asta şi, pentru o clipă, a părut uimită, ca şi cum îi întrerupsesem nepoliticos un gînd intim, îndepărtat, apoi a bolborosit că nu se simţea bine, că o durea capul. Deodată, şi-a pus capul pe masă, printre farfurii, atît de plictisită şi de nepăsătoare, încît mi s-a frînt inima de milă, iar bunica a chemat servitoarea şi mama a fost dusă în pat, schimbată de haine ca un copil.

Mai tîrziu, cînd stăteam cu bunica în salon bînd cafea turcească, i-am spus că m-am gîndit că sosise vremea ca mama să aibă parte de îngrijire de specialitate, constantă, şi am sugerat că i-ar fi mai bine într-un azil privat de care auzisem.

Îmi amintesc că bunica mi-a aruncat o privire foarte bizară, apoi mi-a spus: „Maică-ta nu e într-o

stare atît de rea încît s-o separi de familia ei şi de tot ceea ce a cunoscut dintotdeauna. Asta ar fi o mare cruzime, fiule. E doar nevrotică, şi toţi doctorii spun că durerile sale de cap nu sînt decît nişte migrene".

„Presupun că au dreptate", am spus eu tulburat, nedorind să-i contrazic pe medici pe tema tulburărilor nervoase.

„Dacă într-o zi va trebui dusă de-acasă", a mai spus bunică-mea continuîndu-şi gîndul de mai devreme, „mă rog la Dumnezeu ca eu să nu mai fiu de faţă să văd aşa ceva".

Şi-a întors privirea de la mine, dar am citit pe chipul ei cum în ea se dă o bătălie între amintiri şi am ştiut că, deşi ea şi mama nu s-au plăcut niciodată, neputîndu-se suferi una pe alta, nu puteau trăi despărţite. Erau împreună de prea mulţi ani şi au împărţit cele mai importante momente de care au avut parte.

Am stat tăcuţi vreme îndelungată, apoi am sunat după mai multă cafea, iar atunci bunica s-a trezit din reverie.

„Dac-aş fi putut face mai mult", am spus eu, iar bunica şi-a întins mîna şi m-a atins uşor pe genunchi.

„Ai făcut tot ce era în firea ta să faci."

Vorbele ei ciudate m-au înfiorat şi mi-am amintit de momentele cînd am fost prea nervos şi am spus cuvinte dure. Bunica mi-a intuit zbuciumul şi, tristă, a spus: „E prea tîrziu acum să-ţi faci sînge rău. Te-ai izolat de noi cu mult timp în urmă, dîndu-ne deoparte, şi poate că vina a fost chiar a noastră. Am văzut cum ai tot încercat cu maică-ta, cum te-ai forţat să-i faci pe plac, dar totul era fals, copile. Şi ea ştie asta, dar ai dat cît ai putut tu să dai, aşa că n-ai de ce să-ţi faci reproşuri. Ai făcut pentru ea mai multe decît ar fi făcut alţi fii iubitori".

„Mă faci să-mi fie ruşine de mine", i-am spus eu, detestîndu-mi natura asta nefirească şi amintindu-mi şi de toate constrîngerile pe care Mehmet nu le-a avut niciodată. „*Nu pot* să mă apropii mai mult!", am strigat eu disperat. „Nu pot să-i împărtăşesc toate gîndurile mele!"

Bunica, cu o privire de om înţelept, s-a uitat la mine înţelegătoare. A dat din cap.

„Hüsnü n-ar fi trebuit să moară", a spus ea, apăsîndu-mi mîna cu putere. „Ea n-ar fi trebuit să rămînă singură pe lume atît de tînără."

A dat din cap îndurerată, cu ochii ei strălucitori în lacrimi, dar fără să plîngă, şi eu i-am luat mîna îmbătrînită şi i-am sărutat-o.

Am simţit cum se uita la capul meu înclinat şi apoi a spus într-o doară: „Cît de mult semeni cu Ahmet!".

Capitolul 29

Familia se destramă

Cu ocazia nunţii sale, în august 1939, Mehmet s-a întors la Izmir, iar Muazzez şi Ali au venit din Ankara, adăugînd grandoare micuţei noastre case.

Nu am apucat să-l văd pe Mehmet însurîndu-se, întrucît cu o zi înainte de nuntă am fost convocat pentru desfăşurarea unor manevre militare şi a trebuit să las în urmă tot freamătul şi toată emoţia evenimentului. Exerciţiile de manevră au durat zece zile, iar cînd m-am întors acasă am rămas de-a dreptul şocat, pentru că bunica plecase de tot, întorcîndu-se la Istanbul cu Mehmet şi Bedia. Ordonanţa mea era în spital.

Fusese dinainte stabilit în familie că atunci cînd bunica va merge să locuiască împreună cu fratele meu şi soţia sa, mama avea să meargă la Muazzez, în Ankara. Bunica nu ne-ar fi lăsat niciodată dacă Mehmet nu ar fi fost mai des plecat pe mare decît acasă. S-a considerat că nu era prea înţelept ca tînăra Bedia să stea neînsoţită. Poate că în alte ţări nu e nevoie de asta, dar era de neconceput ca Bedia, la 17 ani, să rămînă de capul ei în Istanbul, unde bîrfa, adevărată sau falsă, n-are nevoie decît de cîteva paie ca să devină ditamai vîlvătaia. În Istanbul, tinerelor neveste necoapte li se întindeau mult prea multe capcane!

Cînd s-a lansat iniţial propunerea asta, mama s-a declarat mulţumită, spunîndu-mi doar mie că poate a locuit prea mult împreună cu bunica şi că poate şi ei o să-i priască în Ankara.

Aşadar, pentru mine a fost o surpriză să mă întorc la Izmir şi s-o găsesc încă acolo. Ceea ce înrăutăţea cu mult lucrurile era faptul că stătea singură.

„Unde e servitoarea?”, am întrebat-o.

„Am dat-o afară. Era leneşă”, mi-a răspuns ea, care pînă atunci mereu o vorbise de bine.

Mama însăşi era într-o stare jalnică. M-am cutremurat numai cînd m-am gîndit la cruzimea nelegiuită de a o lăsa singură în casa aceea pustie. Era nespălată, nepieptănată, neîngrijită şi, ceea ce era mai rău, nu-şi dădea seama de asta.

L-am ocărît pe Mehmet că a făcut aşa ceva, dar abia dacă am putut-o învinovăţi pe capricioasa

Muazzez, care oricum era mult prea preocupată de propriile treburi ca s-o îngrijoreze foarte mult faptul că mama refuzase să plece împreună cu ea.

Am întrebat de ordonanţă şi mi-a spus că s-a dus la spital. A început să se plîngă pe un ton ascuţit de servitoarea pe care o concediase. Şi în tot timpul ăsta îşi frămînta mereu mîinile, trăgînd preocupată de o batistă de dantelă. Arăta de parcă nu mai mîncase de zile întregi şi casa era un haos. Aproape tot mobilierul bunicii fusese dus la Istanbul, iar puţinele piese care mai rămăseseră erau trase de lîngă pereţi. Paturile erau nefăcute, iar bucătăria era murdară, cu resturi de mîncare, evident, vechi de cîteva zile.

Am dus-o în salonul neaerisit şi am deschis larg ferestrele. Şi aici era un talmeş-balmeş. A fost sfîşietor s-o văd pe mama în halul ăsta, în casa murdară şi neîngrijită.

„De ce nu te-ai dus cu Muazzez?", am întrebat-o eu cu blîndeţe, şi ea s-a holbat la mine pentru o clipă sau două, apoi mi-a răspuns: „Şi cine mai avea grijă de tine dacă plecam?".

Mi-am reprimat replica usturătoare care-mi stătea pe limbă, iar ea mi-a spus arţăgoasă: „Cînd a plecat din casă, i-am spus bunicii tale să nu se uite înapoi. I-am spus că dacă se uită, asta avea să ne poarte ghinion. Dar nu m-a ascultat şi a stat la colţul drumului şi s-a uitat înapoi multă vreme, şi a trebuit să ţip la ea să plece, să plece, să plece!".

Vocea mamei devenise isterică, iar eu m-am agitat tulburat, revăzînd scena prin ochii ei. O femeie bătrînă sprijinindu-se în bastonul ei la colţ de stradă şi privind înapoi către un loc în care fusese fericită şi mama pe terasă, ţipînd la ea, probabil atrăgînd atenţia, şi ordonanţa mea încercînd s-o ducă înapoi în casa tăcută.

M-a privit fără să clipească, încercînd să vadă reacţia mea la ce-mi povestea. N-am zis nimic. Fusese tăcută atît de mult timp, încît acum avea nevoie să vorbească.

„Bunica ta n-a vrut să plece. Mi-a spus că voiam să scap de ea. De aia s-a întors cînd i-am spus să n-o facă, să-şi poată lăsa blestemele asupra casei ăsteia şi asupra celor din ea. Ştiu eu", a dat ea din cap spre mine. „Speră să mor!"

„O, mamă!", am spus eu, întrebîndu-mă cînd o să înceteze vrajba asta dintre ele.

Încă vedeam silueta bunicii plecînd şi m-am întrebat dacă noi, cei tineri, am făcut bine că ne-am gîndit doar să le separăm, să le oprim din a se certa, aşa cum au făcut atîţia ani. M-am gîndit la mama, rămînînd aici pentru mine, şi nu mi-o puteam imagina în mediul acela străin ei din casa surorii mele în Ankara. Nu ştiam ce să fac acum, cînd rămăsesem numai eu cu ea. Am încercat să fac bine, dar am greşit undeva, poate cu mulţi ani în urmă. Mă simţeam neajutorat stînd acolo şi privind-o. Ceilalţi şi-au ignorat responsabilităţile şi au plecat, lăsîndu-ne singuri – lucrul de care m-am temut întotdeauna.

Cînd, după cîteva zile, s-a întors şi ordonanţa mea, casa a revenit la normal, iar eu m-am bucurat s-o las pe mama în grija lui în fiecare dimineaţă cînd plecam la aerodrom, ştiind că nu i se putea întîmpla nimic rău.

La sfîrşitul lui august am fost trimis în Kayseri, ca să aduc la unitatea noastră un avion nou, dar pe 3 septembrie am primit o telegramă de la ofiţerul comandant, care-mi cerea să revin imediat.

Europa era din nou în război, Polonia fusese invadată şi toate luminile lumii se stingeau iar, una cîte una. Cînd am ajuns în Eskişehir pentru realimentare, am văzut că toate avioanele fuseseră scoase din hangare în cîmp. Mai erau şi corturi, şi camioane şi m-am întrebat dacă Turcia va intra în război şi, cel mai important, de partea cui.

În Eskişehir mi s-a spus că toate permisiile fuseseră anulate şi că toţi ofiţerii trebuiau să rămînă zi şi noapte în aerodrom. M-am abătut pînă la Izmir, gîndindu-mă la mama. Cine avea să aibă grijă de ea?

La Izmir, prieteni emoţionaţi se adunau în jurul meu, dar eu nu eram în stare să-i ascult. L-am căutat pe ofiţerul comandant şi l-am implorat să facă o excepţie de la regulă în cazul meu, doar pentru o singură noapte, întrucît eram îngrijorat din pricina mamei. Ştia de boala ei şi mi-a dat permisiunea să plec de îndată acasă, spunînd că dacă o să fie nevoie de mine, va trimite o maşină să mă aducă.

Cînd am ajuns acasă, mama părea destul de calmă, m-a salutat afectuoasă şi mi-a spus că auzise la radio că se declarase război. De asemenea, mai auzise din vecini că nu o să mai pot veni nopţile acasă. Am fost uşurat să văd că părea normală.

În septembrie totul a mers bine, căci ordonanţa mea se purta excelent cu mama, iar eu vorbeam cu ea la telefon în fiecare zi. Am angajat o nouă servitoare şi, mai întîi, a avut cuvinte de laudă la adresa ei, apoi a început să dea glas vechii nemulţumiri şi n-a mai părut încîntată de ea.

În octombrie, ordonanţa mea a fost lăsată la vatră, încheindu-şi serviciul militar. În locul său a venit una nouă, dar mama l-a detestat, spunîndu-mi că era prea prost ca să poată face ceva sau să înţeleagă jumătate din ceea ce-i spunea dînsa. Am trimis altul, şi altul, şi apoi altul, dar ei nu stăteau şi, în orice caz, mama îi displăcea pe toţi de la prima vedere. Apoi a dat-o afară şi pe servitoare, rămînînd singură în casă, cu cîinele.

Eram aproape înnebunit de îngrijorare şi treceam cu avionul pe deasupra grădinii în fiecare zi, să văd dacă era bine. I-am scris lui Mehmet, explicîndu-i situaţia şi sugerîndu-i ca mama să meargă în casa lui din Istanbul, unde cel puţin nu avea să mai fie singură.

Am reuşit să ajung acasă într-o zi şi să discut şi cu ea problema asta.

„Bunică-ta e acolo”, a spus ea. „Şi poate că ne-a fost dor uneia de cealaltă mai mult decît ne dăm seama şi, oricum, o să fiu din nou în Istanbul.”

Mehmet mi-a răspuns repede, spunînd că Bedia va fi încîntată s-o aibă pe mama alături şi s-o trimit numaidecît.

Am obţinut din nou o permisie, am ajutat-o pe mama să-şi împacheteze lucrurile şi am dus-o la Istanbul.

Bedia i-a făcut o primire frumoasă şi ne-a arătat camera mare şi bine aeristă pe care o pregătise pentru dînsa. Bunica doar a părut puţin îngrijorată, ca şi cum s-ar fi întrebat cum va decurge acest *ménage à trois*.

M-am întors singur la Izmir, în casa acum goală, întrebîndu-mă ce să fac cu mobila rămasă. Cîinele, Fidèle, refuza să mănînce, scheunînd mereu încetişor şi privindu-mă curios, ca şi cum mă implora să-i

spun ce se întîmplase.

Cînd şi cînd mergea tiptil la uşă, adulmecînd covoarele, apoi venea abătut înapoi, culcîndu-se lîngă scaunul meu.

Ordonanţa mi-a adus cina, iar camera goală părea plină de stafii. Fidèle m-a urmat pînă la masă, dar n-a vrut să mănînce. S-a aşezat, cu botul pe labe, mişcînd numai dintr-o ureche dacă auzea vreun sunet. A aşteptat-o tot timpul pe mama să intre în încăpere, dar ea nu mai avea să vină niciodată aici.

Casa fusese lăsată în seama liniştii şi amintirii tuturor momentelor tumultuoase care se petrecuseră sub acoperişul ei strîmt.

Capitolul 30

Adio, Şevkiye

La Istanbul, mama s-a dovedit a fi o bătaie de cap.

În scurt timp a plecat din casa Bediei şi şi-a luat o cameră doar pentru ea într-o casă veche şi înaltă în Sişli, spunînd că prefera să fie singură. Uneori o vizita pe bunica şi, nu după multă vreme, ea şi Bedia au observat degradarea rapidă a stării de sănătate a mamei şi neglijenţa ei faţă de cum se îmbrăca. Le spunea oamenilor că n-a mai fost dorită de copiii ei. A început să se înfometeze, dîndu-şi majoritatea banilor săracilor pe care-i întîlnea pe străzi. Vorbea cu toţi cerşetorii din Istanbul, invitîndu-i în camera ei din Sişli, unde le dădea mari cantităţi de mîncare. Nu putea suporta să-i vadă pe oameni în haine ponosite şi a început să şi le dăruiască pe ale ei. Alteori mergea zilnic kilometri întregi pe jos, ajungînd acasă epuizată şi înfometată, dar fără nici un ban ca să-şi poată lua ceva de mîncare şi pentru ea. Obişnuia să meargă în zonele vechi, unde locuise înainte, deseori luînd taxiul, spunîndu-le arogantă şoferilor să o aştepte şi apoi, cînd nu putea să plătească, îi direcţiona spre casa Bediei. Cumpăra o mulţime de dulciuri pe care le împărţea copiilor săraci, iar odată a fost găsită stînd în grădina plină de buruieni a casei noastre, acum o ruină – casa pe care tata o cumpărase pentru ea înainte să plece la război. Eu nu puteam obţine o permisie să merg la Istanbul şi puteam doar să-i scriu scrisori disperate, implorînd-o să se întoarcă la Bedia şi la bunica, unde va fi îngrijită.

Mi-a ignorat complet scrisorile.

Din momentul în care a plecat din Izmir, n-a mai comunicat cu mine niciodată, nici măcar indirect, prin scrisorile expeditive ale bunicii. Eram tot mai disperat, întrebîndu-mă cum avea să se sfîrşească toată treaba asta de rău augur.

Pe 2 februarie 1940 am primit o telegramă de la Bedia, care-mi cerea să vin de urgenţă în Istanbul, pentru că mama era grav bolnavă. M-am dus la ofiţerul comandant şi i-am arătat telegrama. S-a uitat scurt la mine şi mi-a dat permisiunea să părăsesc aerodromul. I-am lăsat adresa Bediei şi mi-am luat repede un bilet de tren pînă la Bandırma. Din Bandırma am luat vaporul pînă în Galata, iritat de călătoria atît de înceată şi cu inima gata să-mi sară din piept.

Cînd, într-un tîrziu, am ajuns la casa lui Mehmet, faţa umflată de plîns a Bediei nu m-a ajutat deloc să cred că, pînă la urmă, totul ar putea fi bine.

„A murit mama?”, am întrebat-o eu apucînd-o de mînă, iar bunica a venit pe holul îngust şi m-a condus în salon. S-a aşezat şi mi-a zis şi mie să fac la fel, dar n-am putut cu nici un chip.

„Spune-mi”, i-am cerut eu bunicii, tăcută, „a murit?”.

„Nu”, a spus ea. „Ar fi fost mult mai bine.”

Mergeam încoace şi-ncolo prin încăpere, văzînd mobila aceea cunoscută, care încă îmi amintea de copilărie şi de foamete, deşi n-aveam de ce să mă mai tem acum din cauza asta. Toate casele în care am locuit, chiar şi atunci cînd deveniserăm din nou prosperi, mă duceau cu gîndul la anii ăia nenorociţi, pentru că întotdeauna exista mobila asta greoaie şi veche care să mi-i reamintească. De amintiri n-am putut scăpa niciodată.

„Vino, stai jos”, a spus bunica cu blîndeţe. „N-ai nimic de cîştigat dacă umbli de colo-colo prin cameră sau dacă te isterizezi.”

M-am aşezat pe un scaun îmbrăcat în brocart, cîndva frumos, dar acum ros pe margini din cauza folosirii îndelungate.

„Unde e mama?”, am întrebat eu. „Ce s-a întîmplat cu ea?”

Şi cred că ştiam răspunsul înainte să mi-l spună cineva. Bedia a fost cea care mi-a zis, cea care a început să plîngă, enervîndu-mă cu lacrimile ei care nu mai încetau, şi totuşi cea care a avut curajul să-mi spună ceea ce bunica nu reuşea.

„Şi-a pierdut minţile”, a spus Bedia, cu o atitudine demnă în glas, şi am fost bucuros că era nouă în familie, că putea să vorbească despre lucruri ascunse, dureroase de care noi, ceilalţi, n-am fi fost în stare să vorbim. Era atît de nouă în familie, încît groaza noastră nu o afecta prea mult.

Bunica s-a ridicat drept în picioare, palidă la faţă, iar privirea ei dură era plină de compasiune. Şi-a pus o mînă pe umărul tînăr al Bediei şi a spus: „Gata, copila mea. Nu trebuie să plîngi!”.

Şi a continuat să mîngîie absentă umărul Bediei, fixînd cu privirea ceva ce noi nu puteam vedea, iar eu m-am rezemat de fereastră, simţindu-mi trupul uşor ca un fulg, şi le-am rugat să-mi povestească totul.

Bedia a fost cea care mi-a spus ce se întîmplase.

„Mama a venit în vizită acum două seri”, a spus ea, „şi arăta foarte rău. A zis că-i era foame şi i-am dat ceva de mîncare, apoi a întrebat dacă poate să stea peste noapte la noi. S-a plîns c-o durea capul şi, bineînţeles, i-am spus că aş fi bucuroasă dacă ar rămîne la noi, nu doar pentru o noapte, ci pentru totdeauna. O vreme a fost bine, apoi a început să-şi piardă cumpătul şi nu mai voia radioul pornit, spunînd că-i agrava durerea de cap, aşa că l-am oprit. Cînd am făcut asta, a comentat cu privire la cît de ascultătoare eram şi m-a întrebat dacă nu-mi venea greu să locuiesc împreună cu bunica. I-am răspuns că nu şi atunci a devenit şi mai arţăgoasă şi a spus că bunica era una dintre cele mai dificile femei şi că toate soacrele au distrus vieţile nurorilor lor şi că acela era şi motivul pentru care ea nu venea să locuiască cu mine. A spus că voia ca eu să nu fiu sub influenţa oamenilor mai în vîrstă şi apoi s-a întors către bunica şi

i-a spus că şi ea ar trebui să mă lase şi să-şi ia undeva o cameră pentru ea. «N-are rost să rămîi aici», a spus; «Bedia nu te vrea. Cînd eşti bătrîn, nu mai eşti de folos nimănui», a continuat ea. «Cînd eşti bătrîn, copiii nu te mai vor.»".

Bedia s-a oprit nesigură, iar eu am observat că faţa bunicii era nemişcată, imobilă în umbra fotoliului ei cu rezemători laterale, iar mîinile sfioase şi le ţinea contemplativ, una peste cealaltă, în poală. Bedia a continuat: „Mama a început să se enerveze, pentru că bunica nu-i răspundea. Părea să i se adreseze numai ei, pe mine mă folosea doar ca paravan, mi-am dat seama de asta. Apoi mi-a spus că o ura pe bunica, de mulţi ani, şi că ea era vinovată pentru pierderea unei case care a ars – cu mult timp în urmă, cred", a adăugat Bedia ca şi cum s-ar fi scuzat, necunoscînd încă istoria familiei, neştiind încă de casa albă şi pătrată care a ars pînă în temelii în miez de noapte. „Mehmet e în Bandırma, a plecat acolo pe un torpilor acum cîteva zile, aşa că n-a fost aici cînd s-au întîmplat toate astea. Mama tot cerea să-l vadă şi tot uita că-i spusesem unde era. Apoi a izbucnit, spunînd că nu poate înţelege ce căutam eu în casa fiului ei. «Ştiu că eşti nevasta lui», a spus ea, dar cu o voce îngrozitor de dispreţuitoare, «dar nu-mi place cum îţi boieşti buzele. Nimeni în familia asta n-a mai folosit pînă acum vopsea pentru buze». Apoi i-a zis bunicii c-o să-i vindece ea surzenia şi mi-a cerut să-i pregătesc nişte ulei de măsline. A spus că o să-l încălzească şi-o să-l toarne în urechile bolnave. N-am vrut s-o fac, dar a insistat, aşa că m-am dus în bucătărie şi am luat ce mi-a cerut. Cînd m-am întors, se uita la un cuţit care încă mai era pe masă şi pe care ea nu-l folosise cînd mîncase." Amintindu-şi, Bedia s-a cutremurat, iar privirea i s-a întunecat. „Şi a spus cu o voce ciudată că acel cuţit avea o lamă frumoasă, că era atît de curat şi strălucitor. Şi în tot timpul cît a vorbit se uita la bunica, dar bunica doar a privit-o, fără să audă nimic din ce-a spus. Am luat cuţitul de la mama şi l-am pus deoparte, iar cînd m-am întors la ea, mi-a spus: «Dar am greşit că ţi-am apreciat felul în care îţi păstrezi tacîmurile, Bedia? Poate te-ai gîndit că aveam s-o răznesc pe bunica?». I-am spus că nu, că nu mă gîndisem la asta, şi apoi ea a venit înspre mine, iar eu am ţipat, iar ea m-a privit surprinsă şi m-a întrebat de ce făcusem asta şi n-am ştiut ce să-i spun. Şi în tot timpul ăsta bunica stătea acolo, fără să scoată un cuvînt, fără să intervină, făcînd-o pe mama să devină din ce în ce mai furioasă, iar eu eram îngrozită de ce avea să se întîmple", a adăugat ea cu naivitate. „Să ştii că bunica e foarte încăpăţînată."

Am dat din cap, amintindu-mi de încăpăţînarea ei din alte timpuri.

„Da, ştiu", i-am răspuns eu Bediei. „Continuă."

„Nu mai sînt foarte multe de zis", a spus ea. „După o vreme, mama a spus că se duce la culcare, că nu mai suporta durerea de cap şi m-a întrebat dacă n-aveam nişte aspirină. Nu aveam, aşa că mi-a spus că nu mai conta. După ce s-a dus în camera ei, bunica mi-a sugerat să chemăm un medic pentru ea. Am întrebat de ce, iar bunica mi-a spus c-o cunoştea foarte bine pe nora ei, că crea probleme de mulţi ani şi că în starea în care era în seara aceea era capabilă să creeze şi mai multe probleme. În orice caz, am plecat să aduc un medic şi el s-a întors cu mine direct aici, întrebîndu-se ce se întîmplase, pentru că eu nu fusesem în stare să-i explic prea multe. Cînd s-a dus în camera ei, era încă trează şi m-a întrebat cine era domnul. I-am spus că era medic şi că avea să-i dea ceva pentru durerea ei de cap. A părut foarte bănuitoare, dar i-

a dat voie s-o examineze şi să-i lase cîteva pastile. Apoi el a coborît în salon cu mine şi a început să-i pună bunicii tot felul de întrebări despre mama. În cele din urmă, a spus că ar fi mai bine dacă am interna-o într-un azil pentru cîteva luni, unde poate să fie îngrijită şi hrănită bine. «Arată de parcă s-ar fi înfometat», a spus el. Apoi a plecat, dar noi nu ne-am dat seama că mama a auzit tot ce s-a spus. Înţelegi, medicul a trebuit să ţipe ca să-l poată auzi bunica, iar ea îi răspundea pe acelaşi ton, fără să ştie că ţipa. A fost groaznic. Mama s-a întors înapoi în salon în cămaşa de noapte şi a spus: «Crezi că sînt nebună, din moment ce vrei să mă duci undeva de unde să nu-mi mai pot vedea copiii?». Bunica a încercat s-o calmeze, deşi mama era foarte liniştită, dar şi supărată, şi s-a aşezat pe canapea şi m-a privit compătimitor. «Bedia», a spus ea, «crezi că sînt nebună? Mi-am pierdut minţile dacă vreau să-i ajut pe sărmani, dacă-mi iubesc copiii prea cel mult, dacă mă tem ca nu cumva fiul meu cel mare să moară? Sînt cumva nebună dacă vreau să locuiesc singură ca să nu fiu o piedică în calea fericirii tale împreună cu Mehmet sau a lui Muazzez şi a soţului ei?». Şi i-am spus că nu, nu credeam asta. Părea atît de lucidă şi începusem să cred c-am procedat greşit chemînd medicul şi dîndu-i acestuia atît de multe amănunte. Mama stătea acolo şi apoi a izbucnit în lacrimi şi a fugit înapoi în camera ei, încuind uşa. Am alergat după ea, dar nu mă lăsa să intru şi o puteam auzi cum se mişca mereu prin cameră, plîngînd, apoi a venit şi bunica şi a bătut la uşă şi a strigat la ea să deschidă. Dar vocea ei a părut să o scoată pe mama din minţi. A deschis dintr-odată uşa – era deja îmbrăcată – şi ne-a împins din calea ei, spunîndu-i bunicii: «Tu eşti vinovată pentru tot ce mi s-a întîmplat vreodată», apoi a coborît iute pe scări şi a ieşit din casă. Am alergat de îndată după ea, dar nu am putut-o ajunge. Părea să aibă puterea a zece oameni. Am auzit apoi că a alergat pînă aproape de Sişli, a chemat un taxi, dar, cînd să urce în el, a leşinat. Era slăbită, bineînţeles, căci nu mîncase nimic de zile întregi – doar puţinul pe care i-l dădusem în seara aceea. Taximetristul a dus-o direct la Medicina Legală; a venit poliţia de dimineaţă şi ne-a spus asta. Au spus că a ţipat la ei la postul de poliţie şi că s-a luptat să scape. Au chemat un medic care i-a făcut nişte injecţii şi apoi au trimis-o cu ambulanţa la Medicina Legală…”

Bedia s-a oprit din vorbit şi m-am uitat la ea; nu avea nici 18 ani şi a văzut atîta patimă dezlănţuită, a asistat la răbufnirea unor răni care au tot copt vreme de 26 de ani. Şi m-am gîndit că a ieşit din toată întîmplarea asta pierzîndu-şi pentru totdeauna expresia aceea tinerească a ei, că aerul acela de fragilitate dispăruse ca zăpada purtată de vînt.

„Unde e acum?”, am întrebat eu.

„Nu ştiu”, mi-a răspuns Bedia obosită. „O să-ţi spună poliţia. M-aş fi dus chiar eu să întreb, dar te-am aşteptat să ajungi.”

Bunica şi-a pus o mînă pe umărul meu şi m-am gîndit la faţa aceea atentă, încordată, cu care trebuie s-o fi urmărit pe mama, la urechile acelea astupate care nu auziseră nimic, deşi trebuie să fi fost conştientă de pericol. M-am gîndit la firea ei neîmblînzită, la curajul care a ţinut-o în fotoliu în faţa lamei strălucitoare a cuţitului, cînd o mişcare necontrolată ar fi putut s-o facă pe mama, surescitată, să-l folosească împotrivă-i. Mi-a stat inima-n loc şi am simţit cum mă trec fiori. Nu voiam să mă gîndesc la

durerea, la chinurile cumplite şi la gelozia de ani de zile, la mintea tulbure şi preocupată cu atîtea gînduri a mamei. Nu încă, mi-am spus. Nu încă. Va fi suficient timp să mă gîndesc la asta mai tîrziu. Dacă te gîndeşti acum la lucrurile astea, o să le urăşti pe Bedia şi pe bunica pentru că n-au înţeles. Gîndeşte-te la altceva, mi-am spus.

M-am dus la Medicina Legală, iar doctorul care o internase pe mama a acceptat să stea de vorbă cu mine.

Era un bărbat în vîrstă, cu păr alb şi ochi binevoitori, iar cînd l-am întrebat dacă puteam s-o văd pe mama, mi-a spus cu blîndeţe: „Nu mai este aici. Eşti bărbat tînăr şi pilot şi ai fost martorul multor evenimente tragice. N-ar fi bine pentru tine să te supui unui asemenea chin".

Am insistat, dar el a fost ferm.

„Nu mai e aici", mi-a repetat. „Am trimis-o la Bakırköy. Acolo o să fie bine îngrijită."

Mi-am amintit de ambulanţa roşie, fără geamuri, care tocmai ieşea pe poartă cînd eu ajungeam la Medicina Legală, şi am ştiut dintr-odată că înăuntru era mama. O închiseseră în locul acela fără aer, să se asigure că mintea ei deja instabilă va ceda. Am simţit broboane reci de sudoare pe frunte. Nicăieri nu mai exista compasiune? Chiar era necesar să o trateze ca pe o fiinţă posedată, fără pic de minte, ca pe o creatură lipsită de sentimente şi care nu ştia nimic? Sînt convins, ca şi cum mi-ar fi spus ea mie, că ştia perfect ce se întîmpla, că ştia de ce o puseseră în ambulanţa aceea fără geamuri. De fiecare dată cînd vedea ambulanţele astea în Istanbul, i se rupea sufletul de milă.

„Bieţii de ei", spunea ea. „Nu-i mai vor familiile. Sînt duşi la Bakırköy, unde nu vor mai avea voie să deranjeze pe nimeni."

Nu mă puteam linişti pînă cînd nu mai încercam o dată s-o văd şi s-o alin, dacă mai putea fi alinată.

Am plecat de la Medicina Legală şi am luat trenul pînă la Bakırköy, enervîndu-mă din cauza perioadelor lungi de aşteptare în gări şi reproşîndu-mi că nu luasem un taxi.

În gară, am reuşit să iau o trăsură şi m-am dus la ospiciu, o clădire mohorîtă înconjurată de o grădină frumoasă şi de nişte ziduri înalte, de netrecut.

Am intrat pe poartă, după ce un paznic m-a întrebat tăios ce treabă aveam. M-a privit bănuitor şi, dacă nu aş fi fost în uniformă militară, nu cred că m-ar fi lăsat să intru.

M-a întîmpinat un bărbat, arăta perfect normal, şi l-am întrebat unde-aş putea găsi un medic de gardă. A rînjit la mine şi a făcut gesturi vagi din mîini, iar eu m-am uitat în ochii lui strălucitori şi am mers mai departe. Nu-mi puteam controla un mic tremur pe care-l aveam din pricina neliniştii.

Am urcat nişte trepte şi înăuntru, pe un hol, am văzut o uşă pe care scria „Privat. Secretariat". Am intrat şi am spus de ce venisem.

„Cînd a ajuns?", a întrebat secretarul nervos, răsfoind un fel de registru.

„Astăzi", am spus eu, încercîndu-mi norocul, iar el s-a uitat într-un dosar de pe biroul lui şi mi-a spus că da, fusese internată în dimineaţa aceea. Pentru mai multe detalii, m-a trimis spre o altă clădire, în direcţia opusă. Şi-a deschis larg mîinile mari şi albe, dîndu-mi de înţeles că el era doar secretarul şi că

nu le putea şti pe toate.

Am ieşit din nou în hol şi am descoperit că acum era plin de pacienţi cu mînecile suflecate, toţi aşteptînd injecţiile. Am trecut printre rîndurile lor ordonate, ferindu-mă să-i ating, fiindu-mi probabil oarecum frică de ei. Se uitau la mine indiferenţi şi am trecut repede printre ei, ţinîndu-mi capul plecat, simţindu-mă jenat de cît de ciudaţi îmi păreau.

În cealaltă clădire am găsit un medic care mi-a spus şi el că nu mi se va permite sub nici o formă s-o văd pe mama.

„Vino peste şase săptămîni", a spus el nepăsător. „Poate ai s-o poţi vedea atunci."

Învins de îndărătnicia lui, l-am întrebat dacă ar putea fi mutată într-o rezervă. A dat din umeri, lăsînd să se înţeleagă că tratamentul pe care l-ar fi primit acolo nu era cu nimic mai bun.

„Se va simţi mai în largul ei acolo", am spus eu. „N-o să fie în permanenţă conştientă de ceilalţi pacienţi din jurul ei."

M-a cercetat atent cu privirea lui rece.

„Locotenente", mi-a spus el cu o duritate teribilă, cu o înfiorătoare lipsă de înţelegere, „ea nu mai e în stare să fie conştientă de nimic".

Deşi mi-a displăcut tonul lui rece şi pedant, am insistat să fie mutată într-o rezervă. Cît mai eram acolo, s-a ocupat el de asta, acceptînd suspicios cecul pe care i l-am dat, ca şi cum ar fi suspectat că, pînă la urmă, se putea să nu fie valabil. Cît îmi completa chitanţa, a spus: „Domnule locotenent, e de preferat să plătiţi cu bani. Vreţi să fiţi amabil să vă amintiţi de lucrul ăsta data viitoare cînd veniţi?".

Nu i-am răspuns, iar el s-a ridicat în picioare, dîndu-mi de înţeles că era un om ocupat şi că întrevederea noastră se sfîrşise. Cînd ne-am despărţit, i-am simţit mîna albă, fără vlagă într-a mea şi privirea atît de arzătoare, încît mi-am dat seama că aveam de-a face cu un om pus pe fapte mari şi care, dacă ar fi avut prilejul, m-ar fi pus şi pe mine sub observaţie.

Am plecat din Bakırköy fără să obţin mare lucru. În tren, la întoarcere, m-am gîndit mult la ce aveau să-i facă. Oare camera avea fereastră, ca să aibă parte de aerul curat şi de lumina soarelui pe care le iubea? Oare fereastra dădea înspre grădină sau avea să fie ţinută legată de pat, neajutorată în faţa tratamentelor de însănătoşire? Ochii îmi jucau întruna în lacrimi şi nu m-am întors la casa lui Mehmet. Nu mai era nimic de spus şi nu voiam să dau peste ochii întrebători ai bunicii şi nici peste cei compătimitori ai Bediei.

M-am întors la Izmir şi m-am cufundat în muncă, aşteptînd veşti. Mehmet mi-a scris de cîteva ori, dar nu m-am obosit să-i răspund. Ce mai era de spus? Detestam cum întorceau pe toate părţile acelaşi subiect: mama. Oare nici acum nu puteau s-o lase în pace?

Mă bucuram să locuiesc la aerodrom, unde compania celorlalţi devenise pentru mine un lucru de mare preţ.

În martie 1940 am obţinut permisiunea să merg la Istanbul şi am luat un vapor de la Podul Galata. Cînd am debarcat, m-am dus direct la Bakırköy, ocolindu-l pe Mehmet şi familia lui. Eram nerăbdător să

aflu veşti despre mama direct de la sursă, fără informaţii la mîna a doua care să mă influenţeze.

Cînd am ajuns la ospiciu, printr-un mare noroc, am nimerit într-o zi de vizită şi frumoasa grădină de acolo era plină de pacienţi şi vizitatori, iar uneori îmi era greu să-mi dau seama care-s unii şi care ceilalţi.

I-am spus unei infirmiere cu chipul aspru de ce venisem şi, pe măsură ce se depărta de mine, am sperat să nu se fi ocupat ea de năvalnica şi nervoasa mea mamă, pentru că, altminteri, şansele ei de recuperare ar fi fost nule.

Am aşteptat în grădină, simţindu-mă incapabil să stau calm în sala de aşteptare, goală. Aproape că mă sufocam şi stomacul mi se strînsese într-un hal de neînchipuit. Dintr-odată, m-am simţit neputincios şi mi-am dorit să fi aşteptat pînă cînd şi Mehmet ar fi putut să mă însoţească. Cum mă tot foiam nehotărît prin iarba uscată, ţepoasă, m-am simţit ridicol şi plin de nesiguranţă şi m-am uitat în jur la pacienţi şi la vizitatori şi m-am gîndit că e nevoie de nervi de oţel şi de sensibilitatea unui zid de cărămidă ca să vii aici.

Un bărbat bătrîn, înalt ţinea un discurs înflăcărat unei doamne micuţe, în vîrstă, poate soţia lui. Îi vorbea fără încetare, abia părînd să facă pauze de respiraţie, fluturîndu-şi degetele osoase prin faţa chipului ei pasiv. Cînd şi cînd, îşi lovea violent pieptul cu o mişcare puternică, distructivă şi scotea un urlet ca de leu înfuriat. Un medic s-a oprit în dreptul meu, semnele sale distinctive în toată masa asta de oameni îndoielnici fiind un halat alb şi un stetoscop atîrnîndu-i din buzunar. „Bătrînul nu e chiar atît de grav precum pare", a spus el amuzat văzîndu-mi faţa neîncrezătoare. „În 12 luni sperăm să se refacă complet."

O tînără se întreţinea cu mama şi cu tatăl ei, care o priveau plini de afecţiune şi îngrijorare.

„Bineînţeles că n-am să mă pot mărita cu el", spunea ea cu glas domol, batjocoritor. „Nu pot decît să-l refuz."

Se uita peste tot în jur şi, cu părul castaniu şi ochii ei mari, era aşa drăgălaşă, tînără şi neştiutoare… A dat cu privirea peste mine şi mi-a zîmbit fermecător, apoi m-a arătat părinţilor.

„Uite", a spus ea. „Acela e soţul meu. Nu vi se pare că e foarte atrăgător?"

L-am tras pe doctor de mînă, îndepărtîndu-mă repede pe pajişte. L-am întrebat de mama.

„Are vreo şansă de recuperare?", l-am întrebat eu, iar el a tăcut pentru o clipă şi am tăcut şi eu, întorcîndu-mă cu faţa spre el. „Spuneţi-mi", am zis eu. „Vreau să ştiu."

„Şansele sînt minime. Ştiţi, starea ei s-a agravat dintr-odată şi trebuie s-o menţinem liniştită cu injecţii", mi-a răspuns, fără să se uite la mine.

Am văzut-o cu ochii minţii: ea, conştientă fiind de locul unde se afla, îşi dorea să iasă afară, să fie liberă şi a devenit violentă pentru că au oprit-o, au calmat-o cu injecţii care-i erau făcute fără milă, neîncetat. Parcă îi şi auzeam spunîndu-i că aici trebuie păstrată liniştea. Pacienta asta nu e încă suficient de nebună. Trebuie disciplinată.

Acum medicul mă privea, citind probabil multe pe chipul meu. Mi-a spus cu blîndeţe: „O să moară

curînd. Nu v-aţi dori să stea aici ani în şir, nu-i aşa?”.

M-am gîndit la bunica şi la cuvintele spuse de ea în dimineaţa aceea în Istanbul, cînd Bedia mi-a zis groaznicul adevăr.

„A murit?”, întrebasem eu, iar ea mi-a răspuns dur: „Ar fi fost mult mai bine”.

Dar nu puteam suporta gîndul ca ea să moară astfel. Reprezenta încă toate lucrurile pe care le căutasem în viaţă, chiar dacă nu le-am găsit în ea. Am început să-i povestesc medicului despre toate momentele pe care le credeam uitate, momente din copilărie care, din senin, în secunda aceea revelatoare, îmi erau toate proaspete în minte. I-am povestit de plecarea tatei, de incendiu, de sărăcie, de anii petrecuţi în orfelinatul din Kadıköy, de slujba mamei la atelierul de croitorie din Parcul Gülhane, de duşmănia veche, care a continuat şi s-a amplificat în timp, dintre mama şi bunica. I-am povestit despre dragostea cu care încercase să mă lege, de constrîngerile impuse şi în tot timpul ăsta medicul asculta, dînd din cap cînd şi cînd, ca şi cum începea să o înţeleagă mai bine pe mama. Dintr-odată a plecat de lîngă mine şi am rămas singur în iarba luminată de soare, tremurînd, bucuros că am vorbit despre lucrurile astea cu o altă persoană.

O aşteptam pe mama.

Am văzut-o venind îndată, sprijinită de ambele părţi de două infirmiere. I-am auzit vocea ascuţită, plîngăcioasă, cum încerca, în zadar, să scape din strînsoarea braţelor infirmierelor robuste. Mi s-a rupt inima pentru ea şi m-am gîndit că ar fi fost mai bine să nu fi venit aici, să n-o fi văzut atît de lipsită de apărare.

S-a oprit în faţa mea, iar eu i-am spus „mamă” şi am văzut în ochii ei privirea unui om chinuit, încolţit.

S-a uitat la mine ca şi cum nu m-a recunoscut. „Nu mă cunoşti?”, am întrebat eu.

Apoi a spus: „A, tu eşti? Vulturul meu, fiul meu aviator…”.

Dar nu era nici urmă de emoţie în glasul ei, ci numai trufie, era vocea cu care i-ar fi vorbit unui străin. A arătat spre un bărbat şi a spus: „E bucătarul nostru. Mă tem că nu e unul prea priceput, dar n-am putut găsi pe altcineva”.

M-am uitat la bărbatul spre care arătase, un vizitator, iar ea mi-a văzut privirea şi a adăugat: „E mult prea elegant ca să fie bucătar, dar ca să vezi…”.

Glasul i-a scăzut, a plecat de lîngă mine, ignorîndu-mă, şi a început să tremure cu o violenţă aşa de înspăimîntătoare, încît infirmierele au trebuit s-o ducă pe un scaun.

Le-am urmat, iar după ce s-a aşezat i-am luat mîna rece într-a mea şi i-am sărutat-o, dar nici n-a băgat în seamă gestul meu. Tot timpul a continuat să mă trateze ca pe un străin. După acea primă licărire de recunoaştere din ochii ei, s-a retras în sine. A simţit că o priveam şi, întorcîndu-şi capul, mi-a spus: „Odată am avut şi eu un fiu care era pilot, ca dumneata. Mi-a frînt inima”.

Calmul din glasul ei suav era tulburător.

„O, mamă”, am spus eu încercînd să nu plîng, pentru ea şi pentru mine. „Nu mă cunoşti?”, am întrebat.

Era o cruzime să tot răsucesc cuţitul în rana memoriei, dar nu mă puteam abţine. Nu mi-a răspuns, ci doar a început să îngîne un cîntecel neştiut, un sunet ciudat, subţirel, iar tremurul acela spasmodic încă îi mai zguduia trupul firav. I-am dat puţin rahat turcesc şi l-a mîncat, apoi m-a întrebat, cu o politeţe incredibilă, dacă aş putea să-i mai dau, căci prietenii ei erau prea săraci să-şi poată cumpăra singuri. I-am întins cutia, dar mîinile ei erau prea slăbite s-o ţină, aşa că a căzut în iarbă şi conţinutul s-a împrăştiat, iar infirmierele s-au aplecat să-l culeagă pentru ea.

S-a întors cu spatele la mine, arţăgoasă, refuzînd să-mi mai vorbească şi tremurînd tot timpul. Trupul, mîinile şi picioarele ei erau fără vlagă, ajunsese numai piele şi os. A continuat să stea cu spatele la mine şi imediat una dintre infirmiere a spus că trebuie să se întoarcă în camera ei. Trebuia pusă în pat.

A plecat docilă împreună cu ele, fără să se uite deloc la mine, fără să-şi întoarcă deloc capul atunci cînd a intrat, fără să-i pese că eu stăteam acolo uitîndu-mă după ea, fără să ştie cine eram.

Am stat acolo mult timp, urmărind silueta încovoiată şi tremurîndă a mamei, şi m-am gîndit că n-ar trebui să mai vin aici niciodată. Mi-am luat în tăcere adio de la ea, după care am pierdut-o din priviri. Am simţit cum lacrimile îmi curgeau nestingherite pe obraji.

Am plîns pentru mine şi pentru tînăra îndrăgostită care şi-a lăsat amprenta în memoria mea în ziua aceea în care şi-a luat rămas-bun de la tata într-un salon elegant dintr-o casă de mult dispărută. Am plîns pentru frumuseţea aceea care scînteia de giuvaieruri şi ospitalitate şi care umpluse de poezie o casă de pe o stradă dosnică din Bayazit. Am plîns pentru fata tînără şi palidă care a trudit ore nenumărate într-un atelier al armatei, cosînd lenjerii de proastă calitate pentru soldaţi. Am plîns pentru femeia de vîrstă mijlocie de o frumuseţe indefinită, stăruitoare, care purtase o floare în păr cînd m-am întors de la aerodrom, care odinioară strălucise şi luminase ca soarele amiezii şi care se risipise în trupul acestei femei bătrîne, încovoiate şi tremurînde care nu mai cunoştea pe nimeni. Dar, cel mai mult, am plîns pentru mama.

O atingere uşoară pe braţ m-a făcut să mă întorc şi am văzut o infirmieră cu un chip de o blîndeţe deosebită, plin de compasiune. „E în pat acum. N-aţi vrea să-i vedeţi camera?”, m-a întrebat.

„Nu”, am spus eu, „nu, mulţumesc. Nu e nevoie. Sînt convins că e cazată foarte bine”.

N-a mai spus nimic, aşa că am întrebat-o eu: „Este vreo fereastră în cameră?”.

„Da”, a spus ea. „Îi place cînd i-o lăsăm deschisă. Şi o aducem destul de des şi în grădină. Îi place grădina, să ştiţi.”

„Da”, am spus eu, şi am văzut înaintea ochilor grădinile pe care le îngrijea în Istanbul, în Eskişehir, în Kütahya şi Izmir, şi m-am întrebat dacă încă mai erau îngrijite acum de mîini iubitoare.

„Se pricepea la grădinărit”, am spus într-o doară, iar amabila infirmieră mi-a zîmbit.

„Ei bine, la revedere, domnule locotenent”, a spus ea. „Veţi mai veni, nu-i aşa?”

„Nu”, am spus eu. „N-am să mai vin. E mai bine aşa.”

Şi deodată, chipul prietenos al infirmierei s-a întunecat, înăsprindu-se, incapabilă să înţeleagă. Mi-a spus caustică: „Dar să ştiţi că o puteţi ajuta foarte mult”.

Mi-am amintit că medicul îmi spusese că nu mai avea mult de trăit, că nu se va mai însănătoşi şi m-am mirat de judecata înfiorătoare, necruţătoare a celui sănătos, de stupizenia mea care-mi dicta să mă întorc s-o văd pe mama, s-o forţez să mă recunoască, cînd ea de fapt nu voia asta, cînd fiul ei era mort pentru ea deoarece, cîndva, i-a frînt inima. M-am gîndit că infirmiera aceea binevoitoare nu cunoscuse niciodată o aşa cruzime fără margini. Dar n-aveam cum să-i explic acelui chip înăsprit că nu mai rămăsese nimic de spus între mama şi mine, că amîndoi încetaserăm să mai existăm unul pentru celălalt.

Mama călătorise mai departe decît noi, cei care stăteam aici în lumina soarelui. Plecase în lumea aceea a iluziilor duioase, unde ea era fata aceea veşnic tînără, în lumea în care a încercat să fugă atunci cînd casa ei a ars, cînd a aflat că soţul ei murise pe un drum îndepărtat sub un soare dogoritor. Îşi dorise să meargă acolo cu mult timp în urmă, dar era mereu trasă înapoi, chemată să stea cu noi – acum însă nu-i mai păsa şi n-a mai putut fi convinsă să rămînă.

Am părăsit grădina. Acelaşi bărbat încă perora cu înflăcărare, aceeaşi fată tînără încă le spunea trufaşă părinţilor ei că nu se putea mărita vreodată. Toţi trăind în lumea lor iluzorie, unde suferinţa nu-i putea atinge. Glasurile lor m-au însoţit pînă la porţile înalte de fier, iar portarul le-a deschis ca să pot ieşi. Ajuns afară, am pornit pe drumul de ţară liniştit.

Pe 18 mai 1940, în anul acela plin de evenimente pentru Europa, mama a murit, dar pentru mine ea murise de mai multă vreme.

Am primit telegrama în ziua în care o îngropau, cînd deja era prea tîrziu să merg la Istanbul şi prea tîrziu să mai pot face ceva, orice.

Mehmet a fost singurul din familie care a văzut-o coborîtă în mormîntul ei din afara zidurilor de fortăreaţă ale Istanbulului. Un imam i-a citit din Coran, apoi Mehmet a rămas singur cu ea cîteva clipe, după care a plecat şi el, lăsînd-o în compania soarelui, a ploii blînde şi a nopţilor eterne ce aveau să vină.

Mai tîrziu am înălţat pentru ea o piatră funerară şi un mic zid din piatră în jurul mormîntului îngust. La cap şi la picioare i-am plantat trandafiri şi i-am gravat numele pe marmura strălucitoare: „Şevkyie Orga”, am scris noi, „1895-1940 – Ruhuna Fatiha” – „Rugaţi-vă pentru ea”, iar numele său a părut stingher acolo, printre atîţia morţi fără nume din jurul ei.

Apoi am lăsat-o singură, puţin în afara Istanbulului pe care l-a iubit.

Postfaţă

„Vieţile celorlalţi sînt întotdeauna interesante. C-or fi clevetirile dintr-un sat sau bîrfele din Europa, nu mai contează atît de mult.”

(John Betjeman, recenzie la *Portretul unei familii turceşti*, Londra, *Daily Herald*, 16 august 1950)

În turcă, „İrfan” înseamnă cunoaştere, iluminare, cultură. Tata şi-a purtat numele cu fruntea sus. A fost un om bun, amabil, un om înţelept şi sensibil, bun cunoscător al psihologiei umane şi un om al intuiţiei, un om de onoare. Se ghida în viaţă după o opinie de-a mamei sale, cum că „e de prost gust să te lauzi”, şi după un avertisment de-al bunicii lui, „să nu laşi niciodată pe nimeni să ştie cînd eşti la ananghie. Pune pe tine hainele cele mai bune, poartă masca mîndriei pe faţă şi poţi să obţii orice pe lumea asta […] altfel, n-ai să primeşti decît lovituri”. „Un bun soldat”, spune el în *Portret*, „nu are nevoie de imaginaţie, de sentimente umane”. Poate că asta, împreună cu lipsa lui de ambiţie, descoperită mai demult, explică de ce, pînă la urmă, nu fusese făcut pentru militărie; de ce, potrivit acestei definiţii, avea să fie întotdeauna un soldat mediocru. Era mult prea visător, mult prea curios, îndrăgostit de viaţă. Din fericire, n-a fost niciodată pus la încercare, cum a fost pus tatăl său la Gallipoli sau unchiul său în deşerturile din Mesopotamia şi Siria.

Tata avea un respect enorm pentru dreptate şi pentru corectitudine. Puterea lui de a iubi a fost o experienţă splendidă pentru noi şi dragostea pentru familie a fost mistuitoare. El a fost fortăreaţa existenţei noastre. Şi-a condus viaţa (dar şi pe ale noastre) după principii simple, în alb şi negru. Pentru el, demnitatea, adevărul, loialitatea, credinţa şi autodisciplina au însemnat mai mult decît orice. A fost un şef neînduplecat, un bărbat coleric şi aspru şi putea, dacă exista un motiv, să pedepsească. Am cunoscut durerea mîinii sale. Dar am cunoscut şi tandreţea lui nemărginită, profundă. A fost un om bun.

Portretul e povestea unor lacrimi şi a unor despărţiri. Dedicată mamei mele şi intitulată *Pe ţărmurile Bosforului*, cartea a fost iniţial mult mai amplă şi vorbea în amănunt despre viaţa de cadet şi tînăr ofiţer a tătalui meu. Tata plănuise şi o continuare, bazată pe anii pe care i-a petrecut în Anglia. Forma actuală – cu povestea restrînsă la copilăria şi viaţa de familie din Turcia în perioada trecerii de la ultimii sultani la Atatürk – i-a fost sugerată de Curtis Brown, agentul literar, într-o scrisoare din 30 august 1949. Tata a fost de acord. I s-a oferit un avans de 75 de lire şi, pe 25 ianuarie 1950, a fost semnat şi un contract cu Victor Gollancz. Gollancz a publicat cartea pe 14 august; un exemplar costa 16 şilingi. A fost primită atît de bine de critici, încît în două săptămîni a trebuit să se grăbească cu al doilea tiraj. Nu era librărie în Londra care să nu aibă un exemplar; apărea în majoritatea vitrinelor. În anul acela, pe 6 noiembrie, cînd eu împlineam şase ani, editura Macmillan din New York a publicat-o în America. „Una dintre cărţile memorabile ale anului 1950”, o elogia *New York Herald Tribune*.

***

Povestea din *Portret* este evocatoare, dar selectivă. Din anumite motive, nu spune nimic despre legătura amoroasă pe care tata a avut-o în Eskişehir, prin 1936, cu fiica adoptivă a lui Atatürk, pilot de război, Sabiha Gökçen (1913-2001), care se afla atunci la Colegiul de Aviaţie. Cu aproape cinci ani mai tînără, Sabiha era o feministă convinsă, cu o voinţă puternică; se pare că a fost vorba chiar despre o posibilă căsătorie[1]. Nu explică nici de ce 1 martie 1908 (după calendarul Rumi, 14 martie după calendarul gregorian) apare în anumite documente ca data lui de naştere. Contrar frazei din deschiderea cărţii, el s-a îndoit adesea de exactitatea zilei cînd fusese născut. Nu l-a deranjat – greşeala, spunea el, era ceva cu care învăţai să trăieşti în vechea Turcie Otomană: dacă nu aveai acte, una dintre practicile frecvente din administraţie era stabilirea unei date în mod arbitrar, la care se ajungea prin corelarea descrierii mamei privitor la circumstanţele în care a avut loc naşterea cu evenimentele publice ale vremii –, dar i-a lăsat un semn de întrebare. Odată, faţă de mine a adus în discuţie posibilitatea ca anul să fi fost 1909. Şi nu spune nimic despre cum s-a născut numele nostru de familie, din moment ce, în Turcia, Atatürk a introdus obligativitatea numelui de

familie în 1934. Înainte de acea dată, tata întotdeauna fusese cunoscut drept „Irfan, fiul lui Hüsnü [*bey*] şi al lui Şevkiye [*hanım*] din Bayazit”. Ideea numelui „Orga”, ne spunea el iarna în jurul focului, i-a venit într-o zi cînd a desfăcut o hartă şi a înfipt un bold în ea. Boldul acela aterizase pe un rîu, Urga, între Ninji Novgorod şi Kazan, pe drumul de răsărit spre Urali. Dorind o sonoritate mai puternică, pentru a-i asocia o identitate mai turcească, a schimbat „U” în „O” – „Orga”. Ideea unui tînăr *bey* din Eskişehir care-şi găsea o identitate mi-a stîrnit imaginaţia. Dar gîndul (ani mai tîrziu) la vechii zei marini întorcîndu-se să-l bîntuie pentru că le-a pierdut vocala (Căpitanul „Urga”) încă îmi dă fiori.

Tata a ajuns la Liverpool pe 16 iulie 1942, după o călătorie de două luni şi jumătate pe uscat şi pe mare *via* coasta levantină a Siriei şi Palestinei, Canalul Suez (oprindu-se în Valea Regilor în mai), Africa de Sud şi Lisabona. Pentru a străbate distanţa Steaua Sudului – Steaua Nordului, de la Durban la Liverpool – comandînd douăzeci de tineri ofiţeri turci pe cale să-şi încheie formarea în cadrul Forţelor Aeriene Britanice (lista cu numele pasagerilor, alături de fotografii şi notiţe în limba turcă otomană, încă poate fi găsită într-un bloc-notes pe care îl purta tot timpul la el) –, a călătorit la clasa întîi pe nava *Reina del Pacífico* ce pornise din Bombay, pe atunci rechiziţionată ca navă pentru transportul trupelor militare. Călătoria prin apele pline de rechini a fost una periculoasă. Două luni mai tîrziu, navigînd pe acelaşi traseu de-a lungul coastei Africii de Vest ecuatoriale, nava *Laconia* s-a scufundat în 61 de minute, după ce fusese torpilată de un submarin german. În Anglia, după o şedere la hotelul „The Grand”, în Torquay (august-septembrie), a ocupat un post la Ambasada Turciei din Londra (la reşedinţa ambasadorului, Portland Place) şi a pilotat avioane de vînătoare britanice, prin bunăvoinţa Royal Air Force. Acasă era pentru el o cameră de pe Inverness Terrace, numărul 29 („la domnul John”, după cum i s-a spus mereu la noi în familie).

Pe mama, Margaret(e) Mary, a întîlnit-o în anul acela sau în anul următor. Catolică decăzută, uşor iritabilă, cu o slăbiciune (influenţată de numerologie) pentru schimbarea numelui, care avea mai tîrziu să fumeze, să bea şi să-şi dorească moartea (13 octombrie 1974), era atunci, după cum o arată fotografiile, o femeie tînără, zveltă, de o frumuseţe arogantă, neobişnuită. Simpatizantă a lui Saladin. Apărătoare a lui Parnell. Admiratoare a lui Puşkin, Rilke, Elizabeth Bowen, Graham Greene. Singura fiică a lui Henry James Wright, distins moşier, „crescător de cai de curse”, „independent financiar”, decedat (se mutase în districtul Wood Green din Londra cîndva la începutul anilor 1930, după ce, zice povestea, într-o zi nefastă, şi-a pierdut la jocuri de noroc casa şi pămîntul din Irlanda). Ca fată, îmi povestea ea în cea mai curată engleză, înainte să termine şcoala la Paris (vorbea bine franţuzeşte), fusese trimisă la mănăstirea Our Lady of Sion din Bayswater, cu turnurile sale emblematice. Mîndră de moştenirea sa normand-irlandeză (pretinzînd că descindea din neamul Wicklow D’Arcy), a lucrat pentru Entertainment National Service Association (ENSA), iar cînd l-a cunoscut pe tata era deja căsătorită civil cu un anume Leonard Sidney Gainsboro, tipograf de meserie şi şofer la 24 Royal Engineers, căsătoria apărînd în registrul stării civile din Westminster cu data de 8 iulie 1942, cînd ea împlinea 23 de ani. Avînd în vedere că adresa ei era Apartamentul 603, Casa Duncan, Piaţa Dolphin, Pimlico, mai tîrziu a avut camera de la „Domnul John”, iar apoi (din aprilie 1944) a stat pe Strada Brondesbury nr. 1, Kilburn. Mai tîrziu, ea şi tata au stat la Coombe Lane, Merton (178a), el făcînd naveta zilnic din Raynes Park la Waterloo, ultima staţie din reţeaua sudică de cale ferată a Londrei. O atmosferă de suburbie verde din Surrey…

Un timp, această aventură riscantă a tatălui meu a fost ţinută secret. Deloc surprinzător: trebuie să fi ştiut că, pentru un ofiţer activ, să trăiască împreună cu o femeie străină – ca să nu mai vorbim că era şi căsătorită – era o încălcare a legii turceşti. În orice caz, în momentul naşterii mele, în 1944, era încă în activitate şi tot în activitate era cînd s-a întors de la Liverpool în Turcia, în iulie anul următor, fiind repartizat în Diyarbakır (călătorind pe uscat prin Palestina, a ajuns, *via* Gaziantep, în sud-estul Turciei, aproape de graniţa cu Siria, pe 8 august 1945). Mi-a spus mereu că a simţit că această detaşare a lui fusese primul semn al vigilenţei şi reacţiei oficiale: Diyarbakır, situat pe rîul Tigru, era localizat în estul Turciei, un oraş cu temperaturi ridicate, neprimitor, cu nisip, secetă, scorpioni (şi şerpi, fobia lui) – nu tocmai un loc unde să trimiţi un ofiţer bun abia întors de la Londra dintr-o misiune sensibilă din punct de vedere politic, în vreme de război.

E discutabil dacă tata şi-a dat demisia sau a fost dat afară de la Forţele Aeriene. El a susţinut întotdeauna prima variantă; folosind ambele variante, autorităţile turceşti nu prea se puteau hotărî. El însuşi obişnuia să spună că i se propusese o înţelegere: fie să renunţe la copil şi la soţie şi să-şi păstreze brevetul, fie să plece. Din cîte s-au spus, cred că a plecat pe la începutul lui 1947. Din grijă pentru mama, pe atunci el renunţase la a mai pilota. Iar perioada de 15 ani în serviciul armatei pentru care se învoise mama lui se terminase deja. L-am urmat în Turcia, mergînd cu trenul pînă în Sirkeci prin Franţa, Italia şi Grecia. Am locuit pe Savaş Sokak, la nr. 40, în cartierul Şişli din Istanbul. Se pare că mama a fost foarte îndrăgită de Mehmet şi de vecinii noştri greci, dar privită cu suspiciune de Bedia, care, din anumite motive – am făcut eu legăturile mai tîrziu –, a văzut-o ca pe o femeie libertină, nepotrivită pentru cumnatul ei.

Pînă la sfîrşitul anului 1947, tata, atunci civil, ofiţer de trafic în cadrul British European Airways din Ankara, s-a aflat într-o situaţie imposibilă. Prietenii îl avertizau în privinţa arestării sale iminente. S-a gîndit să fugă prin Irak şi Siria, ajutat de kurzii şi armenii cu care se împrietenise în Diyarbakır. Ideea s-a dovedit imposibil de pus în practică. Cumva, a reuşit să obţină un paşaport pe numele „Mehmet İrfan Orga”, în dreptul ocupaţiei fiind trecut „angajat”. Pe 19 decembrie, Ambasada Britanică i-a dat viza pentru o „scurtă vizită”, pe o perioadă de o lună. Pe 22 decembrie a plecat din Istanbul.

Mă gîndeam la mama, care se odihnea dincolo de zidurile de fortăreaţă, la tata şi la bunicul. Da, îmi amintesc şi de tine, şi de tine, şi de tine. Imagini moarte care au păşit în carne şi oase prin paginile acestei poveşti pentru doar o clipă în faţa ta; tăcerea ta înspăimîntătoare sfidează firava înţelepciune gălăgioasă a celor vii. Îţi păstrezi gîndurile numai pentru tine. Lîngă tine, imaginea mea; a lui Mehmet – ocupat într-un spital amenajat pe vreun vas, concentrat şi încrezător; imaginea lui Muazzez stînd acum în faţa mea cu familia ei, o Muazzez mai matură, mai dură. Ne pierdem în neant. Noi sîntem cei vii şi neliniştiţi, numele noastre n-au primit binecuvîntarea nostalgiei. Cînd mă gîndesc la voi, cei care aţi plecat, vise demult ucise revin la viaţă şi mă asaltează […] Toată viaţa fermecătoare pe care voi aţi reprezentat-o se întoarce în toată strălucirea ca să bîntuie ochiul acesta pizmaş, să tortureze inima aceasta neghioabă cu ceea ce-ar fi putut fi dacă Timpul ar fi stat în loc. Văd cu ochii minţii, care discern totul atît de clar, şi întinsele ape ale Bosforului […], şi Kuleli, sub un cer liniştit, şi, în depărtare, o casă albă, pătrată, a cărei cenuşă, pentru mine, se va ridica într-un cer care nu mă mai interesează. […] „Adio", am strigat. „Adio…"[2]

A ajuns în Northolt în ziua următoare. Pe 25 decembrie, în ziua de Crăciun, la patru şi zece după-amiaza, mama a trimis o telegramă din Beyoğlu: „Sosire sîmbătă întîlnire ofiţeri aviatori Victoria îmbrăţişări Margaret". Pe 27, cînd luna era în creştere, eram împreună.

Părinţii mei au purtat verighete (încă le am) gravate în stil turcesc, „22/7/943", ziua în care americanii au ocupat oraşul Palermo. A fost evenimentul care rareori era considerat ziua „căsătoriei" lor; au spus-o (mama pe un ton amar) în 1968, cu ocazia aniversării nunţii de argint. Nu m-am îndoit niciodată. Apoi, într-o seară de vară, în gara Tunbridge Wells, după o cină cu mult vin la Royal Wells Inn, cu puţin înainte de moartea tatei, mama s-a confesat. Avusese un alt soţ înainte. N-am reuşit să înţeleg sau am vrut să refuz implicaţiile acestui lucru. În 1943, ea şi tata nu erau căsătoriţi. Nu erau nici cînd m-am născut (ilegitim) eu, deşi pînă atunci îşi schimbase numele din „Margaret Veronica [*sic*] Gainsboro" în „Margaret Veronica Orga" (*London Gazette*, 28 aprilie 1944). Şi nici cîţiva ani după aceea. (Să fi fost *acesta* scenariul cu „femeia libertină" care s-o fi incomodat atît de mult pe Bedia?) *Alea iacta est*. Ce *gloria d'amour* trebuie să fi fost în joia aceea! Prima lor întîlnire? Ea (ne amintea tata în mod frecvent) făcea dreapta la colţ între Inverness Place şi Terrace, în zona Bayswater, profil ezitant, privire distantă, ravisantă cu paloarea sa. Cu 11 ani mai tînără. *Gelsene dedi bana, Kalsana dedi bana, Gülsene dedi bana, Ölsene dedi bana. Geldim, Kaldım, Güldüm Öldüm* – „Vino, mi-a spus ea, Stai, mi-a spus ea, Zîmbeşte, mi-a spus ea, Mori, mi-a spus ea. Am venit, am stat, am zîmbit, am murit"[3]. Iubire declarată? Decizia unui angajament şi a asumării consecinţelor? Dar *nu* căsătoria. Aceasta, arată documentele, a avut loc abia în 1948, la Starea Civilă din Paddington, vineri, 9 ianuarie – două zile mai tîrziu după *decree absolute*, încheierea definitivă a divorţului de Leonard (citîndu-l pe tata ca acuzat). *Ea* iubită „mai mult decît orice pe lumea asta". *El* „iubit drag […] fără de care viaţa ar fi fără rost şi goală".

***

În iarna cumplită din 1947-1948, tata s-a confruntat şi cu posibilitatea deportării, separării, procesului şi încarcerării. Prieteni sus-puşi pe care şi-i făcuse la Londra în timpul războiului au venit în ajutorul lui. În februarie a primit o scrisoare, cu data de 23, cu amendamente scrise de mînă, de la Departamentul pentru străini al administraţiei centrale din High Holborn, prin care i se acordau permisiunea de a sta în Marea Britanie „pînă la o dată care va fi specificată ulterior de către secretarul de stat" şi „libertatea de a se angaja".

Locul de muncă n-a venit însă. O vreme a făcut turul recepţiilor organizate de ambasadă, a însoţit o delegaţie de oameni de afaceri turci în Newport şi Cardiff în mai 1949. În fiecare an, în aprilie, mergeam cu el la clădirea mare a Consulatului Turc din Rutland Gardens, unde stăteam stingheri la coadă ca să-şi vizeze certificatul de naţionalitate (1948-1959).

Timp de trei ani şi jumătate, casă ne-a fost o cameră micuţă cu o fereastră care dădea la stradă, situată la etajul al patrulea, închiriată pentru 3,10 lire pe săptămînă pe Inverness Terrace nr. 35, într-o pensiune administrată de un abil proprietar de vase grec, Ferentinos, şi de soţia lui masivă, îmbrăcată în haine de blană. Un bec de doar 40 de waţi, parfum de ţigări ieftine, miros rînced, fasole mediteraneană fierbînd la foc mic la subsol. Adormeam într-un colţ cu păpuşile mele de cîrpă pe ritmurile nopţii cuprinse de tangouri de amor şi pasiune. Din cînd în cînd eram dat în grija unei supraveghetoare al cărei soţ, Wally, era pompier la fostul depou „Great Westerns" de pe lîngă Paddington. Locuiau foarte departe, în Willesden, cred. Atunci, ca şi acum, Bayswater şi Queensway erau locuri cosmopolite căutate frecvent de emigranţi şi refugiaţi, prostituate şi dezertori, locuri în care se imprimase parfumul Estului… dominate de patiseriile franţuzeşti ale lui Bertorelli şi Péchon (între timp dispărute)… supraaglomerate de mici negustori şi cafenele pe trotuar… cucerite de extravaganţa din Whiteleys, specifică perioadei edwardiane tîrzii.. La capătul Băilor Turceşti – unde prosoape fierbinţi, păr cald, umezeală cu iz de mucegai şi şoareci morţi formau un cocteil ciudat de mirosuri –, tata se ducea la frizeria mică a lui Costas pentru o tunsoare scurtă pe lateral şi la spate. Aici se punea lumea la cale, de la Cipru, Makarios şi evenimentele curente, la colonie şi prezervative, tinere cu ochi dulci şi decolteuri modeste făcîndu-le manichiura unor bătrîni care n-aveau cu ce să-şi umple timpul.

În camera de la nr. 35 a scris tata *Portretul*, mi-a făcut cunoştinţă cu Grădina Kensignton… şi a început să înţeleagă că, în vreme ce el

încă era perceput ca fiind capul familiei (la care fratele şi sora lui se raportau în eventualitatea în care se impuneau nişte decizii importante), mama avea să fie cea care aducea pîinea în casă. Psihologic vorbind, n-a putut niciodată să accepte această idee. Îi submina masculinitatea şi a avut o legătură puternică cu depresia lui din ultimii ani de viaţă.

Cît de înţelept a fost tata să fugă din Turcia în 1947 s-a dovedit 20 de luni mai tîrziu. Luni, 12 septembrie 1949, în Camera a Treia a Tribunalului de Primă Instanţă din Ankara a fost condamnat *in absentia* de Trezoreria turcă în numele Ministerului Apărării Naţionale, identificat ca İrfan Urga (*sic*) din Ankara. Cazul reclamantului s-a fundamentat pe o plîngere înregistrată pe 13 octombrie 1947. „După studierea atentă a unui decret al Consiliului de Miniştri din 21 decembrie 1946, nr. 2776, […] este un fapt dovedit că İrfan Urga, căpitan, care fusese trimis în Anglia să studieze aeronautică, a trăit împreună cu o femeie străină în perioada de studiu şi, în legătură cu acest fapt, cu aplicarea articolului XII din Legea nr. 1682 a pensionării cadrelor militare şi civile, se consideră că şi-a abandonat postul şi, cu aplicarea articolului XXIII al Legii nr. 1076, a fost demis [«în vigoare din 15 ianuarie 1946, ziua în care a fost ratificată decizia de a considera că acuzatul şi-a abandonat postul»].” Judecătorul a hotărît în favoarea reclamantului, iar tata a fost amendat cu suma de 45.904 *lire* şi 42 *kuruşi*, la care se adăugau dobînda şi cheltuielile (în banii de azi, 125.000 de lire sterline). A contestat hotărîrea mai mult de zece ani – în cele din urmă fără succes, în ciuda lungilor scrisori de pledoarie; şi în ciuda reluării contactelor, după acel *coup d’état* din 1960, cu vechi prieteni apropiaţi din vremea în care a stat la Harbiye, precum İrfan Tansel (1909-1999), noul comandant-şef desemnat al Forţelor Aeriene Turceşti. Mama a făcut apel, în zadar, la preşedintele Turciei, Celâl Bayar, şi la premierul Adnan Menderes. Scriindu-i lui Menderes pe 21 august 1956, ea a pus la îndoială „aşa-zisele «fapte»” din pledoaria reclamantului şi a cerut îngăduinţă:

> Pîrîtul *n-a studiat niciodată aeronautică* (sau orice altceva) în Anglia sau altundeva. A fost trimis în Anglia de Ministerul Aerian Turc ca ofiţer superior responsabil de 45 de tineri ofiţeri care aveau să-şi desfăşoare pregătirea în Anglia. După un an [iulie 1943], a fost pus în fruntea tuturor ofiţerilor turci […] care se pregăteau în Anglia şi şi-a îndeplinit misiunea de la […] Ambasada Turciei din Londra [„statutul său oficial” fiind adus la cunoştinţa Ministerului Aerian Britanic] […] să constataţi regretul ca un om din propriul vostru popor să fie forţat să rămînă în exil într-o ţară care, în cel mai bun caz, poate fi privită de el ca un substitut pentru acasă. Să se achite de datorie iese din discuţie; nu avem bani. Un scriitor […] este sărac în orice ţară; el e bogat doar spiritual şi mulţumit de a fi dus la bun sfîrşit un act intelectual. În cazul soţului meu, Turcia e cea care iese cîştigată de pe urma scrierilor sale [„el este unul dintre cele mai utile şi mai puternice bunuri ale voastre”] – pentru că o face cunoscută şi recunoscută chiar şi de oamenii străini de pe stradă.

Să-şi amintească de muezin, să se legene odată cu valurile care l-au purtat în copilărie. Să vadă „faţa pîcloasă, ascunsă în ceaţă” a Istanbulului, să bea în umbra turnurilor gemene de la Kuleli, reflectîndu-şi silueta albă în apele albastre”. Să simtă din nou mirosul şi fumul de peşte la grătar adus de vîntul dinspre Marea Neagră. Simplu, brutal, un miraj…

***

Am fost crescut în mare măsură într-un mediu „turcesc”. Am supravieţuit pentru că am fost un trio închis, izolat, fiecare lucrînd şi sprijinindu-l pe celălalt. Străinii nu erau bine-veniţi. Am fost educat să-i ţin la distanţă de tata pe turci de teama motivelor lor sau a ceea ce ar fi putut încerca să facă (o singură dată, în 1957, această situaţie a fost destinsă, cînd doi foşti elevi de-ai săi, la vremea asta ofiţeri superiori, au sunat la uşă şi m-au înduplecat să-l conving pe tata de sinceritatea şi de bunele lor intenţii frăţeşti: întîlnirea a fost emoţionantă). Ne-am păstrat propria identitate, aerul nostru de străini, mîndria noastră. Nimeni nu ştia nimic despre cine eram sau care era situaţia noastră. Dacă trebuia uneori să inventăm anumite lucruri pentru a întări siguranţa existenţei noastre, atunci le inventam. Tendinţa părinţilor mei reticenţi de a se ascunde ori de a fugi, de a trăi în spatele unor măşti, elucubraţiile ocazionale ne-au ajutat să evităm întrebări incomode.

Acasă vorbeam un amestec de turcă şi engleză, eu bîlbîindu-mă atît de rău cîteodată, încît singurul mijloc prin care comunicam era un mormăit monoton. N-am fost dat la şcoală niciodată pentru că au simţit că asta m-ar fi corupt şi m-ar fi „anglicizat” şi pentru că aveam să port „pălăria creştină”. Mama, oricum, prefera educaţia particulară celei de stat (tipic într-un loc ca Ampleforth), dar pentru asta, evident, nu erau bani (în cel mai bun caz, cîştiga cinci sau şase lire pe săptămînă, în timp ce tata nu s-a putut angaja nici măcar ca ajutor de infirmier la spital sau ca ajutor de poştaş de Crăciun).

Cînd aveam şase ani, au hotărît să preia ei problema. În următorii zece ani, tata mi-a dat o educaţie solidă. M-a încurajat să învăţ pentru mine şi, în singurătatea noastră, am făcut progrese uimitoare. Lecţiile erau zilnice şi stricte, de la 9 dimineaţa pînă la 3 după-amiaza, urmate de aproximativ o oră de mişcare şi de joacă în parcul din capătul străzii (supravegheat de la distanţă, dar niciodată îngrădit). Aveam teme în fiecare seară, şi examenele, concepute de ambii părinţi, încheiau fiecare semestru. Aveam parte de lungi vacanţe de vară, tipice pentru orice „şcoală privată”. Pelerinajele anuale la Foyles ne garantau că aveam cele mai noi manuale. Cu tata am studiat cititul, scrierea (mai tîrziu

dactilografia), aritmetica, algebra, geometria (şi un pic de euclidiană), geografia, limba turcă, istoria Turciei şi, spre sfîrşit, teoria muzicală şi pianul (pe care l-a învăţat şi el ca să mă ajute pe mine). Cu mama am studiat engleză şi franceză. Programele şcolare ale BBC şi excursiile la muzee (unde căldura şi educaţia le primeam pe gratis) au cultivat alte dimensiuni ale înţelegerii. Asta m-a făcut independent dintr-o etapă foarte timpurie a formării mele. Am absorbit mult, mi se permitea să mă dezvolt şi să visez în ritmul meu şi aveam libertatea de a citi ce voiam: pînă la 13 ani nu ştiam de Shakespeare sau Dickens, dar eram mai mult decît familiarizat cu Homer sau Herodot, cu mitologia şi Arthur Ransome, cu războaiele napoleoniene şi Contele de Ségur. Învăţăturile despre viaţă făceau şi ele parte din planul de învăţămînt. Cum să te înţelegi pe tine însuţi, cum să respecţi femeile şi ceea ce le diferenţiază, cum să identifici fetele de noapte. (Prostituatele aveau un loc aparte în inima tatei. Probabil că în tinereţe *întîlnirile* lui se transformau în prietenii, în iubiri.) Contactul cu semenii era restrîns la copiii pe care-i întîlneam în parc în timpul săptămînii (n-am mers niciodată acolo sîmbăta sau duminica, pentru că mamei i se părea „banal") – un preţ mic de plătit pentru aventurile minţii şi imaginaţiei, de altfel stîrnite de acele vremuri minunate.

Orientarea turcească în creşterea mea a fost subliniată în multe feluri. În general, mîncam mîncare turcească, completată din cînd în cînd cu nişte cîrnaţi, dar aproape niciodată cu porcul creştin. Clapeta de la radioul nostru Bush oscila între BBC Home Service şi cîrîitul pe unde scurte din Ankara sau Vocea Americii. Noutăţi din Turcia şi muzică turcească (atît cea tradiţională, cît şi cea din cazinouri, începînd cu *chanteurs* duioşi precum İbrahim Özgür) erau întotdeauna incluse în audiţiile de seară. Ziare turceşti, inclusiv *Cumhuriyet*, *Vatan* şi *Hürriyet*, erau trimise săptămînal prin poştă de Mehmet. Ani de zile, el şi soţul lui Muazzez, Ali, îi trimiteau tatei scrisori scrise în vechea otomană (arabă), ţinîndu-l la curent cu evenimentele.

Apoi a fost căsătoria, căsătoria aranjată. În mod neaşteptat, pentru un individ cu atitudinea lui liberală, tatei i-a cam surîs ideea: în copilărie, era tacit înţeles că eram hărăzit verişoarei mele drăguţe, mai în vîrstă decît mine, Oya (fiica lui Mehmet şi a Bediei). Mai tîrziu a renunţat la idee. Contactul cu orice englez a fost descurajat, dar n-a avut obiecţii faţă de dragostea mea înfloritoare pentru o frumoasă slovacă din Bratislava cu cosiţe şi nici, mai tîrziu, faţă de pasiunile mele pentru o madonă poloneză brunetă, ambele evreice. Tata n-a putut scăpa niciodată de teama iraţională că dacă m-aş fi căsătorit într-o bună zi cu vreo englezoaică, el ar fi fost dat afară din casă şi lăsat să moară de foame. Mama, care, cu felul ei arogant, nepăsător şi tăios, simţea că englezii erau un fel de rasă inferioară a speciei umane, n-a făcut decît să-i sporească această nesiguranţă. M-am însurat cu o englezoaică, Josephine, care încă nu avea 21 de ani şi care, cu firea ei înţelegătoare, i-ar fi arătat cît de nefondată îi era această teamă. Dacă tata ar fi trăit, copiii noştri, Chloë şi Alexander, i-ar fi fost nişte tovarăşi minunaţi la bătrîneţe. La fel şi Francesca (din a doua mea căsătorie, cu Ruth, în Cambridge). Şi micul Guillaume (din perioada anglo-franceză petrecută cu Isabelle).

Tata credea că era blestemat, că era urmărit de ghinion. De fiecare dată cînd ne mergea bine, mai ales financiar, urma un dezastru. Inevitabil şi fără să-şi dea seama, mama părea să fi fost centrul tuturor acestor calamităţi: se întîmplau *din cauza* ei. La două luni după ce s-au căsătorit, ea a fost diagnosticată cu tuberculoză pulmonară, în vremea aceea o boală gravă, chiar fatală. A trebuit să meargă la spital, unde tata o vizita şi unde eu, ascultător, aşteptam afară. Contactul meu cu ea a fost redus la minimum şi nu aveam voie să beau decît dintr-o cană pusă deoparte special pentru mine – un obicei cu care am rămas pentru următorul sfert de secol. În iunie 1951 se simţea mai bine, deşi specialistul de la Clinica de pneumologie din Paddington şi Kensington a fost de părere că ar trebui ţinută „sub observaţie periodic pentru următorii trei-cinci ani".

La sfîrşitul anului 1958 a avut o cădere nervoasă atît de puternică, încît a stat la pat, incapabilă să meargă, un an de zile. Întinsă pe spate, cu coloana deformată şi cu o cumplită durere de picioare, foarte sedată, cu toane şi ranchiunoasă în momentele de luciditate, umflată şi trasă la faţă în acelaşi timp, a pus recuperarea ei pe seama unui amestec de autoterapie (picta sticle şi pahare cu modele abstracte) şi vizite ale unui vindecător de pe Baker Street – prin ale cărui mîini ea simţea că se afla în grija unui tămăduitor din Egiptul antic, pe nume Hemput, care îi scălda trupul în valuri de lumină albăstruie şi de căldură dogoritoare. Fizic vorbind, tata a supravieţuit acestor şocuri. Emoţional, l-au răvăşit profund. A început să îmbătrînească vizibil, iar părul i s-a subţiat şi a albit. A recurs la tonice pentru nervi.

***

În dimineaţa zilei de miercuri, 4 iulie 1951, am plecat din Euston cu trenul, îndreptîndu-ne spre Holyhead şi Irlanda. Deşi perioada de şedere a tatei în Irlanda era oficial limitată la şase luni, intenţia lui cînd am plecat era de a ne stabili acolo. Încîntată în mod special de idee a fost mama, o femeie plină de spiritul sud-irlandez cum era şi plină de mîndria de a se trage dintr-o familie istorică. (O ciudăţenie în povestea vieţii ei e faptul că nu păstrase nici un suvenir din copilărie, cu părinţii, nici o fotografie, nimic. Obişnuia să spună că distrusese totul la moartea tatălui ei, înainte de război. Sau explicaţia era pur şi simplu pentru că toate bunurile ei rămăseseră în casa unde locuise în timpul primei căsătorii?)

Bunurile noastre – toate uniformele tatei, covoarele turceşti de mătase – au fost împachetate în cufere mari, canelate; nimic n-a fost lăsat în Anglia. Nu m-am îndoit niciodată de existenţa acelor covoare scumpe, au fost mereu în jurul meu. Privind în urmă, gîndindu-mă la felul în

care tata a plecat din Turcia, mă întreb cum de-au ajuns la noi în cele din urmă. Au fost lăsate în vreun depozit în Anglia în perioada războiului? Au fost scoase pe ascuns la un moment dat? Unde sînt ele astăzi?

În Irlanda am stat în Blackrock, pe coastă, între Dún Laoghaire şi Dublin, pe George's Avenue, nr. 82, o splendidă şi liniştită casă decomandată, cu ferestre mari care dădeau în stradă, de dinainte de perioada victoriană. Era locuită de o văduvă pe nume Mooney, al cărei soţ lucrase în domeniul curselor de cai şi avea legături cu *Irish Independent*. Locuise acolo patruzeci de ani şi ne-a închiriat şi nouă nişte camere cu 12 lire pe lună.

La început, zilele în Blackrock erau pline de speranţă. În cele mai multe seri obişnuiam să ne plimbăm pînă la mare printre suprafeţele cu nisip. Tata scria. Noi stăteam la soare la Howth şi Killiney. Luam prînzul şi cina în case bogate, ale unor persoane pe care nu le cunoşteam (dar mama da). Apoi, cu apropierea nopţilor reci, lucrurile au început să se schimbe. Am aşteptat oferte, dar n-am primit decît refuzuri. În vara aceea celtică am crezut că lumea era a noastră. În toamnă am ştiut că nu era aşa. Totul fusese o iluzie. Focul era o *idée fixe* în viaţa tatălui meu. O spune în *Portret*. Cînd m-am născut, mi-a dat numele de „Ateş", cuvîntul în turcă pentru „foc". Într-o noapte de pe George's Avenue flăcările l-au bîntuit din nou. Eu am dat foc casei. A reuşit să-l stingă, dar nu înainte de a-şi opări piciorul cu un ibric de apă clocotită pe care i l-a dat, neatentă, una dintre fiicele lui Mooley. A fost dus la spitalul din Dún Laoghaire cu dureri îngrozitoare. A stat acolo o vreme, incomodat din pricina călugăriţelor catolice şi vizitat de mine şi de mama în fiecare zi. Noaptea, sirenele vapoarelor răsunau precum vechile cornuri de ceaţă dintr-o altă cale de apă. În cafeneaua din colţ, plină de aburi şi luminată puternic cu neoane, se auzea veşnic *My Truly, Truly Fair* la tononat. A venit şi îngheţul. El a plecat descurajat: nu mai aveau bani să plătască facturile.

Cînd am venit în Irlanda, am călătorit la clasa I. Cînd am plecat, patru luni mai tîrziu, am călătorit la clasa a III-a, fără nici un ban sau alte bunuri, cu excepţia unui dicţionar turcesc şi a unei săbii ritualice. Orice altceva a fost lăsat în urmă. Părinţii au promis că-ntr-o zi se vor întoarce după celelalte lucruri. N-au făcut-o niciodată. Totul era gri cînd feribotul ne-a adus înapoi în Anglia, în ziua Sfintei Cecilia. Totul era negru cînd metroul ne-a dus înapoi la Inverness Terrace.

Cu Irlanda lăsată în urmă, cu starea de euforie încheiată şi cu banii din *Portretul* risipiţi ca o supernovă, viaţa în Londra era aspră şi cenuşie. În perioada aceea, la ordinea zilei erau raţionalizarea şi afacerile pe sub mînă (o bucată de ciocolată putea să „cumpere" multe), o vreme cu smog galben înecăcios, cu ruine bombardate, cu cicatrici adînci lăsate de atacurile aeriene germane, cu lumină de la lampa cu gaz, cu fum de cărbune purtat de vînt şi cu focuri în aer liber prin parcuri. Iarna ne era atît de frig, încît tata sigila crăpăturile de la fereastră cu hîrtie şi o pastă din făină; eram atît de flămînzi, încît tata ieşea pe Portobello Road, să procure ceea ce putea găsi pe la vînzătorii ambulanţi. Hainele călduroase nu erau uşor de găsit: să stăm înfăşuraţi în ziare, mai ales la picioare, ajuta, dar nu prea mult. Aveam întotdeauna mîinile crăpate şi urechile acoperite cu cruste. Pachetele cu mîncare de la Mehmet şi Ali conţineau cele esenţiale, ca orezul, fasolea, *sucuk* (un fel de cîrnaţi turceşti picanţi) şi ulei de măsline, dar cam atît. Poate cîteodată luxul unor ciorapi de mătase pentru mama, bine ascunşi de controlorii vamali. Cu siguranţă, jucării niciodată. Doamna Ferentinos, amabilă, ne mai punea în mînă cîte-o liră sau două. Cînd a încetat şi asta, mai vindeam cîte-o carte şi pe cîţiva pence. Apoi a apărut Davis cămătarul pe lîngă gara Bayswater: aici, într-o zi de disperare, tata s-a despărţit de ceasul său de aur Longines.

N-a mai avut curaj să meargă la bancă să se împrumute, de teamă să nu-l refuze. „*Dik yürü*", obişnuia el să-mi spună. „Mergi drept." El n-a mai putut. Deveniserăm unii dintre chiriaşii săraci, nevăzuţi ai Londrei. Viaţa era constituită din bătăi şi certuri, din resturi de mîncare vechi şi şoareci, din vecinul de alături care nu te lăsa să dormi şi din metrouri alergînd pe sub pămînt tîrziu în noapte, din varză şi dintr-un balon de Crăciun. Niciodată după aceea n-a mai fost atît de rău.

***

După cîţiva ani petrecuţi într-o cameră micuţă, la nr. 8, în spatele Inverness Terrace 21 (unde ne mutaserăm în 1952), ne-am mutat în Pembridge Square, nr. 7, unde, în timp, am reuşit să închiriem cîteva camere mobilate. Istoric vorbind, Inverness Terrace (ţara lui Lilly Langtry) a fost întotdeauna un cartier rău famat, în timp ce Pembridge Square (veterani veniţi acasă să se pensioneze), unul de pensionari. Pembridge Square era o zonă selectă, cu casele sale de la începutul perioadei victoriene, din vremea Marii Expoziţii de la Londra din 1851. Ramsey MacDonald (care a ajuns să locuiască în Pembridge Square prin căsătorie, în 1896) scria undeva despre „demnitatea sa calmă dată de verandele cu coloane, de ferestrele arcuite, treptele mari şi uşile masive de la intrare", despre „aerul acela de independenţă indiferentă care înconjoară căminul englezesc al clasei de mijloc cu oarece avere". Iniţial, acestea au fost construite ca locuinţe pentru bogătaşi, avînd şi spaţii pentru servitori. Casa de la nr. 7, unde pe vremea noastră locuiau numai fete bătrîne, femei divorţate şi văduve, era elegantă şi confortabilă. În spate, te îmbia un copac cu o coroană bogată, plin de frunze cu picăţele şi bufniţe vigilente (i-am deplîns căderea, neputincios, în faţa huruielilor isterice ale drujbelor care i-au luat viaţa într-o dimineaţă). În faţă, cireşi în floare, cu splendoarea lor la fel de scurtă ca o zi de nuntă, acopereau pămîntul în fiecare primăvară cu ploile lor de petale parfumate alb-rozii şi cafenii.

Ne plăcea în Pembridge Square. În timpul săptămînii îl însoţeam pe tata la plimbare prin Holland Park şi Notting Hill, pe atunci un golf frumos. Mergeam prin Kensington Gardens, înfruntînd cîrduri de doici englezoaice înţepate, care făceau paradă cu cărucioarele lor pentru copii ca nişte nave de linie. La Serpentine culegeam flori de cîmp pentru mama. Ne plimbam de-a lungul grădinilor Palatului Kensington, minunîndu-ne în faţa fortăreţei cu secera şi ciocanul a Ambasadei Sovietice. Coboram pe strada Bisericii Kensington, pe lîngă nr. 128 – 1 High Row, Kensington Gravel Pits –, odinioară casa compozitorului Clementi. Aici, tînărul Mendelssohn din Berlin obişnuia să treacă pe la fetele din Horsley, găsind timp să facă nişte schiţe ale împrejurimilor. Aici, după moartea tatei, am avut parte de seri plăcute cu scriitorul şi editorul Tom Stacey, prieten de-al mamei, cîntînd duete de Mozart şi nocturne de Field pentru a speria fantomele. Duminica după-amiaza mergeam în gara Paddington să savurăm pufăitul şi aburul trenurilor dinspre Fishguard şi Cheltenham, să prindem Cornish Riviera Express, maroniu, crem şi verde metalic, vibrînd pe peronul 8. În iunie, în timpul ceremoniei Trooping the Colour, ne aventuram pînă la Mall să o vedem pe regină călărind cu picioarele de aceeaşi parte a şeii în fruntea soldaţilor ei în drum spre Palatul Buckingham. Într-un an, flămînd şi anemic cum eram, am leşinat în mulţime.

Tata avea un puternic simţ al momentelor istorice. Pentru Ziua Victoriei, pe care în 1945 el şi mama au petrecut-o alături de mulţime, în îmbulzeala din piaţa Trafalgar. Pentru morţile oamenilor, revoltele din Europa, ritualul din orice ceremonial. L-a admirat pe Douglas Bader, a urmărit îndeaproape evenimentele de la Suez, a fost oripilat de Praga în 1968, a analizat Cuba, a suferit după Kennedy. Îngrijorat, a urmărit fenomenele din Rusia, vechiul inamic. În februarie 1952, pe un vînt tăios bătînd dinspre Tamisa, am mers la priveghiul lui George al VI-lea. În 1965 am urmărit, la un televizor mic alb-negru, înmormîntarea lui Churchill, cu sicriul purtat de soldaţi din marină cu 62 de paşi pe minut. Cînd a fost Revoluţia din Ungaria, în 1956, ne-am dus la Ambasada Ungariei să vedem cum steaua comunistă era ruptă de pe drapel. Saluturile regale din partea Trupelor Regelui din Hyde Park, terenul de vînătoare al lui Henric al VIII-lea deveniseră un adevărat pelerinaj. Să auzi şi să vezi caii negri transpiraţi, galopînd din păduri îndepărtate, cu harnaşamentele zăngănind şi trăgînd pe roţi după ei cele şase tunuri de teren 13-Pounder, verzi după atîtea bătălii purtate, ca acelea de la Gallipoli şi Somme, alături de călăreţii în costume ceremoniale, cu şireturi aurii şi croială cavalerească, apoi tunetul răsunător al fiecărui „Foc!” ricoşînd pe zidurile din Park Lane, acoperind vocile din Speaker’s Corner – *aceasta* însemna, ne imaginam noi, să fii martor la unul dintre atacurile de la Waterloo sau Inkerman. În septembrie, un alt moment important erau întrecerile de avioane britanice, Spitfire şi Hurricane, în fruntea bombardierelor greoaie Wellington şi Lancaster. Bocetul tînguitor al sirenelor, zumzăitul ascuţit al motoarelor Merlin, toate acestea îi aminteau tatei de primele zile în care o cunoscuse pe mama şi de momentele în care zbura cu Forţele Aeriene Britanice.

Pembridge Square ne-a purtat noroc. Pînă în 1957 mama a avut o slujbă bună, lucrînd pentru Frank F. Pershke, o firmă din Westminster Bridge Road ce producea maşini de tipărit germane, umbrită doar de dragostea şi curtoazia unui polonez arătos – asta ducînd la o atmosferă tensionată acasă, în ciuda faptului că ea îşi susţinea nevinovăţia. Apoi, la sfîrşitul lui iunie în acelaşi an, în Ziua de Sînziene, s-a angajat la compania Secker & Warburg, în Bloomsbury (cei care i-au publicat pe Mann, Orwell, Kafka, Gide, Moravia, Barzun, Colette, Angus Wilson, Malraux şi Günter Grass), iniţial ca secretară, apoi ca redactor. Primea un salariu de 14 lire şi 10 pence pe săptămînă. Ne-am simţit bogaţi, cu atît mai mult cu cît la acea vreme şi eu cîştigam ceva bănuţi gestionînd corespondenţa la o agenţie de turism în The Courtyard, lîngă Queensway.

A fost singura dată din viaţa tatei în Anglia cînd ne-am luat o vacanţă, plecînd cu unul din acele trenuri mari către tărîmul făgăduinţei, către Totnes, în Devon, la o fermă numită Blue Post. 7-21 septembrie. Au fost două săptămîni bune, cu noi trei plimbîndu-ne sub cerul liber, inspirînd aerul de mare la Paignton şi aşteptînd la Avonwick locomotivele şi cele una sau două vagoane care, din pricina ceţii văluroase din vale, păreau să nu mai sosească niciodată, în sfîrşit înţelegîndu-ne între noi, fiind în comuniune unul cu altul şi în comuniune cu ruralitatea.

Petrecerile din toamna aceea din apartamentul plin de cărţi din Regent’s Park, St. Edmund Terrace, al lui Fred şi al Pamelei Warburg au făcut ca tata – carismatic ca un turc exotic cu origini otomane şi convingeri republicane – să fie dintr-odată îmbrăţişat şi admirat de un cerc literar care poate s-a mirat de engleza lui nu foarte fluentă, dar care n-a spus nimic, considerînd-o în schimb stranie şi atrăgătoare. Am răspuns ospitalităţii lor în stilul nostru, cu sticle de vin turcesc şi delicatese din Soho care mergeau bine cu ultimele reuşite culinare ale tatălui meu, covoarele acoperind pereţii din camera principală. În Pembridge Square ne-au vizitat fermecătorii şi excepţionalii soţi Peterkiewicz, Jerzy şi Christine (Brooke-Rose). Mai tîrziu, în 1959, a venit şi lordul Kinross, care l-a abordat pe tata pentru a obţine traducerile şi materialele documentare pe care le-a folosit în cartea sa *Atatürk: The Rebirth of a Nation*. Şi, bineînţeles, soţii Warburg – Fred, cu vocea lui răguşită, pasionat de cai, evreu intelectual, cîteodată ofiţer în Artileria Regală, dovada vie că munca editorială era, într-adevăr, „o profesiune pentru gentlemeni.”

***

Aproape toate cărţile tatei, în afară de două, au fost publicate în anii 1950. Multe altele, printre care şi nuvele, în schiţă sau complete, fie au

rămas în manuscris sau dactilografiate, fie au fost distruse. Cînd a apărut *Portretul*, unii critici şi-au exprimat uimirea în privinţa stăpînirii limbii engleze. În special Harold Nicolson, în *Observer* (13 august 1950), şi-a încheiat recenzia favorabilă pe un ton surprins că cineva care nu ştia nici o boabă de engleză cu zece ani înainte (sau, mă rog, ştia foarte puţin) „poate acum să se descurce cu complicaţiile limbii noastre la fel de uşor ca şi cum ar fi fost limba sa maternă". Două săptămîni mai tîrziu, în *Spectator*, Barbara Worsley-Gough l-a considerat pe tata „un George Eliot musulman, masculin".

În felul lor diferit, aceşti critici literari au chestionat şi au relevat adevărul mai intens decît şi-ar fi imaginat vreodată. La sfîrşitul anilor 1940, tata vorbea o engleză poticnită; la sfîrşitul anilor 1960 engleza lui era fluentă, dar totuşi destul de limitată în privinţa vocabularului şi cu un accent puternic („gowermund" în loc de „government" era un exemplu tipic). Pe de altă parte, înţelegerea textului scris era profundă: citea mult şi cu poftă, de la Dostoievski şi Pasternak la Galsworthy, de la Churchill la Eric Newby. Cînd Michael Joseph a publicat *Atatürk* în 1962, tata a insistat ca mama (împotriva voinţei sale) să fie menţionată drept coautoare. Şi pe bună dreptate. Pînă la urmă, el, mai mult decît oricine altcineva, ştia că în spatele operei lui se ascundeau forţa stilistică şi lingvistică a mamei, uneori mentalitatea ei, adesea persoana sa. Lăsînd o moştenire de povestiri şi romane, uneori sub pseudonime, şi-a dorit întotdeauna să fie autoare de drept[4]. Doar că tata, spunea ea, îi „strivise" talentul.

Din cîte îmi amintesc, cînd îşi scria cărţile, metoda tatei era să pregătească o schiţă în limba otomană folosind alfabetul arab, pe care apoi o traducea şi o dezvolta în turcă folosind alfabetul latin şi care era urmată de o primă ciornă în engleză. Pe aceasta i-o dădea mamei, care, înainte să-i dea o formă literară, poetică, potrivită pentru publicare, o absorbea, o interpreta şi o discuta cu tata. Povestirea lui, engleza ei. Mai tîrziu aveam să mă alătur şi eu, citind fiecare capitol, pregătind indexuri… şi, imaginîndu-mi că aş fi avut înclinaţii spre cartografie, chiar mă vedeam desenînd hărţile de la sfîrşitul cărţii *The Caravan Moves On*.

După *Portret*, cele mai semnificative creaţii ale sale din anii 1950 au fost *Phoenix Ascendant: the Rise of Modern Turkey* (Robert Hale), scrisă în memoria părinţilor săi, şi *The Caravan Moves On* (Secker & Warburg), inclusă în Book Society Recommendation. Ambele au apărut în 1958. Aceasta din urmă, despre triburile nomade Yürük din Karadağ, în Munţii Taurus, a stîrnit interes. Freya Stark, o veterană a drumeţiilor prin Anatolia, a citit-o cu încîntare. În *Daily Telegraph*, Kinross a vorbit despre iluminările sale. *Times Literary Supplement*, nu întotdeauna prietenos în recenziile la cărţile tatei, a făcut loc pentru laude. Spre surprinderea/jena (dar şi plăcerea) lui, s-a văzut numit în multe feluri: poet, călător rafinat, povestitor desăvîrşit, tovarăş plăcut, scriitor strălucit.

Cel mai uşor de compilat au fost două deschizătoare de drumuri în gastronomia britanică, îngrijite de André Deutsch: *Cooking with Yoğurt* (1956), făcînd muncă de pionierat pentru „una dintre binecuvîntările naturii pentru om"; şi *Turkish Cooking* (1958). Ambele s-au vîndut bine şi s-au tipărit mulţi ani. Maniera uimitor de primitivă descrisă de tata pentru obţinerea iaurtului, incluzînd un „cuib" dintr-o ţesătură de bumbac şi pene în şemineul din cameră, era un ritual la care asistam în fiecare noapte în Pembridge Square. Mînat de nevoia de a o întrema pe mama după tuberculoză, rezultatul avea un gust delicios şi o textură cum nu mai puteai găsi atunci. Nici astăzi nu găseşti ceva asemănător. Pentru tata, mîncarea era centrul vieţii de familie. Reflectînd personalitatea mîncărurilor pe care le crea – amintind de tradiţii, „vechile feluri preferate ale familiei", cu miros şi aspect nepreţuite, fiecare o scuză nostalgică pentru nopţi de cafea şi tutun la lumina lămpii, pline de rememorări şi povestiri –, scrierile sale gastronomice, ajustate la obiceiurile sociale şi istoria monarhistă/republicană, impregnate cu gusturi şi texturi dintr-un loc şi un timp îndepărtate, dăinuie ca un fel de specie rară a unei autobiografii senzoriale.

Au mai fost şi două incursiuni educaţionale: *The Young Traveller in Turkey*, dedicată mie (Phoenix House, 1957); şi *The Land and People of Turkey* (A. & C. Black, 1958). Aceasta din urmă, vîndută imediat cu 75 de lire, a circulat sub pseudonim, „Ali Riza" – numele tatălui albanez al lui Atatürk. Se impunea un *nom de plume*, au spus editorii, pentru a evita conflictul cu *The Young Traveller*. De asemenea, erau îngrijoraţi şi să nu satureze piaţa cu prea multe titluri de Orga. Tata nu s-a supărat. Avea nevoie de bani şi era bucuros că avea prilejul să scrie ceva pentru tinerii lui nepoţi din Istanbul, Kaya (fiul lui Mehmet) şi Erdal Arığtekin (fiu lui Ali). Exceptînd criza mamei, 1958 a fost un an bun pentru noi.

***

La sfîrşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960 am început să adoptăm un nou stil de viaţă. Am început să căutăm să închiriem şi chiar să cumpărăm o casă. În weekenduri mergeam la St Albans, Pinner şi Chesham, la Northwood Hills şi Amersham. Metroland devenise terenul nostru de vînătoare. Ocazional ne aventuram şi în sud: un ceai Pullman în vechiul tren *Brighton Belle* e o amintire plăcută. Apoi am pus un anunţ în *The Times* şi am primit un singur răspuns. Ne-am gîndit, am văzut-o, ne-am îndrăgostit.

Casa albă de pe un deal, prezisă de o ţigancă, Spike Island, aparţinînd soţilor van Thal (Bertie – „pîrşul arătos şi bine aranjat" al lui James Agate – era un experimentat antologist şi fost editor, iar Phyllis edita *Vanity Fair*), era o căsuţă joasă din East Sussex, cu şindrilă, de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Înconjurată de peste 4.000 de metri pătraţi de sălbăticie îndepărtată, de pădure, de privighetori, de izolare, casa era

situată lîngă un gard viu bătrîn şi des, pe un drum desfundat, buruienos, puţin mai sus de Gara Wadhurst. Ţara lui Kipling. Nu mai departe de o oră, o oră şi ceva din Charing Cross, era ceva ce noi nu mai văzuserăm niciodată pînă atunci. Era idilic şi rustic, un refugiu în paradis. Nu era perfectă, ne tot spuneam (doar două camere în faţă, baie şi bucătărie – ceea ce însemna că eu nu aveam un dormitor al meu)… dar exista posibilitatea să găsim ceva mai bun? Dincolo de toate, n-am mai primit nici un alt răspuns la anunţul nostru plin de optimism şi voiam să plecăm din Londra. Am închiriat-o pe o nimica toată (5 guinee pe săptămînă), mutîndu-ne în ea pe 18 septembrie 1961. Mai tîrziu, în martie 1968, mama a cumpărat-o cu 5.500 de lire.

Tata a iubit Spike Island şi liniştea sa. Era un loc unde oamenii şi zgomotul nu existau, unde duhurile din grădini domneau peste tot. Eram învăluiţi de Natură în toate uverturile şi ritmurile anotimpurilor sale. Mirosul de verde ud al pămîntului, parfumul florilor, valurile de coada-şoricelului din iunie, foşnetul animalelor, măreţia stejarilor şi fagilor, unduirea mestecenilor, vîntul. Bezna nopţii, nepătată de luminile oraşului, „pudrată cu stele”, Calea Lactee, toate te aduceau la limita unei experienţe mistice.

În 1962 au apărut două cărţi diferite: *Cooking the Middle East Way* (vîndută imediat lui Paul Hamlyn pentru 200 de lire) şi *Atatürk* (pentru care Michael Joseph ne-a dat în avans 500 de lire). Anticipînd apariţia peste doi ani a studiului lui Kinross, *Atatürk* era o prelucrare a părţii a doua din *Phoenix Ascendant*. Cei de la Ambasada Turciei nu au fost fericiţi. „Descrierea lui Atatürk […] e motiv de uluire şi indignare pentru poporul turc de pretutindeni”, scria ataşatul de presă în *Evening Standard*, pe 20 ianuarie. „Mă simt foarte jignit de cuvintele folosite pentru a descrie personalitatea lui Atatürk.” Apariţia acestui articol critic a coincis cu primirea unei scrisori de la consulat în care tatei i se cerea să meargă la un interviu pentru a răspunde unor întrebări (nespecificate). Nu s-a dus şi n-a mai primit nici o veste de la ei. Certificatul de naţionalitate n-a mai fost reînnoit.

Mai tîrziu, tata a compilat un tom voluminos de reţete cu orez, dar nimeni nu l-a vrut. S-a gîndit să scrie ceva şi despre viaţa lui Mahomed, dar a rămas doar o idee. Cu mine a cercetat şi a scris cîteva capitole din biografia lui Hayrettin Barbarossa, amiralul lui Süleyman: dacă ar fi terminat-o, poate că ar fi fost opera lui definitorie. Imediat după *Lawrence of Arabia*, lui Omar Sharif i-a surîs ideea ecranizării lui *Atatürk*, cu el însuşi, croit perfect, în rolul principal. Ne-a achitat un frumos avans de 1.500 de lire (24.000 în total), dar nici de asta nu s-a ales nimic.

Spike Island îl liniştea pe tata. Era cel mai bun lucru care i se putea întîmpla, înlocuind acel vis din copilărie de a-şi petrece ultimele zile din viaţă pescuind în Cornul de Aur. Dar îi dădea şi timp de meditaţie. Nu se vedea aproape cu nimeni, vizitatorii erau puţini. Simţea că nu are nici un statut, nici o autoritate, nici un rang. Din punct de vedere material, depindea în totalitate de mama. Viaţa lui în Anglia, mi se confesa mie printre lacrimi şi nervi, fusese mult timp una de celibatar. Flirturile şi dragostea ei pentru un locotenent-colonel de aviaţie din Royal Air Force îl torturau. Pe atunci, pe cînd ea avea între 40 şi 50 de ani – parfumată, rujată şi vopsită cu henna, cerceii de marcasit şi o tabacheră neagră şi subţire fiind piesele de rezistenţă ale imaginii ei la modă –, era senior editor la W.H. Allen, undeva prin Strand, şi în fiecare zi lua trenul de dimineaţă tîrziu spre Cannon Street. Capricioasă şi extravagantă, ducea o viaţă colorată de dineuri literare, petreceri cu cocteiluri şi – din ce-mi spunea ea – una sau mai multe îmbrăţişări nevinovate. Certuri, toane, ore, zile de tăcere… Mama nu mai ieşea cu noi la plimbare (cum era obiceiul cînd eram în Londra). Dar ştia exact cum să-l pedepsească pe tata, chiar şi în ultimul lui ceas. Uneori casa poate că răsuna de veselia noastră, dar alteori şi tremura din pricina tensiunilor dintre noi.

Viaţa de zi cu zi a tatei se concentra în jurul grădinăritului (îi prinsese gustul pe cînd era în Diyarbakır) şi al bucătăriei, învăţînd să accepte dreptul legal al drumeţilor de a-i traversa pădurea şi privind la televizor (de la *Forsyte Saga*, *The Prisoner* şi *Here's Harry* la emisiunile cu lupte de sîmbătă după-amiază, Wimbledon şi Cupa Mondială din 1966). Nimic nu-i plăcea mai mult decît să cultive anghinare şi sparanghel sau să îngrijească viţa-de-vie. Îi plăcea să ne aducă ouă calde încă de la găinile sale Rhode Island Red şi White Sussex, cotcodăcind în coteţul lor atunci cînd nu se ciondăneau cu İnci şi Pamuk, pisicile noastre Van cu ochi albaştri şi blană alb cu portocaliu pe care le-am procurat de la o cunoştinţă bogată din Londra. În dimineţile de vară culegea petalele parfumate şi spălate de rouă ale demodaţilor trandafiri căţărători de pe casă, pentru a face borcane de dulceaţă foarte dulce. După marele îngheţ din 1962-1963, cînd a nins o săptămînă şi nu mai circulau nici trenuri, nici autobuze, am pus bazele unei agenţii literare, International Authors, pe care o administram de acasă. Tata se ocupa de dactilografiat şi cartotecă, mama de consiliere, iar eu de contracte şi comisioane. Aveam o afacere mică, dar respectabilă, şi uneori chiar remarcabilă. Cred că nici unul dintre noi nu s-a gîndit vreodată că am fi putut fi cu adevărat „intermediari”, dar era o modalitate de a avea o ocupaţie şi de a cîştiga şi nişte bani.

Muzica era din ce în ce mai importantă pentru tata. Întrucît odată, cînd stăteam în Pembridge Square, se opusese cu înverşunare aspiraţiilor mele, cedînd numai cu condiţia să mi le îndeplinesc în doi ani, în anii 1960 a făcut tot ce i-a stat în putinţă (odată ce eu mi-am îndeplinit partea mea de înţelegere) să mă educe, să-mi cumpere muzică şi cărţi şi (la sfîrşitul adolescenţei mele şi cîţiva ani după ce am împlinit 20 de ani) să-mi sprijine primii paşi în jurnalism şi critică. Uneori cădea pradă amintirilor. Trezindu-se cadet, la sunetul trompetei de dimineaţă şi discuri de gramofon, zgîriate, cu *Cavaleria uşoară*. Dînd întîmplător peste o orgă stricată, cu ţevile şi clapele la mila mediului înconjurător. Îndrăgostindu-se de un boţ de fată care cînta la pian de partea cealaltă a unei grădini de duzi din Bosfor. Cîntece de cazinou. Tangouri în miez de noapte.

În anii 1950 mergeam la concerte rar, dar bine. *Sinfonia Antartica* a lui Vaughan Williams, serile Beethoven şi Ceaikovski de la Royal

Albert Hall, Şostakovici la Filarmonica din Leningrad, sub bagheta lui Mravinski. În anii 1960 traversam parcul, treceam de Albert Memorial cu friza sa parnasiană, ajungînd la Colegiul Regal de Muzică, pentru a-i auzi pe cei mai strălucitori şi mai buni studenţi cîntînd în fiecare miercuri seara, la 17.30. Institutul Goethe din apropiere era un alt loc pe care-l frecventam şi unde aveam parte de concerte, o recepţie, mîncare şi şansa de a sta de vorbă cu artişti (Elly Ney, Friedrich Wührer, fraţii Kontarski) – toate gratis. Am ajuns chiar să le întorc şi pagina.

Mutarea din Bayswater în Wadhurst n-a afectat dorinţa lui *baba* de a ne menţine viaţa concertistică. La Royal Festival Hall, la aniversarea a 150 de ani de la naşterea lui Liszt, tînărul Tamás Vásáry a susţinut un recital, cu cinci bisuri fascinante, inclusiv Rapsodia ungară nr. 6 (retorica sa orientală i se părea incitantă tatei). Am savurat concerte celebre în interpretarea magistrală a lui Rubinstein şi Giulini (acel *seigneur* în vîrstă care pusese ochii pe mama). Am descoperit concertele The Proms, am avut parte de muzică din secolul XX la fel de mult ca din perioade mai vechi. Bernstein şi Filarmonica din New York, Solti, Boulez, Copland, Ozawa, Penderecki, Xenakis, Havergal Brian, Horenstein, Ormandy, Oistrakh, Arrau, Barbirolli, Boult, Aşkenazi, proaspăt cîştigător al Concursului Ceaikovski, muzica modernă de la Institute of Contemporary Arts… Mult după moartea tatei, mi s-a părut de neconceput să merg la un concert fără el. M-a învăţat cum să iubesc şi să împărtăşesc muzica celorlalţi. N-a putut înţelege niciodată, detesta mentalitatea, atitudinea, dezinteresul afişat şi lipsa de respect pe care le-a întîlnit la mulţi dintre criticii profesionişti. De ce? întreba el. N-aveam nici un răspuns. Nici acum nu am.

Tata a trăit la Spike Island nouă ani. A văzut-o pe mama construindu-şi o carieră de succes, dar devenind tot mai distantă. M-a văzut pe mine pe propriile mele picioare. S-a văzut pe el însuşi fără nici un motiv de-a mai trăi. Nu ştiu pe nimeni care să-şi fi dorit mai mult decît el să moară. Într-o dimineaţă rece de noiembrie, în 1970, în cutia poştală a venit o înştiinţare pentru o vizită neplanificată la spital. Plimbîndu-se prin grădina lui, mulţumit că înainte cu cîteva zile medicul i-a spus că era bine, tata şi-a mîngîiat copacii pe care îi plantase, oprindu-se ici ca să cureţe de crengi, colo ca să stea de vorbă cu cireşul maiestuos care umbrea fereastra de la bucătărie. Respectîndu-şi programarea la medic, tata a plecat de lîngă noi zîmbind vesel, cu sprîncenele relaxate şi cu faţa palidă, fără să mai fie îmbujorată din pricina febrei, uitat de o lume pe care cîndva visa să o conducă, străpuns de înţepăturile mamei. Vara aceea plină de medicamente din pricina crizei cardiace şi a gutei chinuitoare a fost una a suferinţei, a unor ochi albaştri care s-au întunecat de boală şi anxietate, cu *Război şi pace* lîngă patul său. Dar nu şi în noaptea aceea. Inconştient, voia să plece. Îmi amintesc mereu de orele acelea fără lună pe cer, de telefonul de la Spitalul Kent & Sussex, Pavilionul 14, de mersul acasă prin pădure, de ramurile ude, de mama care n-a mai avut timp să-şi ia adio, de Lâle, labradorul lui bătrîn şi credincios, negru ca un cărbune, urlînd de singurătate, de aura de lumină tremurîndă din spatele copacilor. Duminică, pe 29, la prima oră a dimineţii. A fost adus acasă pentru ultimul rămas-bun, cu sicriul înfăşurat în steagul roşu turcesc intersectat de sabia sa, aceeaşi pe care am adus-o înapoi din Irlanda, şi, după dorinţa sa, incinerat. O slujbă simplă. Nişte muzică – intermezzoul de la *Cavaleria Rusticană*, *Marşul funebru* al lui Chopin. Flăcări. Cenuşa i-am împrăştiat-o pe adierile din locul pe care ajunsese să-l iubească atît de mult. Am păstrat puţin din ea. Am îngropat-o cu mama.

Ateş Orga Guilford, Surrey, Anglia 16 august 1988 revăzută 2008-2011

1. Atunci cînd, prin 1995, Sabiha a primit un exemplar în turcă din *Portret*, se pare că a refuzat să vorbească atît despre carte, cît şi despre tatăl meu: „Spre deosebire de cele din presa de astăzi, doamnele acelea remarcabile din cercul de apropiaţi ai lui Atatürk ştiau cînd să vorbească şi ce să spună” (Arin Bayraktaroğlu, traducătorul turc al cărţii, 23 iulie 2008).
2. Sfîrşitul textului în prima ediţie a cărţii.
3. Nâzim Hikmet (1901-1963), rînduri de pe spatele unei fotografii, traduse de Saime Göksu-Timms, în 1999.
4. În cele din urmă, a publicat o singură povestire (remarcabilă, înfiorătoare) – „Călătoria” (în numărul 14 al *Pick of Today's Short Stories*, Eyre & Spottiswoode, 1963, alături de scriitori iluştri precum Brian Glanville, H.E. Bates, Constantine Fitzgibbon şi Mordecai Richler). Şi o antologie – *The House on the Fontanka: Modern Soviet Short Stories* (William Kimber, 1970). Pe aceasta a dedicat-o „celor doi care mi-au influenţat cel mai mult viaţa, Irfan şi Ateş, şi Gloriei Slader-Leopold, care mi-a influenţat tinereţea, doar că un pic mai puţin”. Gloria Ninette, o femeie costelivă şi cu un discurs elegant, care fusese alături de mama prin şcoală şi prin război şi care (cîndva) l-a simpatizat în secret pe tata (s-a măritat în 1949), a reintrat în viaţa noastră în anii 1960, dispărînd dintr-a mea spre sfîrşitul anului 1974.

Post-scriptum

Luni, 21 martie 1988. Blackrock. O după-amiază cu ploaie şi soare. Casa e tot acolo, pe St George's Avenue, nr. 82, misterioasă cu trăsăturile sale georgiene. Chipuri noi locuiesc acum în ea, iar grădina odinioară sălbatică a fost acum îmblînzită. Căutînd pe cineva care-şi aminteşte, intru în vorbă cu un bărbat care mă direcţionează către o zonă dărăpănată pe Booterstown Avenue. O găsesc acolo pe Lillian Higgins, ultima dintre fiicele lui Mooney – cea care-l băgase pe tata în spital, opărindu-l. Neştiind cine sînt, pregăteşte un ceai şi vorbeşte, la început mai reţinută, apoi din ce în ce mai liber. Îşi aminteşte de un cuplu cu un copil. Turci. De o doamnă amabilă, foarte protectoare. Dar bărbatul era aspru, vorbea o engleză stricată şi era sever, prea sever. Un bărbat cu gusturi alese. Băiatul? Da, un ştrengar, îşi petrecea zilele în grădina lor, căţărat în părul din spate şi vorbind cu doamna Fitzharris de alături, de la nr. 80, şi cu găinile ei din rasa Rhode Island. Nu se juca niciodată cu alţi copii. La şapte la culcare. Cuplul obişnuia să bea la cină o sticlă de vin – sau era Martini? Aveau întotdeauna un vas cu oase cu măduvă pus la fiert – pentru că măduva şi supa, spunea bărbatul, erau bune pentru sănătate. Multe valize şi cufere cu curele, cărţi bune, covoare orientale… Băiatul avea un nume scurt. Să fi fost A-teş?… Ochii ei şterşi privesc în gol. Focul din octombrie, focul de care ştia toată strada, i se şterse din memorie. Dar nu şi străinii de dincolo de mare.

Iunie 2000. Istanbul. Metaforic vorbind, „l-am dus" pe tata acasă, traversînd tărîmurile rumeliene ale străbunilor săi materni. Avionul decolat de pe Heathrow se balansează peste Marea Neagră înainte de a se înclina ca să zboare mai jos peste casele de culoare ocru, acoperite cu ţiglă şi peste fîşii de pămînt arse de soare, apoi se ridică iar, de data asta peste Marea Marmara, apoi coboară iar apropiindu-se de aeroportul Atatürk, o splendoare de marmură, tuburi şi oţel inoxidabil. Un cocteil cu multă adrenalină. Aici e oraşul cu nume de locuri pe care le ştiu dintotdeauna şi pe care totuşi nu le-am cunoscut niciodată. Şi pe care nu le-am văzut de peste cincizeci de ani.

Cele 72 de ore în care Emre Araci[1] mi-a ţinut companie mi-au rămas întipărite în memorie. După ce trecem pe lîngă podurile suspendate, pe lîngă Kuleli cu acoperişul său roşu, pe lîngă grădina cu arbori a Colegiului American Robert pentru băieţi, pe lîngă portul natural, romantic şi debarcarderul de la İstinye, luăm feribotul pînă la Sarıyer. Paradisul copilăriei tatălui meu, al parfumului „elegant" de trandafiri, al magnoliilor şi al viţei-de-vie, alături de grădina dărăpănată şi plină de buruieni pe care se întorsese s-o caute ca tînăr ofiţer, nu mai există, ni-l putem doar imagina. Dar casa de lemn cu trei etaje, întunecată, cu balcoane sculptate voluptuos, care înainte aparţinuse familiei lui Emre, încă stă în picioare, acum cu lacăt şi scoasă la vînzare, într-o stare proastă pentru reparaţii, un depozit de rămăşiţe de la vasele de pescuit din apropiere, sufocată de resturi de mîncare şi frînghii de uscat de la chiriaşi. Poate că acum e tristă şi urgisită, dar ne ajută să ne imaginăm cum arătau odinioară locurile de aici.

A doua zi, călătoria noastră e diferită, de data asta peste „Bosfor" (pronunţia idiosincrasică a tatei), apoi spre est, pe drumul secetos şi plin de hîrtoape prin İzmit, spre Karamürsel. Acesta este ţinutul cutremurului din 1999. Totul e devastat – case distruse, pereţi de grosimea unei cărămizi crăpaţi, mormane peste mormane de moloz, blocuri de apartamente şubrede înclinate ca nişte cadavre nevăzute, cu ferestrele smulse, cu podelele lor subţiri şi carcasele fără apărare în faţa naturii, cu dormitoarele şi bucătăriile lor distorsionate, ca nişte ecouri jalnice ale faptului că aici, cîndva, au locuit oameni. Oricare ar fi sentimentul, de buimăceală sau de resemnare, viaţa merge mai departe. În jur, bătrîni parlamentează şi fumează, beau ceai din pahare delicate. Băieţi bronzaţi, îndesaţi, tunşi scurt şi cu picioarele goale se joacă în praf. La baza acelor clădiri înalte, nelocuibile, sînt magazine dărăpănate. Vînzătorii de fructe îşi udă produsele. Antene de satelit răsar din colţuri neînchipuite. În Karamürsel locuiesc mătuşa Bedia şi verişoara mea, Oya. Casa lui Mehmet. Nu-mi amintesc să-i fi întîlnit vreodată – deşi ei mă asigură că i-am cunoscut. Comunicăm şovăitori, tăcuţi, ne desparte o întreagă viaţă de experienţe diferite. Concret, sîntem nişte străini apropiaţi numai de nişte legături de nume şi sînge, străini care se cunosc doar din imagini vechi şi fade. Şi cu toate astea mă întîmpină în casa lor cu braţele deschise. Regăsesc aici mîncărurile şi mirosurile copilăriei mele. Fotografii de cînd eram tineri. Un sanctuar al cărţilor tatei, neîntinat încă. Telegrama pe care le-am trimis-o în 1970 anunţîndu-i moartea lui. Amintiri păstrate cu grijă din alte vremuri, din altă lume. Atingem, simţim, bem în cinstea momentului. Vine autobuzul de seară. Mătuşa se uită după mine, indiferentă ca o matroană, dar cu o privire pătrunzătoare,

dorind poate să vadă din nou ceva din bărbaţii din familia în care a intrat. Verişoara mea îşi caută de treabă. Nepoata şi nepotul ei, întruchipări ale eleganţei şi simplităţii unei ape de colonie, vin să-şi ia rămas-bun. Cum ne îndepărtăm, privesc în urmă, fără să-mi pese de timp, dorind să-mi amintesc mai bine acest loc unde pămîntul oftează şi marea vine leneşă să-l sărute.

În anii 1890, Pierre Loti a numit zidurile de fortăreaţă din vestul oraşului „cel mai singuratic loc din lume, unde nimic nu pare să se fi întîmplat din vremea ultimilor împăraţi bizantini […] mereu aceiaşi parapeţi, aceleaşi turle, aceleaşi culori întunecate, acolo din timpuri imemoriale, aceleaşi linii regulate care merg drept şi dezolant pînă cînd se pierd în orizontul îndepărtat… ţinutul înconjurător […] împînzit cu pîlcuri de chiparoşi cu ramurile plecate, înalţi ca nişte catedrale, la umbra cărora sute de cavouri osmane [odihnesc] împreună […] atît de multe cimitire, atît de multe morminte, atît de mulţi morţi”[2]. Aici, eu şi Emre petrecem o după-amiază întreagă, găsind în cele din urmă ceea ce căutam: cimitirul Merkezefendi, o întindere uitată de linişte reconfortantă şi de umbre aromate şi fumuruii formate sub soare, contrastînd cu strada zgomotoasă, de origine romană, care o separă de metereze. Dăm de mormîntul lui Halide Edib, neglijat şi neîngrijit pentru o scriitoare atît de celebră. Dăm de mausoleul dărăpănat, de mult în ruină, al unui derviş bucătar. Nu ne vine să credem cînd dăm de o piatră funerară mică, dăltuită grosolan, indicînd locul de veci al pictorului İbrahim Çallı. Deodată, o găsim. Şevkiye Orga, 1895 – 18 mai 1940[3]. Trandafirii pe care tata şi Mehmet îi plantaseră nu mai erau, iar piatra funerară dinspre ziduri, cîndva strălucitoare, şi-a pierdut luciul şi peste tot e o încîlceală sfărîmicioasă de buruieni crescute peste măsură şi rugi plin de praf. După ce curăţ ce pot, mă înclin în semn de respect. Apoi, la fel cum au făcut fiii ei înaintea noastră, o lăsăm să doarmă „în compania soarelui, a ploii blînde şi a nopţilor eterne ce vor urma”.

Vineri, 23 martie 2001. Teşikiye, Nişantaşı. Prin parcul Harbiye şi Notre Dame de Sion… fantome ale unor bărbaţi mărşăluind… *Vechi camarazi*… Ezgi Saydam[4] – responsabilă pentru că a accentuat părţi din oraşul tatei pe care, altfel, le-aş fi văzut cu alţi ochi, de la Eyüp la Topkapı, de la Taksim la Tünel, de la Palatul Çırağan la Ortaköy, de la sultanul Ahmet la Ayasofya şi „Cisterna Scufundată”, de la Yeşil Ev la „Perla Istanbulului” – a stabilit o întîlnire la Fundaţia Işık. Sabiha Gökçen, a cărei înmormîntare astăzi e ştire în presa naţională, intră şi ea în vorbă. Cineva sună o rudă, un bătrîn soldat de la Kuleli, răscolind amintiri. İrfan Orga? Da… am fost cadeţi împreună. A plecat în Anglia… A lăsat totul pentru o femeie străină. O fată din Irlanda… Nu s-a mai întors niciodată.

Ateş Orga Ambronay, Rhône-Alpes, Franţa Stambourne, North Essex, Anglia 14 martie 2011

Alte lucrări

İrfan Orga, *Turkish Cooking*, London, Deutsch Cookery Classics, 1999, prefaţă de Jennifer Paterson, introducere de Ateş Orga.

İrfan Orga, *The Caravan Moves On*, London, Eland Publishing, 2002, postfaţă de Ateş Orga.

Ateş Orga, „Return of tha Native”, *Cornucopia* 22, Istanbul, 2000-2001.

Ateş Orga, „İrfan Orga: Flight, Flame, Farewell”, *Remarkable Muslims*, London, Eland Publishing, 2005.

Ateş Orga (ed.), *Istanbul: A Collection of the Poetry of Place*, London, Eland Publishing, 2002.

Ateş Orga, „İrfan Orga’s *Portrait of a Turkish Family*, Genesis of a Literary Masterpiece”, centenary paper, Emmanuel College, Cambridge, 19 aprilie 2008, *Turkish Area Studies Review*, nr. 12, toamna 2008.

1. Compozitor, dirijor, cercetător euro-otoman, anglofil.
2. *Aziyadé*, traducere de Marjorie Lawrie, 1927.
3. Anul 1895 contrazice prima parte a *Portretului* – dar confirmă o amintire din copilărie cu tata spunîndu-mi că mama lui avea, de fapt, doar 13 ani atunci cînd el s-a născut.
4. Mezzosoprană, austrofilă, fiica pianistului Ergican Saydam (1929-2009).

Mehmet la Kuleli

Autorul la începutul anilor 1920

Autorul pe cînd era cadet militar, Istanbul, 1928

Cadeţi în ultimul an, Kuleli: autorul în picioare, în partea dreaptă

Autorul pe cînd era pilot de vînătoare

Autorul şi mama sa, Şevkiye, la începutul anilor 1930

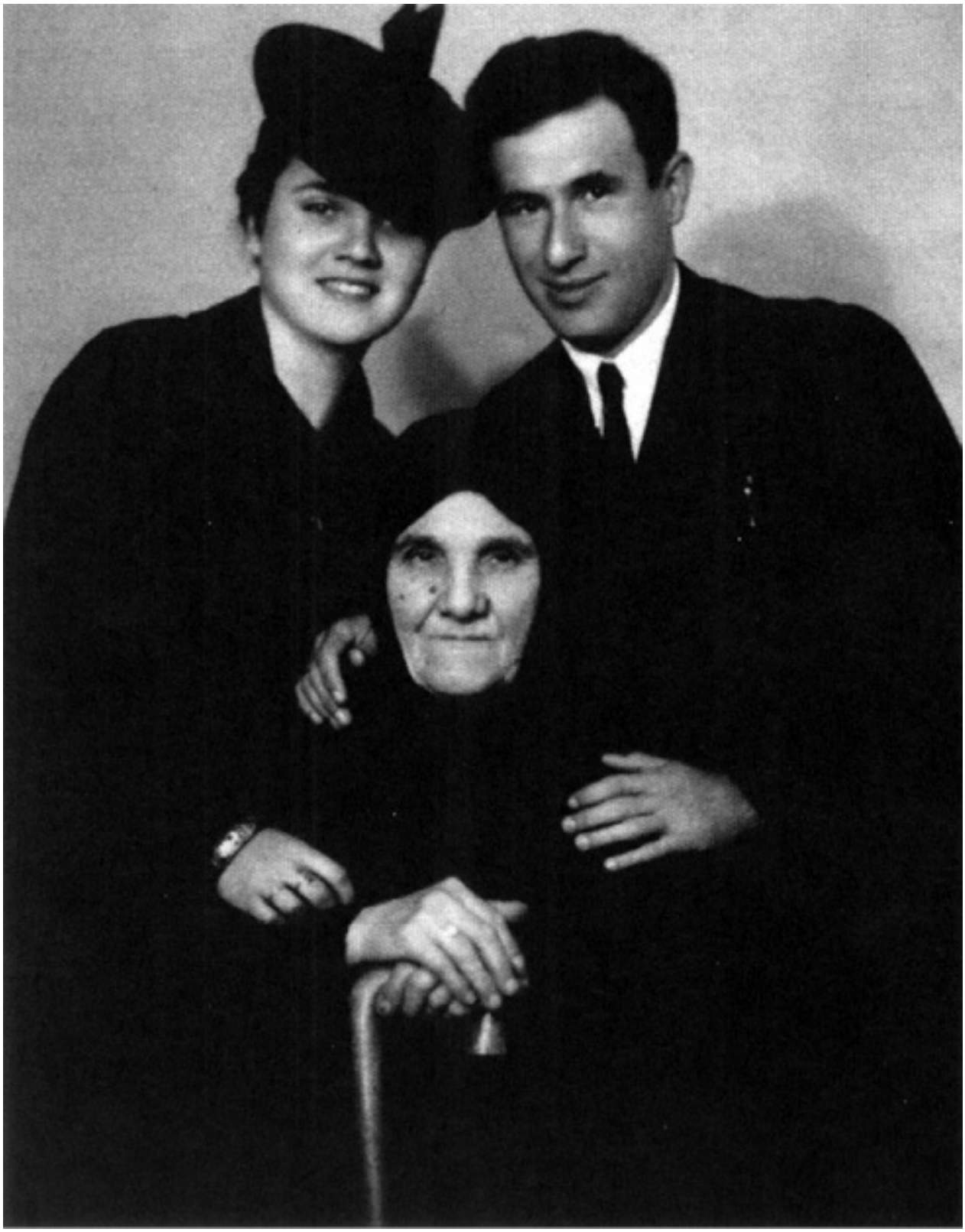

Bedia şi Mehmet cu bunica autorului, 1939

Piatra funerară a lui Şevkiye în Merkezefendi